

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
Науково-методична лабораторія
«Освітньо-виховні системи Полісся»
Центр молоді

ПРОБЛЕМА ДУХОВНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*МАТЕРІАЛИ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ*

*За загальною редакцією
О.М. Власенко, О.С. Березюк, З.А. Осадчої*

Житомир – 2007

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол №4 від 23 листопада 2007 року)

**Видано за кошти Гранту Президента України
для обдарованої молоді**

Редакційна колегія:

- О.С. Березюк** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка, керівник науково – методичної лабораторії «Освітньо – виховні системи Полісся»;
- О.М. Власенко** – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка;
- З.А. Осадча** – старший викладач кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка

Рецензенти: Н.Й. Волошина – доктор педагогічних наук, член – кор. АПН України, заслужений діяч науки і техніки, заступник директора Інституту педагогіки; В.М. Мойсеєнко – професор, доктор філологічних наук, директор ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка; С.О. Пультер – кандидат педагогічних наук, професор Житомирської філії Європейського університету.

Б48 Проблема духовності сучасної молоді: реалії та перспективи // Матеріали Міжрегіональної науково – практичної конференції молодих дослідників, 8 листопада 2007 р. – Житомир: Вид-во ПП Сахневич, 2007. – 210 с.

У збірнику досліджується проблема формування духовності сучасної молоді. Для викладачів вищих навчальних закладів, молодих науковців, магістрантів та студентів.

Збірник підготовлено з оригіналів доповідей авторів без літературного редагування

Олександра Антонівна Дубасенюк
доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Житомирський державний університет імені Івана Франка

НАУКОВІ ДОРОБКИ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Студентська науково–дослідна робота в університеті організовується і спрямовується 36 кафедрами та науковим студентським товариством (НСТ) університету. До складу НСТ входять такі секції: природничо–математична, гуманітарна, психолого–педагогічна, історико–філософська. Діяльність цих секцій поєднує проведення теоретичних занять із науково – дослідною роботою. Кожна з секцій товариства поділяється на гуртки або проблемні групи залежно від теми дослідження. У 2006 році студенти працювали у 27 наукових гуртках, 135 проблемних групах, 3 клубах та методичному театрі. За результатами їхніх наукових досліджень щороку публікуються статті та випускаються збірники студентських наукових праць. Зокрема, у 2006 році результатом науково–дослідної роботи студентів стали 9 збірників наукових праць, 329 публікації, з них 298 – одноосібних та одна монографія.

У цілому в університеті науково–дослідною роботою займається понад 1500 студентів. Зокрема, у звітному періоді успішно виступили студенти університету у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з природничих, технічних і гуманітарних наук та Всеукраїнському конкурсі наукових робіт студентів "Використання матеріалів дитячого періодичного видання у навчанні дітей дошкільного і молодшого шкільного віку" (на матеріалі журналу "Пізнайко"). У 2006 році студенти вибороли 14 призових місць у цих конкурсах з різних напрямів. Зокрема, студенти університету нагороджені заохочувальними дипломами з математичних, політологічних, педагогічних, історичних наук та української мови і української літератури. Крім того, Новаковець Тетяна нагороджена дипломом І ступеня, а Татура Ірина – дипломом II ступеня за перемогу у Всеукраїнському конкурсі наукових робіт студентів "Використання матеріалів дитячого періодичного видання у навчанні дітей дошкільного і молодшого шкільного віку". 7 студентів були відзначені дипломами за окремими конкурсами олімпіади ("Захист наукових робіт", "Консультавання").

Крім того, майбутні педагоги брали активну участь у підготовці та проведенні наукових конференцій, семінарів, круглих столів, які проходили на базі університету. У 2006 році були проведені, зокрема, такі студентські науково–практичні конференції: Всеукраїнська конференція "Спадщина Івана Франка у контексті української освіти та культури", Всеукраїнська конференція "Тенденції розвитку професійно–педагогічної освіти в Україні і за кордоном", регіональна конференція "Боротьба українського народу за державність в 1917–1921 рр.", регіональна студентська і аспірантська конференція „Обдарована особистість: сутність, проблеми, технології розвитку” та інші. У 2006 році видано ряд студентських збірників, у тому числі і за результатами конференцій, а саме "Спадщина Івана Франка у контексті української освіти та культури", "Актуальні проблеми професійно–педагогічної освіти та стратегії розвитку", "Наш рідний край: історія і сьогодення", "Краю мій, земле моя" (вип. 2), "Формування професійної компетентності майбутнього вчителя засобами інноваційних освітніх технологій"

(вип. 3), "Проблеми вищої освіти в умовах євро інтеграційних процесів", "Ідеї національно-виховної системи Софії Русової" (вип. 5), "Поетика", "Методичний пошук" (вип. 4).

При кафедрі редагування та основ журналістики продовжує працювати Студентський інформаційний центр, основними напрямками роботи якого є підготовка та випуск газети "Універсум" (випущено 11 номерів) та випуск програм "Студентського радіо" за такими напрямками – музичний, проблемний, пізнавальний, культурологічний, інформаційна служба новин. Члени Студентського інформаційного центру протягом 2006 року брали участь у обласних нарадах редакторів друкованих комунальних засобів масової інформації, які проводяться в обласній державній адміністрації; інформаційному забезпеченні заходів, що організовуються на базі університету (святкування 87 – річчя з дня заснування університету, проведення прес-конференцій ректором університету, організація конференцій, виїзних засідань кафедр тощо).

Упродовж 2006 року продовжував роботу Науково – методичний центр роботи з обдарованою студентською молоддю, який з 1 вересня 2006 року набув статусу підрозділу університету.

У межах роботи Центру налагоджено зв'язки із Всеукраїнською молодіжною громадською організацією "Союз обдарованої молоді", для якого підготовлено відповідну інформацію про діяльність Центру за останні роки та на основі якої видано збірник наукових праць "Обдарована студентська молодь: здобутки, пошуки, перспективи. Теоретичне підґрунтя дослідження проаналізовано у монографії О.Є. Антонової "Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу".

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 400 від 24.05. 2006 р. Центром здійснюється консультативна допомога у проведенні дослідно–експериментальної роботи за темою "Вплив інтегративно–діяльнісного підходу на розвиток інтелектуальних здібностей учнів" за науково–педагогічним проектом "РОСТОК" на базі Бердичівської міської гуманітарної гімназії № 2 Житомирської області.

Науковий проект діяльності Центру було подано на конкурс у межах щорічної міжнародної виставки "Сучасна освіта в Україні – 2006" у номінації "Упровадження нових форм організації навчально–виховного процесу" – "Система роботи з обдарованою молоддю". За результатами науково–методичної роботи й у тому числі, враховуючи діяльність Центру роботи з обдарованою молоддю, університет отримав золоту медаль. У квітні 2006 року Центр виступив одним із організаторів регіонального туру Всеукраїнського творчого конкурсу старшокласників "Вчитель – моє покликання", в якому взяли участь 15 учнів 11–х класів Житомирської, Вінницької та Хмельницької областей. За матеріалами попереднього конкурсу за сприяння Житомирського інституту післядипломної педагогічної освіти видано збірку учнівських творчих робіт "Учитель – моє покликання". Центр виступив також співорганізатором Всеукраїнської науково–практичної студентської та аспірантської конференції "Тенденції розвитку професійно–педагогічної освіти в Україні і за кордоном", яка відбулася 28 – 29 листопада 2006 року на базі факультету іноземних мов ЖДУ. Одним із напрямів роботи конференції були обрані питання теоретичних і методичних аспектів професійно–педагогічної підготовки обдарованих студентів. За результатами конференції видано збірник "Актуальні проблеми професійно–

педагогічної освіти та стратегії розвитку".

Центр продовжує активно впроваджувати у навчальний процес технологію розвитку педагогічної обдарованості студентів, зокрема форми та методи організації навчальної діяльності, пов'язані із професійно-педагогічним творчим розвитком майбутніх учителів (ділові ігри, моделювання виховних проєктів, аукціон педагогічних ідей, кіноуроки тощо). Щороку поповнюється фото- та відеотека Центру.

В Інституті філології та журналістики діє Північноукраїнський діалектологічний центр імені проф. М.В.Никончука та центр етнолінгвістичних досліджень, започатковано мультимедійний проєкт по створенню текстографічної бази середньополіських діалектів, у роботі якого активно задіяні молоді дослідники.

Зокрема, студенти та аспіранти Інституту беруть активну участь у виконанні наукової теми "Реконструкція прастану традиційної народної духовної культури Середнього Полісся як частини загальнослов'янського мовно – культурного ландшафту", яка фінансується за рахунок коштів Міністерством освіти і науки України. Крім того, студенти щорічно виїжджають до Жешува та Ченстохова (Польща) на стажування у літніх школах польської мови і культури та в американські коледжі й університети. Проводиться постійне інформування студентів та аспірантів університету про гранти, які надаються міжнародними організаціями для підтримки проведення наукових досліджень.

У 2007 році на сайті університету в електронному варіанті започатковано науковий часопис "Студентський науковий вісник ЖДУ".

Керівництво науково-дослідною роботою молодих науковців у Житомирському державному університеті імені Івана Франка здійснюється **радою молодих дослідників (РМД)**, яка має на меті створення для молодих дослідників умов сприяння та підтримки їх наукової діяльності, творчого пошуку. Основними завданнями РМД є об'єднання молодих учених з метою залучення їх до фундаментальних та прикладних досліджень, формування методологічної культури, озброєння методами наукового пошуку, підвищення рівня професіоналізму, формування готовності до сприймання нових наукових ідей, теорій та їх подальшої розробки. Особливу увагу рада приділяє участі молодих дослідників у роботі наукових шкіл, лабораторій, проблемних груп, співпраці зі студентським науковим товариством університету. Важливим аспектом є участь молодих науковців у роботі науково-практичних конференцій, а також у різноманітних конкурсах, грантах, виставках, наукових проєктах, тощо. У зв'язку з цим рада сприяє своєчасному поширенню відповідної інформації серед молодих дослідників університету (у 2005 році в університеті створено спеціальний підрозділ з захисту інтелектуальної власності і пошуку міжнародних грантів).

Рада спрямовує діяльність молоді на активне впровадження у практику науково-дослідних проєктів, інноваційних технологій, які представлено на виставках, конкурсах. Молоді викладачі беруть участь у розробці ефективних форм та методів навчання, науково-методичного забезпечення навчального процесу, підготовки методичних розробок та рекомендацій.

Члени ради та молоді науковці протягом 2006 року брали участь у підготовці наукових студентських конференцій, тісно співпрацювали зі студентським науковим товариством і студентським братством університету. Молоді дослідники проводили круглі столи, консультації, лекції для студентів своїх факультетів з методики і організації наукових досліджень, правилами користування бібліотекою та пошуком

наукової інформації в мережі Інтернет (для 1–2 курсів), правилами оформлення результатів дослідження, статистичної обробки їх, оформлення курсових, дипломних проєктів (для студентів 4–5 курсів), сучасних мультимедійних методів презентації наукових доповідей (для аспірантів, дипломників). На усіх факультетах члени ради молодих дослідників залучені до підготовки студентів до участі в предметних олімпіадах, конкурсах студентських наукових робіт.

Усього в університеті у складі 36 кафедр працює 243 молодих дослідників (викладачів, аспірантів) віком до 35 років, з них 40 кандидатів наук, 12 доцентів. Протягом 2006 року відбувся значне професійне зростання молодих науковців: передзахист кандидатських дисертацій здійснило – 8 чоловік, успішно захистили кандидатські дисертації 12 чоловік, до аспірантури вступило понад 30 чоловік віком до 35 років.

Молоді науковці університету у 2006 році брали участь у роботі 161 наукового форуму (конференцій, семінарів, з'їздів, конгресів, круглих столів) різного рангу.

Тільки за останній рік молодими дослідниками ЖДУ було опубліковано 339 наукові роботи, серед них монографії, посібники, методичні рекомендації, інструктивно–методичні матеріали та інше. Зокрема, ст. викладач кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Л.П.Бутузова спільно з акад. О.Я.Чебикиним видали монографію "Психологія ставлення підлітків до небезпеки ураження ВІЛ", викладач кафедри англійської філології А.В.Зорницький видав монографію "Драматургія та історико–культурний контекст". Крім того, молодими викладачами університету видано ряд посібників, серед яких навчальні посібники "Експериментальна психологія в схемах і таблицях" (доц. В.В.Горбунова), "Психологія особистості" (О.М. Савиченко), навчально–методичний посібник "Математичні методи у психології" (доц. В.О. Климчук), методичний посібник "Соціально – психологічна реабілітація бездоглядних дітей" (викл. Н.П. Павлик).

Молоді викладачі проводять наукові дослідження у сфері природничо–математичних, гуманітарних, психолого–педагогічних та історико–філософських наук.

Майбутні фахівці Навчально–наукового інституту філології та журналістики разом з викладачами соціально–психологічного, педагогічного, історичного факультетів, беруть участь у роботі університетських видань „Шкілка”, „Універсум”, роботі студентського радіо ЖДУ.

В університеті видаються наукові журнали “Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка”, „Українська полоністика”, „Волинь–Житомирщина”, у виданні яких беруть участь молоді викладачі.

Молоді викладачі кафедри зарубіжної літератури беруть участь у розробці загальнокафедральної теми „Суб’єкт творчості та літературний процес”. Зокрема, на кафедрі за звітний період було організовано роботу Міжвузівського наукового семінару „Терміносистема слов’янського літературознавства”, зокрема у березні 2006 року пройшов IV етап семінару „Термінологічні проблеми дослідження літературного твору: діахронний аспект”; у листопаді 2006 року пройшли „Драматургічне читання”, присвячені 65–річчю професора Чиркова О.С., засновника наукової школи „Історія та теорія драми”; у квітні 2006 року створено літературознавчий клуб „Логіка бриколажу”, на засіданнях якого обговорюються доповіді викладачів кафедри, аспірантів, студентів, провідних учителів міста.

Науковий напрям дослідної роботи кафедри філології та лінгводидактики

«Удосконалення культури мовлення студентів нефілологічних факультетів», у цьому напрямку активно працюють молоді викладачі В.Ю.Підгурська та О.М.Нагорна. Крім того, О.М.Нагорна отримала заохочувальний диплом Міністерства освіти і науки України за перемогу у Всеукраїнському конкурсі наукових робіт студентів "Використання матеріалів дитячого періодичного видання у навчанні дітей дошкільного і молодшого шкільного віку". Молоді дослідники кафедри виступили організаторами і учасниками 5 науково–практичних семінарів, конференцій, читань, проведених у Житомирі у 2006 році, вони активно співпрацюють з членами навчально–виробничого комплексу "Полісся".

Молоді дослідники кафедри слов'янських і германських мов активно працюють в рамках наукових Центрів полоністики та богемістики, що діють на базі ЖДУ. У 2006 році вони взяли участь в організації і роботі IV Міжнародної конференції конрадознавців (Люблін–Житомир), VI Міжнародної конференції „Людина і космос”.

У цілому молоді викладачі Інституту філології та журналістики за останній рік брали участь у роботі 20 наукових круглих столів, семінарів і конференцій, а також в організації роботи 8 з них.

Загальна кількість публікацій молодих викладачів філологічного факультету за 2006 рік – 25, з них 16 фахових статей, 12 матеріалів конференцій.

Успішно в інституті працює науково – методична лабораторія «Освітньо–виховні системи Полісся » (науковий керівник – доц. О.С. Березюк) із залученням молодих дослідників (студентів, магістрантів, аспірантів). За остання роки пройшло ряд студентсько–аспірантських науково–практичних конференцій, присвячених О. Духновичу, М. Стельмаховичу, К. Ушинському, Г. Ващенко, С. Русовій, І. Франку та іншим. За результатами проведених конференцій видані збірники наукових праць.

Науковий пошук молодих дослідників плідно розвивається і сприяє активному залученню студентів до науково–дослідної роботи.

Олена Станіславівна Березюк

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

НАРОДНА ПЕДАГОГІКА – ПРОВІДНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В умовах становлення національної системи освіти демократичної України зростає потреба у відродженні родинних виховних традицій як духовно – морального джерела формування особистості, ефективного засобу зміцнення національної свідомості, утвердження норм та цінностей української ментальності.

Родинний виховний досвід репрезентували ще літописці та педагоги Київської Русі (Нестор, В. Мономах та ін.). Ґрунтовно вивчали родинні традиції, звичаї та обряди, етнографи, історики, мовознавці, педагоги М.С. Грушевський, Б.Д. Грінченко, І.І. Огієнко, О.О. Потебня, С.Ф. Русова, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський та ін. В.О. Сухомлинський у своїй роботі "Батьківська педагогіка" стверджував, що саме у сім'ї шліфуються найтонші грані людини – культурної особистості. У сім'ї починається суспільне виховання. У сім'ї, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростають потім і гілки, і квітки, і плоди. Сім'я – не джерело, водами якого живиться повноводна ріка нашої держави. На моральному здоров'ї сім'ї будується педагогічна мудрість школи.

У працях Г.Н. Волкова, М.Г. Стельмаховича, С.І. Сявакко, Ю.І. Руденка в основу покладено розуміння родинних виховних традицій як сукупності духовно-моральних цінностей, ідеалів, засобів і форм навчання та виховання, що передається в родині від покоління до покоління через працю, усну народну творчість, звичаї та обряди

Українську національну школу, де діти оволодівають новими інтегративними знаннями, що об'єднують наукові філософські погляди, народну мудрість, образно-художнє пізнання, де дітей не лише навчають, виховують, а й оберігають, турбуються за них так, як у сім'ї, називають школою – родиною. Адже жодне суспільство не може розвиватись, не спираючись на родину і на майбутнє, де зароджуються найвищі духовні і моральні цінності, розвивається і зміцнюється нація. Справжня родина – національна гордість кожної держави.

Мета української національної школи-родини – ростити здорову, творчу особистість – громадянина України, що є носієм національних цінностей, загальнолюдських, наукових філософських, культурних надбань.

Педагогічне значення родинних виховних традицій полягає в цілеспрямованому і систематичному впливі на тіло, душу й розум дитини, прищеплення їй якостей здорової і розумної особистості, формуванні рис порядного сім'янина, гідного представника свого роду і народу, свідомого громадянина і палкого патріота.

Поняття "дух", "душа" виникли в людській свідомості ще в первісному суспільстві для позначення незрозумілих людині явищ природи. У сучасному розумінні, дух – це психічні здібності, мислення, свідомість, почуття та воля людини, в широкому значенні – психіка; душа – внутрішній психічний світ людини з її настроями, переживаннями та почуттями. Сам їх вияв дуже складний. Тому й у народі кажуть: "Чужа душа – темний ліс".

Під духовність в українській родинній педагогіці розуміють сукупність психічних явищ, що характеризують внутрішній суб'єктивний світ людини, основні риси культурної спрямованості особистості – її життєві інтереси, переконання, погляди, ідеали, світогляд, ставлення до життя, до інших людей, до своїх обов'язків і до самої себе, її мислення, бажання, воля, естетичні і моральні почуття.

Поняття духовності та моралі органічно переплітаються між собою. В українській родинній педагогіці часто вживають термін "духовно-моральне виховання". Тут поєднуються три основні характерні особливості, які зумовлюють мислення, почуття, вчинки та поведінку людини.

У родинній педагогіці це означає формування душевних якостей і культурної поведінки дитини, тобто формування людини високої духовності та чистої моралі. У сім'ї закладаються основи людяності, коріння духовності, фундамент особистості. Передаючи свій досвід, навички праці, уміння, здібності в плані творчості і художньо – виконавської діяльності, батьки завжди намагалися готувати своїх дітей до набуття ними найкращого фаху, до самостійного здобування засобів існування, а також подбати про те, щоб діти могли прогледувати їх до старості. Така підготовка дітей включала в себе виховання високих духовних якостей – таких, як любов до краси, доброта, великодушність, піклування про близьких, рідних. Це надзвичайно складне завдання. Воно може бути розв'язане лише тоді, як в родині добре поставлений духовно – моральний аспект життя сім'ї: вчинки, приклад батьків, взаємостосунки між членами сім'ї і т.д. У народі так і кажуть – духовність виховується духовністю, мораль – моральністю. Всі інші фактори можуть або

сприяти цьому, або виявляти нейтральність. Навіть освіта й інтелектуальна підготовка, відірвана від духовно-морального виховання, часто – густо породжує, як кажуть у народі "освічене дикунство". Ще К.Д. Ушинський у своїй роботі "Про сімейне виховання" зазначав, що моральний вплив становить головне завдання виховання, значно важливіше, ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голови знаннями і роз'яснення кожному Його особистих інтересів.

Я.А. Коменський у своїй знаменитій "Материнській школі" закликає найбільше доглядати за душею, як головною частиною людини. Видатний слов'янський педагог писав, що передусім необхідно привчати дітей до благочестя, потім "до добрих правів або чеснот", "до найбільш корисних наук". В кожній сім'ї необхідно дбати про відродження в родинному житті і вихованні всіх складових етнопедагогіки: народного родинознавства, народного дитинознавства, народної дидактики, народної виховної практики (її основи – батьківської педагогіки) і народної педагогічної деонтології.

Найважливішими виховними чинниками в родинному вихованні є гуманні сімейні стосунки, уклад життя, високий моральний статус матері і батька, культивування духовної спадщини дідів і прадідів, релігійні традиції. Родинні цінності – найглибші і найважливіші, вони лежать в основі світової цивілізації, яку нерідко називають сімейною. Родинні цінності плакають глибоко людяне в дитині, облагороджують серце і душу, надають сил і енергії в боротьбі з життєвими труднощами.

Родина плекає морально-духовні цінності, пов'язані з базовими поняттями – рід, родичі, родовід, родинознавство, народ. Від роду до народу, від родини до нації – такий природний шлях розвитку кожної дитини, який реалізує сім'я. Батьки прагнуть, щоб у родині панували здруженість і згуртованість, взаємоповага і взаєморозуміння, гармонійне поєднання потреб, інтересів усієї сім'ї і кожного члена зокрема.

Структура духовно-морального виховання визначається формування у дитини світогляду, почуттів, волі, поведінки.

Світогляд щонайтісніше пов'язаний із совістю, честю людини, її життєвою енергією, силою духу. Він успішно формується тоді, коли для цього є стійка духовна основа – система ідей, ідеалів, духовних цінностей рідного народу, яка склалася у попередні історичні епохи. І чим глибше діти пізнають ці базові цінності, тим повніше вони засвоюють здобутки сучасної світової культури – "вічні" ідеї будови світу та його розвитку, походження життя на землі, утвердження добра і гуманізму в міжлюдських відносинах і т.д. Завдяки цьому формується самотутня "серцевина" духовності кожного з них, і не переривається "золота нитка історії".

Формування моральної свідомості, тобто моральних уявлень, понять, поглядів, думок, а потім і моральних переконань, пов'язане з вихованням у дітей правильного розуміння доброго і поганого, морального й аморального. В основі традиційної системи духовно-морального виховання дітей у сім'ї лежить саме ця антигега: добро – зло, правда – брехня, розум – невігластво, милосердя – жорстокість, красиве – потворне, честь – ганьба, щедрість – скупість, любов – ненависть, працьовитість – неробство, мужність – боягузство і т.д.

Правильно формують духовну свідомість ті батьки, які дбають, щоб їхні діти знали народну етику, тобто узвичаєні серед нашого народу норми поведінки, моральні заповіді дитинства й юності, мовленевий етикет. Наприклад, "Чесним будь, себе не хвали, інших не гудь", "Будь смілим не язиком, а ділом", "Та земля мила, де

мати родила".

До важливих компонентів духовної свідомості дитини належать її духовно–моральні почуття. На їх основі формуються такі якості особистості як співпереживання, співчуття до ближнього, гідність, чесність, товарищескість, людяність, доброта, щирість, вірність. Вся народна практика родинного виховання будується так, що застерегти дитину від морального лицемірства, привчати її до морально–духовної стійкості, не допускати порушень норм поведінки не тільки в присутності батьків, а й перед самим собою. Людина повинна бути принциповою, твердою в оцінці себе, у взаєминах з іншими, непримиренною не тільки до чужих, а й до власних недоліків і слабинок.

Честь – один з головних атрибутів репрезентації людської моральності. Це сукупність вищих духовно – моральних принципів, якими людина керується в своїй громадській та особистій поведінці. В народі кажуть: "Яка честь, така й совість". Вислів "Немає ні честі, ні совісті" виражає найнижчу оцінку чистіс поганої поведінки. А совість є найкращим контролем за поведінкою людини. Щоб так було, треба мати, виховувати совість.

У духовно–моральному вихованні недопустимі розбіжності між моральними сентенціями та здійсненням їх на практиці. Найчастіше це буває тоді, коли батьки говорять одне, думають інше, а робить зовсім інше. Подвійна чи потрійна мораль завдає величезної шкоди родинному вихованню.

Добре вихована змалку та дитина, яка має органічне, внутрішнє, постійне прагнення завжди діяти морально, на рівні нормальної природної потреби, для якої провідними стали такі духовні якості як віра, надія, любов.

Тісно пов'язане з духовно–моральним вихованням формування естетичних почуттів, створення, відтворення і сприйняття прекрасного в мистецтві і житті. Це естетичне ставлення до життя, до праці, до родинних обов'язків, громадської діяльності, природи, мистецтва, особистої поведінки.

Українська народна педагогіка також звертає увагу на те, що в дитини потрібно виробляти духовно спрямовані вольові риси, тобто силу волі. Адже молода людина може піддатися заманливим спокусам аморальних явищ. Дії та вчинки кожної особистості регулюються її волею – свідомою саморегуляцією поведінки та діяльності через активне домагання поставленої мети шляхом переборення зовнішніх та внутрішніх перешкод. А мета родинної української педагогіки полягає в тому, щоб воля дитини мала благородне спрямування.

Сім'я дає щастя, робить життя людей повноцінним. Життя дає людям мудру пораду: дбайте про збереження сім'ї. Батькам надзвичайно важливо усвідомити досить просте і мудре правило – розуміти одне одного, завжди бути доброзичливими, вміти вислухати і ніколи не дорікати одне одному. Повсякчасно дбати, піклуватися і шанувати своїх дітей, бачити в них людей, особистостей. Тоді й діти піклуватимуться про своїх батьків і шануватимуть їх. Батькам потрібно виробляти в собі терпіння і лагідність, виховувати в дітей бажання спілкуватися з бабусями та дідусями, з рідними та близькими. Досить важливим засобом спілкування батьків з дітьми може стати усна народна творчість, народні традиції. В них закладено програму морального виховання.

Надзвичайно велике педагогічне значення має також залучення в сім'ї дітей до спілкування рідною мовою, до задушевного і старанного виконання рідної народної пісні, уважного слухання переказів, легенд, повістей, прислів'їв, поговірок, казок. Адже ніщо не замінить дитині материнської ласки, батьківської лагідності.

Батьки різними засобами усної народної творчості передають дітям уявлення про різноманітні події, душевний стан людей, їхні почуття, про рослинний і тваринний світ та явища навколишньої дійсності.

Створені протягом віків родинні традиції українського народу завжди були міцним фундаментом сімейного дому. В них містяться справжні скарби загальнолюдських цінностей – любов до людей, взаємоповага в сім'ї, гостинність, привітність, щедрість та взаємодопомога. У багатовікових звичаях, обрядах, традиціях народу – унікальна школа сімейного виховання поведінки, етики, праці та дозвілля. Завдяки дотриманню звичаїв, традицій постійно збагачується і поглиблюється в сім'ї родинно–побутова культура, удосконалюються сімейні стосунки, краще засвоюються і пізнаються духовна спадщина батьків, дідів, прадідів.

Таким чином, сім'я, школа – родина – невисипущі хранительки моральних чеснот, духовних надбань особистості, невтомні плекальниці гуманізму, совісті, честі.

Література

1. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналі / За ред. Ю.І. Римаренка, І.Ф. Кураса. – К., 1993. – 188 с.
2. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції. — К., 1997. – 224 с.
3. Огієнко І. Дохристиянські вірування українського народу. – Вінніпег – Канада – Волинь. 1965. – 249 с.
4. Русова С. Українська національна школа // Україна. – 1991 – № 5. – С. 44.
5. Ушинський К.Д. Про народність в громадському вихованні // Вибрані педагогічні твори. У 2 т. – К., 1983. – С.43 – 104.
6. Стельмахович М. Українська народна педагогіка. – К.; ІЗМН. 1997. – 227.

Ольга Власенко

старший викладач кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

РОЛЬ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Сучасний етап розвитку освіти характеризується збільшенням пріоритету людського фактора, посиленням уваги до особистості. У зв'язку з цим культурологічна скерованість навчально–виховної роботи вищого навчального закладу передбачає створення комплексу ефективних педагогічних умов, які покликані забезпечити формування соціальної позиції і розвитку системи цінностей студентів.

У працях Ю.Л.Афанасьєва, І.Д.Беха, І.А.Зязюна, Л.Г.Коваль, А.І.Комарової, І.Ф.Надольного та інш. чільне місце посідають теми духовного та культурологічного спрямування, що пов'язані з поведінкою та моральною свідомістю індивіда. На сьогодні моральне виховання привертає увагу дослідників різних галузей науки. Особливий інтерес для нашого дослідження становлять праці філософського спрямування Т.Г. Аболіна, С.Ф.Анісімова, В.І.Бакштановського, М.М.Бахтіна, в яких достатньо повно розроблені питання цінностей моралі і культури. Глибоко та послідовно розглядаються моральні аспекти в загальному контексті культурного розвитку особистості у працях О.О.Бодальова, Л.Д.Вовченко, О.М.Корніяки та ін.

Особистість – це, перш за все, людина, наділена соціальними якостями, тобто такими якостями, які вона набуває при взаємодії із суспільством.

Так як людину переважно формує повсякденність, тому, не змінивши її, змінити людину неможливо.

Вчені переконливо стверджують, що справжня небезпека полягає в підпорядкуванні безжалісному нівелюванню силам нашого культурного досвіду та у впливі посередності на посередність. У формуванні особистості молоді людини чиненнайбільше місце займає система освіти. Освіта належить до повсякденного життя школяра та студента, стає основним видом їх діяльності, тому вона може перетворитися у центр розвитку особистості і основним джерелом духовного та морального формування людини [1,2,3].

У проблемі вивчення духовності та моральності людини ми можемо виділити наступні напрями:

1) поглиблення вивчення духовності людини, увага до її внутрішнього світу, її почуттів та переживань (С.К'єркегор, В.Дильтей, Ф.Ніцше);

2) формування цілісного погляду на суспільне життя, на відношення суспільства і людини (О.Конт, Г.Спенсер, К.Маркс).

Духовне життя людства проходить під впливом матеріально – економічного життя, тому його структуру можна уявити таким чином: духовна потреба, духовна цікавість, духовні та моральні цінності, духовна діяльність та добробут [2, 4].

Поняття цінностей відображає один із найсуттєвіших моментів практичної взаємодії людини з навколишнім середовищем та іншими людьми, цінності є як об'єктивними, так і суб'єктивними, так як вони створюються під впливом свідомості індивіда. Людина завжди має та використовує можливості вибору того чи іншого шляху, мотивованого її потребами, інтересами, переконаннями та врахуванням умов конкретної ситуації.

У процесі підготовки особистості з високим рівнем культури необхідно звертати увагу на вивчення не лише тільки зовнішньої системи відносин, але й і внутрішньої, розкриваючи характер взаємодії двох систем. Саме від рівня їх взаємодії залежить розуміння особистістю засвоєних нею цінностей, перенесення їх на конкретний предмет діяльності, розвиток професійної, вольової, емоційної і моральної сфери. Співіснування внутрішніх та зовнішніх цінностей надає змісту існування людини, ставить її у позицію особистості відповідальності за свої вчинки.

Цінності формуються в результаті усвідомлення соціальним суб'єктом своїх потреб у співвідношенні їх з предметами навколишнього світу або в результаті відношення, яке реалізується в акті оцінки. Систему цінностей соціального суб'єкта можуть складати сутнісно – життєві (уявлення про добро та зло, щастя мету та сутність життя тощо); універсальні: а) вітальні (життя, здоров'я, особиста безпека, добробут, сім'я, родичі, освіта, правопорядок); б) суспільного визнання (працелюбство, соціальний статус та ін.); в) міжособистісного визнання (чесність, альтруїзм, доброзичливість тощо); г) демократичні (свобода слова, совісті, національний суверенітет); партикулярні (належність до малої батьківщини, сім'ї); трансцендентні (віра в Бога, прагнення до абсолюту) цінності [2, 3, 4].

Незважаючи на безліч класифікацій цінностей, ми вважаємо, що духовно – моральні цінності є основою формування світогляду людини, вони наявні у національних, естетичних, особистісних цінностях тощо, тому в структурі їх змісту можливі такі компоненти:

- гармонія (гармонія життя, внутрішнього світу, міжособистісних стосунків, відносин з природою)

- добро (добро як істина, вище благо, глибока віра в перевагу добра над злом, добротворчість, милосердя, гуманізм)

- свобода (внутрішня свобода, волелюбність, визнання неповторності людської індивідуальності, нетирпимість до рабства, свобода волевиявлення)
- справедливість (щирість, правдивість, прагнення до істини, до соціальної справедливості, віра у Вищу справедливість)

- сім'я як першооснова розвитку й формування особистості, духовного, культурного, економічного розвитку суспільства)

- народ (повага до трудового народу, вміння осмислювати історію, культуру, традиції, моральні цінності свого народу, віра в його духовні сили, прагнення до того, щоб український народ зайняв гідне місце в цивілізованому світі)

- Україна (патріотичні почуття, прагнення до зміцнення державності, економіки, культури, готовність віддати всі зусилля для блага Батьківщини).

Важливою складовою духовності та моральності особистості є моральна діяльність, тобто діяльність, в основі якої лежать специфічні мотиви, бажання і спонуки, підпорядковані ідеалам, нормам, канонам тощо.

В.О. Сухомлинський, Г.О.Балл та ін., досліджуючи духовно–моральні якості, прирівнювали їх до ідеалу особистості.

Духовно–моральні цінності безвідносно до історичних епох мають неперехідний характер, зберігають наступність духовно–моральних вимог. Це стосується передусім норм регулювання зв'язків між людьми: не красти, не вбивати, допомагати один одному, виконувати обіцянки, говорити правду тощо.

Наявність такої системи духовно–моральних цінностей та відповідної їх ієрархії може слугувати критерієм сформованості суб'єктивно–особистісних цінностей студентів.

Однак формування системи цінностей молодшої людини не може відбуватися у протиставленні у свідомості цінностей, що ґрунтуються на духовній основі (гуманістичні) та цінностей суто матеріальних (прагматичних).

Існує ряд негативних умов, які перешкоджають формуванню духовно–моральних якостей особистості: занижена самооцінка; відсутність доброзичливості в атмосфері колективу; наявність в людині невпевненості у собі, низький рівень моральної свідомості. В житті на людину можуть впливати зовнішній тиск соціальних обмежень, пропаганда, особистість має право приймати цілком вільні рішення, повністю відповідаючи за своє духовно – моральне самовизначення. Тому духовно – моральні цінності людини не можна порівняти із суто декларованими цінностями, позбавленими значущого ставлення особистості до життя. Психологічні витоки духовних цінностей лежать у людських бажаннях..

І.Д.Бех вважає, що моральна цінність, що набула для людини особистісної ваги, лише тоді стає домінантою її "Я", коли постійно спонукає до відповідних учинків. Якщо особистість ставитиметься до духовної цінності відсторонено, позитивного результату очікувати марно. І навпаки, цілковите злиття особистості з духовною цінністю надає їй необхідної спонукальної сили [1].

Цінності є показниками розвиненої особистості, можна стверджувати, що цінності, набуваючи особистісного забарвлення, стають особистісними якостями. Особистісне зростання й залежить від того, наскільки певна особистість поєднується із загальноприйнятною системою духовно–моральних цінностей.

Тому процес формування духовно–моральної особистості має бути тісно пов'язаний з новими процесами розвитку суспільства. Необхідно враховувати нові соціально–культурні реалії, які впливають на виховання (не тільки негативні, а й позитивні). Врахування складних умов формування духовно–моральних цінностей в

молодіжному середовищі перешкодить умовному характеру прищеплення духовно – моральних цінностей серед молоді.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково–метод.посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Демиденко В.К. Історичні та сучасні психолого – педагогічні проблеми морального виховання // Актуальні питання підготовки спеціалістів у педвузі. – Бердянськ, 1992.
3. Журба К. Духовні інтереси та ідеали сучасної української сім'ї // Рідна школа, 1998. – №4.
4. Угледов Л.К. Духовная жизнь общества. – М.: Мысль, 1980.

Зоя Антонівна Осадча

старший викладач кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС В РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Освіта і виховання є важливими компонентами культури, яка в усьому світі розвивається національними шляхами.

Національне виховання – це засвоєння кожною особистістю духовності, культури рідного народу, його національного духу, способу буття. Діти мають продовжити в віках історико–культурну спадщину батьків, дідів і прадідів. Наука доводить, що справжнє виховання є глибоко національним за суттю, змістом та теоретичним покликанням. Адже нація – це система різноманітних природних, психічних, історично обумовлених ознак „тіла, душі і розуму” (К.Д. Ушинський) тобто психології, характеру, інтелекту, певної культурно – історичної спільності людей.

Справжнє навчання, виховання і розвиток підростаючих поколінь забезпечується лише рідною мовою. Видатні філософи, етнографи, психологи і педагоги світу здавна визнавали, що виховання має яскраво виражений національний характер. К.Д. Ушинський твердив: „Ставши одним із елементів державного і народного життя, громадське виховання пішло в кожного народу своїм особливим шляхом, і тепер кожен європейський народ має свою окрему характеристичну систему виховання” [3].

Він палко відстоював природне право кожного народу мати національну школу, національну систему виховання.

Цієї думки дотримувались Т.П. Болонський, С.Ф.Русова, В.О.Сухомлинський. С.Русова писала: „Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а навпаки, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів” [2].

Національне виховання ґрунтується на таких фундаментальних принципах, як природовідповідність, народність, етнізація, гуманізм, демократизм, зв'язок виховання з життям, трудовою діяльністю народу, поєднання педагогічного керівництва з самодіяльністю дітей, реалізація народознавчого, людинознавчого і особистісного підходу в процесі навчання і виховання.

На кожному етапі свого розвитку українська національна система виховання вбирала в себе кращі здобутки, філософського осмислення своїх цілей, завдань, сенсу життя, історичних перспектив. На основі народної філософської думки

зароджувались і встановлювались національні традиції, звичаї, обряди, що становлять надійний фундамент системи виховання народу. В традиціях і звичаях акумулювались ідеї, які відображають осмислення правди, добра, краси в вихованні почуття господаря землі, працьовитості, дбайливості, ініціативності, підприємливості, якості турботливого сім'янина, охоронця природи.

Великий виховний потенціал мають школи, створені на Запорізькій Січі, релігійно – просвітницькі братства України (ХУІ – ХУІІІ ст.), Кирило–Мефодіївське братство, „Руська трійця”, „Просвіта”.

Значний внесок у розвиток національної системи виховання робила в свій час церква, релігія. Служителі культу відкривали навчально – виховні заклади, формували у дорослих і дітей уяву, мислення, спрямовували енергію душі, волю на ідеї добра, правди, милосердя. Відомі культурні та освітні діячі минулого, такі як: літописець Нестор, Ів.Вишенський, І.Борецький, П.Могила, О.Духнович, М.Шашкевич, І.Вагилевич, Я.Головацький були служителями культу і їх внесок у національну систему виховання є значним.

В братських школах України зароджуються елементи класно–урочної системи, центрами слов'янської культури стали українські академії в Острозі та Києві.

Значних успіхів українська національна система виховання досягла в епоху великого національного Відродження (ХУІ – І пол. ХУІІІ ст.). Цей період став „зоряним часом” в її розвитку. Ідеї свободи і незалежності України, звільнення людини соціального і національного гноблення, утвердження визвольного козацького руху сприяли високому духовному піднесенню українського народу.

В епоху українського Відродження утверджувалась і система виховання. Виникали нові типи навчально–виховних закладів. Всю територію України покривала густа сітка братських, козацьких, січових, дяківських, церковних, монастирських шкіл, а також шкіл музичних, мистецтв та шкіл ремесел.

Джерела національної духовності продовжували його видатні представники – вчені, письменники, педагоги, громадські діячі: Г.С. Сковорода, Т.Г. Шевченко, М. Костомаров, М. Грушевський, С. Русова та ін. В умовах освітньої політики царського самодержавства руйнувались традиції українського народу, закривались навчальні заклади. Проте у колегії П. Галагана (1871 – 1920 р.р.) в навчальному процесі домінували народні духовні традиції. За рівнем науковості викладання, інтелігентності, вихованості випускників сучасники прирівнювали цей заклад до Царськосільського ліцею в Петербурзі.

Незважаючи на всілякі перешкоди в Україні виникали педагогічні товариства „Просвіта”, „Рідна школа”, молодіжні об'єднання „Пласт”, „Сокіл” та ін., діяльність яких ґрунтувалась на вітчизняних культурно історичних традиціях. В роки української революції 1917 – 1919 р.р. відбувається нове політичне, державне і національне піднесення України. Чимало було зроблено в справі демократизації і гуманізації навчально–виховних закладів, розбудови національної системи виховання. Над канцелярією національного виховання дуже активно працювала С.Ф.Русова.

Софія Русова жила і працювала за фребелівським принципом „Прийдіть – будемо жити задля наших дітей,„ Збагнувши істину: культура і свідомість нації народжується біля колиски дитини, над якою мусить витати рідний дух, звучати рідна пісня й рідне слово. Вона одна з перших довела, що у вихованні дитини має враховуватись національний характер; українська душа, яка на думку Русової

роздвоєна – вона християнська і водночас патетична. Без такого розуміння цілісний вплив на гармонійний розвиток дитини неможливий.

Софія Русова проголошує думку про необхідність створення національної школи як гаранта розвиненої нації. Вона зазначає: „Життя не жде: воно кличе нас до роботи, і доля, щастя народу залежить від того, як ми переведемо в життя дороге, велике гасло: вільна національна школа для виховання вільної, свідомої, дужої нації”.

Ідею національної школи Русова розвиває при викладенні педагогіки в Кам'янець–Подільському університеті. „Школа повинна бути національною по духу, не тільки по мові”.

Роки еміграції, пізнання європейської педагогіки ще більше утвердили думки Русової про необхідність національної освіти і виховання.

Зараз національна система виховання в Україні вдосконалюється, оновлюється і відповідає вимогам суспільства. Відроджуються виховні традиції українського козацтва, складено статuti дитячих і козацьких товариств. Зроблено значні кроки у впровадженні ідей народної духовності у життя родини, школи, позашкільних закладів.

Сучасна українська національна система виховання ґрунтується як на досягненнях рідного народу, його культурно – історичних традицій, так і на кращих здобутках інших народів світу, ідеях і положеннях міжнародних документів.

Література

1. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Інформаційний збірник МОН України. – 1966. – № 13.
2. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори. – К., 1966.
3. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні / Вибр. пед. твори – Т. 1, К: – Рад. Школа, 1983.

Наталія Якса

докторант кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

РОЛЬ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Поняття „культура”, задаючи більш високий – філософський і культурологічний – рівень уявленням та ідеям педагогіки, допомагає розширити погляд на процес становлення майбутнього і визначити соціокультурні реалії й особливості того середовища, у якому вони відбуваються.

З огляду на глибинні джерела виникнення окресленого поняття, розглянемо його філософський аспект. Основоположник культурології, німецький філософ І.Г. Гардер визначив культуру як „рівень людяності” та „друге народження людини”, тому що, дійсно, споконвічно від народження людина не має того, що вона одержує в процесі свого входження в культуру, оволодіння досвідом людства. Надалі все це дозволяє нам характеризувати її як людину тієї або іншої культури.

Якщо звернутися до змістовного аналізу поняття „культура”, то воно найчастіше виступає синонімом прогресивних духовних і матеріальних цінностей як окремої особистості, так і всього людства; це процес самоствердження в людині істинно людських початків і якостей. Так, наприклад, М.О. Бердяєв вважав, що культура пов'язана з культом предків, з переказом і традицією. Вона повна священної символіки, їй притаманні ознаки іншої духовної діяльності. Усяка

культура, навіть матеріальна, є культура духу; усяка культура має духовну основу – вона є продуктом творчої роботи духу над природними стихіями [1: 166].

Н.Б. Крилова пропонує таке філософське тлумачення: культура – це сукупність духовних досягнень і пам'ять людства; творче самовираження людей (результат і процес творчості); сукупність загальнозначущого змісту, знаків і символів; система норм і зразків поведінки, що існують у суспільстві; основа соціальної поведінки, успадкована від попередніх поколінь (мова, теоретичні ідеї, повсякденні культурно організовані види діяльності); спосіб життя або життєдіяльності, а також їх контекст; сукупність матеріальних і духовних цінностей; щільність досвіду; досягнення особистості, що використовуються нею і залучають її до сукупності загальнолюдських здобутків [2].

Важливим, як засвідчив аналіз теорії культури (О.І. Арнольдов, П.С. Гуревич, В.Е. Давидович, Ю.А. Жданов, Н.С. Злобін, М.С. Каган, Л.Н. Коган, Н.Б. Крилова й ін.), є питання про її основні функції. Серед них учені виділяють головні:

- перетворювальну, що відповідає необхідності пристосовувати природу, включаючи і природу самої людини, до потреб суспільства;
- організаційну, що відповідає необхідності створення моделі майбутнього;
- пізнавальну, що забезпечує нагромадження і поглиблення знань про об'єктивні закони буття;
- ціннісно – орієнтаційну, що відповідає необхідності консолідації суспільства єдиними ідеалами, оцінками, нормами;
- комунікативну, що допускає необхідність забезпечувати спілкування людей усіма доступними певній культурі засобами;
- соціалізацій, що відповідає потребам кожної соціальної системи формувати людей за її образом та подібністю;
- регулюючу, що дозволяє корелювати суспільні відносини та поведінку людини відповідно до норм, прийнятих у соціумі;
- гуманістичну, що допускає формування особистості у відповідних умовах;
- адаптивну, що відповідає необхідності встановлювати відповідність між собою й умовами зовнішнього середовища з метою самозбереження.

Ми вважаємо за доцільне до цих функцій додати професійну, тому що процес навчання у ВНЗ та його середовищі визначає професійне становлення студента як майбутнього фахівця.

У ході дослідження проведений аналіз показав, що найважливішими компонентами людської культури поряд із нормами й ідеалами є цінності. Цінностями називають такі характеристики об'єктів і процесів, що мають найважливіше позитивне значення для людей. Можна групувати цінності (за їх спрямованістю і характером): на об'єктні (або предметні) і суб'єктні, ціннісної орієнтації людей. У багатьох культурних процесах цінності відіграють роль еталонів, з їх допомогою діяльність стає мотивованою й осмисленою. Саме ці цінності суттєво позначаються на професійному становленні студента та визначають напрямок розвитку будь – якого середовища, а також діяльність усього педагогічного колективу ВНЗ.

Наведені вище характеристики культури свідчать, що це поняття неможливо розглядати як щось загальне, як незалежну змінну (культури „взагалі” немає). При аналізі культури йдеться про конкретне середовище життєдіяльності, її

компоненти і прояви, цінності та артефакти. У культурі виділяються не тільки духовні та матеріальні компоненти, але й зовнішні і внутрішні прояви, а також їх складні взаємозв'язки, що виражають сутність та якості даної культури. Основна форма культурної діяльності – вільна творчість, продуктивна діяльність у процесі розвитку, освіти й професійного становлення особистості, найважливішими умовами якого є креативне спілкування всіх суб'єктів освітнього процесу і насамперед педагога та студента. Саме така культурна діяльність повинна бути організована в культурному середовищі ВНЗ, що дозволить підвищити ефективність процесу професійного становлення студента.

Близьким за своїм змістом є визначення культурного середовища в цілому, що розглядається як унікальний прояв життєдіяльності людей. Це – навколишній простір, освоєний людиною і незасвоєний, предметний і знаковий, ціннісний для неї та нейтральний. Це – і макросередовище, і безпосереднє соціокультурне поле спілкування, мікросередовище, де вона активно діє, реалізує себе як суб'єкт культури і де, головне, вона вибирає найбільш значуще як матеріал самоосвіти та самобудівництва.

У цьому змісті досить показові міркування І.А. Козирева про те, що культурне середовище найчастіше в тому або іншому вигляді протистоєло індивіду, воно було й залишилося опозицією його саморозвитку, оскільки саме в ньому являються людині всі соціальні протиріччя, що спонукають її до вибору: або переборювати їх і реалізувати себе всупереч впливам середовища, або пристосуватися до протиріч (що теж створювало ситуацію вибору способів адаптації) [3].

І.О. Трухін виділяє бар'єри культурних упереджень, які породжуються культурою в широкому розумінні цього слова, тобто поглядами, звичками і традиціями. Найбільш відомі з них, на думку науковця, створюються расовими та національними відмінностями. Ці упередження прийшли до нас із глибини століть, і хоча вони поступово пом'якшуються, ще далеко не зникли повністю і їх треба враховувати в міжособистісних стосунках [4: 30 – 31].

Культурне середовище може бути й сприятливим, нейтральним або навіть тепличним. Щоразу його особливості повинні враховуватися педагогом або психологом, оскільки педагогічний вплив на студента завжди „опосередковується”, тобто сприймається ним подвійно: і як відносно автономним індивідом, і як суб'єктом цілком конкретного культурного середовища.

Таким чином, аналіз першого напрямку вивчення проблеми показав, що культура являє собою визначений рівень розвитку суспільства, творчих здібностей особистості, виражених у діяльності людей, у їх взаєминах, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях, що в єдності входить до складу культурного середовища будь-якої освітньої установи.

У рамках нашого дослідження зробимо акцент на тому, що поняття „культура” як складне соціальне явище має декілька „векторів” – предметно-практичний і духовний, суспільний і особистісний. Для нашого дослідження важливим є особистісний вектор культури, окреслений як культура особистості, що розглядається з різних позицій.

Одним із видів культури є національна культура. Ряд робіт, присвячених її філолофсько-соціологічному аналізу (О.І. Арнольдов, С.О. Арутюнов, Ю.В. Бромлей, Г.Д. Гачев, Б.С. Ерасов, Е.С. Маркарян, Ш.Б. Саматов та ін.) поєднують загальний підхід до національної культури як історично закономірного

рівня в розвитку світової культури, що відображає її загальнолюдську сутність відповідно до особливостей і рівня розвитку національної спільності. Культура кожного народу, маючи свою неповторну особливість, є частиною культури всього людства. При цьому здатність одного народу засвоювати культурні досягнення іншого народу – один із головних показників життєздатності його культури, очевидний індикатор прогресу його культури.

Багато дослідників виходять із того, що „чиста” національна культура – абстрактне поняття. Ні історія, ні теорія не знають такої культури, про яку можна було б сказати, що вона абсолютна самотня. Національній культурі завжди щось приймають від „чужого”, роблячи його „своїм”, а також щось віддають від себе.

Національна культура – категорія, яка історично розвивається, вона еволюціонує, оновлюється, як оновлюється життя народу. У зв'язку з цим є сенс розглядати етнічні, національні культури як емпіричні фіксовані різновиди та модифікації загальної культури. При цьому „локальні культури” утворюють наче первинний рівень, на якому віддзеркалюються особливості життя окремих народів, специфіка їх культурних традицій. „Локальна культура” характеризується не як одиначне явище, а як особливий ступінь загальнолюдської культури.

О.І. Арнольдов визначає два етапи розвитку кожної національної культури:

- 1) коли вона виступає у своїй неповторній, унікальній формі;
- 2) коли вона стає частиною світової культури, усвідомлюючи і проявляючи себе в ній [5].

Національне і загальнолюдське в культурі – це два взаємозалежні, взаємодоповнювальні фактори. Національне є специфічною формою прояву загальнолюдського, а загальнолюдське не може, коли існують нації, не виступати в національній формі.

Ці положення принципово важливі для нашого дослідження, оскільки з ними пов'язана належність особистості: вона є представником нації і в той же час є „громадянином світу”.

Оволодіння світовою культурою дозволяє тонше і глибше зрозуміти національну культуру. Лише такий широкий погляд на національну культуру власного народу, сприйняття її в контексті більш масштабних культурних процесів може стати основою формування та розвитку творчої особистості, що дозволяють не просто пасивно споглядати національну культуру, а зробити в неї свій індивідуальний внесок, включитися в культуротворчий процес.

Таким чином, культура виступає як „скарбниця” всіх національних культур, являє собою не просто їх сукупність, мозаїку, а є цілісним утіленням їх інтегративної єдності, складною системою, утвореною на основі „полілогу” культур.

Національному компоненту відповідає такий вид діяльності, як міжнаціональне спілкування. Спілкування вченими розглядається як своєрідний вид діяльності. М.С. Каган виділяє одну з головних людських діяльностей – комунікативну (спілкування), В.А. Кан–Калик вважає, що спілкування виконує „функцію пізнання один одного”. О.О. Бодальов називає це явище соціальною перцепцією. М.М. Бахтін пише, що тільки в спілкуванні, у взаємодії людини з людиною розкривається і людина в людині як для інших, так і для себе самої [6].

Людині з розвинутою культурою міжнаціонального спілкування властиві типові риси особистості: навички спілкування в багатонаціональному колективі, вміння користуватися ними у своїй практичній діяльності; поважне ставлення до національного достоїнства інших людей, до національних культур; звільнення від

забобонів тощо.

Культура міжнаціонального спілкування – не є сумою знань, а визначений спосіб світорозуміння, сукупність загальнокультурних норм і навичок поведінки. Майбутній педагог має осмислити ці проблеми з урахуванням особистого досвіду спілкування. У культурі міжнаціонального спілкування одним із головних елементів можна вважати „етнічну індиферентність” – абстрагування від національного фактора в міжособистісному спілкуванні, за винятком окремих випадків, коли це є необхідним.

Важливе місце у формуванні культури міжнаціонального спілкування належить загальноосвітній та вищій школі. Від того, наскільки правильними й об’єктивними будуть знання сьогоднішніх школярів та студентів про людство, раси, етноси, історію Батьківщини, про народи, що мають в Україні свою етнічну батьківщину, без перебільшення залежить майбутнє української цивілізації та України як держави, доля народів, що її населяють.

У сучасній вітчизняній літературі мало вивчені джерела формування симпатій та антипатій у міжнаціональному спілкуванні, джерела, що могли б лягти в основу формування культури міжнаціонального спілкування. Ця проблематика безумовно актуальна, у першу чергу, для поліетнічних і поліконфесійних регіонів України.

Однією з основних ідей, на які ми спиралися, була ідея „діалогу культур”, висунута М.М. Бахтінін: „Чужа культура тільки в очах іншої культури розкривається повніше і глибше, між ними починається немов діалог, що переборює замкнутість і однобічність цих змістів, цих культур. Ми ставимо чужій культурі нові питання, яких вона сама собі не ставила, шукаємо в ній відповіді на ці наші питання. Без цих питань не можна творчо зрозуміти нічого іншого і чужого. При такій діалогічній зустрічі культур вони не зливаються і не змішуються, кожна з них зберігає свою єдність і відкрити цілісність, але вони взаємозбагачуються” [6: 334].

Ця ідея знайшла продовження в працях В.С. Біблера, який вважає: „культура є дорога одночасно буття і спілкування людей різних – минулих, дійсних і майбутніх – культур” [7: 290].

На думку М.С. Кагана, настає нова ера, у якій на авансцену всесвітньої історії виходить „багатомірний діалог” культур. Участь у цьому діалозі – найважливіша умова розвитку будь-якої культури [8].

Отже, у сучасному поліетнічному і полікультурному суспільстві все гостріше відчувається потреба в новому типі соціальних відносин, що будуються на принципах діалогу і толерантності та виявляються в міжнаціональному спілкуванні. Розв’язання цього завдання є неможливим без активного залучення потенціалу освітньої системи. Система освіти є унікальною можливістю цілеспрямованого впливу на процес полі культурної підготовки майбутніх педагогів, формування життєвих орієнтирів молоді та відповідно на майбутнє тих народів, до яких ця молодь належить.

Значення ролі освіти в гуманізації громадського життя визначається такими характеристиками:

- 1) освіта залишилася провідним елементом суспільної гуманістичної практики;

- 2) освіта несе в собі потенціал розвитку – результат не стільки зовнішнього впливу, скільки внутрішнього розвитку; 3) будучи включеною в різні системи і відносини, освіта є полікультурним простором, „місцем зустрічі” різних етносів, які

слід урахувати у процесі підготовки майбутніх вчителів.

Література

1. Бердяев Н.А. Самопознание: (опыт философ. автобиограф.) / Сост., предисл., подготов. текстов, коммент. и указ. имен А.В.Вадимова. – М.: Книга, 1991. – 446 с.
2. Крылова Н.Б. Культурология образования. – М.: Народное образование, 2000. – 272 с.
3. Козырева О.А. Компетентность современного учителя: современная проблема определения понятия // Стандарты и мониторинг. – 2004. – № 2. – С. 48 – 51.
4. Трухін І.О. Соціальна психологія спілкування: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 336 с.
5. Арнольдов А.И. Национальные культуры: современное видение: Лекция. – М.: Изд – во МГУ, 1992. – 276 с.
6. Бахтин М.М. Парадоксы диалога. – М.: Наука, 1993. – 129 с.
7. Библер В.С. Диалог культур и школа XXI // Школа диалога культур (Идеи. Опыт. Проблемы). – Кемерово, 1993. – 126 с.
8. Каган М.С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с.

РОЗДІЛ І

ОСОБИСТІСТЬ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Лариса Семенець,

асистент кафедри охорони праці

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОЛОГО – ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Україною як рівноправним членом світового товариства прийнято цілий ряд заходів на законодавчому рівні, які визначають, що найбільшою цінністю освітньої галузі держави є особистості учня і студента. Такими законодавчими актами є закони „Про освіту”, „Про вищу освіту”, „Про загальну середню освіту”, Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Концепція 12 – річної середньої загальноосвітньої школи. Зокрема в останній зазначається, що освіта XXI століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвиваюча, культурно – творча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє використовувати набуті знання і вміння для творчого розв’язання проблеми, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни. Національна доктрина розвитку освіти (затверджена Указом Президента від 17 квітня 2002 р.) констатує, що перехід від інформаційно – описового на особистісно – орієнтоване, розвивальне навчання є головним напрямком модернізації освітньої галузі держави, який слугує становленню творчої особистості.

З огляду на це зростають вимоги до професійної підготовки вчителя, який має забезпечити реалізацію нової концепції розвитку освіти й насамперед, виховання підростаючого покоління, здатного до саморозвитку, самореалізації,

самоактуалізації. Саме тому актуальною є **загальна проблема**, яку ми досліджуємо, що пов'язана із формуванням професійної готовності майбутніх вчителів до розвитку математичних здібностей у школярів. Окремі методичні і психологічні аспекти цієї проблеми висвітлювалися у дисертаційних дослідженнях Л.П. Гапоненко, Г.Г. Колінець, Л.Ф. Мірошніченко, Р.Н. Мойсеєнко, О.С. Чашечникової, зокрема, у рамках проблем розвитку математичних здібностей учнів основної школи, психологічних передумов формування математичних дослідницьких здібностей у старшокласників, формування готовності вчителя до дослідницької педагогічної діяльності. Однак, цілісне розв'язання поставленої нами проблеми досі не перебувало в полі педагогічних досліджень науковців.

У рамках визначеної загальної проблеми необхідно здійснити теоретичний аналіз категорій "здібності", "математичні здібності", факторів їх розвитку, що є **метою нашої статті**.

Термін "здібності" давно й широко використовується у науковій термінології, однак дослідники досі неоднозначно підходять до розуміння його сутності. Сьогодні більшість учених вважають, що здібності не зводяться до знань, умінь і навичок, однак забезпечують їх швидке набуття, закріплення й ефективне використання в практичній діяльності [1].

У психології здібності є предметом конкуруючих гіпотез залежно від того, як їхні автори тлумачать проблему біологічного і соціального [6: 416]. Прихильники соціального напрямку впевнені, що історіогенез здібностей відбувається в напрямку їх спеціалізації й перебуває під впливом соціального. Тому їх онтогенез можна уявити як освоєння дитиною суспільно – історичного досвіду, втіленого в предметах людської діяльності. За іншою гіпотезою онтогенез здібностей ґрунтується на власне психологічних закономірностях, однак значною мірою залежить від біологічного [6]. Загалом, коли йдеться про онтогенез здібностей, то, як показав Д.Б.Ельконін, можна помітити чергування дієво – операційних і особистісно – мотиваційних компонентів. Дитина розвиває свої здібності то у системі «людина–предмет», то у системі «людина–людина»[9]. Обидві гіпотези об'єднує розуміння єдності здібностей і діяльності. Як зазначав С. Рубінштейн, "людина не може відірватися від природи і цілком протиставляти себе їй" [7]. Він вважав, що здібності розвиваються за спіраллю: реалізація можливості, яка є здібністю одного рівня, відкриває нові можливості для розвитку здібностей вищого рівня.

У сучасній психологічній науці виокремлюють два основні підходи до вивчення та застосування поняття "здібності" – загальнопсихологічний та диференційно–психологічний [3: 98]. Загальнопсихологічний підхід під здібностями розуміє будь–який прояв можливостей людини (вихідне положення – людина здатна, може здійснювати певну діяльність). Диференційно–психологічний напрям навпаки підкреслює вроджені відмінності між людьми та здібностями. Здібності визначаються як яскравий прояв певної характеристики функцій, який зумовлений вродженими задатками. Функції характеризують здатність того чи іншого органа виконувати ту роль, для якої він створений природою. Кожна функція має ряд характеристик, за якими можна виміряти рівень їх реалізації [3: 98–99].

Проблемою розвитку здібностей займалися радянські дослідники Б. Ананьєв, Г. Костюк, К. Платонов, Б. Теплов. Концепцію Б.Теплова поділяли інші дослідники, наголошуючи на зв'язку здібностей із розвитком. Як стверджує С. Сисоєва, здібності завжди є результатом розвитку. Вони не з'являються на порожньому місці. Людські здібності виникали й розвивалися в процесі праці, тому вони й виявляються в

діяльності, в праці. З розвитком праці та суспільного життя людські здібності розвиваються, зазнають змін їх зміст, і структура [8: 106]. В основі розвитку здібностей лежать певні природжені особливості людини [8: 81].

Отже, здібності – це індивідуально – психологічні особливості особистості, які забезпечують успіх у діяльності та спілкуванні, легкість в оволодінні знаннями, вміннями, навичками. Здібності не можуть бути зведені до знань, умінь і навичок, які має людина, однак здібності забезпечують їх швидке набуття, фіксацію й ефективне практичне застосування. Успішність у діяльності забезпечується не однією, а системою різних здібностей, при цьому вони можуть взаємокомпенсуватися [8: 81].

З огляду на проведений аналіз здібностей психолого – педагогічних досліджень необхідно виділити змістові характеристики математичних здібностей як особливого феномену.

В.А. Крутецький так визначив математичні здібності: "Під здібностями до вивчення математики ми розуміємо індивідуально – психологічні особливості (перш за все особливості розумової діяльності), що відповідають вимогам навчальної математичної діяльності і обумовлюють за інших різних умов успішність творчого оволодіння математикою як навчальним предметом, зокрема відносно швидке, легке оволодіння знаннями, вміннями та навичками в області математики" [5: 91]. До компонентів математичних здібностей він відносить:

1) здатність до формалізації математичного матеріалу, відокремлення форми від змісту, абстрагування від конкретних кількісних відношень і просторових форм та оперування формальними структурами відношень і зв'язків;

2) здатність узагальнювати математичний матеріал, виокремлювати головне, нехтуючи несуттєвим, бачачи загальне у зовні різному;

3) здатність до оперування числовою та знаковою символікою;

4) здатність до послідовного, правильно розчленованого логічного міркування, пов'язаного з потребою в доведеннях, обґрунтуванні, висновках;

5) здатність скорочувати процес міркування, мислити згорнутими структурами;

6) здатність до оборотності мислительного процесу (переходу із прямого на обернений хід думки);

7) гнучкість мислення, здатність до переключення із однієї розумової операції до іншої;

8) математична пам'ять (пам'ять на узагальнення, формалізовані структури, логічні схеми);

9) здатність до просторових уявлень [5: 104].

Згідно діяльнісного підходу, кожен із названих компонентів математичних здібностей має здатність до розвитку завдяки *організації математичної діяльності*, в основі якої система задач, метод навчального та наукового пізнання – математичне моделювання.

Як зазначають О.В. Запорожець, Г.С. Костюк та інші дослідники, рушійними силами розвитку особистості в будь – якому віці є суперечності, що виникають між потребами та можливостями їх задоволення у реальних ситуаціях соціальної взаємодії [2; 4]. У зв'язку з цим для розвитку математичних здібностей необхідно створювати проблемні ситуації, навчальні протиріччя, що призводять до необхідності постановки та розв'язування нового типу задач.

З огляду на проведений теоретичний аналіз математичних здібностей вважаємо, що їх розвиток здійснюється у процесі математичної діяльності. Як

особливий вид діяльності математична як і будь – яка інша за А.М. Леонтьєвим, має задачу структуру.

Підводячи підсумок щодо розглянутої проблеми розвитку здібностей особистості, слід зазначити, що в їх основі лежать певні природжені особливості людини. Процес розвитку здібностей особистості може бути представлений у спіральному формі згідно принципу наступності: від нижчого рівня до вищого. Здібності завжди є результатом розвитку.

Предметом наших подальших досліджень є концепція моделі математичної діяльності, яка слугуватиме основою для розвитку математичних здібностей особистості.

Література

1. Дрозденко К.С. Загальна психологія в таблицях і схемах: Навч. посібник. – К.: "Професіонал", 2004. – 304с.
2. Запорожец А.В. Избранные психологические труды в 2 – х т. Т. II. – 296 с.
3. Ильин Е.П. Психология: Учебник для средних учебных заведений. – СПб.: Питер, 2004. – 560с.
4. Костюк Г.С. Навчально – виховний процес і психічний розвиток особистості – К.: Рад. шк., 1989. – 608 с.
5. Крутецкий В.А. Психология математических способностей школьников. – М.: Просвещение, 1968. – 432 с.
6. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посібник. – 2 – ге вид., допов. – К.: Вища шк., 2001. – 487 с.
7. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание, – М.: Изд – во АН СРСР, 1957. – 328 с.
8. Сисоева С.О., Поясок Т.Б. Психологія і педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів педагогічного профілю традиційної і дистанційної форм навчання. – К.: Міленіум, 2005. – 520 с.
9. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.

Алла Статкевич

викладач кафедри іноземних мов

аспірантка кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Розвиток інформаційних та комп'ютерних технологій у все більших масштабах підвищує попит на високий інтелектуальний рівень освіти широких мас населення будь – якої країни, що кардинально впливає на способи її організації в суспільстві. Рішення проблем інформатизації та комп'ютеризації закладів освіти поставлено в Україні на загальнодержавному рівні, про що свідчить прийнята Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної програми інформатизації та комп'ютеризації вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації на 2005 – 2008 роки" та накази МОН України "Про проведення педагогічного експерименту щодо навчання майбутніх учителів та учителів інформаційно – комунікаційним технологіям", "Про розширення педагогічного експерименту за програмою "Intel® Навчання для майбутнього" щодо навчання майбутніх учителів ефективному використанню інформаційно–комунікаційних технологій у навчально – виховному процесі.

З поширенням у світі нових інформаційних технологій і технічних засобів

доставки навчального матеріалу, насамперед з появою INTERNET, у навчальних закладах різних типів склалися передумови появи й розвитку нового напрямку в освіті – дистанційного навчання, яке засновано на комп'ютерних і телекомунікаційних технологіях. Вихідні концептуальні положення щодо змісту й організації дистанційного навчання ґрунтуються на основних положеннях Конституції України, Національної доктрини розвитку освіти, Законів України "Про освіту", "Про вищу освіту", постанові Верховної Ради України "Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 2000–2002 роки", Указу Президента "Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет і забезпеченню широкого доступу до цієї мережі в Україні", наказу Міністерства освіти та науки України "Про створення українського центру дистанційного навчання", "Національній програмі інформатизації", Концепції та завданнях українського центру дистанційної освіти. У названих державних документах підкреслюється необхідність підвищення освітнього рівня населення й підготовки фахівців високої кваліфікації шляхом впровадження в освітній процес нових форм навчання, які відповідають тенденції розвитку цивілізації та інформатизації суспільства.

Основні напрями наукових і практичних досліджень у сфері розвитку дистанційної професійної освіти конкретизовані Інститутом засобів навчання АПН України. До них віднесені: філософія та історія дистанційної професійної освіти; інформаційно–телекомунікаційні технології та навчальне середовище дистанційної професійної освіти; соціально–економічні проблеми дистанційної професійної освіти; організація дистанційної професійної освіти; нормативно–правові проблеми дистанційної професійної освіти. Отже, дистанційне навчання в Україні перебуває на етапі активного становлення, що визначається умовами економічного розвитку країни і її державною політикою в галузі освіти, та потребує подальших наукових пошуків та узагальнень.

Дослідження проблеми дистанційного навчання в зарубіжних країнах відбувається у різних напрямках: вивчення сучасного стану та перспектив розвитку (Дж. Андерсон, Ст. Віллер, Т. Едвард, Р. Клінг), педагогічного та інформаційного забезпечення (Н. М. Левинський, Дж. Мюллер, О. Огур, Дж. О'роурке, Д. Парріш, Р. Філіпс).

Вітчизняними науковцями досліджуються проблеми наукового забезпечення дистанційної професійної освіти (В.Е. Биков, Н.І. Михальченко, Л.А. Лещенко); організаційно–педагогічні основи дистанційної освіти за кордоном та в Україні, підходи до реалізації (В. Олійник, Н. Корсунська, М. Танась, П. Таланчук, В. Шейко, О. Третяк), місце Інтернет в сучасному суспільстві, психолого–педагогічні аспекти і технології створення дистанційного курсу (В.Н. Кухаренко, Т.О. Олійник, Е.В. Рибалко, Н.Г. Сиротенко, А.Т. Петренко), можливості та перспективи дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України та за кордоном (Р. Гуревич, В. Жульківська, Т. Гусак, І. Клименко, К. Корсак).

Дистанційна освіта в Європі отримала інтенсивний розвиток на початку 70 років. Це було пов'язано зі створенням мережі відкритих університетів (Open Universities), які базуються на слідуючих принципах: свобода вибору місця навчання, часу навчання та форм навчання. Висока якість знань забезпечується академічністю курсів та урахуванням потреб ринку, посиленням відповідальності студента за якість його знань, оскільки контроль знань процесу навчання лежить саме на ньому.

Прототипом відкритих університетів є British Open University, заснований у

1969 році. Університет має велику розгалужену мережу підрозділів та консультаційних пунктів які стали центрами поширення технологій навчання. В Великобританії більше 50% програм на ступінь магістрів сфері управління реалізуються з використанням методів дистанційного навчання.

В наш час в кожній європейській країні існує група навчальних закладів, які реалізують технології дистанційного навчання. Організаційні структури дистанційної освіти в Європі достатньо різноманітні та охоплюють відділення дистанційного навчання у класичних університетах; національні відкриті університети, консорціум університетів, що об'єднує і координує діяльність кількох навчальних закладів (NTU); віртуальні університети.

Розвинута в Європі мережа Open Universities дозволяє студентам для вивчення обирати будь – які дисципліни в визначених університетах і при бажанні отримати сертифікат про вищу освіту, якщо вивчено та здано необхідний перелік дисциплін. Основна задача європейської мережі Open Universities – це узгодження та взаємна акредитація навчальних дисциплін. При цьому у кожного університету залишається свобода вибору форм навчання та навіть змісту матеріалу. Поява мережі Open Universities дозволяє забезпечити свободу вибору місця, часу та форм навчання в більш широкому сенсі. Студент має змогу вибрати університет для вивчення окремо взятої дисципліни виходячи з необхідних йому форм та часу навчання. Можливості вибору змісту дисципліни в європейських Open Universities пояснюються менш жорсткою регламентацією дисциплін для отримання ступеня бакалавра чи магістра.

Навчальний процес дистанційної освіти має традиційну основу, ґрунтується на загально – дидактичних, але потребує виділення ряду притаманних цій системі принципів: інтерактивності, ідентифікації, педагогічної доцільності застосування нових інформаційних технологій, регламенту навчання, забезпечення відкритості й гнучкості навчання, комплексності, доступності, модульності

Основною рисою методики дистанційної освіти є створення навчально–інформаційного середовища, що включає комп'ютерні інформаційні джерела, електронні бібліотеки, відео– і аудіо теки, книги й навчальні посібники. Складовою частиною такої системи є слухачі та викладачі, які взаємодіють один з одним за допомогою сучасних телекомунікаційних засобів. Таке навчальне середовище надає унікальні можливості особам, що навчаються, отримати знання як самостійно так і під керівництвом персональних тьюторів, які закріплюються за кожним студентом та здійснюють науково – методичну допомогу на всіх етапах самостійної роботи. Вони пропонують конкретний навчальний план і мають можливість спостерігати за процесом роботи студента з навчальним матеріалом, контролювати хід виконання лабораторних робіт, втручатися у процес навчання, а також призначати додаткові тести, змінюючи при необхідності умови складання іспитів.

У Відкритому університеті для студентів створені електронні тести в системі он–лайн, електронні курси лекцій з усіх дисциплін, що передбачені курсом, електронна бібліотека, запроваджені електронні бібліотечні каталоги, які містять методичні посібники з усіх предметів, що вивчаються. Інтеграція звуку, руху, образу і тексту створює нове, надзвичайно багате за своїми можливостями навчальне середовище, з розвитком якого збільшується і ступінь залучення студентів до процесу навчання. Нові електронні технології, такі як інтерактивні диски CD–ROM, електронні дошки оголошень, мультимедійний гіпертекст, доступні через глобальну мережу Інтернет, не лише забезпечують активне залучення студентів до навчального

процесу, але й дозволяють керувати цим процесом на відміну від більшості навчальних середовищ. Отже, сучасні комп'ютерні телекомунікації здатні забезпечити передачу знань і доступ до різноманітної навчальної інформації нарівні, а інколи і значно ефективніше, ніж традиційні засоби навчання.

Моделі дистанційного навчання, яке широко використовується за кордоном відрізняються між собою й формуються з урахуванням економічних, політичних соціокультурних особливостей тієї чи іншої країни. Дистанційне навчання дозволяє отримати вищу освіту в зручному для себе місці, за індивідуальним розкладом та інтенсивності навчання, використовуючи комплект спеціальних навчальних засобів і погоджену можливість контакту з тьютором по телефону, електронній та звичайній пошті, а також очно, що створює умови контакту: викладач – студент, студент – викладач.

Дистанційна освіта повинна відігравати важливу роль у збереженні й розвитку єдиного освітнього простору в Україні. Досвід побудови нових інформаційних систем у галузі дистанційної освіти є актуальним щодо створення та функціонування в нашій країні схожої форми навчання.

Література

1. Самсонов В.В. Інформатизація загальноосвітніх навчальних закладів // Комп'ютер у школі і сім'ї. – №6. – 2003. – С.21 – 23.
2. Співаковський О.В. Інформаційні технології в реалізації компонентно – орієнтованого навчання // Комп'ютер у школі і сім'ї. – №6. – 2003. – С.21 – 25.
3. Концепція Програми інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації сільських шкіл.// Комп'ютер у школі і сім'ї. – 2000. –№3. – С.3 –10.
4. Kaye A. R. 'Computer mediated communication and distance education'//Mason and Kaye Mindweave: *Communication, computers and distance education*. 憫 Oxford: Pergamon Press, 1989. – P. 50 – 62.
5. About the OU: How does distance learning work at the OU.
<http://www.open.ac.uk/new/what-is-the-ou.shtml>

Катерина Бугайчук

*студентка ННІ філології та журналістики
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ МОЛОДІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Видатний педагог України Софія Федорівна Русова у свій час писала: «Мертва й невлипова та школа, яка обмежує своє виховання лише теоретичними порадами, а не упорядковує учням правдивий осередок соціального життя і соціальних взаємовідносин. З суб'єктивної точки зору виховання складається з системи вражень і виразів; з об'єктивної — воно є засобом стимулювати в дитині і враження, і вираження. Школа стає осередком для цих духовних вражень, які переробляються в свідомості дитини не тільки відповідно до її індивідуального душевного складу, а й відповідно до того соціального осередку, в якому вони приймаються» [4: 147].

Тому метою нашого дослідження є виявлення причин сучасної пасивності, бездуховності, морального падіння української молоді та знаходження засобів поліпшення духовної культури сучасних підлітків.

Ми намагаємося вказати на факт парадоксальності сучасної української духовності з метою пробудження і розвитку позитивного та витіснення негативного

в духовному житті співвітчизників.

Сучасні дослідження підтверджують думку про те, що українці зі століття в століття несли непоправні втрати найкращої частини свого генофонду. Це, безумовно, не могло не справити негативного впливу на їхніх нащадків, особливо в порівнянні з тими народами, котрі розвивалися за законами природного відбору, коли залишалися кращі, міцніші представники нації; тому необхідно якомога краще динамічно пристосуватися в сучасній соціальній реальності, що змінюється, аби наздогнати втрачене. Процес соціалізації, з одного боку, забезпечує нормальне функціонування індивіда в суспільстві, а з іншого боку суспільство розвивається все більш стрімкими темпами, що породжує немало кризових ситуацій. Тому виникає необхідність аналізу тих механізмів, які здатні забезпечити особистості самозахист в таких умовах. Одним з і яких механізмів є формування і розвиток духовності як складової частини соціалізаційного процесу кожної особистості. Все це ставить перед системою освіти і виховання завдання поєднати духовне збагачення особистості зі стимулюванням її соціальної активності в інших сферах суспільного життя і забезпеченням психологічної і соціальної підготовки до можливих труднощів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, що в кінцевому результаті зводиться до самовираження, самореалізації особистості, а не тільки до ефективного функціонування в суспільстві [6: 46]. Позаяк мова йде про духовність української молоді, то ми почнемо з того, що намагатимемося перелічити основні риси духовності етносу.

Гуманізм, демократизм та терпимість є найбільш глибокими характерними рисами української духовності. Ці риси притаманні духовній культурі будь – якого народу, а *в українстві вони є ключовими рисами* зі специфічними способами проявів. Саме вони закладені у нашому, українському, генотипі. Кріпосницька, рабська психологія ніколи не була нормою суспільної свідомості українства. *Демократизм та гуманізм* пронизували всі сторони соціальної дійсності. Через розвиток особистісних характеристик соціального середовища класове розшарування на території нинішньої України ніколи не сягало граничних меж аж до того часу, доки спочатку польське, а потім російське дворянство не розпочало жорстокої експлуатації основної маси населення. Оскільки український етнос – принципово пограничний народ, то доводилось часто збройно боротись з іноземними вторгненнями. У час же спокою діяли закони економічного перехрестя, і постійна необхідність якось співіснування з іншими народами й сформувала *терпимість* до інших релігій, інших культурних традицій. Цю рису українства варто зауважити окремо. Терпимість – основа демократичного способу організації суспільного співжиття. Але її розповсюдження на власні особисті інтереси згубно діє на основи самої людяності. Поступово українська терпимість переросла в безхребетність [1:9–10]. Не кращою рисою української ментальності стало поєднання терпимості з індивідуалізмом. Саме цей гібрид став причиною соціальної пасивності і відвертого шкурництва. Для ілюстрації даного положення звернемось до українського фольклору: «моя хата з краю», «своя сорочка ближче до тіла», «покірне телятко дві матки ссе». Ось чому залучення української молоді до активного вивчення літератури допоможе трансформувати набуті в процесі історичного розвитку негативні риси у позитив. Такої мети можна досягнути лише об'єднаними зусиллями педагогів.

Суспільству, стурбованому перспективами свого «майбутнього», проблема трансляції духовних цінностей притаманна практично завжди. Інша справа, що в

переломні моменти історії відсутність трансляції культури, злам традиційних цінностей призводять до спотворення і спрощення в духовній сфері.

У зв'язку з тим, що духовність – це перш за все ставлення людини до буття, емоційна сторона мови й мовлення першочергово абсорбує в собі духовне людське начало. «Мова є одним з найвиразніших факторів соціального виховання» [3: 51].

Духовність реалізується не просто за допомогою слова, а й за допомогою його відношення з контекстним оточенням, його семантикою, особливо це характерно для живого мовлення. Не лише вербальні засоби функціонують в усному мовленні. Немале значення відіграють у процесі комунікації тембр голосу, темп мовлення, а також невербальні засоби: міміка, жести, рухи окремими частинами тіла тощо. Слово з нейтральним забарвленням можна вимовити різною інтонацією, тому воно може справити відповідне враження на реципієнта. Використання мовних засобів у процесі ставленнєвої комунікації свідчить про рівень мовної (мовленнєвої) культури. Надто часто люди, не задумуючись, засмічують своє мовлення так званим суржилом, словами з негативним забарвленням, словами – паразитами. Одна з найважливіших складових відповідальності дорослих – бути справжнім прикладом для своїх вихованців, а не влаштовувати «провінційні» вистави, в яких публічність (українська мова) – один бік медалі, а повсякденність (чомуś зручніша для багатьох російська) – другий. Виховний процес, як музичний твір, є несумісний з фальшивою поліфонією [5:107].

Тому молодь, та й взагалі кожен протягом усього свого життя повинен засвоювати норми літературної мови (графічні, лексичні, орфографічні, орфоепічні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні). В наш час в Україні, як ніколи раніше, склалися сприятливі об'єктивні умови для патріотичного виховання юних українців: незалежність України, широке міжнародне визнання й підтримка, багатомільйонна діаспора тощо. Та попри це, ми зустрічаємося з цілим рядом негативних проявів, які суперечать патріотичним прагненням основного загалу української громадськості (відмова від служби в армії, небажання працювати, розгул корупції і насильства, пияцтва і різні аморальні дії, зневага до бойових і трудових подвигів своїх батьків і дідів тощо). Однозначно, що вивчення української мови та літератури допоможе молоді підвищити власну самооцінку, сприятиме пробудженню і розвитку позитивного та витіснення негативного в духовному житті співвітчизників.

Дещо негативну роль відіграє період навчання в сучасній середній та вищій школі, під час перебування в яких подавляються ірраціональні начала людини. Тут тренується її здатність до дискусії, розвивається чуттєво – сенситивна, а не чуттєво – емоційна здібність. Навчальний процес зорієнтований, головним чином, на використання абстрактно – логічного, а не образно – асоціативного мислення дитини. До того ж, педагоги між собою не узгоджують навантаження, кількість домашніх завдань. Не завжди враховують реальні можливості дітей та їх психологічні особливості. Учень, що з труднощами здатний виконувати все задане йому додому з усіх предметів, часто вже не в змозі «творчо» виконувати завдання творчого характеру, хоча саме такі завдання найбільшою мірою сприяють розвитку в школяра самостійності, креативності мислення. Варто уваги, що за таких обставин лише незначна кількість молоді не втрачає своїєї *інтуїтивності*, головними елементами якої є високий рівень сенсорної відкритості людини, здатність розширено сприймати реальність, підвищена емоційність (як вроджені якості), специфічні мотиваційні установки – прагнення до самоствердження та

самовдосконалення, високий рівень допитливості, ерудованості (як набуті якості). Людина з високим рівнем розвитку інтуїтивної здібності (інтуїтивності) здатна особливим чином набувати та інтерпретувати інформацію про дійсність [2:25].

Хоча не варто забувати й про те, що «перший обов'язок вихователя — стримувати фантазію дитини, бо вона, як вогонь, може бути і гарним слугою і небезпечним господарем, може викликати нервовість, лякливість, занадто піднесену емоційальність. Разом із цим треба культивувати дитяче уявлення, треба давати йому певний матеріал, відповідний його нахилам і рівневі дитячого розвитку, найбільш оповіданнями, науковими цікавими викладами, знайомством з великими історичними діячами, з величними явищами природи та з найкращими поетичними творами рідної і всесвітньої літератури» [4: 90].

Важливо усвідомити, що знання національних рис характеру, психологічних особливостей народу потрібні перш за все для самовдосконалення кожного індивіда. А формування всебічно розвиненої особистості учнів можливо лише при такій організації навчально – виховного процесу, коли сам учень виявляє найбільш високий ступінь активності і самостійності у засвоєнні суспільного досвіду, в оволодінні різноманітними засобами діяльності.

XX століття принесло великі динамічні зміни, які кардинально трансформували світ. У сучасній культурі існує яскраво виражений шар інновацій, які постійно зламують і перебудовують культурну традицію, істотно ускладнюючи тим самим процеси соціалізації і адаптації молоді людини до умов, що постійно змінюються, і вимог життя.

Держава, сім'я, школа, релігійні організації, політичні лідери, засоби масової інформації, різні субкультури рекламують вельми різноманітні і відмінні одну від одної цінності. Пошуки молодого людиною самої себе, своєї індивідуальності і соціального статусу в таких умовах ускладнюються достатком вибору, що поєднується з ефемерністю, динамізмом і новизною.

Всепоглинаючий динамізм, постійна мінливість середовища, ціннісних орієнтирів – все це характерно для сучасного цивілізованого суспільства і, безумовно, «диктує умови», в яких протікає освітньо – виховний процес.

Отже, освітнє середовище, безумовно, створює передумови для будування і передачі духовних цінностей, які властиві конкретному суспільству, культурі. Як бачимо, позитивні загальнолюдські риси української духовності за певних умов переросли в свою протилежність і виштовхнули на соціальну поверхню деформації української ментальності.

Саме тому державна ідеологія в сфері освіти тільки в тому випадку може бути «людинозберігаючою» і цивілізаційно ефективною, якщо вона враховує світовий досвід і власну історичну спадщину. Відповідальність же батьків полягає в тому, щоб навчитись коректно втручатися у вельми делікатні справи дітей. Тільки такий інтегративний підхід дає шанс на вихід із тих тупикових схем, що наві'язуються сьогодні молоді.

Література

1. Білодід Юрій Духовність українства // Духовність українства: Матеріали Всеукраїнської науково – практичної конференції: Житомир, 25 вересня 1998 року. – С. 7 – 10
2. Княжук Олена Рациональні та ірраціональні начала духовності: інтуїтивність особистості // Духовність українства: Матеріали Всеукраїнської науково – практичної конференції: Житомир, 25 вересня 1998 року. – С. 25

3. Софія Русова Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн.1 / За ред. Є.І.Коваленко; Упоряд., прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук. – К.: Либідь, 1997. – С. 147.
4. Софія Русова Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн.2/За ред.Є.І. Коваленко; Упоряд., прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук. – К.: Либідь, 1997. – С. 51, 90.
5. Чемерджі М.І. Духовний розвиток особистості в контексті організації мистецької освіти // Духовність і художньо – естетична культура. Міжвідомчий науковий збірник / Костомарова А.І., Ступка Б.С. та ін. – Т. 17. – К., 2000. – С. 106 – 109.
6. Шаронова Н.О. Духовність, соціалізація і освіта: механізми взаємодії в сучасному суспільстві // Духовність і художньо – естетична культура. Міжвідомчий науковий збірник / Костомарова А.І., Ступка Б.С. та ін. – Т. 17. – К., 2000. – С. 45 – 48.

Світлана Дідус

*студентка факультету менеджмента,
економіки та права*

Київський національний торгово–економічний університет

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ОСВІТИ

Освітній процес у навчальному закладі на сьогодні переважно скерований на розвиток інтелекту студентів, на розширення їх теоретичних знань, в той час як особистісна мотиваційна сфера також потребує розвитку. А духовний світ студента, його цінності, потреби, мотиви – є першоосновою, яка протягом усього його наступного життя, визначає інтелект, раціональне осмислення навколишньої дійсності, професійну спрямованість, керує кожною дією.

Аналіз літератури з проблеми дослідження доводить, що поняття цінність розглядається як філософсько – соціальна, політична, психологічна категорія, що означає позитивне та негативне явище природи, форм суспільної організації, історичних подій, моральних вчинків, духовних потреб для людства, окремого суспільства, народу, соціальної групи чи особи на конкретному етапі історичного розвитку.

Поняття „цінність” відображає один з найсуттєвіших моментів практичної взаємодії людини з навколишнім середовищем та іншими людьми: спрямованість зрушення, що відбувається в життєвому стані та розвитку окремого адресата цінності під впливом відповідного носія цінностей.

Починаючи з ХХ ст., майже кожен філософський напрям поряд з онтологією і теорією пізнання розвиває ціннісну теорію. Характер розв'язання ціннісної проблематики зумовлюється насамперед пошуком відповідей на основні питання філософії. Окремі наукові течії (прагматизм, екзистенціалізм, неопозитивізм) ототожнюють цінність з її оцінкою, в основі якої лежить суб'єктивна зацікавленість, вільне волевиявлення та цілепокладання окремої особи. Певні концепції (бадетська школа, феноменологія, персоналізм, неотомізм, неопротестантизм) наголошують на об'єктивності, незалежності цінностей від сваволі оцінних поглядів окремої людини, групи людей, політиків та політичних блоків. Основи цінностей тлумачаться як ідеальні, вічні, незмінні, трансцендентальні сутності або як ступінь закладеної ціннісної орієнтації особистості та колективу і виражається в їхньому менталітеті.

Поняття цінність є центральним в аксіології (теорії цінностей), яка сформувалася на початку ХХ століття на основі неокантіанських вчень (В.Віндельбанд, Г.Рікерт) і в подальшому розроблена німецькими і американськими

вченими (М.Шеллер, Н.Гартман, Р.Перрі, С.Пеппер).

Природа цінностей по-різному тлумачиться натуралістичними, трансценденталістськими, соціологічними, діалектико-матеріалістичними напрямками, які існують у межах сучасної теорії цінностей.

У соціології цінності виступають у ролі інструментів соціального регулювання, тією проміжною ланкою, яка пов'язує інтереси, потреби, світогляд людини з її конкретними ідеями, поведінкою. Терміном "цінність" позначаються один із найсуттєвіших моментів практичної взаємодії людини з навколишнім середовищем та іншими людьми. Якісні й кількісні характеристики цінності залежать від внутрішніх властивостей її носія та від потреб і прагнень суспільної людини, яка сама є ціннісним суб'єктом. На основі соціологічних досліджень виділяються цінності-норми, цінності-ідеали, цінності-цілі(термінальні), цінності-засоби(інструментальні), цінності-нормативи, цінності-регулятори. [189Ж]

Особливістю психолого-педагогічного підходу до вивчення ціннісної проблематики є те, що цінності розглядаються крізь призму особистісного ставлення суб'єкта до навколишньої дійсності та особливостей орієнтації в ній.

Складність поняття цінностей визначила різні підходи до їх визначення та класифікацій. Зокрема цінності розуміються як явища (або сторони, якості явищ) природи та суспільства, корисні, необхідні людям історично визначеного суспільства в якості дійсності, цілей, ідеалів. Тому, цінністю може вважатися не тільки те, що існує, але й те, що потрібно ще здійснити. Класифікуючи цінності, Тугаринов В.П. виділяє цінності життя (життя, здоров'я, радість життя, спілкування з іншими людьми та ін.), цінності культури : матеріальні (техніка, будинок, їжа, одяг та ін.), соціально – політичні (суспільний порядок, мир, безпека, свобода, рівність, справедливість, людяність), духовні (освіта, наука, мистецтво).]

Помиткін Є.О. виділяє основні п'ять рівнів цінностей, які проходить людина у процесі свого розвитку: рівень егоцентричних цінностей, рівень сімейних цінностей, рівень суспільних, громадських, національних цінностей, рівень загальнолюдських цінностей та рівень духовних цінностей.

Б.Бітінас стверджує, що існує безліч цінностей, значна частина з яких є загальнолюдськими, але будь – яка цінність набуває істинного смислу тільки при включенні її у певну систему.

Моральні цінності безвідносно до історичних епох мають неперехідний характер, зберігають наступність моральних вимог. Це стосується передусім норм регулювання зв'язків між людьми: не красти, не вбивати, допомагати один одному, виконувати обіцянки, говорити правду тощо.

В.О. Сухомлинський, О.І. Вишневський, К.В. Гавриловець, О.В. Білоусова, Г.О. Балл, І.Ф. Бех, О.В. Столяренко, Вейт, В.П. Плавич та ін досліджуючи моральні цінності особистості, прирівнювали їх до ідеалу особистості. Моральні цінності, згідно з їх дослідженнями вміщують:

а) повагу до людської гідності (довіру, доброзичливість, скромність, терпимість, толерантність, ввічливість);

б) доброту (благородство, турботливе ставлення до людей, щирість, добродушність, великодушність, тактовність, миролюбність, лагідність, добropорядність, милосердя, безкорислива допомога іншому, добpочинність);

в) співчуття (чуйність, сприйняття іншого, співпереживання, жалісливість, переживання емоційних станів іншого, делікатність, поступливість, прихильність, привітність, уважність);

г) справедливість (самокритичність, чесність, правдивість, вірність, аналіз помилок, об'єктивність, вимогливість);

д) протидію проявам зла (непримиренність до жорстокості, байдужості, антигуманних вчинків, мужність, відстоювання справедливості, принциповість, рішучість, критику недоліків).

Будучи соціальним феноменом, моральні цінності виконують певні функції:

- Мотивуючу (визначає поведінку, скерованість суспільно – корисної діяльності кожного індивіда)

- Орієнтуючу (цінність – це органічна система суспільної свідомості, системи ідеалів, поглядів, переконань, пропагуємих засобами масової інформації, культурними, освітніми, дитячими установами).

- Регулюючу (цінності виступають в якості регуляторів у відношеннях між особистістю та суспільством, в поведінці окремих людей.)

Проведений структурно–компонентний аналіз досліджуваного феномена дозволив зробити висновок, цінності представляють синтез знань (інтелектуальний компонент), почуттів (емоційний компонент), прагнень (мотиваційний компонент) та регулятивного компонента. Вони сприяють не тільки розумінню смислу та цілей життя, але й складають загальну основу для самоутвердження в якості творчої особистості, визначають життєву позицію до всіх сторін суспільного життя.

Важливим поняттям у вивченні проблеми цінностей є поняття ціннісні орієнтації, зокрема взаємозв'язок цінностей та ціннісних орієнтацій.

Ціннісні орієнтації, як визначено психологією, – результат інтеріоризації цінностей особистістю. Всі орієнтації є частиною людської життєдіяльності, і панівна роль якоїсь однієї залежить від особливостей тієї культури, в якій живе людина. Їх усталеність характеризує зрілість особистості.

Так як ціннісні орієнтації формуються на основі потреб, мотивів та інтересів, то важливим компонентом у цьому процесі є потреби. Серед потреб людини психологи виділяють: матеріальні, соціальні, духовні.

Тому потреби характеризують різні сфери життя особистості, особистість в цілому. Потреби формуються у процесі пізнання і оцінки дійсності.

Зміст цінності визначається потребою, бажанням, інтересом, моральною оцінкою, важливою стороною якої є емоційне переживання. При цьому важливе ціннісне відношення, яке не виникає лише при об'єктивній значимості явищ, суб'єкт має оцінити явище, усвідомити в системі ціннісних понять. Тому такі загальнолюдські моральні цінності, як благо, добро, істина, краса, свобода, життя, щастя у проекції на свідомість людини стають особистісними характеристиками.

Цінностями виступають окремі форми свідомості, різноманітні види відношень, через це необхідно розуміти природу моральних цінностей.

Процес становлення цінності включає ряд взаємопов'язаних моментів: у світі цінностей людина займає певну позицію, для здійснення своїх цілей керується певними ціннісними орієнтаціями, які визначають ціннісне відношення особистості. Оцінка, ціннісні диспозиції, мотиви складають ціннісне відношення внаслідок усвідомлення цінностей у людини формується ціннісно – оціночне судження, яке закріплюється у вигляді певної соціальної норми. Незадоволена свідомість створює ціннісні ідеали, які виступають збудниками людської діяльності.

На сьогодні вітчизняні вчені констатують домінування матеріальних цінностей над духовними, тягу до розвитку прагматичних якостей, а не духовних, гуманістичних (В.О. Білоусова, Н.І. Гусякова, В.М. Доній, В.С. Болгаріна,

Ю.І. Терещенко та інші).

Можна зробити висновок, що формування моральних цінностей особистості має бути тісно пов'язаний з новими процесами розвитку суспільства. Необхідно враховувати нові соціально-культурні реалії, які впливають на виховання (не тільки негативні, а й позитивні). Врахування складних умов формування моральних цінностей в молодіжному середовищі дасть можливість запобігти декларативному характеру прищеплення моральних цінностей серед молоді.

Література

1. Бех І.Д. Категорія "становлення" в контексті розвитку образу "Я" особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – №3. – С.25 – 34.
2. Болотина В.Ю. Моральні цінності підростаючого покоління: Цінності освіти і виховання: Наук. – метод. зб. / За заг. ред. О.В.Сухомлинської, ред. П.Р. Ігнатенка, Р.П. Скульського, упор. О.М. Павліченка. – К.; 1997. – 224 с.
3. Гуслякова Н.І. Ідеали і ціннісні орієнтації сучасних підлітків // Рідна школа,— 1993. – №8. – С. 11 – 14.

Наталія Якомяк

студентка ННІ філології та журналістики

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОСОБИСТІСТЬ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

*«Сучасні люди – всього лише острівці
стереотипів у безмежному океані Всесвіту»*

Денисенко Олег, сучасний афорист.

Особистість молодой людини у сучасному полікультурному просторі можна розглядати з різних точок зору. Але слід зробити акцент саме на те, що мова піде про розвиток особистості саме у сучасному суспільстві, оскільки сучасність порадувала нас великим розшарування людей, пов'язаним із кількісно і якісно перенасиченим інформаційним потоком. Доступність до великої кількості інформації через інтернет, що дає змогу ознайомитися з культурно – історичним досвідом всього людства (без перебільшення), через засоби масової інформації та, на жаль меншою мірою, книги, призводить до того, що молодь у певний період свого розвитку стикається із проблемою визначення свого власного «я» загалом та свого «я» у суспільстві. Звичайно усвідомлення себе як особистості, одиниці, а не чогось невизначеного, суцільного – це велике досягнення людини. І як до епохи Романтизму та початку епохи Відродження людство взагалі не виділяло людину як одиницю, а при народженні зразу ж накладало на неї канон її власного суспільного прошарку (звичайно не говоримо, що з точки зору психології, особистості як такої не було), то сьогодні людину вважають центром світу, і взагалі макросвітом як одиницю. Та чи не важко молодій людині не загубитися у низці ідей, наукових теорій, пропозицій і переконань релігійних чи політичних, культурних, соціальних чи антисоціальних; не втратити своє власне «я» під впливом інших, не стати на хибний шлях? «Людина сама обирає свій шлях, сама знаходить способи досягнення мети» [1;4].

Перш чим говорити власне про особистість сучасної молодой людини, зазначимо основні чинники формування особистості.

1. «Розвиток особистості відбувається шляхом привласнення індивідом культурно – історичного досвіду всього людства» [1;5]. Мається на увазі, що розвиток особистості відбувається в процесах навчання і виховання та в інших

формах взаємодії між людьми. Відбувається процес соціологізації, який ототожнюють з привласненням досвіду людства.

2. «Проблема взаємовідношення розвитку цілісної особистості й психічних структур. Розвиток кожної окремої функції, зазначає Виготський, – є похідною від розвитку особистості є визначальним і випереджальним відносно окремих психічних структур і механізмів» [1;5].

3. «Розвиток особистості полягає в організації та інтегруванні людиною свого власного світу» [1;5]. Власне говориться про самопізнання, самоусвідомлення і загалом саморозвиток.

4. «Розвиток особистості фактично являє собою історію її розвитку (...). Особистість слід розглядати як результат існування її власного минулого. Минуле особистості детермінує її життєвий шлях (за З.Фрейдом і А. Аглером)» [1;5].

Розвиток особистості – це складний процес із рядом чинників, які впливають на його протікання. Але, що саме може призвести до виникнення порушень у цьому процесі? Адже дуже гостро стоїть питання підвищеної агресивності сучасної молоді, великої кількості самогубств саме в підлітковому та юнацькому віці, виникнення різноманітних неформальних організацій та цілих субкультур із різними не завжди позитивними ідеями, переконаннями та діями?

У процесі «народження особистості» беруть участь, як уже зазначалося, різні чинники [1;7]. Але зупинимось саме на тих чинниках, які з'явилися за останній час і не могли впливати на процес розвитку особистості 10 років тому.

Бажання самоствердження, самореалізації з'являється у підлітковому віці та гостро постає у юнацькому віці. Це період, коли особистість уже усвідомлює своє власне «я» та починає шукати сферу реалізації себе. І, як відомо, все розуміється в порівнянні. Тобто, щоб вибрати щось для себе, для своїх дій, визначитися з уподобаннями потрібно спробувати все, (не буквально все, а хоча б кілька різних відмінних справ). Саме це штовхає молодь до різних негативних чи позитивних дій.

Візьмемо хоча б музику. У наш час з словами «я люблю важку музику» молодь починає об'єднуватися у групи людей із спільними уподобаннями. Але не завжди це захоплення закінчується тільки прослуховуванням подібного жанру музики чи відтворення її. Це тягне за собою відповідний одяг, поведінку, ставлення до релігії, відповідне бачення світу. І на жаль не завжди пошук себе у цьому світі таким шляхом є просто власним самовираженням. Таке захоплення залишає свої сліди на формуванні особистості, на подальшому житті. Чому з'являється агресія, часті депресивні стани, зникає бажання жити?

Але не слід так критично до цього ставитись. Так, музика буває різна. Багато просто музики якісної, а багато і психотропної. Головне в міру. І, крім того, це не єдине, що спонукає молодь до входу у певну субкультуру. Ще однією причиною цього є бажання повернути у сучасне суспільство давно втрачені, затоптані технічним прогресом та відчуттям людиною себе як володаря світу, прекрасних рис людини: честь, доброта, мужність, особливе ставлення до жінки, як до матері та слабшої від чоловіка (говориться не про дух), любов до природи, повага до старшого, справжнє шляхетне кохання. Відтворюючи лицарські часи, одягаючи обладунки та проводячи прекрасні вечори під зоряним небом Всесвіту, коли слух тишить акомпанія двох гітар, молодь насправді не жаліє за тими давніми часами, вона намагається перенести втрачені сучасним життям саме ті, перелічені вище, прекрасні риси і якості людини.

Не останнє місце займає вплив релігії на сучасну молодь. Пошук свого місця

в світі переривається різним молодіжним і не тільки навіюванням про ставлення до церкви та віри загалом. Хіба в такому великому інформаційному потоці можна визначитися, чи не втратити віру в існування когось вищого духовно? Як приклад того, що молодь занадто стомлена постійним переконанням та переповнена інформацією є те, що зараз дуже поширеним серед молоді стає язичництво, як повернення до корінної віри.

Засоби масової інформації. Ще один чинник нагромадження полікультурного матеріалу. Потік інформації про європейську молодь з іншим культурним вихованням та приклади різних культур також впливають на формування власного світогляду.

Таке постійне шукання себе в полікультурному просторі сучасного життя формує новий тип свідомості і особистості загалом. Це особистість сучасної людини. Ми постійно обираємо для себе те, що вважаємо кращим. Але наше розуміння світу є тільки нашим індивідуальним розумінням його. І щоб не втратити себе в цьому бурхливому інформаційному потоці життя, обираючи власний шлях, слід прислухатися до тих людей, які уже впевнено стоять на своєму шляху і усвідомлюють інші шляхи реалізації.

Обравши сферу реалізації себе ми зможемо правильно формувати свою особистість. «Питання вибору особистістю сфери реалізації себе є проблемою навчання і виховання»[1;7].Тому в педагогіці слід приділяти велику увагу формуванню особистості сучасної молоді людини, спираючись на дослідження психології особистості та стан розвитку особистості молоді людини в полікультурному просторі.

Література

1. С. Максименко. Розвиток особистості – розгортання чи новоутворення? // Психолог – 2005. – №46. – с. 4 – 10.

Катерина Романчук

студентка історичного факультету

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОСОБИСТІСТЬ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

За час становлення національної держави українське суспільство намагається формувати нові цінності через переосмислення старих. „Сьогодні ми спостерігаємо постійне зростання інтересу, особливо у студентства, не тільки отримати диплом про вищу освіту та знання, які сприяють зростанню матеріального добробуту людини, а й знайти місце моральних, матеріальних та духовних цінностей в їхньому житті” [4:30]. Особливо гостро на сьогодні постала проблема духовності особистості. Духовність людини – це багатство її внутрішнього світу, різноманітність і глибина інтелекту, волі і почуттів. А не секрет, що духовна культура сучасної молоді далека від високого рівня. Тому постає проблема вивчення і дослідження цього явища.

Становлення і розвиток молоді особистості не може розглядатися відірвано від соціокультурного фону. Тому слід звернути увагу на ряд факторів, зокрема соціокультурний спадок радянського часу [2], примітивна масова культура сьогодення [3], відірваність людства від загальних законів природи [5], ціннісні орієнтації молоді [4], які є основними у формуванні молоді особистості сьогодні.

Соціокультурний спадок радянського часу. „З часу формального зникнення СРСР пройшло надто мало часу для повної трансформації в Україні всього

створеного у радянські часи соціокультурного середовища” [2:31]. Мало змінилася успадкована від СРСР „радянська культура”, хоч знищення „залізної завіси” створило сприятливі умови для проникнення і поширення у кіно, на радіо і телебаченні далеко не найкращих комерційних зразків мас – і поп–культури Заходу. Сформовані в умовах існування монополії держави на всі інформаційні, естетичні й культурні впливи, звикли до бездумної довіри до кожного друкованого слова чи екранного кадру, громадяни України і молодь, зокрема, не встигли набути імунітету до негативних, неправдивих чи свідомо перекручених повідомлень, чуток і пліток, які потоком линуть з каналів радіо і телебачення. Система освіти, будемо мати надію, на сьогоднішньому етапі зможе вирішити завдання підготовки нових поколінь до життя і діяльності у подібному складному соціокультурному середовищі, що потребує високих здібностей до критичного аналізу, навичок селекції й оцінювання інформації. Всі ми страждаємо від радянського спадку у сфері нормативів та індивідуальної діяльності, зокрема від „партійної дисципліни”, ультимативні вимоги підкорення власних думок і пріоритетів колективним. Це і складає основу комуністичного вчення в СРСР, що і стало офіційною „релігією” – осередком духовності і моралі – крах якої, створив певний вакуум, заповнення якого відбувається суперечливо і хаотично.

Не дивно, що в радянській системі навчання і виховання було відсутнє формування навичок спілкування і взаємодії вільних індивідів. Молодь не отримувала точних знань про природу емоцій і поведінку людини як загалом, так і в конкретних умовах відкритого демократичного суспільства [2:32].

На жаль ця риса, успадкована в 1991 році Україною, системи освіти усувається повільно і непослідовно. Одна з причин – неістотність реальної зміни комплексу шкільних предметів та їх змісту, недостатня увага у засобах масової інформації до формування нової особистості і нових принципів індивідуальних і колективних взаємодій. Багато вчених – О.Філатова, Л.Ляшенко, І.Ластовченко – вважають, що для успішних дій в емоційному аспекті необхідне не лише підвищення і використання не лише „показника інтелекту”(IQ), а й „емоційного показника”(EQ). Тому можна вважати, які емоції і інтелект є своєрідні антиподи, що дає змогу говорити про емоційну компетентність й інтелігентність, уміння поводитися і діяти стосовно інших людей відповідно до правила „роби іншим те, що ти хотів би отримати від них” [2:33]

Примітивна масова культура сьогодення. Цинізм, грубощі у спілкуванні з дорослими і ровесниками, жорстокість, нерозуміння високохудожнього мистецтва – усе це притаманне нашій молоді. Та й чого ж можна очікувати, коли нас заповнили заокеанські телесеріали, відеофільми, порнографічна продукція, а звідусіль лунає низькопробна примітивна музика. Така „культура” не здатна виховати в молодій людини нічого, крім аморальності та бездуховності. Отже, доводиться констатувати, що в нашому суспільстві панує сьогодні культ насильства та сексоманії, і усе це цілеспрямовано вбивається у свідомість, одурманюючи і одурюючи юні душі. Не виникає сумніву, що осередком духовності як у селах, так і містах повинна бути школа. Саме вона повинна прищепити вихованцям імунітет проти шкідливих впливів. Сучасна загальноосвітня школа перебуває на складному шляху пошуків нових форм, засобів і методів навчання. Але при цьому не слід забувати тих засобів народної педагогіки, які дійшли до нас крізь століття. Лише у сукупному поєднанні сучасних і вже перевірених роками технологій ми зможемо виховати духовно – зрослою особистість [3:21].

Відірваність людства від загальних законів природи. Нині сформувалося усвідомлення того, що людина – це частина природи, яка розвивається зі всіма живими на Землі. Тому слід навчити молодь жити згідно із загальними законами природи, враховувати їх у своїй щоденній діяльності ми можемо лише сформувавши глибокі переконання щодо цілісності і системності природи. Треба усвідомити себе невід’ємною частиною біосфери, маленьким гвинтиком цього великого і могутнього механізму, який може працювати лише злагоджено з цілим механізмом. Якщо ні – то індивід сам зазнає руйнації (це в кращому випадку) або, якщо це стосується спільної діяльності людства як виду організмів, може вивести з ладу весь організм. Наші прагненьня і природа були єдиним цілим, вони не протиставляли себе їй і, не знаючи законів природи, жили за ними, за велінням серця. Тепер, коли людина відійшла внаслідок свого інтелектуального розвитку від своїх природних основ, вона повинна докласти максимум зусиль для раціонального їх пізнання і коригування своєї поведінки відповідно до них. Це потрібно для відновлення органічного зв’язку людини з природою, відродження духовно – чуттєвого пізнання, розширення рівня світосприймання. Тому доцільно переорієнтувати світоглядні орієнтири сучасної молоді в плані формування стратегії поведінки в біосфері, що дало б змогу їй гармонійно співіснувати з природою [5:8].

Ціннісні орієнтації молоді. Проблему ціннісних орієнтацій та інтересів молоді відображено у багатьох працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Ціннісна орієнтація – система ставлення особистості до навколишнього середовища і до самої себе у формі фіксованих відносин та певних матеріальних і духовних цінностей. Ціннісні орієнтації, таким чином, змістовний бік спрямованості особистості, характер її ставлення до діяльності. Зокрема, Л.Савченко, доцент кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету, провела дослідження по визначенню ціннісних орієнтацій молоді і дійшла висновку, що більшість студентів орієнтується на індивідуалізм, не сподіваючись на допомогу від держави, схильні до ігнорування законів і навіть за деяких обставин до їх порушення. Тому потрібне коригування виховної роботи серед молоді [4:31].

Отже, вплив на формування духовності молоді людини здійснює ряд факторів, що не стільки позитивно впливає на особистість, скільки негативно, що призводить до безкультурності та аморальності молоді. „Без культури в суспільстві немає моральності. Без елементарної моральності не діють соціальні та економічні закони і не може розвиватися сучасна наука” [1:8].

Розвинені демократичні країни прищеплюють своїй молоді почуття гідності, прагнення до незалежності, усвідомлення власної відповідальності за свої вчинки і життєвий успіх. Для цього використовуються як навчальні предмети і дисципліни у середніх і вищих навчальних закладах, так і позашкільні впливи – преса, радіо і телебачення, релігійні та інші громади тощо. І хоч в умовах розвитку свободи слова й відсутності узгодженої точки зору всіх журналістів на межі використання цієї свободи не бракує випадків надмірного акцентування уваги на насильствах, бійках, девіантній поведінці. Тому перед нами постає завдання синтезувати вітчизняний та зарубіжний досвід для досягнення загальної мети – виховання духовно здорової особистості.

Література

1. Базидевич В. Професійна і гуманітарна національна культура сучасного спеціаліста: її формування у вузі // Освіта України. – 1997. – №25. – с.8.
2. Ляшенко Л. Зміни соціокультурного середовища в Україні і значення емоційної зрілості молоді // Рідна школа. – 2003. – №1. – с. 31 – 33.

3. Печерська Е. Цілоще джерело духовності // Рідна школа. – 2003. – №1. – с. 21 – 23.
4. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді // Безпека життєдіяльності. – 2006. – №1. – с. 30 – 33.
5. Степанюк А. Про світоглядні орієнтири сучасної молоді // Шлях освіти. – 2002. – №2. – с. 6 – 9.

Вікторія Мислива

*студентка ННІ філології та журналістики
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ Й АМЕРИКАНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Проблема формування духовності молоді є актуальною, і належить до проблеми соціального характеру, оскільки пов'язана з таким поняттям, як формування особистості. В наш час дуже часто можна почути заклики про підняття національної свідомості людини, та виховання справжнього громадянина. А поштовхом і основою для цього є, в першу чергу, виховання духовної особистості.

На сьогодні духовні цінності найповніше представлено в класифікації О. Вишенського. У ній слід виокремити загальнолюдські цінності, що притаманні всім людям незалежно від раси, національності, освіти, соціального становища, місця проживання тощо і мають першочергову життєву значущість, відбивають найважливіші людські прагнення і поривання. Це – доброта, чесність, любов, милосердя, доброчинність, взаємодопомога, справедливість, гідність, мудрість, жертвовність тощо.

Наше суспільство переживає період стрімких змін: технологічний прогрес, міжнародна торгівля, розвиток комунікацій, світова конкуренція. Усе це вимагає дотримання високих моральних чеснот. Тому духовний розвиток молоді дуже важливий у наш час.

Проблема формування духовних потреб особистості активно розроблялася відомими зарубіжними філософами, психологами та педагогами – Д.Карнегі, Я.Корчаком, А.Маслоу, Е.Фроммом, С.Франком, К.Юнгом. Ці автори досліджували духовну та психологічну сутність феномена людини, основи її морального буття, етики взаємовідносин між людьми.

Духовність – це одна з характеристик людини, яка включає в себе поняття "душа", внутрішнє "я", конструювання особистості.

Перед собою ми ставили завдання дослідити і порівняти категорію духовності у становленні української й американської молоді людини.

Загадаймо латинську мудрість: „Наскільки прекрасна людина, якщо вона справді людина!” Бути нею на перший погляд дуже просто. Адже, що є простішим за виявлення своєї природної сутності? Так, для соловейка не важко співати, для риби плавати, для сонечка зігрівати нас своїм теплом. Це єдине можливе для них буття, тому що вони повністю відповідають своїй сутності, призначенню. Людина тим і відрізняється від усього сущого, що здатна і має змогу сама вибирати свій життєвий шлях, поліпшувати свою сутність.

Слід зазначити, що уявлення про людину, її природу й сутність формувалися разом із розвитком самої людини. Певна річ, це не залежить від нації. Загальнолюдські духовні цінності лежать в основі існування як суспільства в цілому, так і окремої особистості. І саме від того, чи керуватиметься дане суспільство чи конкретна людина такими цінностями, як добро, свобода, справедливість,

солідарність, любов, демократія, залежатиме як її особиста доля, так і майбутній добробут усього народу. І тому істинно багатим і процвітаючим суспільством може бути лише те, яке базується на загальнолюдських цінностях.

Християнство як основна релігія України, надзвичайну увагу приділяло внутрішньому світу людини, її серцю, душі. Духовність українського народу як народу християнського ґрунтується на ідеї, що основою всього є Любов. „Любов у цьому значенні, зазначає С.Л. Франк, – це загальна настанова людській душі. У християнстві любов утверджується як життєве, позитивне сприйняття „ти”, як бачення близького мені „ти” в усіх. І любов у цьому значенні стає загальною життєвою настановою щодо всього живого створеного, тому що збігається з існуванням самого Бога та споконвічним ставленням людської душі до Бога”.

Формування в собі найкращих людських якостей, а саме: скромності, смиренності, щедрості, доброзичливості, поміркованості, лагідності, працелюбності – це крок на шляху до становлення й усвідомлення себе як особистості. Характерними її ознаками є такі християнські чесноти, як віра, надія, любов, мудрість, справедливість, терпіння, стриманість. Критерієм досконалості слов'янина є людяність. Вважаємо, що християнська антропологія найпереконливіше пояснює значення поняття „людина”: Бог став людиною для того, щоб людина стала Богом. За умов її досягнення поняття „людина” й „особистість” будуть тотожними.

Вважаємо, що важливим кроком до удосконалення особистості має стати розвиток в українській молоді такої християнської чесноти, як цнотливість. Священник П. Флоренський писав: „за своєю етимологією грецьке слово „цнотливість” указує на здоров'я, неушкодженість, єдність і взагалі нормальний стан внутрішнього духовного життя християнина, на цілісність і міцність особистості, свіжість духовних сил, духовну владштованість внутрішнього світу людини.”

Святий мученик Кіпріан Карфагенський писав: „Що стосується цнотливості внутрішньої, то вона полягає у тому, щоб усе добре ми робили для Бога і перед Богом, а не для людей, щоб задушували у самих собі зародок зловливих думок і побажань: вважали усіх кращими за себе, а все відносили для волі й уподобань Промислу Божого. Зовнішня цнотливість полягає у тому, щоб уникати всього, що може заплямувати чистоту душі, не сміятися надмірно і не викликати сміх в інших, не говорити нічого, що опоганує пристойність та істину, уникати компанії людей сороміцького життя, не блукати поглядами і не розсіювати їх повсюдно, не виступати з погордою, не вести себе зухвало чи хтиво, не сміятися над пристрастями чи вадами інших, не казати чого не знаємо, не висловлюватися недоречно.

Цнотливість, як невід'ємна цінність української душі, знайшла свій відбиток в мистецтві: літературі, живописі.

Український дослідник Г.Косуха цілком слушно відмічає, що „в основі духовно – національного відродження мають бути цінності, які зрозумілі і близькі кожній людині, незалежно від її політичних, релігійних та інших поглядів і переконань, становища в суспільстві.” Саме такими і можуть і повинні стати загальнолюдські цінності, вироблені впродовж всієї історії світової цивілізації, і, які, зокрема, були освячені християнською релігією. Відкриття українському народу саме такого роду цінностей і є одним із головних завдань сучасної культури, сенс того, що можна було б назвати новою духовністю, біль універсальною, ніж усі її попередні форми.

З огляду на мету виховання духовність дітей у сім'ї має ґрунтуватися на рідній мові, культурі, враховувати їхні індивідуальні нахили і здібності, спиратися на

народні й сучасні педагогічні надбання, світову культуру, загальнолюдські й національні цінності. Велика значущість родини у вихованні духовності підлітків зумовлена особливостями її впливу – безперервністю, постійністю. Доброзичлива домашня атмосфера, пронизана духовністю, широю прихильністю один до одного членів сім'ї, взаєморозумінням, бажанням поділитися своїми думками і бути корисним для близьких, гуртова праця, родинні свята, народні звичаї та обряди надзвичайно глибоко впливають на дітей. Важко перебільшити значення мами у становленні особистості, вихованні основних моральних якостей. Дуже доречно з цього приводу висловився Ю.Нагібін: “Людина формується всім життям. Двір, дитячий садок, школа і все те, що пов'язане з нею – це важливі, формуючі людську душу засади. Але хвилювання, відчуття, пов'язані з мамою – перше, таке глибоке, таке міцне. Ніяка нянька, виховательниця, вчителька, класна керівниця не володіють материнською силою впливу на душу дитини, що тільки – но будеться”.

На рівні уряду теж проводиться робота в напрямку формування духовності молоді. Дуже схвально тут можна сприймати створення Комітету з духовності при Раді з телебачення і радіомовлення України, який повинен регулювати потік негативної масової культури.

Для американської держави проблема морально–етичного виховання теж надзвичайно актуальна. У грудні 1994 року американський журнал „Parents” здійснив дослідження моральних цінностей. Опитуванням було охоплено більше 7700 респондентів. Вони виявились однотайними в тому, що прищеплення моральних цінностей дітям є одним з найважливіших батьківських обов'язків і ефективним способом зробити вагомий внесок у розвиток та оздоровлення американського суспільства. Більшість батьків переконані в тому, що в останньому поколінні відбувся значний занепад цінностей. Відповідаючи на запитання, які цінності є найважливішими для прищеплення дітям, респонденти на перше місце поставили шлюб та сім'ю, далі йдуть вихованість, необхідність старанно працювати, патріотизм, толерантність до людей іншої раси, віку, переконань, вірувань тощо. Етнокультурна строкатість американського суспільства призвела до того, що, на думку багатьох американців, моральний консенсус серед громадян країни став ще більш неможливим і жоден комплекс моральних цінностей не може бути прийнятим для всіх. Окремі філософи наголошували на тому, що в умовах зростання плюралізму цінностей і норм людям потрібні нові етичні орієнтації. У зв'язку з цим, все частіше звучить думка про те, що більшість населення готові піти на компроміс задля спільних моральних принципів. Прийняття спільних критеріїв морального суспільства має звести до мінімуму труднощі в житті і забезпечити народ альтернативою релятивізму, який підривав мораль у суспільстві протягом кількох десятиліть.

Одна з найбільш популярних концепцій морально–етичного виховання належала професору Гарвардського університету Лоренсу Колбергу. Його теорія когнітивного морального розвитку (moral development) була смисловою і концептуально добре обґрунтованою. Колберг стверджував, що існують абсолютні цінності і справедливість є найголовнішою з них. На його думку, люди на різних рівнях морального розвитку мають неоднакове тлумачення справедливості. Розуміння цього поняття на більш пізніх стадіях розвитку є досконалішим.

Для 80–90-х років 20 ст. характерні значні зусилля американських філософів освіти та педагогів, які були спрямовані на відродження у державних школах морально–етичного виховання. Трансформація американської школи з „фабрики

видачі дипломів” в інститут формування всебічно розвинених людей, повернення їй початкової функції передачі молоді всього багатства культури народу, включаючи і морально–духовний компонент, стали в цей час важливими проблемами в педагогіці США. Посилення інтересу американського суспільства до виховання моральних цінностей було зумовлене дедалі глибшим розумінням того, що велика кількість молодих людей в Америці жила без моральних засад або з невідповідним комплексом моральних цінностей, що визначало характер їхньої поведінки. Професор Т.Ліккона констатує, що на початку 90–х років у моральному вихованні відбулися реальні позитивні зміни, оскільки громадськість не могла залишитися пасивною, коли суспільство перебувало в глибокій моральній кризі.

Втім, позитивні зрушення в моральному вихованні наростали досить повільно, нашттовхуючись на багато існуючих протиріч. Чи не найголовнішим є вище зазначений плюралізм. Чимало теоретиків і практичних працівників освіти вважали, що ця проблема взагалі не вирішується. Однак саме тут було знайдено компроміс. Останнім часом набуває тенденція до політ культурного виховання, яка базується на тому, що хоч кожна людина духовно і морально розвивається шляхом, притаманним її етнічній, національній культурі, але для збагачення і зміцнення єдності і взаєморозуміння між людьми в світі важливо поважати культурні відмінності кожної особистості, кожного народу. Представники політкультурного виховання вважають, що його здійснення сприятиме розвитку толерантності в ставленні до етнопсихологічних відмінностей і менталітету інших людей, терпимості до інакомислення, поваги до інших культур, традицій і вірувань, сприятиме усвідомленню цінностей світової культури та місце своєї культури серед інших інтелектуальних надбань людства.

Для теорії і практики політ культурної освіти США, де проживають мільйони афроамериканців, істотне значення має питання расової ідентичності. Та минуло понад сорок років з того часу, коли афро американських школярів до школи білих проводжали озброєні поліцейські, які охороняли їх від розлючених расистів.

У 1996 році в рамках однієї з освітянських Асоціацій США було проведено опитування громадян стосовно цілей і напрямків виховної роботи в школах. Коли мова йшла про ідеали, втілення яких респонденти хотіли б бачити в майбутніх поколіннях, то 90% зійшлися на тому, що основними моральними цінностями є чесність, демократизм, готовність тактовно ставитися до людей різних рас, увага до друзів і рідних, твердість духу і патріотизм. Досить багато респондентів висловилося на користь прищеплення молоді „золотого правила” – євангельської заповіді „Якщо хочете, щоб люди добре ставилися до вас, так само ставтесь до них”. Звичайно, прямих посилань на Євангеліє при цьому не робиться, оскільки всяка релігійна пропаганда суворо заборонена. Лише з двох проблем думки опитаних розділились майже навпіл. Перша з них – сексуальна орієнтація. На користь толерантності в цьому питанні висловились 55% респондентів. Друга проблема – право жінки на аборт. На підтримку цього висловились 48%. Ліберальних поглядів на ці питання дотримуються переважно молоді люди, в тому числі, більшість американців.

Таким чином, порівнюючи дві нації, ми бачимо принципові відмінності в ієрархії духовних цінностей молоді. Звичайно це визначається історією, розвитком, умовами становлення народу. На щастя, Україну оминув вплив етнокультурного плюралізму, не потерпало наше суспільство і від жорстокості расизму. Багато в чому ми завдячуємо християнській моралі, яка споконвіку панувала в Україні і вчила

найкращим людським якостям. Не останнє місце у становленні духовно багатого українця відіграли родина, її традиції.

Певна річ, шлях обох країн був різним, і далеко не солодким, страждало і населення. Чого вартий, наприклад, український потрійний гніт часів існування Речі Посполитої чи американська работоргівля? Але головне полягає в тому, що саме подолавши біль утрати, людина починає внутрішньо рости і розвиватися, формуючи вищі духовні цінності. Давні мудреці говорили: „Те, що примушує нас страждати, робить нас мудрішими.” Істинно мудрою є та людина, яка пройшовши великий життєвий шлях, побудувала цілісну картину світу, в основі якої лежить глибинне розуміння сутності явищ та процесів світу, що витікає із системи високих морально – етичних цінностей.

Вікторія Козир

*студентка ННІ філології та журналістики
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Вся історія людства, і кожного індивіда зокрема, пов'язана з дотриманням норм моралі. "Мораль! Які сумні думки породжує це слово! Мораль!!! При цьому дитині здається, що вона бачить озброєних різками вчителів; молода жінка уявляє собі ревнивців, що погрожують киплячими казанами у пеклі; чесний чоловік згадує про численних інтриганів та злочинців, яким мораль служила маскою в усі часи!" – саме так описував це явище французький мислитель Шарль Фур'є.

За роки становлення держави українське суспільство намагається сформувати нові цінності через переосмислення старих. Сьогодні ми спостерігаємо постійне зростання інтересу, особливо у студентства, не лише отримати диплом про вищу освіту, а й знайти місце моральних, матеріальних та духовних цінностей в їхньому житті. Основу соціального життя становить духовний світ людини – її цінності, світоглядні орієнтації. Водночас духовний світ окремої людини неможливий поза духовним життям суспільства.

У сучасному розумінні цінності – це ідеї, норми, процеси, відносини матеріального і духовного порядку, які мають об'єктивну позитивну значимість і здатні задовольняти певні потреби людей. Кожній особі притаманна своя специфічна ієрархія цих цінностей, які виступають зв'язуючою ланкою індивідуального і суспільного життя. Особистісні цінності відображаються у свідомості у формі ціннісних орієнтацій – найважливіших елементів внутрішньої структури особи, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань і відмежовують значимі, істотні для даної людини від неістотних, не значимих. Таким чином, система цінностей визначає сутність як людини, так і певної спільноти, направленість їхніх дій і вчинків.

Для визначення поняття "цінності" використовують термін "загальнолюдські цінності", згідно з якими найвища цінність – це людина. В більшості політичних систем значна роль відводиться саме особистості, її участі в розбудові й розвитку як громадського суспільства, так і держави. Лише в тоталітарних системах роль людини як вільної особистості нівелюється, вона перетворюється у гвинтик, який повинен виконувати лише певні функції. Нормальне громадянське суспільство повинно прагнути до створення умов, за яких можлива

реалізація людиною усіх своїх задатків і потенціалів.

Розгляд поняття "цінність" включає три основні значення: 1) визначення матеріальних якостей, в основі якого лежить практичне та емоційне ставлення людини щодо оцінювання предметів та явищ; 2) визначення моральних категорій; 3) визначення соціальних явищ, що характеризують відносини між людьми. Поняття "цінність" дає змогу виділити різні види цінностей (економічні, психологічні, моральні, етичні, пізнавальні, соціальні).

У системі моральних відносин є стійкі утворення – сітка моральних цінностей, об'єктивована в культурі і поведінці. Цінність – значимість для життя людей природних і культурних предметів, явищ, думок і вчинків, яка виявляється в процесі перебудови людиною світу і самої себе. У цінностях виражається відношення людини до дійсності з точки зору або важливого, потрібного, здійснюваного або не бажаного, не важливого, не потрібного. Життєвий вибір особистості, побудова реальної моделі поведінки, як відомо, ґрунтується передусім на її ціннісних орієнтаціях – найважливіших елементах структури особистості, закріплених життєвим досвідом індивіда. Вони відмежовують суттєве і важливе від даної людини від несуттєвого.

У кожного з нас є ідеал. Ідеал – це програма розвитку самої моральної свідомості; іншими словами, розвиток моральної свідомості є складовою частиною розвитку ідеалу. Основні позиції в ієрархії цінностей займають такі: здоров'я, щасливе сімейне життя, матеріально забезпечене життя. А найголовніша потреба людини – потреба в самореалізації, самоствердженні, самовиявленні може задовольнитися лише в контексті суспільних зв'язків. Аналізуючи розвиток особистості в сучасних умовах, доцільно наголосити на тому, що від соціального середовища, в якому перебуває людина, залежить потенціал її духовної й матеріальної культури, рівень її свідомості.

Духовний розвиток людини є результатом і важливим аспектом соціалізації особистості. Цей процес складний, багатовекторний і суперечливий. Він спрямований на: розкриття духовних можливостей особистості та формування ціннісних орієнтацій; формування і розвиток духовних потреб; долучення до духовних цінностей, їх засвоєння. Вважають, що формування духовності відбувається завдяки активності людини. Активність допомагає реалізувати свої стосунки з навколишнім світом. Духовність допомагає здійснювати включення й перетворення життєвої активності людини у власну реалізацію в суспільному житті. Рівень розвитку духовності визначається розвитком сутнісних, вищих, прагматичних цінностей людини. До термінальних цінностей належать: життєва мудрість, життя, цікава робота, краса природи та мистецтва, вірні друзі, громадська повага, любов, пізнання, творчість, продуктивне життя, свобода, розвиток, розвага, впевненість у власних силах.

Інструментальні цінності – це вихованість, охайність, дисциплінованість, життєрадісність, відповідальність, незалежність, освіченість, уміння логічно мислити, здатність відстоювати свою думку, терплячість, щирість, працелюбність, турботливість.

Духовні цінності є найвищими, вони є справжнім змістом життя, основою перетворення внутрішніх можливостей особистості в моральну поведінку і вчинки. Духовна сфера особистості має власну систему цінностей, до якої належать такі підсистеми: моральні цінності (доброта, справедливість, щирість, гідність, працелюбство), громадські цінності (патріотизм, національна свідомість,

самосвідомість), правові (правова вихованість, законослухняність), світоглядні цінності (віра, добро, благородство, щастя, надія), екологічні цінності (екологічна вихованість, велич природи), естетичні (любов до краси, відчуття прекрасного), інтелектуальні (логічність мислення, критичне й самокритичне мислення), валеологічні (відповідальне ставлення до фізичного й психічного здоров'я). Реалізація усіх вище розглянутих цінностей можлива лише у громадянському демократичному суспільстві.

Педагогічною наукою узагальнено теоретичні підходи до дослідження процесу формування ціннісних орієнтацій молоді. Одна з умов їх формування є включення молоді у різні види діяльності, розвиток творчості студентів, активна участь в суспільній діяльності, літературно – художній розвиток особистості. Також є фактори, що впливають на формування ціннісних орієнтацій. До них відносять: релігійні переконання, ідеологічні установки, життєві цілі, особистісні якості, матеріальну забезпеченість.

У кількох Київських університетах було проведено опитування. За результатами дослідження виявлено, що на першому місці – гарні друзі, на другому – кохання, на третьому – кар'єра, на четвертому – сім'я, на п'ятому – матеріальна стабільність і творчість, далі йде багатство, популярність, суспільне визнання. Отже, для нашої молоді є найголовнішим не матеріальне, а духовне. І це дуже добре!

Україна переживає нині досить скрутні часи. Складна економічна та політична ситуація ускладнює соціальні проблеми. Небезпечною є культурна криза, яка спричинює духовну деградацію суспільства, розмивання ціннісних орієнтирів і моральний занепад. Відомо, що культура і духовність – це цивілізовані ознаки будь-якої нації, без яких вона взагалі не може існувати. Нація, в якій нівелюються духовні цінності, приречена на загибель, і це лише справа часу. Тому в цих умовах дуже важливою є активізація зусиль з підвищення духовного рівня молоді, формування стійкої системи глибоких морально – духовних цінностей, оскільки саме вони складають основу мотиваційної сфери як особистості, так і суспільства в цілому. Те, чим керується окрема людина чи певна спільнота в своїх діях, досить чітко висвітлює її глибинну сутність. Якщо особистість чи суспільство сповідує високі гуманістичні цінності, то цілі і засоби її досягнення також будуть досить високими і гуманними. Тільки таким чином ми можемо досягнути поступового економічного, політичного і духовного піднесення нашої країни, оскільки ці сфери досить тісно переплетені і взаємопов'язані.

Рівень масової культури нашої молоді низький. Культ насилля і розпусти практично заповнив наші екрани, де мало не на кожному екрані ми можемо побачити аморальні чи агресивні сцени. Потім ми дивуємось, чому наша молодь така агресивна, задурманена алкоголем й наркотиками. Звичайно, кожен має право дивитись те, що він забажає, але для молоді потрібно вводити певні обмеження, так як психика у неї досить нестійка і не завжди проводить межу між уявою і реальністю. Вона починає агресивні сцени впроваджувати у життя, що ми спостерігаємо на прикладі американських підлітків, які розстрілюють своїх однокласників чи навіть близьких. У нашій країні ми не повинні цього допустити. Тому особливі вимоги постають перед навчальними закладами, які мають здійснювати завдання виховання молоді на вищих зразках загальнолюдської моралі, на основі національно – патріотичних та релігійних цінностей, створення у неї нового планетарного мислення.

Кожен університет прагне формувати не просто фахівців високого

професійного рівня, а й людей глибокої внутрішньої культури, щоб відповідало вимогам сучасної епохи. Саме така молодь і зможе побудувати високо розвинуте суспільство, яке б максимально орієнтувалося на розвиток особистості як такої, реалізацію нею всіх своїх потенцій і яка б, у свою чергу, доклала максимум зусиль до економічного і культурно–духовного розвитку рідної країни. На рівні уряду також провадиться робота у цьому напрямку. Дуже схвально можна сприймати створення Комітету з духовності при Раді з телебачення і радіомовлення України, який повинен регулювати потік негативної масової культури.

В наш час важливо озброїти студента критеріями й орієнтирами, щоб він був здатний вирізнити справжні суть явища й значення поняття серед плутанини різноманітних інтерпретацій. Це стосується культури і духовності. Адже вплив інших народів лише псує нас як націю, а наша молодь повторює усе те "модне", що нам нав'язують. Але ж ми маємо своє і краще! Правду кажуть, що цінуєш лише тоді, коли втратиш. Тому нам слід не забувати про моральні цінності, бо без них ми нелюди, "зоопарк". Мораль виникає лише у високоосвіченому, свідомому суспільстві. Чому нас не поважають закордоном? Чому не цікавляться нашою культурою, звичаями, традиціями? На ці питання напрошується наступне: а ми зарекомендували себе, як нормальних людей, як націю, яка має всі права на існування? Тільки тоді, коли кожен змінить щось в собі на краще, а саме переосмислить моральні цінності, можна думати про зміну менталітету всієї нації і про краще майбутнє нашої молоді, її нащадків.

*І сотворив Бог небо голубе, родючу землю і зелені трави,
Дніпрові води й жито золоте, і райських птиць, що зветься солов'ями.
Людей чудових він тут оселив, і дав їм мову, що в душі співає.
І вільний дух в серця їм поселив. І рай назвав цей – Українським краєм.*

Оксана Софієнко

студентка ННІ педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДОСЛІДЖЕННЯ ДУХОВНИХ ЗАПИТІВ І ПОТРЕБ СУЧАСНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Проблема духовності була, є й буде однією з центральних у світоглядній культурі людства. Вічним джерелом цієї проблеми є нестримне прагнення кожної людини визначитися з основами своєї діяльності, показати те, чому завдячує людина, роблячи той чи інший крок у своєму житті.

Тема морально–духовного виховання підрастаючого покоління в усі віки цікавила філософів, педагогів, психологів. Різні аспекти зазначеної проблеми висвітлювалися у працях Я.А. Коменського, Ж.–Ж. Руссо, Володимира Мономаха, Г. Сковороди, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, І. Беха, І. Зязюна і т.д. На думку психологів (І. Бех), духовність — це почуття й усвідомлення реальності, яка безпосередньо чи опосередковано спрямовує життєдіяльність людини [2:86].

Найчастіше виявлення духовності спостерігається у творчій діяльності людини. Творча, сповнена духовності людина спроможна досягти значних успіхів у власному житті. Оскільки духовність визначають як здатність людської душі керуватися не тільки тілесним, а й духовним, духовність треба розуміти як таку

властивість душі, що дає змогу людині ставити матеріальне в залежність від ідеального [1: 40].

Перехід від безтурботного дитинства до юності і молодості навіть у стабільних заможних країнах не відбувається легко і безболісно. Становлення особистості, здобуття освіти, професійного та життєвого досвіду, боротьба за своє місце у суспільстві – все це дається дуже непросто. В Україні з її невизначеним майбутнім, перманентними політичними конфліктами та економічними негараздами, бути молодим удвічі тяжче. В «епоху змін» на теренах нашої країни і дітям, і батькам доводиться постійно пристосовуватися до швидкої зміни правил та переоцінки цінностей в нових умовах соціального життя. Дестабілізація в державі ось уже понад 15 років змушує людей виживати, вдаватися до способу життя, який заперечує колективні дії і заохочує принцип «кожен за себе». Це, в свою чергу, формує у свідомості молоді критерії успішності, які багато в чому заперечують моральні і духовні цінності старшого покоління.

Мета цієї статті – проаналізувати результати експериментального дослідження на предмет вивчення духовних запитів і потреб сучасних старшокласників, які невдовзі визначатимуть обличчя нашої країни.

За даними опитування молоді, проведеного громадськими організаціями "Альянс нового покоління", "Громадський комітет національної безпеки України" та "Фонд ефективної взаємодії", оприлюдненого навесні 2006 року, сьогодні для української молоді найгострішою є проблема заробітку грошей („дуже часто” і „часто” цю тему обговорюють 71% респондентів) та проблеми, що пов'язані з одягом, зовнішністю та модою (відповідно 67%) [3; 4]. Опитуванням було охоплено 3137 юнаків та дівчат віком від 14 до 30 років. З них 70% – студенти, 16% – учні середніх шкіл, 14% – молодь, зайнята в малому та середньому бізнесі. Опитування проводилося у березні 2006 року в Києві, Житомирі, Одесі, Херсоні, Сімферополі, Харкові, Чернігові, в Запорізькій, Львівській та Одеській області, а також у Криму .

Одним з головних предметів обговорення в молодіжному середовищі є музика – 58% опитаних віком 15 – 22 роки зазначили, що «часто» й «дуже часто» обговорюють питання музики; спорт (43%) і проблеми організації відпочинку (60%). Мріють про успіх усі. Але за відсутності стартових умов для одержання хорошої освіти, роботи, не кажучи вже про стартовий капітал чи вигідний кредит для початку власного бізнесу, молоді люди нерідко сподіваються на щасливий випадок чи використання своїх природних даних за прикладом відомих спортсменів та артистів.

На запитання "Чи хочете Ви бути успішним?" 89% респондентів відповіли позитивно, 4% – негативно, а 7% не визначились. 58% опитаних зауважили, що хотіли б досягти успіху саме в Україні, 21% – не в Україні, 21% не визначились. При цьому 63% респондентів вважали можливим зробити успішну кар'єру в Україні, 19% переконані, що тут це неможливо, 18% не змогли відповісти.

Перше місце у рейтингу успішності в опитуваннях молоді, проведених 2006 року, серед чоловіків посіли брати Клички – 10,9%. Серед жінок найбільш успішними виявились Юлія Тимошенко 21% і Яна Клочкова 10%. Що ж до вибору царини професійної діяльності, 32% опитаних прагнуть досягти успіху в бізнесі, по 14% – на державній службі та в науковій роботі, 13% – у громадсько – політичній діяльності, 11% – у культурі, мистецтві чи шоу – бізнесі, по 8% – у спорті чи в іншій сфері діяльності. В процесі дослідження 42% опитаних зазначили, що на шляху досягнення успіху покладаються на власні сили, знання та досвід, 17% – на родину та друзів, 16% – на фінансові можливості, 13% – на щасливий випадок, 7% – на

власний бізнес, 5% – на своє керівництво. Відносно перешкод на шляху до здійснення своїх прагнень, 24% респондентів зазначили, що їм заважає бути успішними корумпованість влади, 21% – українське законодавство, 19% – суб'єктивні життєві обставини, 16% – об'єктивні життєві обставини, 10% – зневіра у майбутньому, 9% – соціальне або професійне оточення.

Про військову кар'єру серед опитаних молодих людей сьогодні мріють одиниці. Про це свідчать результати опитування Інформаційно – аналітичним центром “Нове Покоління” молоді Львова щодо ставлення до проходження строкової служби. Відповіді молодих людей віком від 18 до 28 років показали, що 78,6% респондентів ухилилися б від служби в армії, якби мали таку можливість. Негативну відповідь на це питання дало 13,5%, у процесі роздумів перебуває 7,9% молоді. 38,1% опитаних назвали службу в армії обов'язком кожного громадянина, 31% – даремним марнуванням часу, 26,7% вважає її школою життя, 4% – пережитком минулого і лише 0,2% – майбутньою професією.

Одним з показників рівня фізичного, духовного і соціального благополуччя і водночас структурною характеристикою духовного світу може бути стурбованість молодих людей духовними чинниками свого існування. Але слід зауважити, що такі питання як національна культура, культура й мистецтво, релігія, не є надто актуальними для сучасної молоді. «Дуже часто» й «часто» їх обговорюють відповідно 13,25 та 16% опитаних. Інтерес до національних відносин збільшується зі зростанням освітнього рівня (від 9% серед молоді з незакінченою середньою освітою до 17% серед тих, хто має або отримує вищу освіту). За регіональним розподілом частіше обговорюють національні проблеми молоді мешканці Південно – Західного, Південного регіонів (відповідно 21 та 20 %), найменш актуальними вони є в Центрально–Західному регіоні (5 %). Питання релігії і віри є доволі актуальними для молоді Південно–Західного регіону (39% молоді віком 15–22 роки обговорюють їх “часто” та “дуже часто”). Найбільш спокійно релігійна ситуація сприймається у молодіжному середовищі Центрального регіону України (відповідно 10%).

На пряме запитання щодо проблем, які непокоїть респондентів понад усе, отримано відповіді, які знов – таки свідчать, що духовні проблеми за важливістю для молодих українців значно поступаються матеріальним (безробіття, зростання цін, загальне зниження рівня життя). Загальною кризою моральності у суспільстві, наприклад, занепокоєні 14% опитаних віком 15–22 роки, обмеженими можливостями для задоволення культурних потреб – 10%. Поширення порнографії хвилює 1% респондентів (на тлі 14% тих, кого турбує криза моральності), тобто в уявленнях молоді поширення порнографії аж ніяк не є свідченням моральної кризи суспільства.

Серед найбільш важливих проблем для сучасного українського суспільства, на думку молоді, крім економічних реформ, є можливість народу впливати на прийняття урядом важливих рішень і рух до гуманного суспільства, у якому цінується людська особистість. Сім'я, оточення друзів і робота також були й залишаються найважливішими складовими життя.

Водночас у поглядах на важливі аспекти роботи виявляється більш прагматичний підхід молодих людей: пріоритетними стають зручні години роботи, тривала відпустка, відповідність заробітної плати і престижу професії наявним здібностям. Молодь більш толерантна, порівняно зі старшими віковими групами, ставиться до того, що працювати не обов'язково, якщо людина того не хоче. Але це зовсім не означає, що молоді люди перестали цінувати професіоналізм і готові працювати замість когось. Молодь вважає справедливим диференційований підхід

до оплати праці, коли одна й та ж робота, але виконана швидше, ефективніше та надійніше має оплачуватись у більшому розмірі.

Світ ціннісних орієнтацій відбивається на тому, які саме якості необхідно виховувати у власних дітей. Молоді люди більшою мірою приділяють увагу таким якостям, як працездатність, відповідальність, рішучість і наполегливість, терпимість і повага до інших людей, гарні манери. Меншою мірою визначена орієнтація на слухняність, релігійність, безкорисливість.

Що ж до збереження традицій батьків та протистояння зовнішнім культурологічним впливам, на це сільська молодь орієнтована більшою мірою, ніж міська. Так, майже 90% сільської молоді зазначили, що знають загалом культурні традиції, звичаї, обряди в Україні. Майже 80% сільської молоді готові підтримати ідею розширення сфери вживання української мови. Дві третини вважають, що імідж української мови має бути значно вищим, ніж він є на сьогодні. У сільській місцевості також значно вищою, ніж у місті, є частка віруючих. 78% молодих селян пишаються тим, що є громадянами України. Тобто, можна стверджувати, що сільська молодь є більш патріотично налаштованою, ніж міська.

У системі ціннісних орієнтацій молоді вагоме місце посідають політичні орієнтації та електоральна поведінка. Протягом останніх років дослідники констатують значне зростання зацікавленості молоді політичними процесами в країні. Але, на відміну від старших поколінь, майже 60 % молодих людей України віддає перевагу свободі особистості перед принципом соціальної рівності, який підтримують лише близько 25 % опитаних. А отже можна зробити висновок, що ціннісні орієнтації нового покоління, порівняно з особами середнього та похилого віку, які більшою мірою підтримують принцип рівності та менше схильні підтримувати свободу особистості, зазнали значних змін.

Розрив між прагненнями і можливостями «не елітної» молоді так чи інакше поглиблює протиріччя між поколіннями. Поряд уживаються бажання достатку і тотальна бідність, прагнення особистого успіху, професійної кар'єри – і мінімум шансів одержати пристойну освіту, а згодом – роботу.

Майнове розшарування та відсутність реальних життєвих перспектив для переважної частини молоді не можуть не породжувати зневіри у спроможності нинішньої влади забезпечити сталий розвиток державі і благополуччя її народу. В свою чергу, спроби відволікти молодь від захоплення політикою та знизити прагнення соціальної справедливості не дають своїх плодів саме через подвійність стандартів у підходах до вирішення молодіжних проблем. Навпаки, вони породжують недовіру до діючої влади та її здатності адекватно відповідати на виклики часу.

Результати проведеного дослідження засвідчили, що основними факторами формування духовності є соціально–економічні чинники, стан організації дозвілля, підліткова субкультура, громадська активність дітей, їх участь у житті суспільства, інформаційний простір, створюваний ЗМІ, місце релігії в суспільному житті.

Таким чином, нами було виділено основні напрямки формування та розвитку духовності сучасної молоді:

- щоб досягти успіхів кожному з нас у розбудові своєї держави, починати треба з себе: для цього необхідно здобути знання по максимуму, розвинути свої здібності в різних галузях науки, адже ми тільки визначаємось, який шлях обрати;

- учнівське самоврядування, участь у лідерському русі має стати для кожного старшокласника основою для їх громадської активності у дорослому житті;
- орієнтація на духовні цінності українського народу, що ґрунтуються на засадах християнської моралі: доброті, милосерді, честі, вірності, любові до Батьківщини, піклуванні про батьків;
- освоєння новітніх інтерактивних технологій вчителями та учнями; піднесенню престижу української книги у суспільстві різними шляхами: проведенням виставок – ярмарок, конкурсів, культурних акцій;
- підвищення рівня правової освіченості і культури, зумовленої зростанням ролі права у соціальному, економічному і політичному розвитку суспільства, шляхом проведення тренінгів, семінарів, конкурсів;
- виховання у молоді шанобливого ставлення до слова та мови;
- систематична робота старшокласників над формуванням у собі відповідальності як основного закону морального суспільства.

Література

1. Долженко В.А. Проблема воспитания духовных ценностей // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Зб. наук. пр. /Гол. ред. Г.П. Шевченко. – Вип. 6(12). – Луганськ: Вид – во Східноукр. Нац. ун – ту ім. В. Даля, 2005. – С. 38 – 45.
2. Людина і світ: Підручник / Л. В. Губернський, В. Г. Кремень, А. О. Приятельчук та ін.; Голов. ред. Л. В. Губернський. – К.: Т – во «Знання», КОО, 2001. – С. 86 – 95.
3. www. referats. ua.
4. www. edu. com. ua.

Світлана Карплюк

аспірантка кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ

На сучасному етапі творення незалежної, правової, демократичної держави та інтеграції України до загальноєвропейського товариства дедалі більшої гостроти набуває проблема загальнолюдських і моральних цінностей, міжособистісних взаємин. У їх розв'язанні провідна роль відводиться навчальним закладам різного рівня. Відтак, навчання у вищому закладі освіти для сучасної молоді людини є одним з найважливіших періодів її життєдіяльності, особистісного зростання та становлення як фахівця а пошук шляхів її успішної адаптації до нових соціальних умов та нової діяльності є актуальною проблемою для науковців.

Перехід на новітні моделі навчання згідно з Болонською конвенцією, істотно впливає на зміни навчальних планів, форми організації занять, критерії оцінювання знань, а тому підвищує вимоги до студентів. Впровадження нових педагогічних технологій стає умовою для розкриття унікальності та неповторності кожної конкретної особистості. Спроможність адаптуватися, долати труднощі, віднайти своє місце у життєвому просторі є вирішальним чинником вдалого розвитку молоді людини, а в майбутньому – фахівця з вищою освітою.

Процес навчання першокурсників налагоджується непросто, тому що характеризується великою динамічністю психічних процесів і станів, які зумовлені зміною соціального довкілля. Зокрема, вступ до навчального закладу у значної частини молоді супроводжується дезадаптацією, що спричинена новизною студентського статусу, відсутністю референтної групи, підвищеними вимогами з

боку професорсько – викладацького складу, напруженістю та жорстким режимом навчання, збільшенням обсягу самостійної роботи і самовідповідальності загалом. Усе це вимагає від першокурсника значної мобілізації своїх можливостей для успішного входження в нове оточення та якісно інший ритм життєдіяльності.

Проблема адаптації молоді до нових умов життєдіяльності та взаємин у соціальній групі привертала увагу багатьох вітчизняних дослідників (В.Л.Кікоть, В.А.Петровський, О.В.Симоненко, Т.В.Середя, О.І.Гончаров, А.Д.Ерднієв, М.І.Лісіна, А.В. Фурман) та зарубіжних учених (Е. Еріксон, Д. Клаузен, З. Фрейд та ін.). В окремих психолого – педагогічних дослідженнях вирішуються завдання адаптації молоді до навчання у вищих навчальних закладах (О.І.Борисенко, А.В.Захарова, В.А.Кан–Калік, М.В.Левченко, О.Г.Мороз, В.С.Штифурак та ін.). Увага науковців в основному зосереджується на вивченні різноманітних факторів, у тому числі й особистісних властивостей, які спричиняють процес дезадаптації першокурсників.

Особливої уваги адаптаційні процеси набувають за умов зміни середовища життєдіяльності, щонайперше на початкових етапах навчання. Вони вимагають від молоді людини активації механізмів адаптації і часто призводять до стану психологічного перенапруження. Так, доведено, що формування нового стереотипу поведінки упродовж першого року навчання призводить до дезадаптаційного синдрому в 35 – 40% першокурсників. Будь – які істотні зміни в навчальному процесі, особливо несподівані, можуть ускладнити і без того непрості механізми адаптації. Тут істотний вплив на перебіг процесів соціально – психологічної адаптації студентів мають такі чинники, як ставлення до обраного фаху, професійне спрямування, особистісне самовизначення, система ціннісних орієнтацій, індивідуально – типологічні особливості, ґрунтовність привласнених кожним соціальних норм тощо [8:89].

Відомий вітчизняний психолог Л.С.Виготський, аналізуючи процес входження дитини у нові соціальні ситуації та процес формування у неї певного ставлення до суспільного оточення, розглядав адаптацію як один із провідних чинників і як необхідну умову соціалізації. Більшість науковців під процесом адаптації розуміє складну систему перетворень, що відбуваються з людиною відповідно до зміни в умовах її життя, внаслідок яких виникають певні якості: адаптація як безпосередній результат цих перетворень, тобто стан узгодження наявних якостей і вимог середовища, або адаптація як інтегрована особистісна якість, що забезпечує здатність людини до подальших перетворень. Отже, результатом процесу адаптації є адаптованість людини до певної системи [3:175].

Процес адаптації є одним з найбільш досліджуваних наукових об'єктів і використовується в різних науках – біологічних, філософських, психологічних, педагогічних. У зв'язку з цим, у сучасній літературі використовується багато суперечливих визначень цього поняття. Багатьма авторами адаптація визначається як пристосування. Проте таке тлумачення поняття є дуже вузьким, оскільки не враховує специфіки адаптації людини, адже вона не лише пристосовується до середовища, але й активно перетворює його.

Аналіз науково–педагогічних, психологічних досліджень цієї проблеми дає змогу виділити поняття:

- професійна адаптація у вузі – це процес прилучення особистості до професії, який виражається в надбанні знань, умінь, навичок, необхідних для

майбутньої професії; пристосування до структури вищої школи, загальному змісту та окремим компонентам навчального процесу;

- дидактична адаптація – пристосування студентів до нової для них системи навчання. Цей вид пристосування може проходити як відносно швидко, так і відносно повільно. Оперативна адаптація залежить, по – перше, від тісного зв'язку методів навчання між середньою школою та вузом, по – друге, від самостійності та творчого мислення, які вже стали самостійними рисами особистості, втретє, від повної зорієнтованості в професії й стійкого бажання оволодіти програмою вузу;
- соціально – психологічна – пристосування до групи, стосункам в ній, вироблення особистого стилю поведінки [6:62].

На соціальному рівні дослідники частіше за все виділяють суспільно–політичну форму адаптації, професійну, соціально–психологічну, психофізіологічну, матеріально – побутову. Адаптування йде водночас на декількох ієрархічних рівнях, кожний з яких може мати власну тенденцію та темпи.

В основі запропонованої В.А.Семиченко концепції системного розгляду процесу адаптації покладено ідею про те, що це складне явище, яке має певну структуру, яка складається з підсистем [3:175]:

1. *Підсистема енергетична*, яка відображає ресурсні можливості організму, їх спроможність забезпечити функціонування основних систем організму в умовах підвищення енерговитрат. На рівні цієї підсистеми адаптація переважно проходить шляхом пристосування. Психологічними еквівалентами, що відображають тенденції адаптування на цьому рівні, можуть бути самооцінка співвідношення самопочуття, активності та настрою; стан нервово – психічного напруження та ін.

2. *Підсистема середовища*, яка відображає відносини людини та тих зовнішньо–предметних умов, що її оточують. Зміна умов може бути повною або частковою. Наприклад, у студента, який із сільської місцевості приїхав навчатись у велике місто, проживає в гуртожитку або на квартирі, зміни глобальні. Вони стосуються майже всіх аспектів зовнішнього середовища: життя в цілому, навчання, проживання. В той же час у студентів, які проживають у цьому ж місті, є зміни лише щодо умов навчання. Показниками адаптації, що відбувається на середовищному рівні, можуть бути відповіді на прямі запитання (задоволеність чи незадоволеність відповідними аспектами життя) або опосередковані (впевненість, що відповідний вибір був би знов зроблений).

3. *Підсистема діяльнісна* відображає здатність людини виконувати дії, що складають зміст відповідної діяльності. По–перше, це передбачає засвоєння нових дій, по–друге – подолання вже напрацьованих навичок, які в нових умовах є недоцільними, по–третє – часові витрати на виконання цих дій. Показниками адаптації до діяльності можуть бути; наявність уникнення труднощів та помилок у виконанні основних видів діяльності, доцільний розподіл навантаження протягом доби, тижня.

4. *Підсистема соціальна* відображає входження людини в нове соціальне середовище. Соціальний аспект адаптації характеризується, з одного боку, ступенем прийняття людиною норм та правил життя в новій соціальній спільноті, а з іншого – ступенем прийняття цієї людини соціальним оточенням. Показники, що відображають тенденції соціальної адаптації: задоволення людини групою, до складу якої вона входить, співпадіння індивідуальних і соціальних цінностей, соціальне сприятлива позиція.

5. Підсистема особистісна відображає той загальний результат адаптації, коли людина відчуває психологічний комфорт від ситуації свого життя, приймає її як конструктивно значущу, що відкриває подальші перспективи розвитку. Показниками особистісного рівня адаптації можуть бути:

- а) зниження особистісного рівня тривожності;
- б) відсутність бажання змінити життєву ситуацію;
- в) домінування позитивних емоцій (оптимістична гіпотеза);
- г) впевненість у собі, у власних силах, у здатності вирішити проблеми свого життя;
- д) стійка адекватна самооцінка.

Отже, початок навчання в університеті – це досить складний і багатограний процес в житті кожного студента, до якого входить активне пристосування до нових умов життя, включення в кардинально новий вид діяльності, пристосування до нового соціального середовища. Тому важливим аспектом адаптації вважається прийняття індивідом нової соціальної ролі а допомогти йому в цьому може колектив студентської академічно групи.

Література

1. Березовин Н.А. Адаптация студентов к жизнедеятельности вуза: психолого – педагогические аспекты //Выбранные научовыя працы БДУ. – Минск. – 2001. – С. 11 – 25
2. Данияров С.Б., Соложенкин В.В., Краснов И.Г. Взаимосвязь физиологических и психологических показателей в процессе адаптации у студентов // Психологический журнал. – 1989. – Т.10. – №1. – С. 98 – 106
3. Зданевич Л.В. Як живеється студентів?// Гуманітарні науки. – 2005. – №2. – С. 174 – 179.
4. Казміренко В.П. Програма дослідження психосоціальних чинників адаптації молодой людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №6 – С. 76 – 78
5. Кондратова Н.О. Проблеми адаптації студентів ВНЗ : зміст, форми, психологічна специфіка //Психологія. Зб. наук. праць. – Вип. 2. – К.: НПУ. – 1999. – С. 189 – 196
6. Ляхова І., Учитель О. Використання системного аналізу процесу адаптації студентів – першокурсників // Рідна школа. – 2001. – №1. – С. 61 – 63
7. Научитель Е.Д. Адаптация студента в ВУЗе // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – №7. – С. 21 – 23
8. Скрипник В. Особливості перебігу та самосприйняття соціально – психологічної адаптації студентів – першокурсників // Психологія і суспільство. – 2005. – №2. – С. 87 – 93

Юлія Загурська

студентка ННІ педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ В РАННІЙ ЮНОСТІ

Проблема професійного самовизначення, професійної орієнтації та життєвих планів молоді є досить актуальною на сучасному етапі розвитку суспільства. Адже економічна ситуація в країні, тенденції гуманізації освіти та суспільства потребують визначення нових завдань у практиці професійної орієнтації молоді. Нині важливо організувати процес професійного самовизначення молоді не тільки як подію суспільного, а й як подію особистого життя, як важливий етап самореалізації

внутрішнього потенціалу особистості через професію.

Над проблемою дослідження особливостей професійної спрямованості особистості в ранній юності працювали вчені, які розробили теоретичні положення психологічної підготовки юнацтва до свідомого вибору професії (Є. Климов, К. Платонов, В. Чебишев, Б. Федоришин, О. Головаха, Л. Йовайша та інші).

Окремі сторони професійного навчання і виховання плідно вивчали та досліджували в професійній педагогіці, в психології праці, соціальній психології (С.Архангельський, С. Батищева, К. Гуревич).

Метою цієї статті є висвітлення результатів дослідження особливостей професійної спрямованості особистості в ранній юності. Вперше дослідження професійної спрямованості було організоване в даній послідовності. Адже, крім двох загальновідомих опитувальників: ДДО (Є.О.Климов); ОДАНІ – 2; (ОПС) Д.Голанда [1:33], була запропонована бесіда розроблена за власним планом. Досліджуваними були учні десятого класу. Власне дослідження складалося з двох етапів: першого дня були проведені дві, вище зазначені, методики, які тривали 20–25 хвилин кожна. Наступного дня відбулася індивідуальна бесіда з п'ятьма учнями, кожен з них був особливим чином відібраний за результатами попередньо проведених методик.

За допомогою опитувальника ДДО ми отримали важливі відомості для попереднього орієнтування в інтересах і нахилах старшокласників у рамках відомої класифікації професій. Для даної вибірки учнів 29,6% мають професійно–важливі якості для професії системи «Людина – Людина»; 22, 2% «Людина – техніка»; 22% «Людина – художній образ»; 15% «Людина – природа»; 11% «Людина – знакова система».Проте варто пам'ятати, що успішна діяльність спеціаліста у кожній із систем вирішальною мірою обумовлена сформованістю в неї якостей, необхідних саме цій системі, з цією метою була проведена методика (ОПС) Д. Голанда. Результати обрахунків визначили ступінь зв'язку типу особистості з сферою професійної діяльності, до якої у неї є природні нахили. Найбільший відсоток учнів – 29,8% належать до соціального професійного типу особистості. Людина цього типу ставить перед собою такі цілі та завдання, що дозволяють їй встановити тісний контакт з навколишнім середовищем. Рисами його характеру є соціальність, гуманність, бажання виховувати. Вони активні, вміють пристосовуватися. Вирішуючи проблеми опираються на емоції, почуття і вміння спілкуватися. В основному представники цього типу є лікарями, вчителями, психологами, адвокатами.

Підприємницький тип – 22% обирає цілі, цінності та задачі, які дозволяють йому проявити енергію, ентузіазм, імпульсивність. Віддає перевагу керівним ролям, в яких може задовольнити свої потреби в домінантності та визнанні. Йому не подобаються заняття, що вимагають посидючості, великої концентрації уваги та інтелектуальних зусиль. Віддає перевагу невизначеним вербальним задачам, які пов'язані з керівництвом, високим статусом і владою. Це такі професії, як: директор, телерепортер, менеджер, журналіст, дипломат.

Конвенційний тип – 15% віддає перевагу чітко структурованій діяльності. З існуючого середовища він обирає цілі, задачі та цінності, які формуються із звичаїв і обумовлені станом суспільства. Надає перевагу професіям, пов'язаним з розрахунками, канцелярією – бухгалтер, касир, економіст, статистик, ревізор. Він поганий керівник і організатор, але робота яка вимагає точності та вдається чудово.

Артистичний тип – 15% Відхиляється від чітко структурованих проблем та видів діяльності, що передбачають велику фізичну силу. В спілкуванні з оточуючими

опираються на свої безпосередні почуття, емоції, інтуїцію і уяву. Їйому притаманні складні погляди на життя, гнучкість, незалежність рішень. Поведінка людини залежить від її особистісних властивостей, а також від оточуючого середовища в якому діє. Професії: художник, актор, музикант, журналіст, дизайнер.

Реалістичний тип – 11%, чоловічий, несоціальний, емоційно стабільний. Його представники займаються конкретними і їх практичним використанням: інструментами, різними речами, тваринами, машинами. Віддають перевагу професіям, які вимагають моторних навичок, спритності, конкретності. Характерними є переважно невербальні інтелектуальні здібності. Представники цього типу віддають перевагу таким професіям: механік, електрик, інженер, агроном, садівник, водій, будівельник.

Інтелектуальний тип – 7,4% орієнтований на розумову працю. У його переважають теоретичні та, в деякій мірі, практичні цінності. Подобається вирішувати завдання, що вимагають абстрактного мислення та творчих здібностей. Між особові відносини відіграють незначну роль, хоча тут необхідно вміти передавати і приймати складні словесні конструкції. Інтелектуал надає перевагу науковим професіям: ботанік, астроном, фізик, математик.

Вибір професійного шляху багато в чому визначає нашу долю. Це питання досить складне й серйозне, бо кожна окремо взята професія – це цікавий та незвичайний світ. Для старшокласника професійна спрямованість є складною психологічною проблемою, яка характеризує його готовність до вибору напрямку майбутньої професійної діяльності. Вона відрізняється не лише позитивним ставленням до певної професії, але і активним бажанням працювати в цій галузі. Тут варто взяти до уваги, що спрямованість може мати різні рівні усвідомленості. Це залежить від рівня професійної самосвідомості, від підготовки старшокласників до вибору майбутньої спеціальності.

Результати проведеного дослідження показали, що професійна спрямованість в сучасних старшокласників нестійка та ідеалістична. Адже існує багато факторів які безпосередньо чи опосередковано впливають на учнів. Більшість старшокласників пов'язують свої подальші плани орієнтуючись не стільки на зміст певної професії, скільки на її престижність, високооплачуваність. Також важливе значення відіграє вступ, саме до ВНЗ, бо це дає вищий соціальний статус.

Обмеженість життєвого досвіду, відсутність чітких критеріїв самооцінки, призводить до того, що юнаки та дівчата ставлять перед собою завищені, нереальні цілі, а як результат – зневіра у власні сили. Важливе значення відіграє матеріальний стан родини тому, що далеко не всі можуть продовжити навчання у ВНЗ. Нажаль, учні не завжди об'єктивно оцінюють свій рівень знань та вмінь, які необхідні для бажаної професії. Так як вибір професії – складний та довгий процес, то існує небезпека відкладання у часі професійного самовизначення. На нашу думку, це відбувається у зв'язку з відсутністю стійких інтересів. І як стверджує І.Кон: «Невизначене майбутнє не дає можливості йти до нього.» [2:25]. Учні погано знають конкретні особливості кожної професії, що робить їх вибір переважно випадковим і спонтанним. Школярі майже нічого не можуть розповісти про зміст своєї майбутньої професії, а деякі й не проявляють ініціативу, щоб глибше ознайомитися з нею, вона їм просто подобається і все. В процесі дослідження підтвердилося, що значення батьків при виборі професії дітей досить велике. Проте, далеко не завжди дорослі адекватно оцінюють можливості, бажання і здібності своїх дітей, а крім того нав'язуючи професію самі в ній недостатньо орієнтуються «Учень має намір

вступити до музичного технікуму, хоча музичних здібностей та інтересів у нього не має. Однак батьки хочуть бачити сина музикантом, і тому він мріє отримати цю професію.» [3:64]. Таким чином втілюючи якусь незрозумілу мрію, своїми ж руками руйнують майбутнє молодого покоління. Старшокласники і самі намагаються обрати таку спеціальність, яка відкривала б перед ними широкі життєві перспективи, допомогла зайняти високе соціальне місце.

З огляду на все вище зазначене доречними будуть такі методичні рекомендації. Так як професійна спрямованість тісно пов'язана з особистісним самовизначенням, яке в свою чергу залежить від співвідношення таких важливих аспектів: бажання людини, її можливості, а також потреби суспільства у представниках тієї чи іншої професії. Відношення цих аспектів має конфліктний характер, особливо в ранній юності. Тому в особистості виникає потреба в кваліфікованій допомозі, яку може надати в першу чергу школа, бо тут виробляється відношення учня до праці. Саме мудрі та вмілі поради дорослого можуть послужити опорою для школяра, допомогти юнаку взяти необхідну міру відповідальності при знаходженні та прийнятті самостійних рішень. При виборі професії велике значення має професійна консультація, яка є одним із важливих напрямків роботи шкільного практичного психолога. Його робота повинна передбачати професійну просвіту і професійну діагностику. Отримані діагностичні дані можна використовувати в індивідуальній роботі, яка більшою мірою допоможе старшокласнику об'єктивно оцінити свої можливості та здібності, побачити свою роль у побудові особистого життєвого світу, усвідомити цілісний образ майбутньої перспективи. Психолог, який працює із старшокласником з приводу професійного самовизначення повинен намагатися побачити реальну проблему в сукупності життєвих подій, з яких складається минуле, сьогодення і конструюватиметься майбутнє. Не менш важливим є консультування батьків. Для свідомої підготовки учнів до вибору майбутньої професії потрібно обов'язково давати вичерпну інформацію про “світ професій” на уроках, класних годинах і гуртках. Проводити екскурсії на підприємства та в навчальні заклади, влаштовувати зустрічі з представниками різних спеціальностей. Доцільним є викладання спеціального курсу “Психологія вибору професії та підготовка до трудової діяльності”. Важливі також і групові заняття, їх можна проводити у формі практикумів, ділових ігор, тренінгів з використанням психологічного тестування. Бажано проводити вечори, лекції та диспути на тему: “Ким бути?”.

Отже, професійне самовизначення в ранній юності набуває особливого значення і являє собою новоутворення цього віку. Проблема професійної спрямованості поєднується з проблемою більш глобальної життєвої перспективи та потребує психолога – педагогічної підтримки. Оптимізувати профорієнтаційну діяльність можна за умови використання активних засобів розв'язання життєвих проблем та саморозвитку особистості старшокласника.

Література

1. Уніят С., Комінко С. Вибір професії, або задача з багатьма невідомими. – Тернопіль: Підручник і посібник, 1997. – 87 с.
2. Кон И. С. Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1989. – 256 с.
3. Йовайша Л. А. Проблемы профессиональной ориентации школьников. – М.: Педагогика, 1983. – 128 с.

ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО УЧНІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У сучасній Україні відбувається становлення нової системи освіти, орієнтованої на входження у світовий освітній простір. Закон України „Про освіту” у статті 36 наголошує, що „для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей створюються профільні класи, спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, колегіуми, а також різні типи навчально–виховних комплексів, об’єднань”, „бажаним надається право і створюються умови для прискореного закінчення школи, складання іспитів екстерном.” Особлива роль відводиться духовному вихованню особистості, становленню морального образу Людини. Відтак найважливішою складовою педагогічного процесу стає особистісно орієнтована взаємодія вчителя та учня.

Різні аспекти проблеми індивідуалізації, індивідуального та особистісно орієнтованого підходу до навчання знайшли своє відображення в історії педагогічної думки (Я.А.Коменський, Ж–Ж.Руссо, Й.Г.Песталоцці, А.В.Дістервег, К.Д. Ушинський, В.О. Сухомлинський та інші).Вагомим внеском у розробку проблеми індивідуального підходу в 60–ті роки була практична діяльність і педагогічні праці В.О. Сухомлинського, вивчення досвіду якого дає можливість сучасним педагогам удосконалювати власну діяльність.

Визначаючи головне завдання школи – “надати учням глибокі, міцні знання з основ наук”, він підкреслював необхідність “поєднання теоретичних знань з практичними вміннями в такому напрямі, щоб повною мірою розкривалися індивідуальні задатки, здібності та нахили”. В.О Сухомлинський стверджував, що “немає абстрактного учня, мистецтво і майстерність навчання і виховання полягають у тому, щоб розкриття сил і можливостей кожної дитини надавало їй радість успіху в розумовій праці, а це означає, що в навчанні має бути індивідуалізація – і в змісті розумової праці (в характері завдань), і в часі”, наполягаючи на розробці індивідуального підходу в головній сфері шкільного життя – сфері розумової праці. Видатний педагог підкреслює, що організація навчального процесу як колективної діяльності учнів не виключає, а навпаки передбачає здійснення індивідуального підходу, що має забезпечити у майбутньому умови для залучення кожного учня до плідної діяльності колективу. Предметом серйозної уваги вчителів Павлівської школи була характеристика індивідуальних особливостей розумового розвитку дитини. Для отримання більш високих колективних та індивідуальних результатів пізнавальної діяльності необхідно, вважав В. Сухомлинський, “визначити індивідуальну стежину успіху в навчанні і розумовій праці кожного школяра”. Він сформулював ряд заповідей індивідуального підходу в сфері розумової праці, що окреслюють технологію його використання у практичній діяльності.

Головною метою навчання В.О. Сухомлинський вважав всебічний розвиток особистості. Тому велику увагу приділяв розробці шляхів, форм, методів роботи вчителя щодо реалізації особистісно орієнтованого підходу до дитини та розробив систему принципів які мають підвищити його ефективність.

Одним із основних положень у системі поглядів В.О. Сухомлинського на сутність навчально – виховного процесу є положення про неповторність кожної дитини. Таке ж важливе значення воно має і для концепції особистісно–

орієнтованого підходу, оскільки саме з нього випливає положення про дитину як найвищу цінність і, відповідно головного суб'єкта навчально-виховного процесу. Це дає змогу сформулювати перший, фундаментальний принцип особистісно орієнтованого підходу до навчання й виховання – неповторності кожної дитини.

З положенням про неповторність кожної дитини безпосередньо пов'язане наступне положення В.О. Сухомлинського — про відсутність нездібних, бездарних і лінивих дітей. Звідси випливає наступний, другий принцип – визнання відсутності нездібних дітей.

З положення про відсутність нездібних, бездарних і лінивих дітей у свою чергу пов'язане положення про нерівність розумових здібностей дітей, яке обумовлено їх різними розумовими задатками. Без урахування цього не можна уявити сучасний навчально-виховний процес. Отже, третім принципом особистісно орієнтованого підходу – врахування нерівності розумових здібностей дітей.

Навчання й виховання дітей із високими розумовими здібностями не викликає особливих труднощів, але, думку В.О.Сухомлинського, лише за умови використання для навчання і виховання таких дітей особливих заходів, тонкого і делікатного індивідуального підходу можливе отримання високого результату. Звідси випливає четвертий принцип – індивідуалізація навчально-виховного процесу – навчання і виховання кожного учня за індивідуальним планом. "Досвід переконує, – пише В.О.Сухомлинський у статті "Народний учитель", – якщо в школі, скажімо, шістсот учнів, то це означає, треба шукати шістсот індивідуальних стежок.

Природні задатки, нахили, обдарування складають зміст індивідуальних особливостей учнів, а їх виявлення – зміст п'ятого принципу особистісно орієнтованого підходу до навчання й виховання – врахування індивідуальних особливостей учнів.

Розкриваючи суть індивідуального, диференційованого підходу до навчання й виховання учнів, В.О.Сухомлинський постійно використовує поняття особистість дитини. Отже шостим принципом особистісно орієнтованого підходу до навчання й виховання, що випливає із педагогічних ідей В.О.Сухомлинського, є визнання кожного учня особистістю. Головним, одним із найважливіших і найтонших завдань педагога щодо реалізації цього принципу є збереження і розвиток у дитини почуття людської гідності.

Переживання як позитивних, так і негативних інтелектуальних почуттів позначається на всьому духовному житті дитини. Виховується бажання бути хорошим багатьма способами: красою, людяністю, добротою, чуйністю; на прикладі педагогів і батьків; правдою; повчанням; через подолання труднощів. Тому сьомим принципом особистісно орієнтованого підходу до навчання і виховання є отримання позитивних почуттів від навчання.

У талановитих дітей успіхи у навчанні можуть породжувати почуття запаморочення від успіхів, зазнайство. Щоб запобігти цим небажаним явищам, – пише В.О.Сухомлинський, – слід уміло вести підлітка шляхом подолання труднощів. Цю вимогу можна сформулювати як восьмий принцип орієнтованого особистісного навчання – навчання через подолання труднощів.

Навчання — це важка розумова праця, і щоб ця праця була успішною, вона має бути цікавою, бажаною для учнів. Причому цікавим може бути не тільки предмет, а й спосіб пізнання, одним із найефективніших способів якого, пише В.О.Сухомлинський у статті "Розумова праця і зв'язок школи з життям", є дослідницький підхід до предмета вивчення. Тому дев'ятим принципом особистісно

орієнтованого підходу до навчання і виховання можна вважати дослідницький підхід до предмета вивчення.

Шкільна пошуково-дослідницька діяльність – один із аспектів самостійного добування знань учнями, якому Василь Олександрович надавав великого значення. На основі чого сформульований десятий принцип особистісно орієнтованого навчання – обов'язковості самостійної розумової праці учнів у процесів навчання.

Важливим чинником ефективності навчання В.О.Сухомлинський вважав знання учнів, людяність, любов, доброту, чуйність, сердечність, тактовність стосовно них. Одинадцятий принцип, який впливає із цього положення можна сформулювати як втілення особистісно орієнтованого підходу по відношенню до учнів.

З цим положенням безпосередньо пов'язане наступне положення видатного педагога про розуміння оцінки як інструмента виховання, а не покарання, яке має стимулювати спільну діяльність вчителя та учнів. Звідси дванадцятий принцип особистісно орієнтованого навчання – розуміння оцінки знань учнів як інструмента виховання.

Проблему взаємозалежності особистості і колективу як сукупності особистостей можна сформулювати як тринадцятий принцип особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу – взаємозалежності колективу і особистості у навчанні, які мають збагачувати один одного у різних сферах діяльності.

Положення про необхідність високих особистих якостей учителя, розроблене Сухомлинським, може розглядатися як чотирнадцятий принцип особистісно орієнтованого підходу до навчання й виховання – залежності особистості учня від особистості вчителя. Серед основних вимог до вчителя відомий педагог вважав такі: любов до дітей та власної справи, високі моральні якості, високий кваліфікаційний рівень, творчий підхід до навчання й виховання.

Погляди В.О.Сухомлинського про наявність числення складних взаємозв'язків і взаємозалежностей між окремими складовими частинами навчально-виховного процесу може бути сформульоване як п'ятнадцятий принцип особистісно орієнтованого підходу до навчання й виховання – розгляду навчально-виховного процесу як складної системи.

Вивчення досвіду роботи Павлівської середньої школи дає можливість зрозуміти сутність особистісно орієнтованого підходу та шляхи його реалізації у навчально-виховний процес сучасної школи.

Література

1. Белухин Д.А. Основы личности – ориентированной педагогики (Курс лекций). Ч.1. – М.; – 1966.
2. Верцинская Н.Н. Индивидуальная работа с учащимися. – Минск: Нар. освіта – 1983. – 143 с.
3. Голованова Н. Осуществляют индивидуальный подход к детям // Воспитание школьников. – 1984. – №3. – С. 79 – 81.
4. Дубинчук О.С. Индивидуальный подход до учнів – справа невідкладна // Початкова школа – 1998. – №8 – С. 17 – 19.
5. Сухомлинский В.А. Советы учителю // Народное образование. – 1966. – №5. – С. 34 – 37.
6. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа: Избр. произв. В 5 – ти Т. – К.: Рад. Школа – 1980. – Т. 4. – С. 7 – 410.
7. Сухомлинский В.А. Сто порад учителю.: Вибр. твори в 5 – ти Т. – К.: Рад. школа 1976. – Т. 2. – С. 419 – 653.

ПРОБЛЕМА ЦІННОСТІ В МИСТЕЦТВІ

Криза західноєвропейської свідомості другої половини XIX століття, розвиток науково-технічних областей знань, глибокі перетворення духовного життя, як наслідок змін у соціальних відносинах, взагалі, потреби розвитку самої філософії, — сприяли усвідомленню, що відношення людини до навколишнього світу не вичерпуються спогляданням та пізнанням, але включає в себе емоційне відношення, суб'єктивне переживання та оцінку.

Розглянемо лише найбільш істотні елементи естетичної свідомості: естетичне почуття, естетичний смак, естетичний ідеал.

Почуття, що випробовуються Людиною, різноманітні по характеру, структурі і психологічному механізму. Одні з них дуже близькі твариную, інші ж є специфічно людськими і властиві тільки людям. Естетичне почуття належить якраз до останніх. Це один з найскладніших видів духовного переживання, саме, мабуть, найбагатородніше з почуттів людини. Однак не можна не зазначити, що навіть йому, людині, естетичне почуття не дане від народження. Як показують наукові дослідження, воно зароджується у дитини порівняно пізно, або не зароджується зовсім, якщо дитина по яких-небудь обставинах зростала в середовищі тварин.

Культура, її предметні форми, духовний зміст, а також людське співтовариство носії форм почування світу і форм мислення. Окрема людина опановує такими формами індивідуально, через різні форми діяльності і спілкування, через гру і навчання. Поза світом культури і людським співтовариством ці родові якості людини не розвиваються. Інакше кажучи, спосіб передачі родових якостей є соціокультурним, а не біологічним, генетичним, як у тварин. Біологічно і генетично у людини є лише передумови для соціальної форми життєдіяльності. Формуючись в ранньому дитинстві, вони дійсно перетворюються в психологічні механізми і діють як «природні» здібності людини.

Структура культурних, зокрема художніх, цінностей кожної конкретної епохи, що склалася по відношенню до індивідуальної свідомості має нормативний характер. Засвоєні індивідом в процесі соціальної взаємодії і естетичного виховання естетичні цінності, прийняті в суспільстві, виступають як орієнтир в його естетичному відношенні до дійсності, служать еталонами і критеріями, що дозволяють формувати його власний духовний світ, внутрішню структуру особистості.

Потрібно також враховувати об'єктивні соціальні умови, які можуть бути несприятливими для естетичного розвитку як окремої особи, так і цілих соціальних шарів або класів. Тому доступність багатств естетичної культури, торгівині права всіх людей на освіту, отримання інформації, користування бібліотеками, музеями і іншими установами культури, є важливою умовою соціальної справедливості.

Істотний вплив на розвиток естетичного почуття робить мистецтво. Певною мірою воно є скарбничкою, досвідом світовідчуття і забезпечує не тільки збереження культури почуттів, але і сферу розвитку, збагачення її. За допомогою мистецтва ми не тільки розвиваємо і збагачуємо особистий, індивідуальний досвід мироотношення, але і уміння проникати у внутрішній світ іншої особистості, вчимося бачити і відчувати мир чужими очима, а тим самим розкриваємо в собі

здатність співчувати іншій людині, соучаствовать в його радості і біді.

Естетичний смак, звичайно, також глибоко індивідуальний, але належить зовсім до іншої сфери сфери суспільній, соціальній. Естетичний смак не є природжена якість особистості, і його не можна зводити до психофізіологічних інстинктів, до реакцій. Це соціальна здатність людини, що формується, як і багато які інші соціальні здібності, в процесі виховання і утворення людини.

Естетичний смак є найважливішою характеристикою особистісного становлення, відображаючої рівень самовизначення людської індивідуальності. Дійсно, людина, що володіє естетичним смаком, відрізняється певною завершеністю, цілісністю, тобто є не просто людським індивідом, а особистістю.

Естетичний ідеал. Слово «ідеал» грецького походження (від «ідея», «поняття», «образ», «уявлення»). На відміну від ідеалів етичного, політичного або суспільного, які можуть існувати у вигляді відвернених понять, естетичний ідеал знаходить своє втілення в почуттєвих формах він тісно пов'язаний з емоційним, почуттєвим відношенням людини до миру.

Естетичний ідеал являє собою одну з форм відображення об'єктивної дійсності. Причому відображення не пасивного, а творчого, активного, завжди пов'язаного з умінням відкидати випадкове, наносне, неістотне і проникати в саму суть предмета. Отже, естетичний ідеал є відображення суті предмета, причому суті самого глибокого порядку, що містить в собі вищу форму розвитку реальності. Такою вищою формою розвитку матерії є соціальна форма, а носієм її виступає суспільна людина як сукупність всіх суспільних відносин. Естетичним ідеалом конкретного суспільства, тобто «почуттєвим ідеалом» і буде вияв через окрему людину головних, визначальних суспільних відносин даного суспільства.

Таким чином, естетичний ідеал є діалектична єдність об'єктивної і суб'єктивної сторін. Об'єктивна сторона означає, що ідеали зароджуються і реально існують насправді самі як тенденція суспільного розвитку, незалежно від того, чи усвідомлюють їх люди або не усвідомлюють. Вони виявляються в житті з більшою або меншою повнотою, що залежить від конкретно-історичних умов. З суб'єктивної сторони ідеали являють собою сукупність цілей, ідей, носіями яких виступають передові суспільні сили. Дійсно, естетичний ідеал повинен спочатку хоч би в зародку виникнути в самому житті, перш ніж він буде потім усвідомлений в формі різних естетичних уявлень і отримує відображення в мистецтві.

Отже, естетична діяльність і її суб'єктивна сторона естетична свідомість виникають не на чисто природній основі і не на двох самостійних основах природної і суспільної, а на єдиній основі – матеріальній суспільно – історичній практиці, в процесі якої людина перетворює не тільки зовнішню природу, але і свою власну «за законами краси».

Віта Павленко

аспірантка кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

МИСТЕЦЬКО – ЕСТЕТИЧНА ОСВІТА НА ВОЛИНІ (XIX – ПОЧ. XX СТ.)

Реформування національної системи освіти в Україні зумовлює необхідність пошуку нових форм організації виховання для формування творчої, всебічно розвиненої та духовно збагаченої особистості школяра. Одним із чинників загальнокультурного розвитку дитячої особистості є мистецтво.

Про роль мистецтва у загальноосвітньому процесі сучасної школи наголошується у багатьох державних документах (Закон України „Про освіту”, Державна національна програма „Освіта” (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти в Україні, Національна державна комплексна програма естетичного виховання та ін.).

Зазначено, що питання історичного розвитку музичної освіти розглядають у своїх працях О.Н. Дем’янчук, Н.М. Добровольська, Н.С. Миропольська, О.М. Михайличенко, Г.М. Падалка, К.І. Шамаєва та ін.

Також проблемі естетичного виховання учнівської молоді засобами предметів мистецької галузі у різних регіонах України на різних історичних етапах присвячені дослідження Н.М. Бовсунівської, Т.А. Грищенко, А.І. Омельченко, О.М. Цвігун та інші.

Мета статті – визначення чинників науково – педагогічної діяльності вчених – іноземців, зокрема і музикантів у Волинському краї.

З розвитком матеріальної культури, знярядь праці, зростанням значення колективних форм праці, розвивались елементи духовної культури. Так виникали зародки релігії, ідеологічних уявлень, елементи магії мистецтва. Однак більшість вчених вважає, що це не мистецтво (хвильові лінії на скелях печер), а натуральна образотворча діяльність. Про те, були перші кроки до тієї духовної творчості, яка згодом посідає чільне місце і розквітне у людському суспільстві.

У музиці пісенна форма передувала інструментальній. Взагалі, музичні інструменти виникли дуже давно і це були ударні пристрої з двох шматків дерева. До найдавніших видів мистецтва відносяться також танці. Вони були колективними й дуже образними: це насамперед імітація сцен полювання, рибальства, воєнних сутичок та ін.

Оскільки питання, пов’язані з виникненням мистецтва є дуже складними, вони ще не мають загально визнаного наукового пояснення. Існують теорії, котрі зводять мистецтво до побічних результатів релігійної практики, художнього інстинкту, потреби у розвагах. У сучасній науці утвердилася точка зору, згідно з якою мистецтво з самого початку було генетично пов’язане з трудовою діяльністю людини. Відображаючи колективний досвід общин, мистецтво у складній, естетично – опосередкованій формі сприяло його емоційному закріпленню, вдосконаленню, та самого процесу передачі нащадкам. Тому й утвердилася конкретність і реалістичність більшості ще ранніх зразків первісної графіки, скульптури, фольклору, танцю.

Мистецтво Київської Русі також було нерозривно пов’язане з церквою і християнською вірою. Слов’янські майстри мали свої стійкі, вікові традиції язичницького мистецтва, виробивши неповторний стиль і створили шедеври живопису, архітектури та прикладного мистецтва.

В епоху Середньовіччя християнська ідеологія проникає в усі сфери суспільного життя, підкорюючи собі філософів, науку, мистецтво. Світська й духовна влада доповнюють одна одну. Мистецтво цього періоду мало релігійний характер. Проповідуючи аскетичні ідеали, віра у потойбічний світ стали могутнім зняряддям у руках церкви і диктували мистецтву основну тематику. Мистецтво у Київській Русі також залежало від встановлених православною церквою канонів.

У 1652 році Богдан Хмельницький видав універсал про організацію при кобзарських цехах шкіл з підготовки кобзарів і лірників. Тим самим започатковані перші музичні школи в Україні. Учителями у цих школах працювали козаки – кобзарі,

що за віком чи з інших причин не мали сили володіти зброєю. Завершувалося навчання практичним комплексним іспитом: лише тоді, коли юнак міг самостійно створити мистецький твір, він діставав право співати людям. У такий спосіб кобзарі часто були поетами і композиторами [3:153 – 154].

Епоха Просвітництва (Західна Європа – XVII ст.) докорінно позначилася й у педагогічній науці, надаючи їй енциклопедичного характеру. Замість церковної освіти стверджувалася освіта світська, завдяки викладання різних наук. Велика увага приділялась також вивченню гуманітарних предметів та мистецтва. Акцентував увагу на музичному вихованні дітей у цей період і французький філософ – просвітитель Жан – Жак Руссо [3:187]. За зміцнення зв'язків між загальною та художньою освітою виступав російський вчений Михайло Ломоносов. Чеський просвітитель Ігнатій Борн, польські реформатори шкільної освіти Грегож Пірамович і Станіслав Конарський приклали також багато зусиль для поєднання науки і мистецтва.

Волинь, як відомо, є одним із відомих центрів національної культури в Україні, де історично були створені сприятливі умови для розвитку освіти і мистецтва. На початку XIX століття важливим центром розвитку музичної культури Волині став Кременець, який пізніше перетворився у широкий осередок музичного просвітництва.

Визначний просвітитель, куратор Віленського навчального округу, Тадеуш Чацький, створив у підвідомчих йому губерніях цілу систему навчальних закладів. Волинська гімназія, а потім ліцей у цей період став інтелектуальним центром Волинського краю.

У Кременецькому ліцеї викладали відомі іноземні – педагоги, що зробили вагомий внесок у розвиток музичної освіти Волині (див. табл. 1).

Таблиця 1

Викладачі музики у Кременецькому ліцеї

<i>№ п/п</i>	<i>Прізвище, ім'я, по – батькові</i>	<i>Рік і місце народження</i>	<i>Освіта</i>	<i>Роки праці у Кременецькому ліцеї, назва навчального предмету</i>
1	Ян Лензі	родом із <u>Пізи в Тоскані</u>	грі на скрипці навчався у П'єтро Нардіні, 5 р. навчання у Неаполітанській консерваторії	з 1808 року, вчитель музики на скрипці
2	Гжегож Байєр	народився 1771 року у <u>Відні</u>	закінчив Віденську академію	з 1809 по 1810 рік, флейтист
3	Йозеф Ваньончик	народився 1764 р. в <u>Богемії</u>	музичну освіту здобув у Празі	з 1818 року, вчитель співу
4.	Ян Ролле	народився 1767 року, <u>саксонець</u>	музичну освіту отримав в Берліні	з 1810 по 1818 рік викладав співу, гру на клавикорді та духових інструментах

Кременецькі ліцеїсти виховувалися на кращих зразках української та польської народної музики. Вони грали й співали в храмі, долучалися до виконання церковної музики. Єдиною і обов'язковою мистецькою дисципліною був церковний

спів як провідний засіб морально – релігійного виховання. Характерною тенденцією було залучення ліцеїстів до народної музики поза межами ліцею, де виховання засобами мистецтва ґрунтувалося на засадах народної педагогіки.

Стосовно педагогічних кадрів був встановлений контроль, при ліцеї було запроваджено іспити претендентів на звання викладачів для шкіл, приватних пансіонів і домашнього навчання дітей [2:341].

Значну роль у поширенні музичної освіти відіграло домашнє навчання. Домашнє навчання музиці було пов'язане з побутовим музикуванням. В сім'ях, де співали батьки, складався домашній хор.

Саме завдяки успішному функціонуванню Кременецького ліцею, цей навчальний заклад забезпечив Кременцю славу „Волинських Афін” – центру культури, мистецтва, освіти. Тут виступала Анжеліка Каталані, скрипаль Кароль Липінський, піаністка Марія Шимановська. Діяльність у ліцеї іноземних музикантів із орієнтацією на європейську музичну культуру, їх високий професійний рівень викладання музики забезпечили Кременецькому ліцею славу і свій помітний слід у становленні професійної музичної освіти в Україні.

Розвиток змісту шкільної і професійної мистецької освіти забезпечували: Вчений комітет при Міністерстві народної освіти, Академія мистецтв у Санкт – Петербурзі, відомі діячі культури і мистецтва. В середині XIX столітті в Російській імперії з метою поширення музичної освіти, заохочення здібних педагогів у 1859 році у Санкт–Петербурзі було засновано Імператорське російське музичне товариство з філіями у губернських містах, сприяли відкриттю на місцях музичних навчальних закладів.

Для навчальних закладів Волині залучення молоді до мистецької діяльності було характерною ознакою. А саме: у чоловічих гімназіях та прогімназіях предмети естетичного спрямування вважалися дієвим виховним засобом; у жіночих училищах вони набували фахової спрямованості; у реальних школах, крім виховного впливу, вони мали прикладний характер.

У 1885 році в Житомирі було засновано музичну школу П.Грінберга. А з 1905 року в Житомирі під керівництвом Л.М. Местечкіна розпочали функціонувати музичні класи Житомирського відділу Імператорського російського музичного товариства, реорганізовані у 1910 році в музичне училище.

Вагомий внесок на розвиток музичної освіти Волинського краю мало Житомирське музичне училище, де викладали відомі іноземні – педагоги піаніст Вальдемар фон Фріман – випускник Берлінської королівської консерваторії та віолончеліст Людвіг Плайер, який закінчив королівську консерваторію в Лейпцигу. В училищі викладались теоретичні дисципліни: історія музики, сольфеджіо, елементарна теорія, гармонія. Тут також навчали гри на фортепіано, скрипці, віолончелі, флейті, корнеті, гобої, тромбоні та валторні [2:346].

Значний вплив на розвиток музичного життя Волинського краю внесли чеські артисти та педагоги. Педагогічна діяльність їх була різнобічною. Вони поєднували різні сторони музичної діяльності (володіння музичним інструментом, диригентська робота).

Навчальні музичні заклади створювались також при костьолах. Так, у 1804 році була створена школа при василіанському костьолі в Любарі. До програми входила вокальна та інструментальна музика. Учні мали змогу брати уроки гри на скрипці, флейті, кларнеті, гітарі та фортепіано. Серед педагогів були музиканти різного походження. Вчили два музиканти – поляки і два чехи, скрипаль Мацей

Польхейм та вчитель фортепіано Мацей – Вацлав Ленхард (освіту отримав в Празі).

У Корецькому училищі музику викладали з 1820 по 1821 рік – Антон Леопольд Гелерт, з 1820 по 1823 рік – Йосиф Войцех Нудера (вчителі музики на клавикордах). Значний внесок у науку зробив відомий свого часу педагог і піаніст Михайло Черні, за походженням чех, який працював у Бердичівському пансіоні француза де Вольсея. Пансіон був широко відомий. У зв'язку з цим І.М. Долгорукий назвав Бердичів „Польським Парижем”[4:93].

У 1843 році в Житомирі було відкрито жіночий пансіон. Більше 50 – ти педагогів музикантів були чеського походження. Численні пансіони були відкриті за принципом польської системи освіти. В таких закладах навчались переважно учні польської шляхти. В пансіоні викладалися Закон Божий, російська, польська, французька, німецька мови, історія, географія, малювання, чистописання, музика, спів, танці й жіноче рукоділля. Обов'язковим предметом навчальної програми пансіонів була музика.

У першій половині XIX століття була відкрита ціла низка жіночих пансіонів в містах Волинської губернії (1809 р. – пансіон у Житомирі, його утримував пастор Руге; 1830 р. – пансіон в Луцьку, організований Шарлоттою Баллог, вчителькою німецької мови).

Завдяки творчій діяльності прогресивних педагогів і відомих діячів культури, які працювали у навчальних закладах Волині у XIX – на початку XX століття, відбувся розвиток змісту предметів мистецької галузі.

Література

1. Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно – педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка; Під ред. С.Маковського і В.Собчука. – Тернопіль: „Богдан”, 2006. – 304 с.
2. Єршова Л.М. Жіноча освіта на Волині: Монографія. – Житомир: Полісся, 2006. – 488 с.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки. Видання 2 – е, доповнене. Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 376 с.
4. Шамаєва К.І. Митці. Освіта. Час: з архівних джерел. – Житомир: Косенко, 2005. – 136 с.

Юрій Агапов

аспірант кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

РОЛЬ ЦЕРКОВНИХ БРАТСТВ У РОЗПОВСЮДЖЕННІ ПРИВАТНОЇ ОСВІТИ НА ВОЛИНІ (II пол. XIX – поч. XX ст.)

В умовах сучасного суспільства, коли багатонаціональна Україна стала на шлях демократичних перетворень, метою виховання молоді і фактором розвитку української держави є формування національної свідомості, успадкування підростаючими поколіннями соціального досвіду українського народу що, передбачає також вивчення маловідомих сторінок його історії. Відтак проблема історичної долі народів, їх освіти та культури, що проживали й нині мешкають в Україні, в її окремих регіонах, має нині наукове й практичне значення.

Оскільки представники національних меншин в минулому у складі Російської імперії могли навчатися і здобувати освіту часто, в приватних закладах, тому вивчення, узагальнення досвіду останніх, набуває неабиякого значення в умовах розбудови української незалежної держави. Означена проблема донині самостійно не

досліджувалася в історико – педагогічній літературі. Вивченню стану освіти окремих національних меншин присвячені праці Н. Сейко, С. Коляденко, О. Борейка, В. Єршова, Л.Єршової, Н. Рудницької. Брак науково – педагогічних праць з питань організації, форм і методів діяльності приватних закладів національних меншин нині гальмує їх розвиток в Україні. Узагальнення історико – педагогічного досвіду діяльності приватних освітніх закладів Волині у збереженні самобутних рис національних меншин є завданням даної статті.

Загалом приватні освітні заклади того часу можна розподілити на такі типи:

- приватні освітні заклади національних меншин;
- приватні школи засновані на кошти громадських товариств або відомих постатей того часу;
- приватні пансіони для благородних дівчиць;
- школи засновані церковними братствами.

Відомо, що перші братства виникли ще у XVI столітті, коли Україна перебувала під владою Польсько – Литовської держави. У той час польські пани пригнічували український народ, прагнули за допомогою ієзуїтів „ополячити” наш народ і повернути їх у католицьку віру. Відомо, що деякі великі землевласники переймали культуру і мову поляків, віддавали своїх дітей у польські навчальні заклади. Але бідні верстви населення: запорозькі козаки, ремісники, торговці, дрібне дворянство, духовенство вели боротьбу проти польсько – католицького гніту. Саме вони створювали релігійно – національні організації – братства, в яких всі справи вирішувались загальними зборами, більшістю голосів. Ці братства створювали загальноосвітні школи, які були одним із засобів боротьби проти релігійного гніту [1,445].

У XIX столітті, у зв’язку з повстанням у західних губерніях Російської імперії проти царизму та в умовах посилення експансії Росії на Правобережжі, православні братства відродилися. Саме вони сприяли освітній справі дітей та молоді, а також розвитку національної культури та просвітництва серед широкого дорослого людського загалу у справі освіти.

Відомо, що ще з часів Київської Русі духовенство брало активну участь не лише у зміцненні віри, але й у розповсюдженні елементарних знань серед простого люду. Про це йдеться, зокрема, у працях С.Бабишена, А.Залізняка, С.Жилука, Б.Митюрова, П.Толочка та ін.

Становлення православної освіти і розповсюдження елементарних знань у Волинській єпархії XIX століття залежало насамперед від політичного становища у Південно – Західному краї Російської імперії. Це зумовлювалось тим, що освіта розглядалась, у зазначеному регіоні, як засіб виховання дітей у дусі православної віри, а також і як засіб русифікації населення. Тому, в 1860 році у Волинській єпархії нараховувалось 1055 шкіл з 10100 учнями, проти російських єпархій, котрі мали від 1 до 12 шкіл на одну єпархію [2:42].

Слід відзначити, що з 24 – го жовтня 1880 року розпочало свою роботу Кременецьке Богоявленське Свято – Миколаївське братство. Головною метою братства була благодійна і духовно – просвітницька діяльність на користь православної церкви та народу. При цьому братство надавало матеріальну допомогу (при пожежі, хворобі годувальника, бідним сім’ям та сприяло у працевлаштуванні сиротам, бідним людям, знедоленим (часто, особливо хлопчиків – сиріт, коштами братства влаштовували в учні до досвідчених майстрів – ремісників, де вони отримували професію, котра дозволяла продовжувати подальше життя).

Зокрема, у статуті братства зазначалося:

1. У місті Кременці Волинської Спархії при Богоявленському монастирі створити братство.

2. Мета братства:

а) сприяти крайнім потребам православних церков, які знаходяться у місті Кременці та в його передмісті;

б) розповсюджувати серед народу духовно – моральні цінності, для чого використовувати недільні церковно – просвітницькі читання, поза богослужбові бесіди, забезпечувати прихожан дешевими виданнями брошур у православному дусі та заохочувати їх відвідувати храм божий у богослужбові дні;

в) надавати допомогу місцевим жителям православної віри у випадку нещастя, хвороби, бідності, а жителям іншої віри лише за умови, якщо вони приймуть православну віру;

г) не обмежуватися розповсюдженням елементарної грамоти серед дітей та сиріт, а також надавати матеріальну допомогу у підготовці до самостійного і повноцінного життя (тобто навчати всіх їх певному ремеслу) [3:83].

У відповідності до статуту братство активно залучало дітей із представників бідного населення, до оволодіння столярним, кравецьким, швейним ремеслами. У цій діяльності братство зверталося за допомогою, до Свято – Володимирського братства у Києві, яке мало свою столярну майстерню. Хлопчиків – підлітків відбирали у місті Кременці, укладаючи при цьому угоду з батьками, за якою, після закінчення навчання у Києві, учні мали працювати при Кременецькому братстві. За цією ж таки угодою активісти Свято – Володимирського братства зобов'язувалися надати притулок учням, харчування, забезпечити оволодіння ними елементарною грамотністю, навчати обраному ремеслу, а також здійснювати морально – етичне, естетичне, християнське виховання протягом п'яти років. [4:132].

Цим братством здійснювались також духовно – просвітницька діяльність. У зв'язку з цим влаштовувалися читання і співбесіди з учнями – школярами .

Богоявленським Свято – Миколаївським братством було відкрито школу. За 1890 рік до школи було прийнято 32 учні, з яких відвідували заняття лише – 28 (в основному діти міщан з міста Кременця). Доречно зазначити, що в цій школі було два відділення. У першому відділенні (молодшому) навчалися 21 хлопчик (з них два чехи та один католик). Навчання тривало протягом двох років. За цей період учні мали оволодіти читанням, лічбою, письмом. Серед основних методів навчання варто виділити бесіди, спостереження, розповіді, пояснення. У другому відділенні (старшому, трирічному), навчалось 7 підлітків. Усі вони вже володіли елементарними навичками читання і усної лічби. Тому зміст навчання на цьому відділенні був дещо ширшим. При цьому учні ознайомлювалися з елементами граматики, арифметикою, Законом Божим та основами військової повинності (з одинадцяти років вони мали складати іспит з військової повинності). Починаючи з 1891 року кількість бажаючих навчатись дедалі зростала. Зокрема, у школу було прийнято 42 хлопці (12 з яких не вміли читати). Покращено було також і умови перебування учнів – школа знаходилась у флігелі і складалась із двох кімнат. Діти навчалися переважно з бідних міщанських та селянських родин [4:61].

При цій школі діяла й бібліотека. Шкільна бібліотека мала найнеобхіднішу на той час навчально – методичну літературу (зокрема, книги: „Закон Божий”, російська та церковнослов'янська мови, арифметика, письмо, книги для початкового читання та ін.). Книги, що надходили, записувалися до каталогу. Також братство відкрило

книжкову крамницю при монастирі, у якій прості люди мали змогу за помірну ціну придбати певну книгу [4:64 – 66].

Братство брало на себе зобов'язання піклуватись не лише про матеріальну допомогу бідним, але й опікуватися здоров'ям своїх вихованців (за потребою, хворих дітей відправляли до лікарні й забезпечували повний курс лікування).

Важливою також була діяльність Православного Свято–Володимирівського братства (започатковане 1 січня 1888 року у м.Володимир–Волинському). Головною метою створення цього братства була охорона залишків зруйнованого Мстиславського храму від подальшої розрухи та поступового його відновлення. На початку діяльності цього братства переважали церковно–археологічні цілі. Все ж таки згодом статут був суттєво змінений і братство визнало за можливість спрямувати свою допомогу на розвиток народної освіти. Задля реалізації нових поставлених цілей воно облаштувало бібліотеку, древньосховище, видавничу друкарню.

Крім того, братство надавало матеріальну допомогу церковним хорам, а також влаштовувало народні читання. Зокрема, наприкінці 1891 року братством було виділено 250 рублів на влаштування народних читань. На ці кошти було закуплено два діапроектори та слайди до них (один діапроектор використовувався для народних читань у місті, а інший для сільських церковно–приходських та народних училищ). Суттєвим є й те, що використання діапроектора під час читань значно активізувало інтерес слухачів до запропонованої тематики [5:579 – 580].

Крім повітових, сільських церковних братств успішно діяли і повітові церковно – приходські опікунства. Причому кількість їх постійно зростала.

Основною метою діяльності їх роботи була опіка про стан церкви, приходу. Зокрема, у другому благочинному окрузі Новоград–Волинського повіту, існувало 5 таких опікунств , а у 5 благочинному окрузі Житомирського повіту – 11. У 1895 році опікунствами 5 благочинного округу 1500 руб. було витрачено на побудову та оздоблення церков, 52 руб. на утримання причтів, 18 руб. на церковно – приходські школи. При цьому значна кількість опікунств надавала допомогу церковно – приходським школам та школам грамоти більшу, ніж на потреби церквам.

Так, у першому благочинному окрузі Ковельського повіту існувало 8 церковних опікунств. Із зібраних 160 рублів 20 копійок опікунствами 100 рублів були витрачені на утримання церковно – приходських шкіл, а 60 рублів 20 копійок – на оздоблення церкви . Крім згаданої матеріальної допомоги школам, зазначені опікунства залучали поміщиків до будівництва нових шкіл.

Зокрема, у рапорті священника села Брикова Кременецького повіту Василя Левитського зазначалося: “...побудова нової школи на кошти нових поміщиків графа Павла Павловича Фрезен та його дружини Наталі Іванівни (вроджена графиня Толстая) за моєю пропозицією, у вересні 1896 року, вирішили влаштувати окремо від квартири вчителя – священника нове шкільне приміщення з двома відділеннями для хлопчиків і дівчаток та пожертвувати на 100 рублів будівельного матеріалу з дерева та 500 рублів, причому графиня по закінченні будівництва має намір клопотатися про присвоєння школі назви Антонінської, в пам'ять про велику просвітительницю – покійну графиню Антоніну Дмитрівну Блудову. Також прошу графа Павла та графиню Наталію затвердити у званні почесних членів Бриківського церковно – приходського опікунства” [4:145] .

Загалом у Волинській єпархії у 1896 році діяло 463 повітових опікунств, котрими були зроблені численні пожертвування [4:133].

Активні представники церковних братств, крім збору пожертвувань і надання матеріальної допомоги сиротам і збіднілим на власні та інші пожертвування відкривали короткотермінові курси, церковно-приходські школи, здійснювали значну культурно-просвітницьку діяльність серед дітей та дорослих (організовували читання, видання брошур, книжок, влаштовували книжкові склади, пересувні бібліотеки та ін.).

Таким чином, церковні братства відіграли важливу роль у прогресивному розвитку освіти, культури та духовності дітей та дорослого населення Волині.

Література

1. Константинов История педагогики. Учебник для студентов пед. институтов. Изд. доп. и перераб. М.: "Просвещение". – 1974. – С. 447.
2. Жилюк С.І. Російська церква на Волині 1793 – 1917. Житомир. 1996, с.200
3. Волинские епархиальные ведомости. – 1892. – №4, с. 132.
4. Борейко О.М. "Просвітницько – педагогічна діяльність громадських товариств Волині (др. пол. XIX – поч. XX ст.) Дис. на здобуття кан. пед. наук. – с. 145
5. Волинские епархиальные ведомости. – 1893. – №20 ч. неоф. с. 579 – 580

Сергій Умінський

аспірант кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПОШИРЕННЯ ЧЕСЬКОЇ ОСВІТИ НА ТЕРЕНАХ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Становлення демократичного суспільства передбачає активну діяльність педагогів як серед українців, так і поміж представників національних меншин.

Дослідження теми важливе тому, що чеське шкільництво охоплювало протягом II половини XIX–початку 30–х років XX століття значну частину населених пунктів Правобережної України, а саме: Антонівка, Баковче, Бобер, Борятин, Боярка, Будераж, Будки Хубинські, Високе Чеське, Волков, Глинськ, Головень Чеський (Головенька, Нижні), Градисте (Баракі), Грузвичі, Гулич, Дембрівка, Дідова Гора, Долинка, Залісся, Іваничі, Іванівка (Янівка), Квасилів, Княгинінки (Княгиньки), Копче, Кривуша, Кужель Чеський, Купичів, Курдибан (Жорнівські), Ладівка (Віз Мстесин), Ледочівка, Липини (Нове Теремно), Мала Зубівщина (Колонія Чеська), Малинівка, Мальована, Мартинівка, Миколаївка, Миротин, Мирохист, Михалівка, Мична–Сергіївка, Молдава II, Мстесин–Ладівка (Мотисин), Несвіч, Нива Губинська, Новини Чеські, Нові Іваничі, Новомильськ, Новосілки Старі, Околек, Ольшанка, Підгайче, Підкурків, Рачин Новий, Романів Кіл (Чеська Колонія), Селенщина, Семидуби, Семидубські Краки, Смолярна, Софіївка I, Страклів Чеський, Теремно (Теремно в Летечі), Турковиче Чеське, Улбарів, Чеська Колонія (Міжгірне), Чомоут, Шпаків Великий, Штормівка (Колонія Теремно), Ядвинін (Єдваніни), Ядвипіль.

Мета дослідження полягає у визначенні якісного та кількісного складу освітанських процесів, які здійснювала чеська національна меншина на Правобережній Україні та їх впливу на власне український просвітницький рух.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати освітанську діяльність чехів на Правобережній Україні.
2. Дослідити мотиви, мету та завдання, поставлені чеською національною менщиною щодо цілеспрямованого навчання та виховання своїх представників.

3. Виявити вплив просвітницької діяльності чеської діаспори на активізацію освітніх процесів серед української еліти.

Чеські колоністи розпочали активне переселення до Волинської губернії вже з другої половини XIX ст. Російський уряд цілеспрямовано підтримував чеську еміграцію, що мала в основному економічний характер і виникала приватним шляхом. Основними територіями, що були освоєні колоністами, були Київська, Подільська та Волинська губернії, внаслідок того, що саме вони були надміру заповненими, в той час як чехи, маючи також слов'янське коріння, мали можливість змінити ситуацію, як вважала монархія, на краще.

Територіальні урядові структури активно та детально аналізували процеси переселення чеських іммігрантів. Таке найретельніше дослідження мало на меті систематизацію інформації, сприяння колоністам щодо здійснення договірних операцій купівлі й оренди земельних угідь. Відповідальним за стан справ був призначений генерал-губернатором Київської, Волинської та Подільської губерній А. Дондуковим-Корсаковим чиновник з особливих доручень Грессер. Саме з ним представники чеської общини співпрацювали з питань найсприятливішого та найбезболіснішого переселення й освоєння чеськими іммігрантами українських земель. Основними проханнями чехів були: надання російського підданства, уникнення обмеження чеського населення в правах у порівнянні з автохтонною українською, російською та іншими націями, що проживали на той час на території Правобережної України, отримання ними законних прав сільського та волосного громадського управління, визначення сприятливого податкового навантаження, пільгового відбування повинностей та забезпечення законом абсолютної свободи віросповідання. Крім того чеські колоністи вважали за необхідне запровадження власної систематичної шкільної освіти на заселених ними територіях, де б їх діти могли ознайомитися і з російською мовою[2: 154 – 155].

Прохання чехів були повною мірою законодавчо запроваджені положенням Комітету міністрів „О водворении чехов на Волыни”, що було затверджене 10 липня 1870 р. імператором Російської імперії Олександром II. Основним нормативним документом, за яким чеські іммігранти оселялися, отримували російське підданство та жили на території Волині, був документ під назвою „Правила для найма землевладельцами иностранных рабочих и водворения с их иностранцев в России”. Завдяки цьому документу колоністи отримали право засновувати власні школи, де, за згодою батьків, їх діти мали можливість отримувати освіту разом із іншими сільськими дітьми російською мовою.

Піклування про створення національних шкіл на території своїх поселень чехи вважали першочерговим завданням. Тому, незважаючи на ряд побутових і економічних труднощів, активно та систематично створювалися заклади освіти для чеських колоністів на території Волинської губернії. Отримання позитивних результатів під час практичної діяльності чехи не уявляли без належного рівня освіченості працівників. У таких школах викладали колоністи, що мали високий рівень знань, у тому числі й педагогічних, набутий ними в найкращих європейських закладах освіти[1: 453].

Чеські навчальні заклади підпорядковувалися волосним правлінням і сільським товариствам, отримуючи матеріальну базу, надану власне самими іммігрантами. За документами школами керувало Духовне відомство Міністерства внутрішніх справ, однак реально вплив уряду на них був мінімальним. Священик П. Квасницький писав під час характеристики колонії Дубенського повіту, що

поселення Дорогостаї мало національний навчальний заклад із вчителем – росіянином. Школа налічувала 37 учнів. Учитель отримував 1 десятину землі та грошима 170 рублів. Колонія ж Московщина була вже з вчителем – чехом. Її школа налічувала 16 учнів. Заробітна плата вчителя була вже 50 рублів. Підтверджено, що вчитель отримував матеріальну винагороду, на яку впливали статки колонії, а не загальна кількість учнів або його фаховий рівень.

Чеські діти, крім початкової освіти, мали отримувати й середню освіту в реальних училищах. Саме тому це питання було не менш важливим і підлягало негайному вирішенню. Представники чеських колоній Прибіл і Оліч просили надати можливість заснування на території Будеража та Мирогощі (Дубенський повіт), а також Глинська (Ровенський повіт) всього трьох двокласних реальних училищ, де б у кожному з них навчалось не менше 100 учнів. Прохання саме такого змісту надали вони впливовому в Київському навчальному окрузі генерал–лейтенанту Антоновичу. Ця справа мала позитивний для чехів результат, оскільки Міністр народної освіти граф Дмитро Толстой вважав за необхідне отримання учнями – чехами повноцінних знань із російської граматики й оволодіння російською мовою взагалі. Кожний викладач цих реальних училищ мав отримувати річну заробітну плату 500 рублів.

Перше національне реальне училище чеських іммігрантів розпочало своє функціонування 30 серпня 1870 р. на території поселення Мирогоща (Дубенський повіт). Цього року тут навчалось 98 учнів. Протягом першого року навчання в училищі викладали Закон Божий, російську та чеську мови, каліграфію, математику та музику. Для українських учнів, які також отримували освіту в цьому навчальному закладі, опанування чеської мови вважалося лише можливим і бажаним. Мирогощенське реальне училище з 1873 р. надавало вечірню освіту для бажаючих, які не змогли отримати її в дитинстві. Тут працювали 2 викладача. Їх заробітна плата становила певну суму, надану державою, а також 380 рублів, які надавали колоністи, 80 рублів, які надавали українці, та, до того ж, 1 десятину присадибної землі, надану їм для тимчасового використання.

Двокласне реальне училище чеської колонії Глинське (Рівненський повіт) прийняло перших учнів для навчання 1 грудня 1874 р. Сам імператор Російської імперії виділив з метою спорудження будівлі цього училища 1000 рублів. Чеські поселення Гульче, Купичів, Молодів, Підгайці та Підцурків також отримали однокласні народні училища. 40 учнів і 20 учениць, серед яких було і 20 українських дітей, здобували освіту в чеській колонії Підгайці.

Школи й училища в поселеннях, де мешкали чехи, споруджували й надалі. Газета „Волинские епархиальные ведомости” під час службового перебування інспектора київських народних училищ Д.А.Синицького на території Волинської губернії надрукувала статтю невеликого обсягу на тему утворення цих закладів освіти: „чеських шкіл нараховується в цій губернії більше 300. Школи ці перебувають під наглядом церков іноземних віросповідань і мають самостійний лад. Але протягом останнього часу школи ці викликали догану через сприяння, ніби то, розвитку колонізму на території краю, внаслідок чого планується підпорядкувати чеські школи належному контролю”[3: 32].

Вже на кінець 70–х р.р. XIX ст. уряд Російської імперії розпочинає новий етап у стосунках з чеськими іммігрантами, що мешкали на території її Південно – Західної частини. Чеські переселенці зазнавали утисків з боку держави внаслідок того, що занадто активізувалося збільшення кількості колоністів і території, на яких вони оселялися, зростали. Перш за все були обмежені їх свободи щодо економічної

діяльності, хоча й запроваджувалися відповідні процесуальні норми з метою русифікації колоністів із Чехії. Нагляд уряду за освітніми закладами іммігрантів почав набувати законодавчого обґрунтування та досить ефективно практично впроваджувався з метою придушення середовища власної національної ідентичності чехів.

Закон „О подчинении иноверческих школ Юго–Западного края ведомству Министерства Народного Просвещения”, що впливав і на освітні заклади чеських іммігрантів, було видано та задіяно 8 жовтня 1887 р. За допомогою цього закону контролювалися школи й училища іноземних переселенців на землях Волинської, Київської та Подільської губерній, внаслідок чого запроваджувалося їх часткове чи й абсолютне підпорядкування Міністерству народної освіти та власне інспекторам народних училищ, яке передбачало й створення навчальних програм цих закладів освіти, беручи за основу норми російських навчальних закладів, а також обов’язкове викладання власне російською мовою.

Внаслідок значного підвищення рівня викладання в національних навчальних закладах чехів із 1891р. їх спеціальний контроль був припинений на основі законодавчих актів від 1887р., крім того було завершено статистичне розрізнення цих шкіл та інших закладів початкової освіти, що були вже власне російськими. Відбулося перепідпорядкування таких шкіл повітовим інспекціям народних училищ. „Огляд Волинської губернії за 1899 р.” надрукував наступний матеріал: „чеські училища перебувають у підпорядкуванні Міністерству народної освіти та тепер уже цілком і повністю підходять під загальний тип російських міністерських училищ. У більшості з них призначено осіб російського походження, в інших же викладають чехи, що отримали виховання в місцевій учительській семінарії. Колоністи з великим бажанням віддають своїх дітей до міністерських училищ, оскільки їх загальний курс надає учням необхідних і достатніх знань із російської мови, письма, рахунку, поряд зі знаннями Закону Божого, церковно – слов’янської мови” [3: 33].

За зразком Волинської губернії можна побачити прогресивні та регресивні терденції становлення та функціонування освітньої системи чеської національної меншини: зростання показників власне народного навчання підростаючого покоління, та також і русифікаційних процесів. Саме ці процеси і зросли наприкінці ХІХ ст., внаслідок чого поширився тривалий занепад національної системи освіти, її асиміляції середніми та вищими школами, що були вже власне російськими. Чеська мова почала використовуватися все менше і менше, ставши помітною лише в побутовому та традиційному вузько виробничому процесі життєдіяльності національної меншини.

Література

1. „Волинские Епархиальные ведомости”. – 1889. – № 18.
2. Національна меншини Правобережної України: історія і сучасність. Науковий збірник: Серія „Праці Житомирського науково – краєзнавчого товариства дослідників Волині”. – Т. 18. / Відповідальний редактор М. Ю. Костриця. – Житомир: Видавництво „Волинь”, 1998. – 226 с.
3. Чехи на Волині: історія і сучасність. Праці Житомирського науково – краєзнавчого товариства дослідників Волині. – Т. 24 / Відповідальні редактори М. Ю. Костриця, В. І. Тимошенко / Житомир – Малин: „Волинь”, 2001. – 120 с.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ ОСТРОЗЬКОЇ АКАДЕМІЇ

Наукова діяльність викладачів та студентів була важливим компонентом культурно – просвітницької діяльності Острозької академії. На її організацію і здійснення впливали процеси становлення і розвитку цього навчального закладу. Історію культурно – просвітницької діяльності Острозької академії в XVI – ХУП ст., на нашу думку, можна поділити на три періоди.

Перший період, *час становлення*, припадає на 1576–1586 рр. і характеризується великим інтелектуальним піднесенням: було випущено у світ першу повну Біблію церковнослов'янською мовою (1581). Вже тоді простежувалася унікальна прикмета Острозького культурно – освітнього центру (який, окрім академії, включав ще літературно – публіцистичний гурток та видавництво) — залучення до співпраці діячів різних конфесій, ідеологічних та політичних орієнтацій попри перевагу православного спрямування діяльності осередку. Тут перебували послідовники традиційно православних поглядів — українець Герасим Смотрицький і росіянин Іван Федоров; випускник римського Германського колегіуму (однак запеклий антипапіст), грек Еммануїл Мосхопулос; протестанти білорус Андрій Римша та українець Мотовило; проватикансько настроєні греки Діонісій Раллі та Євстахій Нафанаїл.

Наступний період діяльності академії – *основний* – (1587р.— поч. 1620р.), час її найвищого розквіту, великою мірою позначився навколоунійними змаганнями в Україні та Білорусії. Саме тоді до Острога та підпорядкованих йому культурно – ідеологічних осередків було запрошено багатьох видатних особистостей того часу – українців та чужоземців. Науковий та педагогічний досвід, що був винесений з відомих європейських університетів і протестантських середніх шкіл, треба думати, був втілений у діяльності Острозької академії. Адже українець Кипріян навчався в Падуанському та Венеційському університетах, Ісакій Борискович — в Александрійській патріаршій школі, народжений у Львові грек Еммануїл Аххілеос закінчив римську Афанасіївську колегію. З-поміж емігрантів—вихованців Падуанської академії вирізнялися греки Никифор Кантакузин та Кирило Лукаріс, згодом патріарх Александрійський та Константинопольський.

Концентрація наукових та викладацьких кадрів з-за кордону в Острозі відбувалася в два етапи.

Перший — коли засновувалась колегія і йшла підготовка до випуску «Біблії». Рукопис книги з Ватикану привіз Діонісій Раллі. 1579 р. Євстафій Нафанаїл перекладав тексти до «Біблії», навчаючи одночасно дітей В. – К.Острозького. Сммануїл Мосхопулос, активний противник Ватикану, теж брав участь у підготовчих роботах (згодом переїхав у Росію). В 1583 р. перебував в Острозі Тимофій —єпископ грецької громади в італійському місті Поло. Факт сприяння В.-К.Острозьким у наданні меглинському єпископу Феофану Греку Жидичинського монастиря в 1581 р., на думку К.Харламповича, свідчить також про те, що Феофан Грек допомагав Острозькому гуртку, який був створений при академії [1].

Другий етап розпочався у другій половині 90–х років XVI ст. Значною мірою він був пов'язаний із загостренням ідеологічної боротьби напередодні і після

проголошення Брестської унії 1596 р. Крім Никифора Парасхеса та Кирила Лукаріса, про яких мова йтиме далі, в Осі рої неодноразово приїздив Діонісій Раллі — активний діяч боротьби болгарського народу проти османського панування. В Острозі перебувало досить багато діячів із Балкан. У 1595—1596 рр. тут жив Ємануїл Ахіллеос (дані 1595—1596 рр.). Інші — відомі з діяльності пов'язаних з центром монастирських осередків: Дорогобужа (Лука Сербин — митрополит Белгородський (1603—1618), Степані (спершу Лука Сербин, згодом до 1620 Ієремія —митрополит Пелагонський) [2:156].

Серед українських діячів в Острозі від початку існування осередку працювали Герасим Смотрицький (1576—1594), Василь Малюшицький (1581—1604), Олексій (близько 1578), Мотовило (близько 1578), Тимофій Михашинович – Аннич (1578—1584)—білорус, астролог, очевидно, викладач математики та астрономії, поет Андрій Римша (1581).

У жодному з культурно-ідеологічних центрів України того часу не перебувало стільки впливових, здебільшого високоосвічених особистостей православного Сходу та Балкан. Чисельними і частими були їх відвідини Острога, в певні періоди мало не щотижня. До міста приїжджали і Пелагонський митрополит Єремія, і Стагонський єпископ Аврамія Гаціду, і архієпископ Кізікийський та Тирновський Діонісій Раллі, і архімандрит Теофан (згодом Єрусалимський патріарх) та багато інших. Мав, зокрема, у князя В.–К.Острозького шану і Орхідський архієпископ Афанасій, який, до речі, привіз до Острога регалії – візантійських імператорів. Вони не тільки прилучались до релігійно – політичного життя України, але також консультували викладачів та перекладачів, сприяли налагодженню книжних

контактів з тими країнами, звідки походили чи посідали церковні посади. Взаємовигідні і плідні зв'язки існували також з монастирями Афона, куди для морального вдосконалення, копіювання грецької і церковнослов'янської книжності мандрували іов Княгиницький, Іван Вишенський, Афанасій Межигірський та інші острозькі діячі. Натомість афонські ченці приходили до Острога за місцевими виданнями, постачаючи водночас потрібні друкарні та академії рукописи, яких не було в Україні.

Таким чином, Остріг став провідним центром міжнародного культурного спілкування України. Значні праці в галузі перекладу, які здійснювалися при академії, а також у період перебування в Острозі грецьких інтелектуалів спричинилися до того, що місто до початку другого десятиліття XVII ст. було одним з найбільших осередків грецистики Речі Посполитої. З академією співпрацювали й польські діячі, що забезпечувало відповідний рівень викладання польською і латинською мовами. Серед них особливо вирізнявся Ян Лятош (1539 – 1608) — астроном, математик, доктор медицини, випускник Краківського та Падуанського університетів. Через конфлікт з консервативними католицькими колами він змушений був покинути викладання в Краківському університеті. Останні десять років свого життя вчений провів в Острозі. Певну допомогу академії могли надавати Симон Пекалід (латиномовний поет, випускник Краківської академії) і блискучий полеміст, випускник однієї з протестантських шкіл Великопольщі Мартин Броневський (Христофор Філарет). Славу Острогу принесли й українці – самоуки, визнані православні публіцисти Ієрасим Смотрицький, Іван Вишенський, Василь Малюшицький – Суразький, Клірик Острозький, прогопоп Ігнатій, літератор Дем'ян Наливайко, друкарі, книжники.

Отже, з другої половини 90 – х рр. XVI ст. Остріг об'єднав блискучі інтелектуальні сили України та з–поза її меж. У ньому, по суті, сформувалася перша наукова установа України (філологічного профілю), постало найпотужніше тогочасне українське видавництво.

Третій період, а саме *занепад академії*, як і всього центру, почався після смерті у 1608 р. її патрона В.–К. Острозького і був прямим наслідком переходу міста до спадкоємців – католиків. Висококваліфіковані викладачі–чужоземці вже не мали змоги приїжджати до Острога, почав розпадатися літературно–публіцистичний гурток, згортала свою діяльність друкарня. Цей процес, однак, тривав близько десяти років. Бо ще в і 610 році тут виготовив список свого перекладу з грецької мови на церковнослов'янську знаний філолог Кипріян. А через рік анонімний учень академії виконав досить складний переклад з грецької мови книги полемічних творів Федора Авукара, за якою він попередньо їздив аж до „Аравії". З 1612 р. походить останнє тутешнє видання. Пізніше переклади острозьких діячів виходили у світ уже в київській та білоруських друкарнях. Висококваліфікованих викладачів школи замінили її вихованці. Тому острожани своїх дітей посилали на навчання вже до інших міст — у вільнюську та київську братські школи, Володимирську присоборну греко–католицьку школу, Афанасієвський колегіум у Римі.

Ліквідація православної академії була прямим наслідком діяльності єзуїтів, які протягом півстоліття досить успішно „навертали зі схизми" родину Острозьких.

У період загострення ідеологічної боротьби все більше уваги приділяється академії. До співпраці з нею залучаються випускники та викладачі європейських університетів, талановиті вітчизняні вчені. Першим острозьким ректором традиційно вважається письменник – полеміст, редактор острозької «Біблії» 1581 р. Герасим Данилович Смотрицький. В документах за 1592 р. є згадка про «ректора Острозької школи Мартина». Детальніших відомостей про цю особу поки що не вдалось віднайти, можливо, це був Мартин Грабович, відомий як особливо довірена людина В. – К. Острозького «муж в божественних писаніях іскусен». На Острожчині згадки про нього зустрічаються ще в 1603 р. В 1594—1600 рр. (з перервами) академію очолював знаний своєю вченістю грек Кирило Лукаріс, вихованець університетів у Венеції та Падуї [3: 17].

Вдалося виявити окремі документи ще про одного ректора — Саву Варфоломійовича Фляку (Флячича). Мусив він вирізнятися знанням, організаційним хистом, активною суспільною позицією, щоб його, простого Острозького міщанина, вибрали керівником такого відомого культурно–ідеологічного закладу.

Чи не найвідомішою особою серед острозьких викладачів виступає вже згадуваний грек Никифор Парасхес. Своєю ерудицією він вирізнявся, коли вчився та працював у Падуанській академії, у венеціанській грецькій колонії. В час найбільш інтенсивної підготовки унії був направлений до Речі Посполитої. Його ідеологічно–політична місія мала сполучатися з культурно–просвітньою. Тут Парасхес викладав більше року, поки по сфабрикованому польсько – католицькими колами вироку не був засланий в Мальборзьку фортецю, де в 1599 р. і помер.

З Острозьким культурно – освітнім центром співробітничали і польські діячі. Серед них особливо вирізнявся Ян Лятош (близько 1539—1608) — астроном, математик, доктор медицини. Він закінчив Краківський та Падуанський університети і згодом викладав у першому з них. У зв'язку з тим, що він виступив проти нового григоріанського календаря, його змусили піти з університету. Близько 1598 р. Ян Лятош переїхав в Острог, де і провів останні роки. Активна публікаційна діяльність

Я. Лятоша непокоїла католицькі кола вже в Кракові, оскільки сприяла православній контрпропаганді. Єзуїти організовували проти нього виступи міщан, плели інтриги, розповсюджували листівки, нищили його твори. В 1602 р. навіть сам папа почав вимагати припинення Лятошем всіляких виступів.

Судячи з видань, керівне становище в центрі спершу займав Герасим Смотрицький, потім Василь Малюшицький, Дем'ян Наливайко. Якщо на початку залучались діячі з – поза Острога, то з часом паралельно з ними — і місцеві чи підготовлені в колегії. Наявні дані говорять про те, що найбільша насиченість вітчизняними кадрами в Острозі також припадає на перелом XVI—XVII ст. Це Д. Наливайко (до смерті в 1627 р.), С. Смотрицький (кінець XVI ст.—1636 р.), І. Вишенський (1593—1596), Г. Дорофєйович (1594—1596), І. Підвисоцький – Бережанський (1621—1636). Участь у діяльності центру брали і польські діячі М. Броневський (1596 — початок XVII ст.), Я. Лятош (близько 1598—1608 р.).

Таким чином, з кінця 70 – х років XVI ст. в Острозі створюється перша наукова установа України. В академії та літературно – науковому гуртку працюють чи співробітничать з нею талановиті вітчизняні мовознавці, викладачі, друкарі, відомі діячі з Росії, Білорусії, Греції, Болгарії, Сербії та з інших країн, що вирізнялися своєю висококваліфікованістю, організаційним хистом, знаннями, науковим та педагогічним досвідом.

Література

1. Апанович О. Острозька академія.// Урядовий кур'єр. – 1994. – 15 верес.
2. Острозька давнина: Дослідження і матеріали./ за ред. І. Мицька, – Львів, 1995 – 156с.
3. Рисак О. О. Острог як духовне гніздо України на переломі XVI – XVIIст. // Матеріали науково – краєзнавчої конференції "Острог на порозі 900 – річчя". – Сокаль. – 1993.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇДУСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Олексій Баиманівський

здобувач лабораторії дидактики

Інституту педагогіки АПН України,

викладач кафедри слов'янських та германських мов

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ УМІННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Проблема формування в школярів інтелектуальних умінь є однією з головних, від вирішення якої багато в чому залежить удосконалення всього навчально – виховного процесу в сучасній школі, спрямованого на формування внутрішньої потреби до самостійного здобування знань і морального вдосконалення особистості.

Проблема формування духовної сфери тісно пов'язана з такими поняттями, як розвиток мислення, уваги, пам'яті, із проблемами працездатності, стомлюваності тощо. Виходячи з визначення культури розумової праці, зазначимо, що операції мислення є базовим компонентом у розумовій діяльності, а в діяльності мислення основними є інтелектуальні вміння. Таким чином, формування інтелектуальних умінь є важливою й необхідною умовою для підвищення культури як інтелектуальної так і духовної сфери.

У сучасних умовах розвитку суспільства змінюється ставлення до висококваліфікованих фахівців, що пов'язано зі зростанням вимог до інтелектуалізації праці. За словами Т. В. Кудрявцева, усе це потребує мобілізації інтелектуальних можливостей людини, оскільки значне місце в його діяльності посідає процес розв'язання інтелектуальних завдань [1].

На важливості проблеми формування інтелектуальних умінь наголошував іще І. Г. Песталоцці. Він закликав давати таку освіту, яка забезпечує розвиток розумових здатностей і духовної сфери. І. Г. Песталоцці виокремлював елементарну освіту, метою якої є правильний, гармонійний розвиток розумових нахилів людини, що забезпечують інтелектуальну самостійність, і прищеплювання їй певних моральних цінностей [2].

Актуальні й слова Л. М. Толстого про те, що знання тільки тоді вартісні, коли вони набуті зусиллями власної думки, а не пам'яттю. Все це доводить необхідність формування таких важливих умінь, як інтелектуальні. Якщо учні володіють “прийомами вчитися”, тобто озброєні інструментом мислення, то вони заощаджують енергію й час на засвоєння навчального матеріалу [3].

Розгляд інтелектуальних умінь як засобу формування духовної сфери саме в контексті розвивального навчання зумовлений тим, що в наш час, знання із акцентом на пам'ять багато в чому втрачають свій сенс. Це особливо актуально при викладанні предметів мовно – літературних дисциплін – наук, які перебувають постійно в процесі розвитку. Відповідно, ми повинні розвивати культуру розумової праці учнів з установкою на сприйняття завтрашніх знань. Виходячи з цього, принцип розвивального навчання в аспекті нашої проблеми дослідження полягає в тому, що

ми вчимо мислити не тільки на фактологічному, а й на теоретичному, методологічному рівнях, забезпечуючи учнів формами й методами самостійного здобування знань.

Удосконалюючи методики розвивального навчання вчені – педагоги розробили принципи побудови навчально – виховного процесу, які привели до перебудови традиційного типу навчання. Це теорія оптимізації навчально – виховного процесу (Ю. К. Бабанський); концепція активізації навчальної діяльності школярів (Л. П. Аристова, М. О. Данилов, Б. П. Єсіпов, В. І. Лозова, М. І. Махмутов, І. Т. Огородников, М. М. Скаткін та ін.); концепція розвитку теоретичного мислення (В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, В. Ф. Паламарчук); теорія поетапного формування розумових дій (П. Я. Гальперін, Н. Ф. Талізін та ін.); теорія формування духовних потреб (Ю. В. Шаров) і пізнавальних інтересів (Л. І. Божович, Г. І. Щукіна); теорія проблемного навчання (Н. М. Бібік, Т. В. Кудрявцев, В. П. Корнєєв, І. Я. Лернер, О. М. Матюшкін, М. І. Махмутов), диференційованого навчання (Г. С. Костюк, Н. О. Менчинська); самостійної роботи (В. К. Буряк, Г. О. Ламекіна, П. І. Підкасистий) [4].

Різні аспекти проблеми формування інтелектуальних умінь у процесі формування духовної сфери розкриті в дослідженнях психологів Л. С. Виготського, П. Я. Гальперіна, В. В. Давидова, Є. М. Кабанової-Меллер, Г. С. Костюка, В. А. Крутецького, С. Д. Максименка, Н. О. Менчинської, С. Л. Рубінштейна, Н. Ф. Талізін, Г. І. Щукіної, І. С. Якиманської та ін.; зарубіжних психологів: Б. Блума, Х. – Г. Мелхорна, Ж. Піаже, Д. Тейлора, Д. Хамбліна й ін.; педагогів Ю. К. Бабанського, М. О. Данилова, І. Я. Лернера, Н. А. Лошкарєвої, М. М. Скаткіна, В. О. Сластьоніна та ін.

Соціально – філософські аспекти цієї проблеми висвітлено О. А. Івіним, В. О. Калеватим, Л. М. Сковрцовою, І. Т. Фроловою й ін.

Проблему формування інтелектуальних умінь у студентів розглядають у дисертаційних роботах Л. І. Воробйова, В. К. Єлманова, Е. К. Осип'янц, Н. І. Прокопенко та ін [5].

Недостатня сформованість інтелектуальних умінь, які визначають характер і можливості сприйняття навчального матеріалу, зберігання його в пам'яті, відтворення в різних умовах, перетворення в процесі розв'язання пізнавальних завдань, призводять до формалізму в засвоєнні знань, зниження інтересу до навчання тощо.

У багатьох дослідженнях психологів виявлено різницю в інтелектуальному розвитку різних вікових груп учнів. Скажімо, школяри у віці 14 років, мають відносно низький показник. У 17–18 відбувається інтенсивний розвиток інтелекту, досягаючи вершини до 19 років, із 19 до 22 років спостерігається стабільність, а з 22 починається новий етап інтелектуальної активності.

З віком дедалі більшої ваги набуває чинник загальної інтелектуальної культури, що характеризується логічним мисленням, адаптивністю, практичністю духовної сфери. Якщо в молодших за віком класах переважає спостережливість, то в старших основою розумових операцій стає кмітливість [6].

Старшокласник, аналізуючи процес навчання, вже розуміє значущість завдання, цілі і методи його. Переосмислення значущості навчання змінює ставлення учня не тільки до навчання, а й до самого себе. Учень цієї вікової групи спочатку намагається зрозуміти значущість прийому розумової діяльності для себе, а потім, в разі потреби, і освоїти його. Він виявляє поглиблену цікавість до самого себе, до

свого мислення, до своїх переживань. Психологічний образ юнака чи дівчини часто поєднується з активністю думки, що аналізується, схильністю до міркування, емоційна вразливість, зацікавленість своїм майбутнім, оцінкою своєї придатності майбутній професії. Це сприяє розвитку таких якостей, як спостережливість, вибірковість, критичність. Мотивація навчання також змінюється і набуває для старшокласника життєвого сенсу. Необхідно також відмітити посилення ролі узагальнень і абстракцій в розумовій діяльності: учні старших класів розуміють загальне значення конкретних факторів, розуміють, що конкретний образ виступає не лише як фактор, взятий окремо, але й індикатором загального.

В цей період змінюється відношення до оцінки та самооцінки. Оцінка стає більш значимою для старшокласників при визначенні своїх особистих якостей, ніж оцінка оточуючих. Самосвідомість старшокласників, таким чином, досягає вищого стану, який виражається в самоспостереженні, самооцінці, прагненні до самовдосконалення, самостійності, що призводить до самоосвіти та самовиховання [7].

Саме в цей час можна реалізовувати цілісну програму інтелектуального виховання учнів. Для реалізації цих можливостей необхідно розкрити специфіку мовно-літературних дисциплін, завдання особистісно – орієнтованого навчання, позицію вчителя і учня в навчальному процесі, функції навчальних предметів мовно-літературного циклу.

Відмітимо, що освіта, здобута в середній школі, – це лише база, котра потребує в сучасних умовах постійного поповнення. Тому необхідно виховувати в кожній молодій людині особисту установку до самоосвіти, до самостійного здобування знань, до підвищення кваліфікації. Саме в юнацькі роки найінтенсивніше розвиваються інтелектуальні, моральні можливості людини.

Література

1. Кудрявцев Т. В. Психология технического мышления. – М.: Педагогика, 1975. – 303 с.
2. Песталоцци И. Г. Памятная записка парижским друзьям о сущности и цели метода // Коменский Я. А., Локк Дж., Руссо Ж. – Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / Сост. В. М. Кларин, А. Н. Джурицкий. – М.: Педагогика, 1988. – С. 331 – 341.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навчально – методичний посібник. — Житомир: ЖДПУ, 2003. — 188 с.
4. Джелали В.И. Современные цели и задачи школьной деятельности // Імідж школи на порозі ХХІ ст. Практико – зорієнтований посібник. Ред. кол.: Т.С. Антоненко, І.Г. Єрмаков та інші. —К., 1998.—С. 181.
5. Смутьсон М.Л. Психологія розвитку інтелекту в ранній юності: Дис... д – ра псих. наук: 19.00.07. – Київ, 2002. – 460 с.
6. Давыдов В. В. Виды обобщений в обучении. – М.: Педагогика, 1972. –423 с.
7. Поспелов Н.Н., Поспелов И.Н. Формирование мыслительных операций у старшеклассников. — М.: Педагогика, 1989. — 152 с.

Оксана Піддубна

*аспірантка кафедри педагогіки,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Проблема формування творчої особистості є однією з центральних в сучасній науці і практиці навчання, тому у зв'язку з розвитком сучасної науки, розкриття природи психології і педагогічної творчості набуло особливого значення

при підготовці фахівців, здатних творчо вирішувати виникаючі перед ними задачі. Але разом з тим це складний, багатогранний процес, що вимагає часу для свого вирішення і чіткої системи управління.

У процесі засвоєння суспільних норм, цінностей, у особистості формуються свої інтереси, потреби, перехідні у внутрішні мотиви особистості, обумовлюючи її поведінку і діяльність до певного виду творчості. Це положення дозволяє нам в подальшій роботі розглядати інтерес і потребу до народної художньої творчості як домінуючі мотиви творчості, що впливають на формування творчої активності особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва і її прояв в різних видах і формах фахової підготовки.

Творча активність особистості виявляється у всіх сферах соціального життя суспільства, будучи ж інтегральною властивістю особистості, вона по-різному виявляється в різних видах діяльності. Це залежить як від *об'єктивних причин* “рівень і характер розвитку даного виду діяльності, потреба суспільства в цих видах діяльності”, так і *суб'єктивних* “попередній досвід людини в даному виді діяльності, загальні і спеціальні здібності, інтереси, потреби особистості, ступінь усвідомленості особистістю і суспільною необхідності даного виду діяльності” [1: 11].

Грунтуючись на дослідженнях, проведених в області філософії, психології, педагогіці ми розглядаємо творчу активність як інтегральне поняття, яке може виявлятися і як *спонука до творчості*, і як *стійка властивість особистості*, характеризуючи суб'єкт у момент творчої діяльності.

Оскільки активність особи художника–педагога є творчою не тому, що вона виявляється в рамках певного виду народної художньої творчості, вона творча, виходячи з сутнісних характеристик особи, як її найважливіша властивість.

Творча активність, формується в різних видах народно–художньої творчості і реалізується в них же у вигляді соціально–корисних дій під впливом суспільно значущих інтересів і потреб.

Будучи інтегральною властивістю особистості, творча активність виявляється в системі цільових установок і мотивів, що визначають інтереси особи, включення їх в творчість по задоволенню виниклої потреби. Творча активність виявляється в спеціальних знаннях, уміннях, навичках. Безперечно, що творча активність студентів, майбутніх вчителів образотворчого мистецтва, виявляється в знаннях, уміннях, навичках отриманих з народного мистецтва, а також через мотиваційну сферу народної художньої творчості.

Проте слід помітити, що проблема творчості і формування творчої активності є однією з складних для дослідження як з погляду філософського, так і психолого – педагогічного підходів.

Ця складність полягає в тому, що трактування поняття “творчість” в науці і буденному житті різна: різноманітні аспекти дослідження різних сторін і елементів творчості (процесу, суб'єкта, середовища...).

Філософський розгляд суті процесу творчості дозволив нам виділити у визначенні “творчість” його основні ознаки, дослідники визначають “творчість” як найважливіше в людській діяльності. П. П. Крамар уточнює, що творчість представляє своєрідну форму розвитку, характерну для людини.

У психолого–педагогічній науці поняття “творчість” визначається як характерологічна межа діяльності людини, що є її щонайвищою формою діяльності і умовою вдосконалення особистості людини. За визначенням Я. А. Пономарева “творчість – необхідна умова розвитку матерії, утворення її нових форм, разом з

виникненням яких міняються і самі форми творчості” [5, 6].

Але найбільш близько нам, в контексті нашого дослідження, що вивчається, визначення “творчості” дане В. С. Кузіним, що це “складний комплексний процес, що припускає мобілізацію всіх основних психічних процесів людини... Художня творчість є діяльністю, в результаті якої людина створює нові, оригінальні твори, що мають суспільне значення”. Далі автор указує, що складовим елементом творчості є активне, виключно цілеспрямоване відношення особи до процесу творчості [4]. Художня творчість здійснюється через творчий процес, що є сукупністю стадій роботи художника, народного майстра по уособленню образно – змістовного задуму у витворі народного мистецтва.

Художня творчість виявляється в різних видах класичного, сучасного та народного мистецтва. Ця спільність відноситься до структури творчого процесу суб'єкта діяльності: виникненню задуму, його розробці і реалізації, особливостям механізму його протікання, а також властивостям результату – новизна, простота, витонченість.

В контексті даного дослідження найбільш близька точка зору Я. А. Пономарева [2], який виділяє наступні етапи:

перший етап (свідома робота) – особливий діяльнісний стан, що є передумовою для інтуїтивного проблиску нової ідеї тобто вміння бачити проблему, яка вимагає творчого підходу.

другий етап (несвідома робота) – несвідома робота над проблемою, здатність мобілізувати особистий і суспільний досвід для постановки гіпотези і рішення задачі.

третій етап (перехід несвідомого в свідомість) – в результаті несвідомої роботи в сферу свідомості поступає ідея винаходу, відкриття, на початку в гіпотетичному вигляді. Спеціальні нагляди, експерименти і їх узагальнення у вигляді висновків і гіпотез.

четвертий етап (свідома робота) – розвиток ідеї, її остаточне оформлення і перевірка.

Творчість, це процес створення людиною суб'єктивного і об'єктивного якісно нового, за допомогою специфічних інтелектуальних процедур, що не підлягають передачі за допомогою описуваної і регульованої системи операції або дій. З даного положення ученого виходить, що творча діяльність індивідуальна і при рішенні нових проблем аналогії у минулому бути не повинне. Досвід кожної людини, а в контексті нашого дослідження студента, специфічний в зв'язку з своєрідністю особових характеристик як особливої соціально-професійної групи, яка здійснює творчу діяльність в процесі фахової підготовки, а також при будь-якій специфіці виявляються загальні риси, характерні для творчості.

У розумінні сутності творчої активності, в дослідженнях учених позначилися два підходи: *творча активність як діяльність і творча активність як якість особистості*. Дослідники розглядають *творчу активність як якість особистості*, що свідчить про її яскраву індивідуальність, здібності ухвалювати нестандартні рішення та визначають творчу активність студентів в учбовій діяльності як цілеспрямовану, саморегульовану діяльність, що супроводжується процесом інтенсивного формування пізнавальних здібностей, що розкриваються в створенні оригінальної навчальної і професійної роботи. Обидва ці підходи до визначення творчої активності взаємозв'язані.

У момент активної творчої діяльності перед студентами виникають нові

питання, проблеми, на які треба знайти відповіді, більш того, студент відкриває для себе сам творчий процес створення неповторного, індивідуального продукту діяльності.

Під творчою активністю ми розуміємо організацію діяльності студента в процесі створення індивідуально–нового твору (роботи), в який суб'єкт (студент) вклав свої знання, уміння, навички, придбані на заняттях в новій для нього ситуації, проявивши при цьому емоційно – оцінне відношення до твору, роботи своєї діяльності.

Визначивши сутність творчої активності необхідно розглянути психолого–педагогічні особливості особистості студента, як особливої соціально–професійної групи для створення оптимальних умов і цілеспрямованого формування їх творчої активності.

У студентському віці пізнавальні можливості людини досягають свого оптимального значення. В 17–25 років людина має *високий рівень логічного мислення, самий прискорений розвиток вербальних можливостей, інструменту пізнання, інтерпретації і оцінки дійсності*. В цей період диференціація психічних реакцій людини на зовнішні умови досягає максимальних значень, виникає прагнення до глибшого осмислення фактів і подій і тому як актуальні стають знання і уміння узагальненого характеру. Студентський вік характеризується двома важливими фазами дозрівання: *оцінка і переоцінка норм, цінностей і ідеалів, і кристалізація життєвих планів, як особистих, так і професійних*. Крім того, відбувається закріплення поглядів на способи і умови реалізації життєвих планів, намірів.

Пізнавальні інтереси студентів знаходяться в стані розвитку. Високого рівня досягає *абстрактне мислення, схильність до філософського підходу до явищ життя, критичність*. Формуються самостійність і творча активність, необхідні вміння і навички, що забезпечують безпосередні входження в різні види діяльності. Студентський вік сприятливий для розвитку активного, самостійного, творчого мислення, тому слідє всіляко його стимулювати (в даному дослідженні за допомогою народної художньої творчості). Йому властива природна чутливість зорового сприйняття, яка розвивається в процесі діяльності (відчуття ритму, форми, лінії, колориту, пропорції), високорозвинута образна пам'ять, сенсомоторні якості руки.

Розвиток емоційно–почуттєвої сфери людини вкрай необхідний, оскільки через емоції виражаються етично–естетичні якості особистості. Все це необхідно врахувати в побудові моделі підготовки фахівця вищої школи в системі навчально – виховного процесу.

Спираючись на психолого–педагогіческую концепцію формування особистості в процесі фахової підготовки ми виходимо з того, що успішніше засвоєння знань і способів діяльності припускає таку організацію творчого пізнавального процесу з народної художньої творчості, при якому учбовий матеріал стає предметом активних дій кожного студента.

Література

1. Бокань В.А., Польовий Л.П. Історія культури України: Навчальний посібник. – К.: МАУП, 1998. – 232 с.
2. Луговий В.І. Культурологічна підготовка студентів у контексті професійної освіти // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1999. – С. 43 – 49.
3. Масол Л. Впровадження нових програм з мистецтва і художньої культури // Мистецтво та освіта. – 2001. № 3 – С. 27 – 30.

4. Мистецтво у розвитку особистості: Монографія / За ред., передмова та післямова Н.Г. Ничкало. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 224 с.
5. Отич О. Мистецька освіта як складова система неперервної професійної освіти // Професійна освіта: педагогіка і психологія / За ред. І. Зязюна, Н. Ничкало, Т. Левицького, Ю. Вільш. – Ченстохова – Київ, 2003. – С. 170.
6. Рудницька О.П. Основи викладання мистецьких дисциплін. – К.: АТЗТ «Екс Об», 1998. – 185 с.

Людмила Малинівська

аспірантка кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ

У тій кризовій екологічній ситуації, в якій перебуває наша країна (та й світ у цілому), школа не має права виховувати споживацьке ставлення до природи. «Розруха не в навколишньому світі, розруха в головах!» — говорив відомий літературний персонаж — професор Преображенський (М.Булгаков, «Собаче серце»).

Однак більшістю людей екологічна криза уявляється, як щось зовнішнє по відношенню до людини, а не породжене нею самою.

В складних умовах державотворення нагальною справою української спільноти виступає проблема виховання нової генерації. Переорієнтація світоглядних позицій, значні втрати духовних цінностей у суспільстві вимагають удосконалення шляхів формування у молоді відповідального ставлення до природи.

Донедавна як у світі в цілому, так і в нашій країні формувалась екологічна свідомість *антропоцентричного типу*. Це така система уявлень про світ, згідно якою вищу цінність являє *людина*, а природа має цінність постільки, оскільки вона цінна для людини; метою взаємодії з природою є задоволення потреб людини, а характер взаємодії визначається «прагматичним імперативом»: правильним і дозволеним є те, що корисне людині і людству; діяльність з охорони навколишнього світу продиктована віддаленим прагматизмом — необхідністю зберегти природне середовище, щоб ним могли користуватися майбутні покоління,

До яких екологічних наслідків це призвело – ми вже знаємо. Тому на даному етапі розвитку суспільства постає потреба у формуванні екологічної свідомості *ексцентричного типу*. Це така система уявлень про навколишній світ, відповідно до якої вищу цінність являє собою гармонійний розвиток людини і природи, що є елементами єдиної системи; метою взаємодії з природою є максимальне задоволення як потреб людини, так і природи, а характер взаємодії визначається екологічним імперативом: правильним і дозволеним є те, що не руйнує екологічну рівновагу; етичні норми і правила однаковою мірою поширюються на взаємодію як між людьми, так і зі світом природи; діяльність з охорони природи продиктована необхідністю зберегти її заради неї самої.

Специфіка суб'єктивного ставлення до світу природи може бути відображена шляхом змістовного опису таких його базових параметрів, як ступінь усвідомленості ставлення.

Формування, зокрема відповідальності, обумовлює необхідність організації педагогічного процесу так, щоб включити у ставлення особистості до світу природи.

Питання філософії цінностей, ціннісно–орієнтованої відповідальної поведінки людини досліджувались В.Василенко, Юр.Вейденгаммером, Д.Леонтєвим, Є.Подольскою, М.Шелером та ін.

Психологічне підґрунтя виховання ціннісного ставлення особистості складає робота Л.Божович [1].

Формування особистої відповідальності за збереження довкілля тісно пов'язане з переорієнтацією системи особистісних цінностей, оскільки це є головним регулятором діяльнісного підходу у вихованні.

Сучасні дослідники цієї проблеми З. Андрієвська, Т. Баранова, Н. Бутенко, Т. Бутківська, О. Винокурова, Г. Волошина, Н. Ігнатівська, А. Кочергін, Ю. Марков, Д. Трушніков вважають, що виховати ціннісне ставлення до природи можна через залучення особистості до перетворювальної діяльності з оптимізації взаємодії людини і природи.

Формування ціннісного ставлення до природи вивчали О. Винокурова, Г. Тарасенко, пошук яких було спрямовано на залучення механізмів суб'єктивізації об'єктів природи, внутрішнє прийняття учнями цих об'єктів до системи особистісних цінностей, екологічно доцільну поведінку у природі [5, с.116].

О.Вишневський пропонує ціннісні орієнтації не зводити тільки до підвищення екологічної ерудиції школярів. Важливо, щоб у дитини не було просто сформовано поняття про природні об'єкти, а щоб ці природні об'єкти стали для неї особливо значущими, щоб стосовно до них виявлялося відчуття дитини. Про високий показник ціннісних орієнтацій у ставленні до природи можна говорити, коли дитина проявляє симпатію до великої кількості природних об'єктів, здатна ідентифікуватися з ними, вони їй симпатичні і, врешті – решт, суб'єктивовані дитиною. Учні повинні розуміти принципову екологічну єдність нашої планети і біосфери, а також об'єктивну необхідність суспільної власності на землю. Школа покликана розвивати потребу спілкування з природою, формувати класовий підхід в оцінці природокористування.

При формуванні відповідального ставлення до природи, особистість набуває загальнолюдських цінностей.

При пізнавальних цінностях учень починає почувати себе першовідкривачем, випробовує радість експериментування з об'єктами неживої природи, відкриває нове в знайомому і знайоме в новому; відокремлює найпростіші закономірності, усвідомлює непорушний характер.

Цінносні орієнтації розширюють індивідуальний екологічний простір людини, в якому вона відчуває себе персонально відповідальною. Усвідомлення школярами значення природи як універсальної цінності. Крім цього, учні повинні розуміти принципову екологічну єдність нашої планети і біосфери, а також об'єктивну необхідність суспільної власності на землю.

При цінносних перетвореннях виникає прагнення відповідально ставитися до природного середовища, зберігати та множити, у міру сил своїх, багатство природи.

Цінності переживання у підлітка уособлюють таємничість, загадковість явищ природи, він переймається її красою, близькістю до усього живого, відчуває свою спільність із предметами і явищами навколишнього світу й вживлює їх.

Отже, умовою формування цінностей – допитливості підлітка, що може бути спрямована дорослим до об'єктів, більш складних і різноманітних. Дорослий втягує підлітків у сферу своїх переживань із приводу краси, величі, різноманітності

природних явищ, створюючи зону спільних емоційних переживань. При цьому дорослий дає кожному підліткові відчути себе „відповідальною особою”, причетною до того, що відбувається.

Людина повинна володіти свідомо екологічними знаннями, уміннями, навичками; глибоко, науково обгрунтовано розуміти взаємний вплив людини і навколишнього середовища, аналізувати факти, виявляти причинно – наслідкові зв'язки, приймати відповідні рішення.

Формування відповідального ставлення до природи має бути основою раціонального природокористування з точки зору збереження природної рівноваги. Воно не повинно гальмувати прогрес і водночас несумісне з пасивною позицією щодо проблем навколишнього середовища.

На основі свідомого ставлення до природи формується екологічна культура ставлення до природи – одна з граней загальнолюдської культури, причому в галузі екології еволюція культури повинна здійснюватися в напрямі її гуманізації. Формування екологічної культури до природи тісно пов'язане з вирішенням проблем навчання, зміцненням зв'язку навчання з життям, підвищенням якості виховання, поліпшенням підготовки молоді до суспільне корисної праці, посиленням гуманізації процесу навчання.

Рівень екологічної культури суспільства визначається не тільки розвитком науково – природничих знань, а й рівнем суспільних відносин, тобто культура відповідального ставлення до природи є своєрідним показником соціального прогресу.

Тому розв'язання проблем відповідального ставлення до природи потребує комплексного підходу, що включає природничі, соціальні і гуманітарні науки, наближаючись до філософського рівня пізнання.

Отже, формування відповідального ставлення до природи має бути тісно пов'язане з процесами розвитку суспільства. Необхідно враховувати соціально – культурні реалії, які впливають на виховання (не тільки негативні, а й позитивні). Врахування складних умов формування відповідального ставлення до природи у підлітковому віці дасть можливість запобігти декларативному характеру прищеплення любові до природи.

Література

1. Божович Л.И. Личность и её формирование в школьном возрасте. М., 1968.
2. Борейко В.Е. Идеальні цінності дикої природи. – Любов до природи. Мат – ли міжнар. школи – семінару “Трибуна – 6”. К.: Київський еколого – культурний центр. – 1997. – с. 98 – 104.
3. Вебер Э.А. Структура ценностного отношения к природе //Проблемы природоохранного образования и воспитания. – М.: Наука, 1982. – С.26 – 34.
4. Новіков Ю.В. Природа і людина. – М.: Освіта, 1991. – с.5
5. Тарасенко Г.С. Формування естетико – екологічної культури вчителя. – К., 1996. – 116 с.
6. Трусова Т.М. Виховання любові до природи. // Початкова школа. – 1986, №8, с. 63 – 64.

*Валентина Копетчук,
здобувач Інституту педагогіки АПН України,
заступник директора Житомирського інституту медсестринства.*

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ

Шлях до європейської та світової інтеграції, обраний Україною, зумовлює необхідність інтенсивних змін в усіх галузях суспільного життя і особливо в галузі освіти, зокрема, медичної.

Орієнтація на новий тип гуманістично–інноваційної освіти, її конкурентності в європейському та світовому просторах, виховання покоління молоді, що буде захищеним і мобільним на ринку праці, здатним робити особистісний духовно – світоглядний вибір, матиме необхідні знання, навички і компетентність для навчання впродовж життя є пріоритетами сучасної державної освітньої політики. Цілеспрямоване набуття молоддю знань, умінь і навичок, їхня трансформація в особистісний культурологічний розвиток, здатність швидко реагувати на запити часу потребує узгодження із освітніми технологіями. Тому професійний розвиток майбутніх спеціалістів різних галузей є невід’ємною частиною особистісного розвитку, в основі якого лежить принцип саморозвитку, що детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного трансформування і таку, що призводить її до вищої форми – творчої самореалізації

У зв’язку з цим особливої актуальності набуває професійна спрямованість всіх дисциплін, які викладаються в навчальних закладах I–II рівнів акредитації. Це і є центральною проблемою теорії та методики професійної освіти.

Пошук шляхів формування професійної компетентності майбутнього медичного працівника, національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. вимагають впровадження сучасних технологій навчання, серед них і професійна спрямованість навчального процесу.

Медичний працівник повинен бути освіченим, конкурентноздатним, мобільним, самостійним у прийнятті рішень, відповідальним за результати своєї діяльності, гармонійно розвинутим, володіти науковим стилем мислення, уявленнями про природничо – наукову картину світу, розвинутим екологічним мисленням, майбутній медик повинен також усвідомлювати свою подальшу діяльність в умовах високотехнологічного суспільства в гармонії з навколишнім середовищем, засвоїти методи наукового пізнання, методи формування наукового світогляду.

Задовольнити зазначені вище вимоги можливо за умови вдосконалення традиційної системи навчання та впровадження педагогічних технологій. На вирішення проблеми професійної спрямованості навчального процесу у вищій школі в цілому спрямовані положення таких державних документів, як Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Концепція профільного навчання та ін. Це стосується, в першу чергу, викладання предметів природничо – математичного циклу. У зв’язку з цим організація навчального процесу у вищих навчальних закладах I–II рівня акредитації медичного профілю вимагає розробки та застосування дидактичних технологій, які б не лише забезпечували високий рівень пізнавальної активності студентів, але й формували у них знання, вміння, навички, які відповідають специфіці майбутньої професійної діяльності.

Освіта як соціальний інститут пронизує усі сфери соціального буття, і є

поліфункціональним утворенням. Функції освіти, що відображають специфічний вид діяльності, мають бути чітко сформульовані, з тим, щоб достатньо обґрунтовано прогнозувати розвиток і управління освітнім процесом. На думку П.О.Кенкмана, освіті властиві такі функції як: соціальна (відтворення соціальної структури суспільства); професійна (підготовка членів суспільства до виконання професійної діяльності); гуманістична (передача знань і культури новим поколінням); ідеологічна (формування життєвої позиції) [1].

Аналіз наукових підходів до вивчення проблеми професійної спрямованості навчання предметів природничо – математичного циклу в медичному коледжі дає нам можливість виділити серед них такі:

- філософський (В. Андрущенко, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, К. Кузьміна, Н. Ничкало, В. Лутай та інші);
- історико–педагогічний (Л. Березівська, Т. Завгородня, О. Пометун, А. Хуторской та інші);
- загально– педагогічний (Ю. Чабанський, В. Безпалько, В. Талузинський, В. Мадзігон, Ю. Мальований, І. Підласий, О. Савченко);
- психологічний (С. Архангельський, Л. Виготський, П. Гальперін, Г. Костюк, О. Леонт'єв, Н. Менчинська, С. Рубінштейн);
- дидактичний (В. Бондар, С. Бондар, О. Бондаровська, В. Кізенко, Л. Мекова, В. Лозова, Л. Момот, В. Паламарчук, В. Сітаров, І. Якиманська та інші).
- соціологічний (А. Бойко, А. Катька, А. Сбруєва та інші).
- технологічний (Н. Буринська, М. Гузик, М. Жалдак, О. Пехота, А. Степанюк, О. Ярошенко та інші).

Складність визначення професійної спрямованості навчання предметів природничо–математичного циклу в медичному коледжі полягає в тому, що ще не визначені зовнішні та внутрішні ознаки методик профільного викладання цих предметів, слабо обґрунтована наукова система методів і засобів викладання природничо – математичних дисциплін. Саме методики організації професійної спрямованості навчання предметів природничо – математичного циклу в медичному коледжі були в центрі уваги нашого дослідження.

Загальні питання професійної підготовки, змісту професійної освіти, методик викладання предметів, розкриті А.М. Алексюком, В.П. Беспальком, В.І. Бондарем, І.А. Зязюном, В.А. Козаковим, М.В. Кларіним, Н.В. Кузьміною, Л.Л. Момот, Н.Г.Ничкало, І.П. Підласим та іншими.

Суттєвий внесок у дослідження проблеми формування професійних вмінь і навичок учнів та студентів зробили педагоги й психологи С.І.Архангельський, Ю.К. Бабанський, Д.Н. Боговяленський, В.П. Безпалько, Л.С. Виготський, П.Я.Гальперін, Т.І.Іллїна, Є.М.Кабанова–Міллер, О.М. Леонт'єв, М.Л. Махмутов, Н.О. Менчинська, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, М.М. Скаткін, Н.Ф.Талізіна та ін. методики викладання природничо – математичних дисциплін розкриваються в дослідженнях Н.М. Буринської, С.І. Гончаренка, Л.А. Липової, В.І. Кизенка, Ю.І. Мальованого, О.Д. Савченко, А.В. Степанюк, О.М. Топузова, О.І. Ярошенко та інших.

У згаданих працях вчених досить детально розглянуто структуру психологічної готовності учнів, студентів до професійної спрямованості навчання, можливості професійної орієнтації в системі роботи загальноосвітньої та вищої школи.

Оскільки нині життя вимагає від освітян вчасно та якісно реагувати на освітні

запити суспільства, то більш ніж своєчасною є поява публікацій М.П.Тименка, О.В.Мельник, Б.Є.Абалоніна, Л.Т.Кечиєва, Н.П.Давидова, Є.Волкової, Н.Пряжнікова та інших щодо професійної спрямованості навчання.

Тут в основному увага приділяється питанням підготовки старшокласників до професійного самовизначення та свідомого вибору майбутньої професії (О.В.Викова, Л.Г.Григорчук, І.В.Жернокієв, С.О.Кубіцький, Л.Б.Куліненко, В.В.Магуський, О.Ю.Пашенко, Т.В.Станіславська, Я.В.Цехмістр).

Психолого – педагогічним та організаційним основам підготовки молоді в системі професійної спрямованості навчання присвячено праці П.Атутова, С.Батишева, Ю.Гільбуха, Є.Климова, М.Захарова, Г.Костюка, В.Моляко, Є.Павлутенкова, К.Платонова, М.Пряжнікова, В.Симоненка, С.Чистякової, Б.Федоришина та інших.

Особливості професійної спрямованості учнів в Україні за умов встановлення та розвитку ринкової економіки досліджували Д.Закатнов, М.Тименко, Б.Федоришин, М.Янцур, С.Яценкота інші.

Теоретико – методологічні та методичні підходи до розв'язання організаційно – педагогічних проблем професійної спрямованості в середніх навчальних закладах нового типу навчання розглядають С.Гончаренко, І.Зяюн, В.Мадзігон, Ю.Мальований, М.Ярмаченко та інші дослідники. У їх працях висвітлені та обґрунтовані концептуальні засади створення та функціонування профільних навчальних закладів.

На вибір професії впливають багато чинників: з одного боку соціальне оточення, мода, престижність, професійний устрій сім'ї тощо, з іншого боку – так звані внутрішні умови, тобто індивідуальні інтереси, здібності, захоплення, схильність самої людини до тієї чи іншої справи. Значення зовнішніх факторів важко переоцінити. Водночас безсумнівне значення має наявність індивідуальних здібностей випускників школи, їхнє тяжіння до певних сфер діяльності, що заслуговує на пильну увагу з боку педагогів і батьків.

Нині отримано цікаві результати сучасною диференціальною психофізіологією – наукою, що межує з психологією і фізіологією вищої нервової діяльності. Найбагатший арсенал нейрофізіологічних методик може багато чого дати для розуміння природи психічної діяльності учня. Прикладом може бути надзвичайно продуктивна лінія досліджень нейрофізіологічних механізмів психічної діяльності, що простежується в працях Н. Бехтеревої.

Інша лінія вивчення матеріальних основ психічної діяльності людини – лінія І. Павлова, Б.Теплова і їхніх послідовників. Так, дослідження здібностей людини привело Б.Теплова до необхідності вивчення фізіологічних основ індивідуальних психологічних відмінностей, тому що тільки вивчивши особливості функціонування нервової системи, можна зрозуміти індивідуальні риси складної психічної діяльності людини.

Цікаві дані отримано у сфері психофізіології спорту.

Вибір виду спорту здійснюється під впливом наявних в індивіда типологічних особливостей, що виявляються в напівусвідомленій або неусвідомленій потребі в певному виді діяльності.

Е. Ільїн доходить до висновку, що спонукальною силою, яка змушує людей вибирати певний тип діяльності, є відповідність цієї діяльності внутрішній психофізіологічній структурі людини [2].

Для вивчення індивідуальних психічних проявів використовуються

різноманітні методики. Серед них – доступні педагогам і батькам повсякденні спостереження, письмові й усні анкети, збирання даних від інших, вивчення продуктів діяльності тощо. Усі вони повинні використовуватися в сукупності, у порівнянні один з одним.

Необхідно прагнути фіксувати не лише результативну сторону діяльності, а й процесуальну. Виділення відповідних динамічних показників психічного життя має найбільше значення для диференційованої психофізіології, тому що саме в них відображають цікаві для нас особливості функціонування нервової системи.

Так, за допомогою анкетування необхідно з'ясувати сферу інтересів, захоплень і привласнених учнем способів діяльності.

Відповіді учнів можуть дати інформацію про вияви і стійкість інтелектуальної активності в індивідуальних особливостях, зокрема:

- про готовність тривалий час займатися однією справою;
- про прагнення знову займатися тією самою невирішеною задачею; .
- про постійність позакласних захоплень тощо.

Обов'язковою повинна бути інформація, отримана від педагогів, які тривалий час працюють із учнем. Наприклад, запропонувати класному керівникові висловитися про особливості поведінки учня в школі, його за діяльність у гуртках, про ступінь його самостійності, індивідуальності, стійкості і широти інтересів, про потяг до знань тощо.

До «життєвих показників» необхідно віднести й успіхи дітей у навчанні, тому що шкільні оцінки певною мірою відбивають і їхній психологічний стан. При цьому шкільні показники виявляють деякі динамічні можливості учня регулювати свою діяльність відповідно до вимог школи й сім'ї. Дослідження (В. Юркевич) показують, що успіхи в навчанні є досить значущими при з експериментально – психологічними даними про індивідуальні особливості учнів.

Дані про успіхи в навчанні, про стосунки й поведінку повинні уточнюватися і доповнюватися у процесі спостережень і бесід, що, врешті – решт, дасть змогу оцінити індивідуально – психологічні особливості людини і дати педагогам та батькам ту інформацію, завдяки якій, вони зможуть допомогти юнаку або дівчині вибрати той професійний вид діяльності, що найбільше відповідає їхнім психофізіологічним особливостям.

Література

1. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление личности. – М. 1994
2. Ильин Е.М. Путь к ученику. – М., 1988. – 142 с.

Анатолій Левківський

викладач кафедри фізики

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПРОБЛЕМА КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНКИ ЗНАЇНЬ УЧНІВ: СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

Модернізація системи вищої освіти України вимагає розробки ефективних шляхів формування всебічно розвиненої особистості, здатної не лише застосовувати здобуті знання у професійній діяльності, але й постійно поповнювати їх. Обсяг інформації, необхідної для плідної праці та життя освіченої людини, постійно зростає, саме тому актуальною є проблема підготовки молодого покоління до інтеграції у суспільство шляхом формування у них таких рис особистості, як

пізнавальна активність, творчість, самостійність. Саме тому у діючих державних освітніх документах (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція 12-річної загальноосвітньої школи та інших) серед головних принципів першочергове місце займає – забезпечення активної позиції учнів та контролю у навчальній діяльності.

Успішне розв'язання визначених завдань вимагає від вчителя оволодіння методами, формами та засобами контролю. Однак на етапі розбудови системи освіти виникли суперечності між традиційною підготовкою вчителя до здійснення такого виду діяльності та новими вимогами суспільства до випускників загальноосвітньої школи, які мають бути готовими до активного самостійного використання знань та набутої інформації у нових соціальних умовах, що зумовлює потребу узагальнення теоретичного та практичного досвіду з визначеної проблеми.

Аналіз педагогічної літератури показує, що робилося багато спроб щодо вирішення проблеми ефективної організації контролю і оцінки знань. Так, вченими (Ш.О.Амонашвілі, В.І.Лозова, Ю.К.Бабанський, Є.І.Перовський, В.М.Полонський, Д.Н.Румянцева, М.М.Фіцула, А.В.Хуторський, М.Д.Ярмаченко) були визначені зміст і завдання контролю, його функції в процесі навчання; створена класифікація контрольних завдань, сформульовані основні вимоги до розробки контрольних завдань; перевірі підлягали форми і методи контролю, їх функції та специфіка з урахуванням конкретного навчального предмету, віку, навіть типу навчального закладу (Н.Д.Карапузова, Л.С.Рибалко, Л.М.Титаренко та ін.).

Отже, виявлення, контроль, оцінка і облік знань учнів – важлива проблема теорії і практики навчання, без чого неможливе якісне навчання. Тому він завжди був важливою складовою частиною навчального процесу, хоча з часом змінювалися окремі форми і способи контролю знань, але його головна суть – знати, наскільки вдало відбувся процес засвоєння вивченого матеріалу, – залишалася незмінною. Вивчення та узагальнення досвіду минулого є умовою ефективного вирішення визначеної проблеми в майбутньому.

Певним чином відпрацьована система контролю та оцінки навчальної діяльності та здібностей учнів існувала ще в Києво-Могилянській академії. Пізніше в школах дореволюційної Росії спостерігались різні підходи до оцінки навчальної діяльності учнів. Так, наприклад, відповідно до статуту Міністерства Освіти 1804 року вводилася система оцінок з кожної дисципліни, де директор визначав певне число кульок для з'ясування рівня знань школярів. За статусом 1818 року рівень знань учнів визначався уже за чотирибальною цифровою системою (“4”, “3”, “2”, “1”).

В травні 1918 року постановою Наркому РРФСР було відмінено екзамени і оцінку знань учнів балами. Але через переповнені класи учитель не встигав систематично вести записи характеристик знань своїх учнів, і тому письмові характеристики носили досить загальний трафаретний характер, що призвело до недооцінки перевірки знань учнів і контролю за їх роботою з боку учителя.

Помилкові трактування педагогічних теорій, зокрема теорії “вільного виховання”, захоплення комплексними програмами, механічне перенесення досвіду інших країн, використання групово – бригадних форм оцінки знань і умінь учнів у перші роки існування радянської школи вплинуло на появу помилок, які згодом виявлялися й усувалися в процесі творчої роботи. Це був період пошуків нових форм і методів роботи, критеріїв оцінки знань, умінь та навичок учнів. У 1918 році постановою Наркому Освіти була відмінена бальна система для оцінки знань учнів.

Відповіді учнів оцінювалися словами “задовільно” і “незадовільно”. Переведення учнів з класу в клас відбувалося на основі успіхів учнів та відгуків педагогічної ради. Але шкільна практика вимагала систематичного контролю знань учнів, і вже в 1920–1921 навчальному році органи народної освіти змушені були визнати необхідність контролю знань учнів і запропонували створити замість старих форм перевірки нові, ґрунтовані на даних дитячої психології і відповідаючи змісту навчального процесу.

У 1924–1925 роках відділи народної освіти почали запроваджувати в школах тести, вважаючи їх найдосконалішою формою перевірки знань і здібностей учнів. Перші спроби застосування тестів успішності на Україні зробили Центральна комісія НОП при методкомітеті Головногопросвіти України, дослідна станція Головоцвику України, комісія НОП методкомітету політосвіти України та деякі вузи м. Харкова. Проте тестова перевірка знань не встигла ввійти в практику роботи всіх шкіл країни, оскільки було визнано шкідливим педагогічним методом.

Великого значення для правильного розв’язання проблеми контролю знань учнів набули на той час постанови уряду “Про початкову і середню школу”(1931), яка засудила неправильні концепції навчання, що тоді панували, і “Про навчальні програми і режим у початковій і середній школі”(1932), яка зазначила, що основою оцінки успішності учнів має бути не суб’єктивне спостереження, а об’єктивна перевірка результатів їх навчальної роботи.

У 1935 р. повернулися до п’ятибальної словесної оцінки знань учнів, яка на початку 1944–1945 навчального року була замінена цифровою та існує до теперішнього часу. Але у 1993 році діапазон оцінювання успішності звузили до чотирибальної системи (“5”, “4”, “3”, “2”).

У післявоєнні роки в педагогічній літературі друкується багато статей з питань організації перевірки знань учнів, а в 1953 році редакція журналу “Советская педагогика” відкрила спеціальну дискусію з цього питання. Було надруковано чимало робіт ряду авторів (Б.Г.Ананьєв, О.С.Богданова, М.О.Данілов, Б.П.Єсіпов та ін.), які у різних аспектах розглядали питання контролю та оцінки знань учнів та намагалися вирішити цю проблему на основі творчого використання минулого досвіду, уникаючи непотрібного повторення пройдених етапів та помилок.

На початку 60 – х років намітилася певна тенденція перебудови існуючої системи контролю знань у руслі пошуку шляхів урізноманітнення навчального процесу та підвищення ефективності уроку. За ініціативою С.Ф.Сухорського, в 70–х роках в Україні була проведена значна робота по впровадженню у шкільну практику тематичної системи контролю і оцінки успішності учнів. З метою пошуків більш раціонального варіанту облікового документу, ніж шкільний класний журнал, студентський та викладацький склад Львівського державного університету під його керівництвом працювали над створенням “Облікової книжки учня”. В ній виділялися сторінки для обліку успішності з кожного предмету, для обліку виконання громадських доручень, суспільно – корисної праці і самообслуговування, записів класного керівника та причин відсутності в школі, а також сторінка для оцінки учня за кожний день. В школах м.Львова проводилася експериментальна апробація “Облікової книжки учня”, але широкої популярності вона так і не здобула.

Керуючись методичними листами Міністерства освіти України про тематичний облік знань, вчителі – предметники розробили дидактичні матеріали для контролю знань учнів з навчальних тем, враховуючи при цьому специфіку свого предмету, вікові особливості учнів та інші фактори.

Останнім часом певної популярності набула рейтингова система оцінювання

знань учнів. В основу цього показника закладена оцінка в балах, які за певний період навчання сумуються і порівнюються з максимальним рейтинговим показником. На основі цього робиться висновок про рівень знань учнів. Така система оцінки знань і рівня підготовки, крім справедливості, несе в собі й частку демократизму. Кожен учень, покладаючись на себе, розраховуючи свої сили, уже з перших днів навчання може спланувати і, головне, досягти заданого результату. Крім того, рейтинговий узагальнений показник активізує навчально – пізнавальну діяльність учнів, підвищує відповідальність вчителів за оцінку знань, дає змогу перейти від дискретної жорсткої п'ятибальної оцінки до гнучкої індивідуальної, що забезпечує стимули до безперервного навчання, поглиблення знань.

Черкаські вчителі і дослідники Л.І.Прокопенко та Т.Л.Тевлін запропонували стобальну систему оцінки знань, зокрема для старшокласників, обґрунтовуючи це тим, що вона дає змогу учням самим коригувати глибину вивчення окремих навчальних предметів, а пропонувані оцінні шкали, збільшуючись в інтервалі, підвищують поріг “чутливості”, дають змогу викладачеві детальніше поділити навчальний матеріал з метою контролю.

Наприкінці XIX – початку XX століття почала поширюватися також п'ятибальна, семибальна, дванадцятибальна шкала оцінок а також широкого використання здобули тести, як одна з форм перевірки засвоєння учбового матеріалу – це завдання специфічної форми, які дозволяють оцінити ступінь оволодіння учнями навчального матеріалу. Перші три десятиріччя XX ст. система тестування розвивалась у багатьох країнах, але з різною інтенсивністю. Однією з найбільш важливих переваг тестового контролю вважається висока ступінь об'єктивності виставлення оцінок, так як надається можливість точного підрахунку правильних і неправильних відповідей. Використання тестів в процесі навчання є одним із раціональних доповнень до методів перевірки знань, умінь та навичок учнів. Тести є також відмінним засобом індивідуалізації навчання, так як враховують психологічні особливості учнів. У колишньому СРСР в 20–30-х роках тести почали широко використовувати у професійно–консультаційній роботі, в дослідженнях працездатності і лише частково – під час вивчення шкільної успішності.

Отже, окреслена проблема охоплює широкий спектр питань, існує багато підходів щодо пошуків найбільш ефективних шляхів вдосконалення системи перевірки та обліку успішності учнів. Кожен з них має свої як позитивні, так і негативні сторони, але існує потреба в подальшому пошуку таких систем контролю та оцінки знань, умінь та навичок учнів, які б відповідали сучасним вимогам щодо організації навчального процесу.

Література

1. Божович О.Д. Нетрадиционные способы оценки качества знаний. – М., 1995.
2. Гузик М. 12 – бальна система: шляхи реалізації // Завуч. – 2002. – №20 – 21.
3. Зварич І. Проблеми тестового контролю і оцінки знань у вивченні іноземної мови у вузах // Рідна школа. – 2000. – №11.
4. Корсак К. Якість педагогічних вимірювань: нерозв'язана проблема // Освіта і управління. — Т. 3. — №3 —1999.
5. Олейник Н.М. Учебное пособие по спецкурсу «Тест как инструмент измерения уровней знаний и трудности заданий в современной технологии обучения». – Донецк: ДонГУ, 1991
6. Петренко Л. Виховна функція оцінки // Рідна школа. – 2002. – №11. – С.15 – 17.
7. Рукасова С. В. Оцінювання знань учнів як педагогічна проблема // Рідна школа. – 2003. – №4. – С.36 – 38.

БЕЗПЕРЕРВНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ФАРМАЦЕВТА – ГАРАНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Збереження та покращання здоров'я людей, надання кваліфікованої допомоги є головною метою фармацевтичної освіти, яка збігається з основною місією щодо упровадження Міжнародних стандартів фармацевтичної освіти для покращання якості охорони здоров'я. Нові фундаментальні знання у фармації змінюють концепції і методи, так що професії фармацевта доводиться вчитися все життя. Роль безперервного професійного розвитку фармацевта в наданні якісної кваліфікованої фармацевтичної допомоги населенню стає все більш ваговою і необхідною.. Якщо фармацевт не здатен до систематичного навчання впродовж професійної діяльності, він швидко втрачає необхідний рівень компетентності і не може задовольнити потреби клієнтів аптеки та вимоги роботодавців.

Безперервний професійний розвиток принципово відрізняється від двох попередніх базових етапів фармацевтичної освіти – додипломної і систематичної післядипломної фармацевтичної підготовки. Їх проводять відповідно до конкретних правил та інструкцій. Безперервний професійний розвиток, в основному, включає самопідготовку і навчання на практиці, а не підготовку під чийм – небудь керівництвом і контролем.

Право вибору навчального закладу для одержання фармацевтичної освіти належить безпосередньо абітурієнту, але не випадково мотивація до пізнання протягом усього життя є одним з основних критеріїв відбору студентів для зарахування у Житомирський базовий фармацевтичний коледж, де продовжується підготовка фахівців на всіх етапах фармацевтичної освіти: підготовка дипломованого фармацевта, післядипломна освіта. Організація безперервного професійного розвитку в нашому навчальному закладі не є формальною, тому що існує тісний зворотній зв'язок між фармацевтами, які самі обирають форму підвищення рівня своєї компетентності, фармацевтичними установами, як основними роботодавцями, які найбільш зацікавлені у підвищенні кмпетентності фармацевта та коледжем, де вони проходять навчання. В свою чергу коледж у тісній співпраці з фармацевтичними установами визначає основні вимоги до формування та підвищення компетентності фармацевта відповідно сучасних тенденцій розвитку фармацевтичної галузі.

Педагогічний колектив Житомирського базового фармацевтичного коледжу працює відповідно до змісту і вимог підсумкової колегії Міністерства освіти і науки та програмного виступу міністра освіти і науки С.М. Ніколаєнка «Освіта в інноваційному поступі суспільства» та програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України, яка зберігає національні досягнення вищої фармацевтичної освіти, її традиції, методику і практику підготовки фармацевтів, дає необмежені можливості подальшого розвитку національної освіти, удосконалення всіх її форм і методів навчального процесу на різних етапах підготовки фахівців. Для забезпечення вищезазначених задач в коледжі всі кабінети та лабораторії мають сучасне матеріально – технічне забезпечення. Особливого розвитку набув процес створення методичного забезпечення навчального процесу з обов'язковим використанням комп'ютерної

техніки: навчальні компакт – диски, навчаючі та контролюючі програми, комплекти методичного забезпечення навчальних занять для мультимедійних проєкторів. Фонд бібліотеки нараховує 60521 примірник, викладачі коледжу працюють над створенням електронних підручників.

Розвиток науки, реформування вищої фармацевтичної освіти вимагають підвищення якості підготовки спеціалістів не тільки під час навчання у вищому навчальному закладі, але й після його закінчення на рівні післядипломної освіти. Це єдиний і безперервний процес, який не може розвиватися без застосування сучасних технологій навчання. Саме Житомирський базовий фармацевтичний еолндж є регіональним базовим навчальним закладом для післядипломної освіти фармацевтів.

У навчальний процес коледжу, як на етапі додипломної так і післядипломної освін, активно впроваджують інформаційно–комунікаційні технології, що забезпечують контекстне навчання як метод розвитку фармацевтичного мислення, тобто організовану, творчу співпрацю викладачів і студентів при впровадженні нових педагогічних технологій, враховуються рекомендації щодо необхідності дотримуватися «балансу між образним та інформаційно – логічним способом сприйняття інформації та мислення».

Результатом підвищення методичного рівня викладацького складу коледжу є видання підручників: „Ботаніка”, „Фармакогнозія”; „Практикум з фармакогнозії”; подано до друку „Практикум з організації та економіки фармації”, курси лекцій з фармацевтичної хімії та технології ліків. Викладачами коледжу розроблено та затверджено пакет навчальних програм з 12 дисциплін навчального плану підготовки фахівців спеціальності „Фармація”.

На відділенні післядипломної освіти Житомирського базового фармацевтичного коледжу розроблено та прорецензовано програму післядипломної освіти фармацевтів.

З метою сприяння підвищенню кваліфікації, подальшому зростанню рівня підготовки фармацевтів, удосконаленню форм і методів навчального процесу, в коледжі, як на завершальному етапі додипломної освіти так і післядипломної освіти, створена база тестових завдань, яка систематично поповнюється та поновлюється. Тестові завдання використовуються випускниками коледжу при проведенні комплексного кваліфікаційного екзамену та при складанні екзамену на завершальному етапі перепідготовки та підвищення кваліфікації фармацевтів.

Забезпечення збереження здоров'я населення шляхом надання гарантованого рівня медичної та фармацевтичної допомоги відповідно до державних стандартів, до Концепції розвитку вищої фармацевтичної освіти як складової системи розвитку охорони здоров'я України, спонукає викладачів коледжу працювати над розробкою, удосконаленням та впровадженням кваліфікаційних вимог і професійних стандартів підготовки та діяльності фармацевтів.

Формуюча модель європейської вищої освіти з урахуванням специфіки і традицій національних освітніх систем викликає необхідність модернізації освітньої діяльності в контексті європейських вимог і зумовлена цілями євроінтеграції в системі охорони здоров'я, що дає можливість вийти на світовий ринок освітніх послуг. Концепція розвитку вищої фармацевтичної освіти , як складової системи розвитку охорони здоров'я України ґрунтується на впровадженні такої системи підготовки фахівців у медичних та фармацевтичних закладах, яка забезпечить збереження, відновлення та зміцнення здоров'я населення шляхом надання

гарантованого якісного рівня медичної та фармацевтичної допомоги відповідно до державних стандартів.

Література

1. Булах І.Є., Волосовець О.П., Вороненко Ю.В. Система управління якістю медичної освіти в Україні: монографія.: АРТ – ПРЕС, 2003. – 212 с.
2. Концепція реформування системи фармацевтичної освіти в Україні. Харків. Вид – во НФаУ, 2004. – 30 с.

Яніна Карлінська

здобувач кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

викладач інформатики та комп'ютерної техніки

Житомирський комерційний технікум

ПСИХОЛОГО – ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАТИКИ

Крокуючи у нове тисячоліття і захопивши з собою всі досягнення сторіччя, що минуло, ми вже не мислимо прогрес без комп'ютерів, що впевнено ввійшли в наше життя. Повторюючи шлях людини – творця, комп'ютер знайшов своє місце в багатьох сферах людської діяльності в науці, в економіці, в мистецтві, в світі тощо. І чим ширшими можливостями наділяє нові комп'ютери людина, тим різноманітнішими стає їх застосування.

Навчання за допомогою комп'ютера дає більш широкі можливості передачі інформації. Будь – яке навчання пов'язано із сприйняттям, аналізом та накопиченням інформації. Як відомо, людина в змозі сприймати звукову і чуттєву інформацію. Кожна людина надає перевагу одному з видів сприйняття і за цією ознакою відноситься психологами до аудіалів, візуалів або кінестетиків. Наочність, можливість побачити відіграє велику роль у зацікавленості й розумінні матеріалу. Тому традиційні плакати, стенди, роздаткові картки можуть бути замінені яскравою комп'ютерною графікою і навіть рухомими динамічними моделями процесів, то розглядаються. Якщо студент працює з програмою індивідуально, що підкреслюється ще й чуттєвий аспект отримання інформації, важливий для кінестетиків.

Майбутній спеціаліст сам керує швидкістю подачі інформації за можливостями програми, її обсягом і глибиною. А дотики до клавіатури створюють відчуття причетності до інформації, що з'являється на моніторі.

Крім того, з використанням комп'ютера з'являється можливість зробити уроки динамічнішими. Наприклад, уроки інформатики, на яких лекції чергуються з практичними заняттями, дають змогу віздобарвити подачу матеріалу і тому довше утримувати увагу студентів. До того ж, залежно від матеріалу, який вивчається, комп'ютер дає змогу перетворити заняття або його частину на захоплюючу гру, що значно підвищує інтерес до предмета. Відчуття гри знімає напругу і нервозність у дітей, особливо підліткового віку, які надто критично оцінюють свої можливості та свій власний рейтинг у колективі. Саме підлітковий вік є критичним з точки зору психології своєю вразливістю, підвищеною емоційністю та болісним сприйняттям зауважень товаришів. Комп'ютер і гра сприяють покращенню взаємовідносин між однолітками.

Зацікавленість і доступність подачі матеріалу значно підвищують можливість

студента у вивченні інформатики. Щоб зрозуміти “як це зроблено”, він готовий опрацювати не тільки ігровий матеріал, але й значно складніші та серйозніші розділи теорії. Цікаво, що на підвищений інтерес студентів до комп’ютера має вплив і проблема “батьків та дітей”. Оскільки більшість батьків не володіють комп’ютерною грамотністю і відносяться до комп’ютерів з обмеженістю і з цікавістю, то підлітки через обізнаність у комп’ютерній техніці отримують можливість довести свою “дорослість”. Одночасно інтерес і зацікавлення комп’ютерами, як правило, заохочується і самими батьками.

Інформатика відкриває для майбутнього фахівця перспективи для самонавчання в напрямку, що її цікавить. Сучасні журнали на доступному рівні дають інформацію про новинки в апаратній частині комп’ютера і в програмному забезпеченні, полиці магазинів рясніють літературою, що навчає роботі з MicroSoft Office, Windows та іншими популярними програмними продуктами. Слід сказати про те, що така література є на даний момент досить дорогою, крім того, націлена швидше за все на навчання користувача прикладних програм, а не навчання початкам програмування та алгоритмізації.

Повертаючись до занять інформатики, можна поділити їх на таких два типи:

- заняття, на яких комп’ютер використовується як допоміжний засіб і на яких студент працює з готовим програмним забезпеченням;
- заняття, на яких вивчаються основи програмування і створюються власні програми.

Звернемося спочатку до занять, на яких використовуються готові програмні продукти. Вони здебільшого або навчальні, або контролюючі. У середньому в навчальних закладах викладач інформатики має можливість посадити за комп’ютер не більше двох студентів. Тому можна припустити, що розглядається ситуація, у якій студент один на один спілкується з комп’ютером. У протилежному випадку слід розглядати питання групового навчання, а не індивідуального, про яке мова піде далі.

Великою перевагою у використанні навчальних програм на уроках інформатики є індивідуалізація навчання. Вона передбачає темп подачі та сприйняття матеріалу, який притаманний кожному студенту окремо, тоді як у класичному лекційно-груповому варіанті викладач вимушений орієнтуватись на “середнього студента”. Не менш важливим в індивідуальному навчанні є момент, коли студент не потрапляє під оцінку оточуючих. У цій ситуації студент сміливіше звертається по допомогу до програми або до викладача. Оскільки кожний з тих, хто навчається, зайнятий програмою, з якою він працює, викладач без шкоди для інших може приділити час відстаючим студентам і така допомога, як правило, є конструктивною, оскільки не травмує й не акцентує на ньому увагу як на невстигаючому. Цікаво, що оцінка контролюючої програми сприймається менш болісно і вважається студентом більш об’єктивною порівняно із суб’єктивністю оцінювання його знань викладачами.

Під час лекції або практичних занять з групою викладач намагається привести роботу всіх студентів на заняття “до спільного знаменника” і виконати поставлену перед собою задачу. Коли студенти працюють з навчальною програмою самостійно, викладач має можливість спостерігати за ними. Крім того, використовуючи комп’ютер, можна проводити більш тривалий і глибокий аналіз, спостерігати розвиток інтелекту студентів.

Однак, комп’ютери і програми, що використовуються в навчальних закладах,

ще не володіють достатнім рівнем штучного інтелекту, тому мають певний ряд недоліків, які не можна не враховувати.

Так, мова навчальних програм у більшості суха та локанічна. Стиль викладу матеріалу не завжди підходить підлітку, він може їх дратувати. Це роздратування повинно стати сигналом для викладача і, оскільки він не має можливості змінювати програму, необхідно спробувати змінити ставлення до неї студента або приділити йому увагу й доповнити інформацію емоційними зауваженнями, згладжуючи тим самим гострі кути, що виникають під час навчання.

Багато навчальних програм не передбачають багаторівневості навчання, тобто студент не може отримати додаткову інформацію або уточнення з кожного питання, що виникає в нього під час навчання. Викладач повинен бути готовим прийти на допомогу і ліквідувати проблеми, які виникли, а студент, у свою чергу, повинен знати, що він зможе цією допомогою скористатися.

Використання навчальних програм є дуже ефективним методом навчання, якщо він поєднується з традиційними методиками, а викладач займає активну позицію і за необхідності стає проміжною ланкою між комп'ютером і студентом під час практичних занять.

Для успішної роботи необхідно чітко уявити собі поставлену задачу в цілому, побачити в ній значення кожної окремої підпрограми і зв'язки між ними. Результат успішного або неуспішного планування студент відразу бачить під час написання своєї програми. Працюючи з програмою, студент миттєво бачить реакцію комп'ютера на свій алгоритм. Помилки логіки в даному випадку більш очевидні, ніж помилки, виявлені викладачем у домашньому завданні. Під час розробки проекту, особливо його інтерфейсу, майбутній спеціаліст виявляє окрім логіки мислення, ще й свої художні здібності. Підбір кольорів, форм, розміщення об'єктів на екрані розвиває художній смак і дизайнерство студента. Будь – який проект, великий чи малий, базується на деякій теорії. Це може бути психологія, фізика, економіка або інша наука, моделі і закони якої використовує дана програма. Придумуючи і плануючи свій проект, студент паралельно з програмуванням поглиблено вивчає і розділи інших дисциплін. У результаті він бачить практичне застосування своїх знань відразу у кількох предметах. Під час роботи викладач інформатики і вчитель – консультант виступають у ролі односторонніх та помічників для своїх підопічних. Це сприяє покращенню стосунків між студентом і викладачем та виходу за рамки протиставлених сторін. Як відомо, підлітки найчастіше ототожнюють ставлення до викладача і до дисципліни. Тому так важливо встановлення емоційних зв'язків між студентами та їх викладачами.

Література

1. Коваль Т. Особливості вибору змісту професійної підготовки з інформаційних технологій майбутніх менеджерів – економістів //Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково – методичний журнал. – 2005. – Вип. 1 – С. 14.
2. Ничкало Н.Г. Державний стандарт професійно – технічної освіти – наукове обґрунтування // Науково – теоретичні і методичні засади конструювання змісту професійної освіти. – Ч.І.: Матеріали міжнародної науково – практичної конференції / Відп. ред. Н.Ничкало, 1998. – С. 154 – 160.
3. Соколова І. Професійна компетентність вчителя: проблема структури та змісту // Неперервна професійна освіта: теорія і практика – 2004. – Випуск 1. – С. 17
4. “Інформатика” (газета) №16, квітень 2000р.
5. “Інформатика” №64, березень 2001р.
6. “Інформатика” №65, березень 2001р.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ

На сучасному етапі входження України у світовий освітній простір потрібна певна переоцінка цінностей, ієрархія яких у кінцевому результаті складатиме ідеальні детермінанти суспільної практики та подальше вирішення екологічних проблем. Тому екологічну освіту необхідно розглядати як одну із складових загальної освіти, спрямовану на оволодіння старшокласниками основами взаємодії системи „природа – суспільство – людина”.

Мета цієї статті полягає у науково–теоретичному обґрунтуванні проблеми екологічної освіти старшокласників.

Науково–теоретичне підґрунтя проблеми екологічної освіти старшокласників у процесі вивчення біології закладено у працях провідних українських учених М. Дробнохода, М. Кисельова, В. Крисаченко, О. Плахотнік, Г. Пустовіта, К. Ситника, А. Степанюка, Г. Тарасенко, В. Червонецького.

Значний внесок у становлення та розвиток класичної екології, що розвивалася на підґрунті біологічних досліджень, зробили Е. Геккель, В. Докучаєв, В. Сукачов, В. Вернадський, Д. Кашкаров, А. Тенслі, Ч. Елтон, Ю. Одум, М. Реймерс та ін.

Різним аспектам екологічної освіти в умовах шкільного і позашкільного навчально–виховного процесу приділяють увагу такі вчені, як: В. Бондар, Н. Буринська, А. Волкова, Л. Лук’янова, В. Назаренко, Л. Німець, Т. Нінова, Е. Флешар, М. Швед та ін.

Зазначене вище свідчить про те, що проблема екологічної освіти старшокласників у процесі вивчення біології є актуальною і потребує нових підходів до її оптимального розв’язання.

Ми розуміємо „екологічну освіту старшокласників” як цілеспрямований процес і результат формування знань, умінь і навичок про навколишнє середовище і місце людини у ньому, способів діяльності, морально – етичних норм поведінки, формування готовності приймати екологічно доцільні рішення і – як результат – формування екологічної культури.

Основною метою екологічної освіти учнів старшої школи є формування культури поведінки і відповідного ставлення до навколишнього середовища шляхом інтеграції природничо – наукових та суспільно – гуманітарних знань як фактору виховання екологічної культури.

Головними принципами екологічної освіти є: розгляд довкілля цілісно, тобто з погляду природного та створеного (антропогенного) довкілля, а також технологічної, економічної, політичної, культурно – історичної, моральної та естетичної оцінки; екоосвіта має бути постійним та безперервним процесом, що триває протягом усього життя; дослідження екологічних проблем місцевого, регіонального, національного та міжнаціонального рівнів для більш глибокого та всеохоплюючого розуміння молоддю проблем довкілля; зростання значимості місцевої, національної та міжнаціональної співпраці у вирішенні екологічних проблем; використання різноманітних навчальних підходів до вивчення навколишнього середовища, приділення належної уваги практичній діяльності та досвіду.

Серед основних завдань, які стоять перед екологічною освітою, можна виділити наступні: сприяння осмисленню життєвої значущості навколишнього середовища для кожної людини зокрема та суспільства в цілому; виховання почуття відповідальності за життєве середовище; забезпечення можливості здобуття знань, умінь та досвіду, необхідних для охорони та поліпшення довкілля.

До змісту екологічної освіти старшокласників ми відносимо: усвідомлення проблем довкілля; знання та розуміння того, у який спосіб навколишнє середовище функціонує, як люди взаємодіють із ним, які питання та проблеми стосуються до проблеми навколишнього середовища; розуміння кожним потреби брати участь у вирішенні проблем навколишнього середовища; знання та умінь, необхідні для визначення і дослідження проблем навколишнього середовища та прийняття конкретних рішень; діяльність та досвід у використанні необхідних знань і умінь у прийнятті рішень щодо проблем навколишнього середовища.

Екологічній освіті старшокласників, на нашу думку, повинна відводитись найважливіша роль, оскільки у цьому віці кожна молода людина здатна усвідомлено оцінювати екологічні події і планувати своє майбутнє.

Старший шкільний вік – це період завершення фізичного дозрівання людини, бурхливого розвитку самосвідомості, формування світогляду, і початок вступу у доросле життя. Це період найбільших можливостей для формування екологічної культури, продуктивної діяльності вчителя–біолога щодо екологічної освіти.

Ефективність процесу формування екологічної свідомості особистості забезпечується поєднанням у ньому різноманітних психологічних чинників і механізмів. Йдеться про формування екоцентричного типу екологічної свідомості на основі постулату про те, що людина – не власник природи, а один із членів природної спільноти. Знання закономірностей формування екологічної свідомості особистості дають змогу адекватно здійснювати педагогічний процес екологічної освіти [1:159].

Саме в юнацькому віці особливо добре виражене естетичне, „споглядальне” сприйняття природи, ставлення до якої має об’єктний характер, хоч і менш прагматичний, ніж у старшому підлітковому віці.

Спостерігається підвищення інтенсивності непрагматичного ставлення до природи, в якому домінує його перцептивно – афективний компонент. Юнацький вік характеризується пошуком гармонії у світі природи, осмисленням особистої позиції у взаємовідносинах з довкіллям. Педагогічна стратегія цього віку полягає у стимулюванні такої інтелектуальної діяльності старших школярів, у якій на світоглядному, абстрактному рівні формуються педагогічно бажані зв’язки в індивідуальній картині світу.

Взаємодія зі світом природи відбувається з акцентом на оволодіння технологіями естетичного „освоєння” природних об’єктів (їх чуттєве сприйняття; змістовна оцінка їх життєвих станів; емоційна чуйність у спілкуванні з ними; умінь знайти культурну форму висловлення свого враження про ці об’єкти (у малюнках, віршах, фотографіях, музиці)).

Відомо, що у наш час більшість юнаків прагне оволодіти секретами малого і великого бізнесу. Тому варто показати і з економічного, і з політичного поглядів доцільність екологічного підходу до бізнесу.

Отже, психологічні особливості процесу формування екологічної свідомості в юнацькому віці визначають концентрацію педагогічних зусиль на формуванні відповідної системи уявлень. Найважливішу роль у процесі формування

екоцентричного типу свідомості відіграє суб'єктивне ставлення, яке послідовно формується за допомогою певних педагогічних методів і прийомів. В основі цих методів лежать методологічні принципи, які регулюють використання цих методів у екологічній освіті. Так, принцип формування образів регулює використання методів, за допомогою яких формується система екологічних уявлень; принцип суб'єктизації виховує суб'єктивне ставлення до природних об'єктів; принцип коактивності зі світом природи встановлює стратегію і технологію екологічної діяльності [2:319 – 345].

Учні старших класів повинні отримати достатній рівень екологічних знань, який забезпечить розуміння ними взаємозалежності екології та економіки, знання груп професій за впливом на довкілля. Старшокласники мають знати особливості впливу на довкілля обраної ними майбутньої професії, відповідні вимоги до фахівця, бути добре обізнаними в екологічному законодавстві відповідної галузі господарства, орієнтуватися в екологічних проблемах України. У цілому в старшокласників слід сформувати особистісну екологічну позицію і вміння її відстоювати в умовах правової демократичної держави [3].

Проблему взаємодії природи та суспільства головним чином розглядають біологічні науки. Вони досліджують живі організми, умови їх існування та системи всіх рівнів організації життя на планеті.

У процесі вивчення основ екології кожен учень повинен усвідомлювати природні та соціальні причини, які диктують певні норми та правила індивідуального поведіння з природою.

З метою з'ясування рівня екологічних знань учнів старшого шкільного віку були проведені анкетування, письмові роботи, бесіди; вивчалась шкільна документація.

Учням пропонували відповісти на запитання, які торкалися знань основ екології; статусу заповідних територій; знань законів про охорону природи; джерел отримання інформації про охорону природи.

Для прикладу наведемо деякі результати анкетування: на запитання: „Які заповідники на території України ви знаєте?” – 95% учнів назвали 3 – 4 заповідники, серед них такі: „Асканія-Нова”, Чорноморський, Кримський, Поліський, Карпатський; 25% опитаних прирахували до заповідників території, які належать до інших категорій природоохоронних територій або є лише частинами територій заповідників. На запитання: „Наведіть приклади рослин і тварин, що охороняються у заповідниках” – 95% відсотків учнів перерахували по 3 – 5 назв тварин і рослин, з – поміж них такі: сон – трава, проліска, ковила, крокус, венерині черевички; зубри, журавлі, їжаки, лісовий кіт, орли, тритони.

На запитання: „Чим, на вашу думку, відрізняється біосферний заповідник від природного?” – не змогли відповісти 95% опитаних учнів. Правильно відповіли лише двоє; інші дали неправильні відповіді, наприклад: „В природному заповіднику вирощують лише рослини, а в біосферному – і рослини, і тварин”.

На запитання: „Чи дивитесь ви по телебаченню репортажі та передачі на природоохоронну тему?” – майже всі учні дали позитивну відповідь. 80% опитаних дивляться програми: „Жизнь среди жизни”, „Диалоги о животных”, „В мире животных”.

На запитання: „Чи достатньо в продажу та у бібліотеках літератури про охорону природи?” – відповіді на запитання були такі: 30% – ні, недостатньо”; 20% – „мабуть, недостатньо”; 20% – „так, достатньо”; 30% – „не знаю”. Відповіді свідчать,

що багато учнів не цікавляться літературою про охорону природи, а ті, хто цікавиться, не можуть отримати її у достатній кількості.

Отже, учні недостатньо володіють інформацією про рослини і тварин, що охороняються у заповідниках, не знають, чому виникає потреба у такій охороні. З 20 наявних в Україні заповідників учні знають про існування лише 3 – 4 найстаріших. Діти зовсім не мають уявлення про те, що таке біосферний заповідник. Інформацію про екологічні проблеми, заповідні території більшість опитаних отримує завдяки перегляду телепрограм про охорону природи. Водночас більшість учнів зовсім не цікавляться літературою на природоохоронну тем і ніколи не буває в заповідниках чи національних парках. Більшість учнів не володіє екологічною термінологією, екологічними поняттями, не вміє формулювати свої думки з природоохоронних питань, не знає природоохоронних законів. Разом з тим учні розуміють важливість екологічних проблем.

Характер взаємовідносин з навколишнім середовищем визначався за категоріями цінностей. Так, попереднє опитування учнів 10 – 11 класів виявило, що переважають „я” – цінності, меншою мірою виражені екологічні цінності, ступінь вираженості яких нижчий за соціальні. Найменшу увагу привертають моральні та соціальні цінності.

Подальшого дослідження потребує проблема розробки форм, методів та засобів покращення рівня екологічної освіти старшокласників.

Література

1. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: Історія і теорія. – К.: Вища шк., 1995. – С. 159.
2. Дерябо С. Д., Ясвин В. А. Экологическая педагогика и психология. – Ростов н/Д: Феникс, 1996. – С. 319 – 345.
3. Концепція екологічної освіти / Інструктивно – методичні матеріали. – К.: УДЕНЦ, 2000. – 18 с.

Олена Гадзинська

аспірантка Інституту психології АПН України

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Сьогодні існують різні точки зору на організацію професійної підготовки соціальних працівників, у тому числі й на застосування активних методів навчання студентів, які передбачають, що процес навчання буде будуватися на основі індивідуальних програм і набуде для студентів особистісного значення, стане мотивованим, буде мати корекційний характер. У результаті цього більше буде здійснюватися виборчий і адекватний вплив навчального процесу як на особистість студента в цілому, так і на розвиток його індивідуальних особливостей. У зв'язку з переходом на багаторівневу систему навчання зростає значення індивідуалізації навчання при створенні освітніх програм як індивідуальних маршрутів навчання кожного студента.

Сприятливі умови для розвитку індивідуальних якостей студента, його внутрішнього потенціалу створює індивідуалізація професійної підготовки. Під індивідуалізацією професійної підготовки ми розуміємо організацію процесу повідомлення студентам відповідних спеціальних знань і формування вмінь із обліком їхніх індивідуальних особливостей, що створює оптимальні умови для

реалізації потенційних можливостей кожного студента. Індивідуалізація професійної підготовки не дозволяє нівелювати розбіжності між студентами, а сприяє розвитку їх унікальних здібностей, націлює на висококваліфіковану підготовку до професійної діяльності.

Головними цілями, результатами й критеріями індивідуалізації професійної підготовки є:

1. підвищення ефективності професійної підготовки, створення системи освіти, що забезпечує кожному максимальний розвиток його можливостей, здібностей;

2. демократизація навчально – виховного процесу, ліквідація однаковості в навчанні, надання студентам свободи вибору елементів навчально – виховного процесу;

3. створення умов для навчання й виховання, адекватних індивідуальним особливостям і оптимальних для всебічного загального розвитку студентів;

4. формування й розвиток індивідуальності, самостійності й творчого потенціалу особистості.

У зв'язку з вищесказаним індивідуалізація професійної підготовки означає:

- створення умов для розвитку всіх суб'єктів освітнього процесу;
- створення дійсних стимулів професійного розвитку суб'єктів освітнього процесу;
- впровадження в професійно – освітній процес сучасних педагогічних і психологічних технологій розвитку індивідуальності;
- забезпечення моніторингу професійного розвитку всіх суб'єктів освіти, тобто регулярна й оперативна діагностика, що входить у систему зворотного зв'язка в процесі розвитку індивідуальності;
- розвиток варіативної освіти, спрямованої на розширення професійного самовизначення й на саморозвиток особистості студента;
- корекція соціального й професійного самовизначення особистості, а також професійно важливих характеристик майбутнього фахівця [6].

Таким чином, індивідуалізація професійної підготовки може здійснюватися на різних рівнях: методичному, технологічному, педагогічному, соціальному. Різні педагогічні умови можуть сприяти реалізації індивідуалізації професійної підготовки.

Основу індивідуалізованого процесу навчання повинна становити діагностика індивідуального розвитку студентів. Оскільки вона припускає постійне спостереження за процесом індивідуального розвитку студентів з метою виявлення відповідності бажаному результату або початковим припущенням [7:392], тобто ми можемо говорити про здійснення моніторингу індивідуального розвитку студентів. Поняття моніторингу (від лат. monitor – що нагадує, що наглядає) означає планомірне діагностичне відстеження процесу індивідуального розвитку студентів. Головним моментом у моніторингу є діагностика динаміки індивідуального розвитку тих, кого навчають, внесення коректив у процес професійної підготовки, тобто моніторинг включає діагностику, прогнозування й аналіз індивідуального розвитку особистості в процесі професійної підготовки. Здійснення моніторингу можливо в трьох формах:

- стартова діагностика;
- поточна діагностика;
- підсумкова діагностика.

Послідовне здійснення моніторингу дозволяє забезпечити інтеграцію розвитку індивідуальних якостей особистості, професійної підготовки й взаємодії тих, кого навчають, і педагогів.

Таким чином, можна сказати, що суттю моніторингу індивідуального розвитку є систематичне одержання інформації про просування студента в навчальному процесі й реалізації їм своїх потенційних психологічних і особистісних можливостей. Це дозволяє розглядати навчальний процес не як масовий, а як індивідуальний процес одержання освіти.

На основі інформаційних вимірів розробляється групування студентів, де виділяють три основні характеристики:

- ті, що мають високі стартові психологічні характеристики;
- ті, що мають середні стартові психологічні характеристики;
- ті, що мають низькі стартові психологічні характеристики.

Це необхідно для того, щоб бачити динаміку просування й досягнень кожного студента в навчальному процесі, виходячи з його стартових можливостей. Тільки при подібному підході ефективність професійної підготовки може бути об'єктом керування.

Співвіднесення стартових характеристик студентів та їхніх досягнень у навчальному процесі включає прогнозування й аналіз поточної ситуації. На етапі прогнозування ми припускаємо, що для нормального протікання навчального процесу стає необхідним не тільки реалізація стартового потенціалу студента, але й створення умов для його розвитку.

Наступний етап моніторингу індивідуального розвитку студентів – аналіз поточної ситуації. Співставлення рівня поточних (підсумкових) досягнень студентів з рівнем стартового потенціалу необхідно проводити конкретно для кожного студента, тому що немає й не може бути усереднених досягнень або можливостей.

Результати діагностики допомагають визначити основні напрямки індивідуалізованої роботи із представниками кожної із груп студентів. При цьому слід зазначити, що переведення студента на найближчий рівень його розвитку вимагає більших тимчасових і енергетичних затрат, тривалої дослідницької роботи.

Сучасний стан професійної підготовки студентів вимагає розробки завдань, які були б нерозривно пов'язані з типологією студентів. Це дозволило б перейти від загально – дидактичних вказівок індивідуалізації навчання до конкретних рекомендацій про те, як організувати індивідуалізовану роботу зі студентом того або іншого рівня навченості, навчальної мотивації й спеціальних (професійних) здібностей.

Виходячи з особливостей розвитку пізнавальної, мотиваційної й предметно – практичної сфер індивідуальності людини, ми вважаємо, що основу індивідуалізації професійної підготовки студентів повинен скласти принцип варіативності вибору змісту й форм діяльності студентів.

Варіативний підхід у навчанні означає, з одного боку, різноманіття, різнорівневість, диференційованість вправ і завдань, можливість випереджального навчання, наступність форм навчання; з іншого боку, право особистості на навчання у відповідності зі своїми особливостями, здібностями, інтересами, життєвими планами, тобто варіативний вибір індивідуальної освітньої траєкторії [2:145]. Цей вибір, з одного боку, опосередкований індивідуальними можливостями, інтересами й потребами студента, особливостями студентів і колективу, а з іншого боку – припускає виконання навчальної програми й набуття студентами необхідних знань,

уміння і навичок. (Наприклад: виконання спеціальних видів роботи, які дозволяють розвинути необхідні для конкретного студента вміння й навички; включення в програму практики спеціальних занять, консультацій по поглибленню теоретичних і методичних знань із урахуванням заявок і побажань студентів, а також результатів діагностики підготовленості студентів до професійної діяльності).

Ефективність використання варіативного підходу при здійсненні індивідуалізації професійної підготовки студентів залежить від реалізації наступних принципів:

- право кожного хто навчається рухатися по своїй освітній траєкторії й у своєму темпі;
- розвиток студентів як суб'єктів навчальної діяльності, суб'єктів взаємодії з іншими людьми й суб'єктів власного професійного розвитку [2:146].

Принцип варіативності вибору змісту й форм діяльності студентів на аудиторних заняттях і в період практики припускає наступне:

- вибір варіанта практичних завдань із урахуванням інтересів і можливостей студента;
- вибір студентами бази практики (установи);
- вибір соціальних і професійних функцій, виконуваних студентом у період практики;
- вибір форми звітності за результатами практики.

Цей принцип вимагає:

- визначення в навчальній програмі обов'язкових для всіх студентів видів і форм роботи, а також варіативних, що передбачають добровільний вибір студентами педагогічних засобів з урахуванням конкретних умов, своїх можливостей і перспектив;
- розробки практичних завдань і звітних документів з урахуванням різного рівня індивідуальних здібностей, професійних інтересів і перспектив студента;
- стимулювання творчої активності й дослідницької діяльності студентів [3:10].

Різний рівень розв'язування завдань припускає варіативність обсягу й змісту навчального матеріалу, темпу його освоєння, характеру завдань і ступеня самостійності їх виконання. У той же час „викладання всякого предмета повинно неодмінно йти таким шляхом, щоб на частку вихованця залишалося рівно стільки праці, скільки можуть здолати його молоді сили” [8:301]. Домірність навчальної діяльності можливостям студентів, не знижуючи їх пізнавальної активності, сприяє успішності навчання, а переживання успіху – умова позитивного відношення до навчання [5:7].

Для досягнення варіативності навчання можливі різні шляхи, у тому числі досить традиційні: індивідуальні додаткові завдання, диференційована самостійна робота, завдання різного ступеня складності, індивідуальні графіки виконання навчального плану, лабораторно – практичні заняття по „вільному” розкладу без обмеження часу роботи студентів, учбово – дослідницька робота студентів у рамках навчального процесу. Звичайно їхня вдала реалізація зв'язується із умілою побудовою навчального заняття, підбором дидактичного матеріалу. Для здійснення індивідуалізації професійної підготовки студентів на основі принципу варіативності вибору нами були відібрані засоби, які:

- реальні в рамках наявних дидактичних можливостей (діагностичний інструментарій, учбово – методична база);

- диктуються нагальною потребою ситуації (результатами діагностики й т.д.);

- обіцяють найбільшу ефективність і результативність навчання.

Кожен з обраних нами засобів у процесі навчання має свої особливості, які залежать від умов застосування, від сполучень засобів, від педагогічної майстерності викладача.

З урахуванням мети індивідуалізації навчання дані засоби створюють умови для здійснення професійної підготовки, адекватні індивідуальним особливостям студентів і оптимальні для їх розвитку, і сприяють:

- підвищенню ефективності процесу оволодіння знаннями, уміннями й навичками;
- розвитку інтелектуальних особливостей студентів при опорі на зону найближчого розвитку;
- створенню передумов для розвитку спеціальних здібностей студентів;
- поліпшенню навчальної мотивації.

Завдання, що розв'язувались з використанням даних засобів у процесі індивідуалізації професійної підготовки студентів, представлені в табл. 1.

Таблиця 1

<i>Засоби</i>	<i>Завдання</i>
1. Індивідуалізовані варіативні завдання	1. Збереження єдиного освітнього компонента, забезпечення гарантованого рівня підготовки. 2. Навчання кожного відповідно до його індивідуальних особливостей. 3. Надання студенту максимальних можливостей для вибору, задоволення його інтересів і розвитку здібностей.
2. Індивідуальні графіки виконання навчального плану	1. Здійснення навчання в індивідуальному темпі. 2. Реалізація розвиваючого навчання. 3. Надання студенту можливості вибору. 4. Розвиток здібності до самоаналізу.
3. Індивідуальний щоденник практики	1. Реалізація розвиваючого навчання. 2. Розвиток здатності до самоаналізу. 3. Розвиток самостійності.
4. Елементи проблемного навчання (проблемні завдання, проблемні ситуації)	1. Досягнення студентами високого рівня розвитку здатності до самонавчання, самоосвіти [9, с.245]. 2. Формування особливого стилю розумової діяльності, дослідницької активності й самостійності студентів [4, с.260]. 3. Розвиток пізнавальних інтересів.
5. Сполучення фронтальної, групової й індивідуальної форм роботи	1. Здійснення обліку індивідуальних здібностей та інтересів студентів. 2. Вивчення матеріалу з різною повнотою й глибиною. 3. Здійснення навчання в різному темпі.
6. Елементи диференційованого навчання	1. Здійснення обліку індивідуальних особливостей кожного студента. 2. Надання студенту волі вибору елементів навчально – виховного процесу.

Необхідно підкреслити, що зазначені вище педагогічні умови індивідуалізації професійної підготовки не є єдиними, але, на наш погляд, вони оптимально сполучаються й дають освітній ефект. При цьому необхідно відзначити, що дані умови є одним лише з можливих варіантів рішення проблеми індивідуалізації.

Література

1. Бережная С.К. Вариативный подход к повышению квалификации педагогических работников профессиональной школы. Дис. ... канд. пед. наук. Ярославль, 2000. - 211 с.
2. Концепция и программа педагогической практики студентов Ярославского педагогического университета. Ярославль, 1996. – 102 с.
3. Кудрявцев Т.В. Психология технического мышления. М.: Педагогика, 1975.– 303 с.

4. Макеева С.Г. Обучение грамоте в классе с различной подготовленностью учащихся. Ярославль, 1995. – 28 с.
5. Профессиональная педагогика: Учебник. М.: Ассоциация "Профессиональное образование", 1997. – 512 с.
6. Современный словарь иностранных слов. СПб.: Дуэт, 1994. – 752 с.
7. Ушинский К.Д. Избр. пед. соч. М., 1968.
8. Фридман Л.М., Кулагина И.Ю. Психологический справочник учителя. М.: Просвещение, 1991. – 288 с.

Олена Ковальчук

аспірант кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПРОФЕСІЙНО – ЗНАЧУЩІ ЯКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ ЯК СУБ'ЄКТИВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ

У провідних державних документах (Закон України „Про освіту”, Державна національна програма „Освіта” („Україна ХХІ століття”), Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті) акцентується увага на тому, що показник якості вищої освіти – це кількісна характеристика якості особистості випускника вищого навчального закладу, що розглядається стосовно до певних умов його навчання та сфери майбутньої соціальної діяльності.

В умовах змін завдань сучасної освіти, які визначаються варіативністю навчально-виховних закладів, диверсифікацією змісту, розширенням інноваційних процесів, ступеневістю підготовки фахівців, виникає необхідність по – новому розглядати специфіку підготовки майбутнього вчителя. Вивчення індивідуально – психічних особливостей, професійно–значущих якостей особистості, мотивів і цінних настанов є одним з найважливіших завдань у практиці професійного навчання.

Саме тому питання виділення та вивчення особливостей розвитку професійно–значущих якостей особистості майбутнього вчителя потребує детального вивчення. У науковій літературі спостерігається велика різноманітність точок зору щодо критеріїв виділення та класифікації професійно – значущих якостей педагога (Б.Г. Ананьєв, Ю.К. Бабанський, В.А. Сластьонін, К.М. Левітан, Т.П. Иванова, В.С. Миколаєва, В.П. Симонова, Ю.Н. Кулюткін, Є.І. Рогов, А.К. Маркова та ін.).

Метою цієї статті, як складника нашого дослідження, є визначення професійно–значущих якостей майбутнього вчителя та тенденції їх розвитку у студентів математичного профілю.

На становлення педагога як професіонала впливає багато факторів: вік, педагогічний стаж, особливості професійно–педагогічної діяльності, і, зокрема, розвиток професійно – значущих якостей його особистості.

Фахівець математичного профілю, як і педагог, сьогодні повинен добре орієнтуватися у різноманітності спеціальних і педагогічних технологій, мати свою думку й уміти відстоювати її, правильно оцінювати свої можливості, бути готовим до прийняття відповідальних рішень.

Психологічний портрет будь–якого вчителя включає наступні структурні компоненти:

- 1) індивідуальні якості людини – темперамент, задатки і т. ін.;

- 2) його особистісні якості, тобто його особливості як особистості;
- 3) комунікативні якості;
- 4) статусно – позиційні (особливості становища, відносин у колективі);
- 5) діяльнісні (професійно – предметні);
- 6) зовнішньоповедінкові показники.

Професійно–значущі якості особистості визначають якості суб'єкта, які включено у процес діяльності і впливають на ефективність її виконання за такими основними параметрами: продуктивність, якість, надійність. Серед професійно – значущих якостей більшість є поліпрофесійними, але для кожної окремої спеціальності вони можуть мати своє конкретне значення.

Одним із перших описав систему професійно–значущих якостей Б.Г.Ананьєв на початку 30 – х років ХХ століття. Спираючись на результати анкетування студентів та вчителів початкової школи, він виділив такі найбільш суттєві якості: загальний розвиток, широкий науковий кругозір, активне ставлення до предмету, яке спонукає учнів до сумлінної праці, індивідуальний підхід і справедлива оцінка роботи учнів; комунікабельність [1: 258].

Грунтовне вивчення особистості вчителя було здійснене В.А. Сластьоніним. Він вказує на такі професійні якості педагога як інтерес і любов до дитини як відображення потреби у педагогічній діяльності: справедливості, педагогічна спостережливості, педагогічний такт, педагогічна увага, комунікабельність, вимогливість, наполегливість, цілеспрямованість, організаторські здібності, врівноваженість і витримка, професійна працездатність [4: 121].

Зокрема, Ю.Н. Кулюткін вказує лише три професійно–значущі якості: здатність розуміти внутрішній світ іншої людини, здатність активно впливати на учня, емоційна витривалість [3: 18 – 20]. Ця класифікація базується на положенні про педагогічну діяльність як про рефлексивне управління діяльністю учнів.

Зупинимось більш докладно на особистісних якостях учителя. Всі особистісні якості вчителя мають професійну значимість. Професійно–значущі якості особистості вчителя як характеристики інтелектуальної й емоційно–вольової сторін особистості істотно впливають на результат професійно–педагогічної діяльності і визначають індивідуальний стиль педагога. У психолого–педагогічній літературі виділяють такі якості особистості педагога: соціальна активність, готовність і здатність діяльно сприяти вирішенню суспільних проблем у сфері професійно–педагогічної діяльності; цілеспрямованість; урівноваженість; здатність не губитися в екстремальних ситуаціях; чарівність; чесність; справедливість; сучасність; гуманність; ерудиція; педагогічний такт; толерантність; педагогічний оптимізм.

Як видно, перераховані якості особистості є обов'язковими в діяльності педагога, зокрема і вчителя – математика, відсутність кожної з них унеможлиблює педагогічну діяльність. Тому ці якості об'єднані в домінуючу групу.

Можна також виділити якості особистості педагога, що не роблять вирішального впливу на ефективність діяльності, однак сприяють її успішності. До них відносяться: доброзичливість, привітність, почуття гумору, артистичність. Дані якості особистості утворюють периферійну групу.

Також виділяють якості особистості педагога, що знижують ефективність педагогічної діяльності. До негативних якостей відносяться: неуврівноваженість, мстивість, зарозумілість, неухважність, неорганізованість, упередженість. Дані якості об'єднані в групу негативних якостей.

Крім того, виділяють професійно–педагогічні якості особистості вчителя. Так, А. К. Маркова до професійних якостей відносить: педагогічну ерудицію, педагогічне цілепокладання, педагогічне мислення (яке включає практичне і діагностичне мислення), педагогічну імпровізацію, педагогічну спостережливість, педагогічний оптимізм, педагогічну спритність, педагогічне передбачення [2].

У наведених класифікаціях вказано різні визначальні якості особистості майбутнього вчителя, хоча, на нашу думку, неодмінними складовими професійно – значущих якостей майбутнього педагога, зокрема вчителя – математика мають бути: гуманність, цілеспрямованість та креативність. Оскільки гуманність визначає зміст діяльності вчителя, її напрямом, цілеспрямованість, сприяє досягненню бажаного результату, а креативність забезпечує доцільність процесу здійснення, визначення найбільш раціональних способів дій.

Говорячи про значущість професійних якостей педагога для виконання діяльності, слід зазначити, що якості особистості, необхідні для педагогічної діяльності, трактуються вчителями неоднаково. Так, Є.І. Рогов, досліджуючи дану проблему, склав таблицю рейтингу професійних якостей педагога учителями – предметниками [5: 61].

Якості особистості педагога	Рейтинг		
	учителі точних наук	учителі природничих наук	учителі гуманітарних наук
1.Зовнішня привабливість	15	15	15
2. Висока моральність	3	11	8
3. Високий інтелект	1	5	1
4. Доброта	13	14	12
5. Спостережливість	7	6	5
6. Загальна культура	2	2	3
7. Товариськість	10	9	10
8. Пластичність поведінки	11	8	14
9. Організованість	5	3	4
10. Професійна придатність	4	1	2
11. Сильна воля	12	7	7
12. Прагнення до творчості	6	4	6
13. Вимогливість	8	10	9
14. Емоційність	14	12	13
15. Енергійність	9	13	11

Виходячи з даного рейтингу, особливого дослідження заслуговують такі якості майбутнього вчителя математики, як професійна придатність, загальна культура та організованість. Щоб перевірити істинність даних результатів, ми вважаємо доцільним провести на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка з метою визначення тенденцій розвитку професійно – значущих якостей майбутнього вчителя математики тестування за методикою психометричного тесту С.Деллінгера та методики „Ваш творчий потенціал” на основі тесту Н.Ф. Вишнякової „Креативність”.

Розвиток професійно – значимих якостей майбутнього вчителя математики, розуміння їх ролі у професійній діяльності, дозволить майбутньому фахівцю діагностувати себе на предмет визначення ступеня сформованості їх на тому чи іншому етапі професійного становлення, визначати шляхи та засоби подальшого розвитку позитивних якостей і викорінювати негативних. Отже, професійно –

необхідні якості майбутнього вчителя математики є провідними суб'єктивними детермінантами педагогічної діяльності. Саме їх цілісний вплив забезпечує її продуктивність та творчість.

Література

1. Левитан К.М. Личность педагога: становление и развитие. – Саратов.: Изд – во Саратов. УК – та, 1990. – 168 с.
2. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М., 1996. – 308 с.
3. Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат / под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. – М.: Педагогика, 1990. – 104 с.
4. Сластенин В.А. Формирование личности учителя в процессе его профессиональной подготовки. – М., 1976.
5. Турішцева Л.В. Професійний розвиток педагога: психологічний аспект. – Х.: Вид. Група „Основа”, 2006. – 144 с. – (Б – ка журн. „Управління школою”; Вип. 8 (44)).

Дмитро Вербіаський

аспірант кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖЕРА

У сучасний період становлення ринкових відносин, особливо гостро відчувається потреба в працівниках, які володіють ефективними способами та прийомами спілкування, здатні формувати позитивний мікроклімат в колективі та налагоджувати продуктивні стосунки з партнерами. Інтегрування України у світові економічні процеси зумовлює необхідність формування нового покоління спеціалістів, здатних не лише ефективно й грамотно вести торговельні операції, а й дотримуватися вимог професійного етикету, що є загальноприйнятим у цивілізованому світі. Забезпечення високого рівня професійної підготовки кадрів є одним з пріоритетних завдань та предметом особливої уваги української держави.

Розвиток науки й техніки висуває високі вимоги до рівня професійної підготовленості менеджера, що спеціалізується в тій або іншій області, його готовності та уміння спілкуватися з підлеглими, партнерами і вищим керівництвом. Крім цього, будь – якому менеджеріві, незалежно від сфери діяльності, будь то виробництво, комерція, фінансова справа або шоу – бізнес, зокрема – менеджеру з продажу послуг, необхідно мати навички роботи з персоналом, постійно враховувати людський фактор у рішенні управлінських завдань, а саме:

- передбачати, прогнозувати подальший розвиток, визначати мети й розробляти стратегію й тактику їхнього досягнення;
- організовувати діяльність підприємства (відділу, підрозділу) відповідно до його мети і призначенням, з огляду на (погоджуючи) матеріальні й соціальні аспекти;
- розпоряджатися персоналом;
- погоджувати (зв'язувати, поєднувати, сполучити) всі дії й зусилля;
- контролювати виконання управлінських рішень і розпоряджень.

Поданий перелік складає функціональні завдання менеджменту в цілому. А зокрема, кожен менеджер зобов'язаний чітко дотримуватись норм етики, що прийняті на фірмі, у якій він працює, до яких можна віднести, наприклад, такі:

- при прийнятті на роботу, менеджер приймає на себе етичне й правове зобов'язання не розголошувати конфіденційну або комерційну таємницю, що

представляє, інформацію, навіть якщо надалі він вирішить піти з фірми. Аналогічним образом, якщо він раніше працював в іншій організації, повинен усвідомлювати, що не має права розголошувати конфіденційну інформацію попереднього роботодавця;

- менеджер фірми повинен з повною віддачею працювати на її благо. Неетично мати сторонні ділові інтереси, які відволікали б істотну частину часу або уваги від виконання посадових обов'язків у фірмі або яким – небудь іншим способом негативно позначалися на діяльності фірми;

- кожен менеджер зобов'язаний уникати зовнішніх фінансових або інших зв'язків, які могли б негативно позначитися на інтересах фірми, створити роздвоєність у його відношенні до компанії або її інтересів, і перешкоджати ефективному виконанню їм службових обов'язків, а також стати причиною виникнення конфлікту інтересів;

- ні за яких умов не допускається приймати, у зв'язку з роботою, які – небудь запрошення на розваги, подорожі, спортивні заходи, а також приймати подарунки, квитки, оплачений відпочинок, особисті підношення в грошовій формі тощо. Дії такого роду можуть бути розцінені іншими особами як прийняття певного зобов'язання з боку компанії й утягнути вас у конфлікт інтересів;

- менеджери повинні знати закони, які регламентують їхню діяльність, і виконувати їх, використовуючи всі належні засоби, наявні в розпорядженні компанії.

Для того, щоб відповідати цим вимогам, менеджерів необхідно розвивати ряд здатностей і особистісних рис керівника, серед яких найбільш важливими є інтелект, упевненість у собі, чесність, відповідальність і здоровий глузд. Саме ці якості дозволяють в роботі опиратися не тільки на владні повноваження, покладені керівникові за посадою, але й на неформальний авторитет, здатний зіграти більше важливу роль у роботі з людьми, особливо в налагодженні атмосфери співробітництва й формуванні здорового морально – психологічного клімату в колективі.

Професія менеджера порівняно нова в нашому суспільстві, тому питання їх професійної етики тривалий час висвітлювались переважно зарубіжними авторами. Як відзначав відомий фахівець Джон Честара, будь-яка діяльність людини вимагає використання його професійних, спеціальних знань (ноу– хау) і вміння контактувати з людьми, однак "для діяльності звичайного робітника необхідно, щоб дев'яносто відсотків доводилося на його ноу– хау й десять відсотків на вміння ладити з людьми. Для начальника середньої ланки ноу– хау становить сімдесят п'ять відсотків діяльності, а вміння ладити з людьми двадцять п'ять відсотків. Начальство вищого рангу у своїй діяльності використовує ноу – хау всього на двадцять відсотків, зате на вміння ладити з людьми тут доводиться вже вісімдесят відсотків. Це означає, що чим вище ми піднімаємося по службовим сходам, тим більше ми повинні брати до уваги орієнтацію на людей і тим вище повинне бути наше вміння спілкуватися з ними".

Будь – який менеджер часто зіштовхується з необхідністю приймати такі рішення, які ставлять перед ним складні етичні проблеми, і в таких ситуаціях менеджер не владний змінити що–небудь: він змушений приймати рішення, у результаті виконання яких неминуче постраждають люди; йому доводиться йти на угоди, в яких доводиться вибирати між дорівнює необхідними матеріальними цінностями й проходженням устояним моральним принципам; він виявляється в такому положенні, що інтереси його організації й мети роботи входять у

суперечність із особистими потребами конкретних службовців або споживачів. До найбільш розповсюджених можна віднести наступні етичні проблеми:

- приховання фактів і невірна інформація у звітах і при проведенні перевірок;
- нерозумне завищення цін і прямий обман при проведенні ділових переговорів;
- беззастережне підпорядкування керівництву, яким би неетичним і несправедливим воно не виявилось;
- свідоме перебільшення переваг свого плану роботи для одержання підтримки;
- обман клієнтів з метою одержання вигоди для компанії;
- переміщення по службовим сходам по головах товаришів по службі;
- приношення в жертву інтересів інших працівників фірми заради виконання тої або іншої роботи;
- виробництво продукції із сумнівними характеристиками по безпеці;
- створення союзів із сумнівними партнерами в надії на щасливу випадковість.

Деякі менеджери, застосовують багато способів непрямого одержання грошей, які по праву належать акціонерам. Найбільше часто вживаний спосіб – шахрайські операції зі статтями витрат. Інший загальноприйнятий хід – завищення рахунку з наступною дільбою різниці між завищеною й реальною сумою рахунку з постачальником. Прикладом цього може служити також зловживання інвестиціями, використовуючи доходи й ресурси для особистого збагачення. Нарешті, існує практика продажу секретів фірми конкурентові або використання внутріфірмової інформації для гри на фондовій біржі.

Менеджер повинен пам'ятати, що несе особисту відповідальність перед колегами й компанією за сприяння в усуненні причин і обставин, що підривають її авторитет й негативно позначаються на обставині в колективі. Можна привести деякі норми етичного поведіння менеджера:

- не подавати й тіні сумніву у своїй добрпорядності, чесності й сумлінності, особливо коли мова йде про підвищення по службовим сходам, преміях, досягненні своїх цілей у кар'єрі;
- ставитися з повагою до свого керівництва, впливаючи тим суспільним цінностям, яким служить;
- взяти за правило ставитися до людей так, як би ви хотіли, щоб ставилися до вас;
- не хвастатися своїми талантами, нехай ваша робота виявить їх сама;
- берегти суспільні гроші так само, як свої;
- ясно виражати свої погляди на права інших людей, визнаючи даних прав, не виходити за їхні границі;
- відкрито вибачитися перед усіма, якщо зробив помилку;
- намагатися, щоб особисті незначні цілі не мали зверхність над професійними.

Сучасний економічний, політичний, духовний стан в Україні став причиною певного зниження суспільної моралі, в якому людина відчуває гостру потребу у високих ціннісних орієнтирах, які б зміцнювали її духовні сили, визначали діяльну спрямованість життя. Передові країни світу, правильно оцінюючи значення професійної підготовки як стратегічного фактору суспільного розвитку та фундаменту національної безпеки, постійно і планомірно нарощують рівень та якість освіти, роблять усе можливе для відтворення загальнолюдських норм і цінностей.

Такій підхід у підготовці сучасного менеджера не лише створить оптимальний клімат на фірмі, але й сприятиме підвищенню працездатності співробітників, спонукатиме їх до творчості та ініціативи в роботі, що в кінцевому результаті підвищить продуктивність діяльності підприємства.

Література

1. Велітенко Л.К. Психолого – педагогічний практикум у системі підготовки до педагогічної взаємодії // Педагогіка і психологія. – 1997. – №4. – С.38 – 40
2. Вудкок М., Фрэнсис Д. Раскрепощенный менеджер: Для руководителя – практика. – М.: Дело, 1994
3. Кузин Ф. А. Делайте бизнес красиво: Этические и социально – психологические основы бизнеса. – М.: Дело, 1995.
4. Мачуська Г.М. Формування культури спілкування суб'єктів навчально – виховного процесу // Педагогіка і психологія . – 1997. – №3. – С.16 – 21
5. Основы управления персоналом: Учебник для студ. вузов. М.: ИНФРА – М, 2002.
6. Петрунин Ю.Ю., Борисов В. К. Этика бизнеса: Учеб. пособие. – М.: Дело, 2000.
7. Семёнов А. К., Е. Л. Маслова Психология и этика менеджмента и бизнеса. – М.: Дело, 1999.

Ярослава Сікора

аспірантка кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОСОБИСТІСНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНФОРМАТИКИ

Проблема гуманізації людських стосунків була актуальною в усі віки і для всіх народів. Її торкалися у своїх працях педагоги, філософи, науковці як минулого, так і сьогодення.

Забезпечення гуманного навчання, виховання, спілкування є основним завданням, що постає нині перед учасниками навчально – виховного процесу в закладах освіти. До основних факторів, що визначають мету та завдання сучасної освіти, належать:

- у суспільстві формується нова концепція ставлення до людини; у педагогічній науці та практиці виник новий напрямок – педагогіка ненасильства;
- збільшується рефлексивність людини;
- все частіше робиться акцент на переважному розвитку інтелектуальних якостей людини;
- відбувається збагачення системи цінностей сучасної людини.

Це в свою чергу зумовлює розв'язання проблеми підготовки вчителя, який постійно дбає про свій особистісний та професійний розвиток.

У Концепції 12– річної освіти зазначається, що роль вчителя полягає не тільки в тому, щоб забезпечити трансляцію знань, але і бути людиною культури і вселюдських цінностей.

Потреба країни у вчителях, здатних зайняти особистісно–гуманну позицію по відношенню до вихованців і до себе, ще більше актуалізує проблему підвищення професійної компетентності вчителя.

Метою статті є розглянути особистісний компонент професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики та шляхи його формування.

Більшість науковців, описуючи модель спеціаліста, виділяють дві головні складові: професійні знання та особистісні якості. Наприклад, займаючись питанням

моделюванням підготовки і професійної діяльності спеціалістів, Г.В. Суходольський вказує, що для професіографічних моделей особистості характерний вибір базових властивостей «від професії», що базується на системі вимог, що пред'являються спеціалісту, якими повинен володіти представник визначеної професії. Вибір базових властивостей в персонологічних моделях робиться «від особистості» та базується на уявленні про багатофакторну структуру особистості [7:17 – 18].

Значний внесок в теорію і практику формування моделі спеціаліста внесла О.Є. Смірнова. За основу моделі спеціаліста вона взяла модель його діяльності, виділивши для опису діяльності спеціаліста базові характеристики, серед яких якості (індивідуально-топологічні параметри) особистості, що забезпечують успішність дій в обраній галузі, ціннісні орієнтації та установки [6:27].

Аналіз наукової літератури з дослідження особистісної складової моделі спеціаліста свідчить про існування суттєвих відмінностей щодо її змісту. Проте науковці виділяють особистісні якості, якими повинен володіти випускник ВНЗ, незалежно від фаху: відповідальність перед справою та людьми, добропорядність, соціопривабливість, єдність слова та діла (О. Мельничук, А. Яковлева); фізичне, психічне та моральне здоров'я, освіченість, загальнокультурну грамотність (Г.Б. Скок); креативність, контактність, самоконтроль (Е.Ф. Зеєр) [3:23].

Професійно важливі якості особистості, на думку М.І. Лук'янової, виступають в ролі тих внутрішніх умов, «проходячи» через які, зовнішні характеристики та вимоги діяльності перетворюються в компетентність вчителя [2:58].

Проаналізувавши у ході дослідження над даною проблемою різні підходи до визначення поняття професійна компетентність вчителя [5], ми дійшли висновку, що професійна компетентність вчителя інформатики – це система знань та вмінь, оволодіння якими дозволить розв'язувати типові професійні задачі, а також проблеми, що виникають в реальних ситуаціях його педагогічної діяльності як вчителя – предметника, здатність вчителя до професійного та особистісного зростання.

В структурі професійної компетентності вчителя інформатики виділили мотиваційно-ціннісний, змістовний, діяльнісний, особистісний та дослідницько – рефлексивний компоненти.

Істотне значення для продуктивної професійної діяльності вчителя інформатики має *особистісна складова* професійної компетентності. Так А.А. Деркач і Н.В. Кузьміна, визначаючи професійно важливі якості особистості як "прояв психологічних особливостей особистості, необхідних для засвоєння спеціальних знань, здібностей і навичок, а також для досягнення суспільно прийнятної ефективності в професійній праці", вважають, що такі якості містять у собі "інтелектуальні (мислення), моральні (поведінка), емоційні (почуття), вольові (здатність до самоврядування), організаторські (механізм діяльності)".

При цьому особливе значення для здійснення професійної діяльності має не стільки рівень вираження цих окремих важливих властивостей особистості, скільки їх тісні й позитивні взаємозв'язки, завдяки яким виникає процес їх взаємопосилення. У результаті цих взаємозв'язків у педагога, як відзначав І.Д. Пехлецький, формуються такі компоненти індивідуального стилю викладання, як комунікативний і організаторський. Без вироблення такого індивідуального стилю викладання просто неможливо вирішити ряд педагогічних завдань [8].

Критеріальними показниками сформованості особистісної складової

професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики є: організаторські якості (механізм діяльності), гнучкість мислення і поведінки, емпатійність, педагогічний такт.

Педагогічна діяльність характеризується динамізмом, варіативністю, що потребує від учителя усвідомлення своєї ролі в цьому процесі, прояву творчості з врахуванням ситуації, здатності адекватно реагувати на зміни, що відбуваються, та здатності до самореалізації себе в проблемних ситуаціях.

Гнучкість мислення та поведінки передбачає самостійне перенесення раніше засвоєних знань, умінь, способів діяльності у нові ситуації, бачення проблеми, що виникає, з різних рольових позицій, комбінування раніше відомих способів у новий. Велике значення мають розумова мобільність, здібність включати у нові взаємозв'язки вже відомий зміст, використовувати можливість вибору при розв'язанні проблем як в професійній діяльності, так і в повсякденному житті [2:60].

Наступний критеріальний показник – емпатійність – розуміння емоційного стану, проникнення – відчуття переживань іншої людини [4:463]. У контексті міжособистісної взаємодії та сприйняття мова йде про уміння поставити себе на місце учня, поглянути на подію з його позиції, емоційно відгукнутись на його проблеми.

Здатність до міжособового спілкування, ведення діалогу, переговорів, наявність педагогічного tactu, що визначає стиль поведінки учителя, спричиняє упевненість учнів у доброзичливості вчителя, його чуйності, доброті, толерантності. Відчуття учителем учня, усвідомлення своєї ролі у педагогічному процесі і мети своїх виховних дій зумовлює педагогічний такт, сутність якого полягає у творчому вмінні обирати в кожному конкретному випадку таку лінію поведінки, такий підхід (з допомогою слова, вчинків, погляду, тону, жестів, міміки тощо), які оберігають честь і гідність учнівського колективу, кожного учня, не принижуючи і не возвеличуючи його честі та гідності. Обов'язкова передумова педагогічного tactu – знання індивідуальних особливостей психічного стану, настрою і переживань учнів. Один і той же засіб виховного впливу може дати різні результати, залежно щодо кого, коли, за яких умов і як його застосовують. У цій справі немає стандартних рецептів. Педагогічний такт, за словами В.Сухомлинського, передбачає здатність учителя поставити себе на місце учня, бачити себе в учневі та учня в собі.

Професійна компетентність вчителя інформатики забезпечується сформованістю її вказаних компонентів. Становлення кожного компоненту пов'язане з формуванням його характеристик і властивостей як частини цілісної системи. Особистісний компонент є системоутворюючим елементом у структурі професійної компетентності, тому його формування є важливою умовою формування та підвищення професійної компетентності вчителя.

Література

1. Концепція загальної середньої освіти (12 – річна школа) // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, 2002. – №2. – С. 3 – 22.
2. Лукьянова М.И. Психолого – педагогическая компетентность учителя // Педагогика, 2001 – №10 – С.56 – 61.
3. Пищулин В.Г. Модель выпускника университета // Педагогика, 2002. – №9. – С.22 – 27.
4. Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. 2 – е изд., испр. и доп. – М., 1990. – 568 с.
5. Сікора Я.Б. Професійна компетентність вчителя інформатики як об'єкт педагогічного аналізу // Модернізація вищої освіти у контексті євроінтеграційних процесів: Збірник наукових праць учасників Всеукраїнського методологічного семінару з міжнародною участю. – Житомир: Вид – во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 332 с. – С. 200 – 207.

6. Смирнова Е.Э. Пути формирования модели специалиста с высшим образованием. – Л.: ЛГУ, 1977. – 140 с.
7. Суходольский Г.В. Структурно – алгоритмический анализ и синтез деятельности. – Л.: ЛГУ, 1976. – 120 с.
8. Цимбал С.В., Вознюк О.В., Кубіцький С.О. Синергетичний та акмеологічний аспекти формування професійної компетентності студентів // Науково – методичний збірник "Нові технології навчання". – 21 березня 2007 р. <http://www.agronmc.com.ua>

Світлана Поплавська

здобувач кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МЕДИЧНОЇ СЕСТРИ І ХВОРОГО

На сучасному етапі розвитку українського суспільства виникає гостра проблема у поліпшенні якості професійної медичної освіти, що і слугувало основою відкриття на базі медичного коледжу Житомирського інституту медсестринства.

Природно, що така якість забезпечується, насамперед, високою сформованістю комунікативних знань, вмінь у студентів до взаємодії з пацієнтом на різних етапах лікування.

Зазначимо, що проблема формування професійної комунікативної взаємодії знайшла своє відображення у роботах І.Беха, Г.Васяновича, І.Зязюна, Н.Ничкало та ін. Проте доводиться констатувати, що ще недостатньо розкриті особливості формування професійної комунікативної взаємодії у студентів до виконання сучасних функцій медсестринства, що і є завданням даної статті.

Під готовністю до соціально–комунікативної взаємодії ми будемо розуміти наявність у студентів медичних коледжів здатності до вербального і невербального спілкування, відповідних професійних вмінь для оптимального обслуговування хворих з метою забезпечення їх поступового одужання та душевного спокою.

Комунікативна взаємодія можлива тільки в тому випадку, коли людина, що направляє інформацію (комунікатор), і людина, приймаюча її (реципієнт) мають подібну систему інформації [2:106].

Готовність до комунікативної взаємодії передбачає суму факторів, необхідних особистості для успішного перебування та співіснування у середовищі людей, трудового колективу. Це – вміння висловлювати свої думки, вміння дотримуватись правил поведінки. Це – моральність особистості, це і професіоналізм...і, врешті, здатність виявляти загально – людські якості (порядність, чуйність, доброта, гуманізм, почуття дружби, переживання за долю людей) [1:596].

З огляду на викладене, ми будемо розглядати готовність майбутнього медпрацівника до професійної діяльності як складне інтегральне утворення, що містить когнітивний, мотиваційний і емоційно–вольовий компоненти, та передбачає наявність стійких якостей особистості.

Для формування професійної комунікативної взаємодії майбутньої медичної сестри нами проведено формувальний експеримент, основою якого є спецкурс: "Розвиток готовності студентів медколеджів до комунікативної взаємодії".

Програмою передбачено використання, крім лекційних, семінарсько – практичних, тренінгових занять, значної кількості індивідуальних робіт, спрямованих на виявлення внутрішніх сутнісних сил студентів та їх здатності до перманентної оптимістичної суб'єкт – суб'єктної взаємодії.

Завданнями даного спецкурсу є:

- усвідомлення студентами структури готовності до комунікативної взаємодії;
- розуміння студентами типологічних та індивідуальних особливостей хворих;
- наявність знань студентів про сутнісну характеристику суб'єкт – суб'єктної взаємодії, яка є основою взаємодії комунікативної;
- формування відповідних вмінь щодо особливостей взаємодії медичного працівника з хворими;
- сформувати загальне розуміння студентами особливостей менеджменту медичного персоналу та можливостей запровадження його положень у майбутньому в реальну медичну практику.

У центрі уваги медичного працівника перебувають психічні реакції хворої людини. Значимим стає аналіз як їхніх клінічних особливостей, так і оцінка факторів, що сприяють виникненню в конкретної людини певного типу психічного реагування на власну хворобу.

Для діагностування причини та суті захворювання пацієнта на етапі клінічного обстеження, лікарю та медичній сестрі доцільно насамперед засобами візуальної психодіагностики виявляти особливості типу особистості хворого. Це, звичайно, надто складне явище, однак, за мімікою, пантомімікою, голосом і зовнішнім виглядом хворого це можна дослідити. А.Личко виділяє 13 типів реагування пацієнта на хворобу. Серед них особливо важливими постають: гармонійний, тривожний, іпохондричний, меланхолічний, апатичний, неврастенічний, обесивно – фобічний, сенситивний, егоцентричний, ейфоричний, анозогнозичний, ергопатичний, паранойяльний [3].

Гармонійний. Оцінка свого стану без схильності перебільшувати його важкість й без підстав бачити все в темному світі, але й без недооцінки важкості хвороби. Прагнення у всьому активно сприяти успіху лікування. Небажання бути тягарем для інших [3:232].

Тривожний. Безперервне занепокоєння відносно несприятливого перебігу хвороби, можливих ускладнень, неефективності й навіть небезпеки лікування. Пошук нових способів лікування, спрага додаткової інформації про хворобу, імовірні ускладнення, методи терапії, безперервний пошук “авторитетів”. На відміну від іпохондрії більше цікавлять об'єктивні дані про хворобу (результати аналізів, висновку фахівців), чим власні відчуття [3:233].

Іпохондричний. Зосередження на суб'єктивно – хворобливих й інших неприємних відчуттях. Прагнення постійно розповідати про захворювання. На їхній основі перебільшення дійсних і пошук неіснуючих хвороб і страждань. Перебільшення побічної дії ліків. Поеднання бажання лікуватися й недовіра в успіх, вимоги ретельного обстеження й остраху наслідків [3:233].

Меланхолічний. Пригніченість хворобою, недовіра у видужання, у можливе поліпшення стану, в ефект лікування. Активні депресивні висловлювання. Песимістичний погляд на все навколо. Недовіра в успіх лікування навіть при сприятливих об'єктивних даних [3:234].

Апатичний. Повна байдужність до своєї долі, до результатів лікування. Пасивне підпорядкування процедурам і лікуванню при наполегливому спонуканні зі сторони. Втрата інтересу до всього, що раніше хвилювало [3:234].

Неврастенічний. Поводження по типу “драгівливої слабкості”. Спалах подразнення, особливо при болях, при неприємних відчуттях, при несприятливих даних обстеження. Важке перенесення больових відчуттів.

Нетерпимість. Нездатність чекати полегшення. Надалі – каяття за занепокоєння й нестриманість [3:235].

Обесивно – фобічний. Тривожне переживання насамперед стосується побоювань не реальних, а малоймовірних ускладнень хвороби, невдалого лікування, а також можливих (але малообґрунтованих) негараздів у житті, роботі, сімейній ситуації у зв'язку із хворобою. Уявлювана небезпека хвилює більш, ніж реальна. Захистом від тривоги стають прикмети й ритуали (нав'язливі думки) [3:235].

Сенситивний. Орієнтація на думку й оцінку оточуючих. Побоювання, що оточуючі люди стануть уникати, вважати неповноцінним, зневажливо ставитися, розпускати плітки або несприятливі відомості про причину й природу хвороби. Острах бути тягарем для близьких через хворобу й недоброзичливе відношення з їх боку [3:236].

Егоцентричний. “Входження у хворобу”, виставлення напоказ близьким й оточуючим свого страждання і переживання із метою повністю заволодіти їхньою увагою. Вимога виняткової турботи – усе повинні забути й піклуватися тільки про хворого. В інших людях, що також вимагають уваги й турботи, бачать тільки “конкурентів” і ставляться до них неприязно. Постійне бажання показати своє особливе положення, свою винятковість відносно хвороби [3:236].

Ейфоричний. Необґрунтовано підвищений настрій. Зневага, легковажне відношення до хвороби й лікування. Надія на те, що “саме собою все обійдеться”. Бажання одержувати від життя все, незважаючи на хворобу. Легкість порушень режиму, хоча ці порушення можуть неприємно позначатися на перебіг хвороби [3:237].

Анозогнозичний. Активне відкидання думок про хворобу, про можливі її наслідки. Невизнання себе хворим. Відмова від обстеження й лікування. Бажання “обійтися своїми засобами” [3:237].

Ергопатичний. “Занурення від хвороби у роботу”. Навіть при важкості хвороби й стражданнях намагання будь – що – будь продовжувати роботу. Трудяться з жорстокістю, із ще більшою запобливістю, чим до хвороби, роботі віддають увесь час, намагаються лікуватися й піддаватися обстеженню так, щоб це залишало можливість продовжувати працювати [3:237].

Паранойяльний. Упевненість у тім, що хвороба є результатом чийогось злого наміру. Крайня підозра до ліків і процедур. Прагнення приписувати можливі ускладнення лікування або побічні дії ліків недбалості або злому наміру лікарів і персоналу [3:238].

Загальні принципи щодо типів психічного реагування людини на захворювання, закономірності формування відношення до хвороби поєднуються зі специфічними особливостями психічного стану пацієнтів, у яких виникли хвороби. Можна говорити про вплив самої хвороби на характер реагування на її виникнення, успішність лікування й результат. При цьому, типовість реакції на захворювання залежить від параметрів хвороби в такій же мірі, як і від індивідуально – психологічних особливостей людини.

Література

1. Менделевич В.Д. Клиническая и медицинская психология. Практик. рук – во. – М.: Медпресс, 1999. – 592с.
2. Пасечко Н.В. Основи сестринської справи (курс лекцій). – Тернопіль: Укрмедкнига, 1999. – 496с.
3. В.Н.Платонов. Система підготовки спортсменів в олімпійському спорті. Словник термінів. – К.: вид – во “Олімпійська література”, 2004. – 782с.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Молода суверенна держава Україна прагне інтегруватися у цивілізовану світову спільноту та європейську співдружність як рівноправний партнер. Для цього необхідно вирішити ряд проблем, серед яких значне місце відводиться вихованню високоморальної, освіченої, духовно розвиненої особистості як основного феномена суспільного життя. Закономірно, що ці проблеми вирішуються як у навчальному – виховному процесі національної школи, так і у позаурочній виховній діяльності.

Відтак постають одвічні питання – “Який ідеал плекати в душах майбутніх громадян?”, “Кого і як виховувати?”, “Як допомогти особистості стати громадянином?” – в епіцентрі діяльності українського суспільства. І.Г. Єрмаков стверджує: коли триває інтенсивне переосмислення цінностей, долаються консерватизм і стереотипи педагогічного мислення, коли навчальні заклади отримали право вибору шляхів навчання і виховання, лише особистісно зорієнтованому вихованню, на переконання науковця, під силу “досягнення розвивальної мети, оскільки воно спрямоване на усвідомлення вихованцем себе як особистості, на його вільне і відповідальне самоствердження” [12: 55]. Тобто, мова йде про можливість формування громадянської особистості “через самоствердження індивіда, котрий самореалізується в соціумі: по – перше, через активну роль його у процесі індивідуалізації; по – друге, через занурення його в соціальний контекст” [8: 118].

Аналіз сучасних наукових поглядів на проблеми виховання громадянина дає привід стверджувати, що однастайності у визначенні що ж таке “громадянськість”, “громадянське виховання” немає.

В.І. Шинкарук визначає “громадянськість” як духовно – моральну цінність, світоглядну і психологічну характеристику особистості, що визначає її обов’язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною [14: 38].

Терміни “громадянськість”, “громадянський” прийшли в педагогіку із суспільних наук, де так визначено прояв патріотизму до держави, свого народу: “Громадянськість – це спрямованість на користь суспільства, підпорядкування особистих інтересів громадянським, служіння Батьківщині; користування правилами і виконання обов’язків, встановлених законами держави” [5]. Водночас, громадянськість трактують як усвідомлення й відчуття особою власної причетності до своєї держави та власної відповідальності за державу, сім’ю тощо.

Цю думку можна підсилити твердженням першого президента України М.С. Грушевського, який писав: “Я вважаю, що та стадія українського життя, в яку ми увійшли, вимагає високого морального настрою, спартанського почуття обов’язку, певного аскетизму і навіть героїзму від українського народу... Хто хоче бути гідним громадянином, той мусить видобути із себе сі моральні сили” [10: 43].

У педагогічному словнику С. Гончаренка “громадянське виховання – це формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною та захищеною” [13: 30].

Громадянське виховання покликане виховувати у молоді людини високі

моральні ідеали, почуття любові до своєї Батьківщини, потреби у служінні їй. Відомо, що основні риси громадянина формуються в молодому віці, під впливом загально народних, національних цінностей, у взаємодії особистості із суспільством, яке на кожному етапі представляють сім'я, школа, різноманітні колективи.

Удосконалення будь – якого суспільства немислиме без систематичної й спрямованої роботи з розвитку, й становлення особистості. Але досягти зрілості як особистість людина здатна лише через громадянське бачення світу, через оцінку всього, що відбувається навколо, з позицій власної активної участі й відповідальності за те, що відбувається в суспільстві. І, хоча, потреба бути громадянином своєї держави є цілком природною, сама собою вона не зможе реалізуватися. Допомогти в цьому кожній людині, особливо підростаючому поколінню, покликане громадянське виховання.

Реформа освіти ставить проблему виховання громадянина на перше місце, оскільки добре відомою є незаперечна істина: щоб демократія стала реальністю життя, потрібна зацікавленість людей у досягненні суспільно важливої мети і відповідальність за долю суспільства, як за свою власну; потрібне сприяння зближенню інтересів особи, суспільства, держави і подолання, або, хоча б, послаблення суперечностей між ними.

Безперечно, проблема єдності й погодженості існування людей у реальному житті існувала завжди. „Немає людини без любові до Батьківщини, і ця любов дає вихованню вірний ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з його поганими нахилами" [4:6 – 7].

І.Д. Бех розглядає громадянське виховання як таке, що поєднує в собі кілька різновидів виховання і "спрямоване, перш за все, на патріотичне і правове", хоча при цьому не виключає моральності. Це дозволило вченому виокремити блок громадянських якостей (20 одиниць), які характеризують людину як патріота своєї держави: громадянська свідомість, почуття громадянської гідності, почуття громадянської відповідальності та обов'язку, громадянська мужність, прихильність до державних інтересів, суспільна ініціативність, громадянська дисциплінованість, національна гідність, готовність захищати Батьківщину, піклування про державну мову, про природу, правосвідомість, громадянська активність, вірність, політична воля, прихильність до вселюдських цінностей, повага національних традицій, державний оптимізм [2: 4 – 5].

Сучасна педагогічна теорія й практика ставить перед школою завдання відродження та оновлення громадянського виховання, наповнення його новим змістом, а життєдіяльність підлітків новими, державно зорієнтованими потребами, оскільки цінні громадянські орієнтації не є узагальненими поняттям обов'язково співвідносяться із психофізичними характеристиками особистості. При цьому прояв тих, чи інших громадянських якостей, свідчить про результативність та рівень організації виховної роботи в конкретному навчальному закладі.

Зважаючи на те, що нинішнє молоде покоління має власну життєву філософію, ціннісні орієнтації, можна вести мову про їх громадянську орієнтацію за нових умов розвитку суспільства. Адже, як зазначається у Національній доктрині розвитку освіти [12: 4], без цілеспрямованої орієнтації на соціальну активність молодого громадянина вирішити виховні завдання неможливо.

За таких обставин постає необхідність по – новому поглянути й на проблему громадянськості саме з точки зору виховання підлітків, формування їх позиції, політичної культури. Адже мова йде про знання, навички, вміння, які повинні стати

"дієвими збудниками підлітків у їх повсякденній діяльності як у власних, так і в загальнолюдських інтересах, в інтересах суспільства і себе особисто.

При цьому, як зазначають дослідники І.Д. Бех, О.І. Вишневський, Т.Д. Дем'янюк [1; 3; 6], невід'ємною частиною особистості у процесі формування громадянина є зміна форми, змісту і зусиль виховного впливу. Тому й виховний процес необхідно розглядати як еволюцію, розвиток, і орієнтацію на створення нових якостей особистості громадянина.

У реальному житті, у процесі створення і розвитку систем громадянського спрямування особистості власне громадянська орієнтація розглядається як інтегроване явище, яке спрямовує ідеали і зміст життєдіяльності особистості, у якому органічно пов'язані гуманістична та демократична свідомість, реальна громадянська творчість та соціально зріла активність громадянина.

Проте, зважаючи на суперечливість нинішніх соціально – економічних та духовно – політичних потреб нинішніх підлітків, новий час та нові умови потребують утвердження інших соціально ціннісних орієнтацій, переконань, установок на вироблення громадянської компетенції. У цьому плані досить неординарним є міркування Н.Є. Щуркової щодо розуміння спрямованості особистості як системи ціннісних орієнтацій на цілі життєдіяльності та засоби їх досягнення [9]. Її думки перегукуються з окремими положеннями інших вчених – система установок (К.К. Платонов); система потреб, мотивів, поглядів, устремлінь (Л.І. Божович); система ставлення людини до оточуючої дійсності (В.Н. Мясищев). Ці та інші автори (Н.Д. Левітов, Д.Т. Ковальов) ядром у структурі особистості вважають її спрямованість, зорієнтованість на соціально обумовлену основу особистості, яка характеризує її в цілому [7: 39].

Л.І. Божович, Л.С. Славина, М.Й. Боришевський розуміють під спрямованістю мотиви діяльності особистості в її ієрархічній послідовності; вибірковою активністю особистості у її ставленні до довкілля вважають спрямованість А.Т. Ковальов, В.Н. Мясищев; активну діяльність, спрямовану на досягнення певних життєвих цілей – Г.Д. Луков і К.К. Платонов; потреби, ідеали, установки – Л.С. Рубінштейн [7: 40].

Залежно від того, який зміст вкладено у поняття "спрямованість", автори дають їй відповідне визначення. Так, спрямованість визначається як система потреб, цілей, мотивів діяльності; як певне узагальнююче начало, яке охоплює всі форми людської психіки від потреб до ідеалів; як соціально обумовлені особливості (інтереси, світогляд, ідеали, відносини); як ієрархічно стійка система домінуючих мотивів, які визначають структуру всієї мотиваційної сфери; як одну із найважливіших сторін особистості, яка вбирає в себе соціальну і моральну цінності.

Виходячи із змісту наукових положень, Ю.І. Завалевський дав таке визначення громадянської спрямованості особистості: це прояв особистістю нахилу до певної сфери діяльності на основі домінуючих інтересів і високих державницьких потреб, для якої притаманне певне ставлення до дійсності, суспільства, держави і яка інтегрується в особистісній позиції [7]. Проявом громадянської спрямованості особистості є її ставлення до суспільства, до дійсності, до людей, до самої себе.

Великі можливості для реалізації громадянської спрямованості молодших підлітків має позаурочна виховна діяльність, яка створює умови для спільної та самостійної діяльності, допомагає оволодіти такими способами самоствердження, які б не обмежували інтереси інших людей, суспільства.

Позаурочна виховна діяльність з учнями – це організовані та цілеспрямовані заняття, що проводяться школою, позашкільними установами в позаурочний час і

мають на меті розширення та поглиблення знань, умінь, навичок школярів, розвиток їхньої самостійності, а також задоволення інтересів, забезпечення відпочинку [9: 38].

Позаурочні виховні заходи громадянської наповненості мають спиратися на знання, здобуті на уроках, поглиблювати та розширювати їх, мати певну систему, враховувати принципи послідовності, наступності, вікові та індивідуальні особливості школярів, їх інтереси і бажання.

Позаурочна діяльність громадянського спрямування сприяє глибшому вивченню молодшими підлітками історії української держави, виробленню вмінь глибоко вивчати дії суспільно – політичного життя країни, її актуальність пояснюється тим, що сучасні підлітки не захищені від негативного впливу насильницької ідеології, прагнення досягти вершин матеріального благополуччя будь – яким шляхом. Тому в організації позаурочної діяльності з учнями підліткового віку потрібно це враховувати, щоб праця кожного педагога позитивно впливала на формування особистості кожного школяра.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання – нова освітня філософія // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 1. – С. 16 – 19.
2. Бех І.Д. Психолого – педагогічні умови виховання у молоді громадянськості // Громадянське виховання молоді в умовах трансформації суспільства: Збірник наукових статей. – Черкаси, 1998. – С. 3 – 6.
3. Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій / За ред. О. Вишневського. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
4. Вишневський О. Ще раз про народження громадянина. Національність і громадянськість у сучасному українському вихованні // Освіта. – 2002. – 6 – 13 лютого. – С. 6 – 7.
5. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник. – К.: Вид. Центр “Академія”, 2001. – 284 с.
6. Дем’янюк Т.Д. Методика виховання в сучасній школі: Навчальний посібник. – К.: НМЦ середньої освіти МОН України, 2000. – 286 с.
7. Завалевський Ю.І. Формування громадянської спрямованості старшокласників у виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів: Дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / Інститут проблем виховання АПН України. – К.: 2003. – 204 с.
8. Киричук О.В. Формування в учнів активної життєвої позиції. – К.: Рад. школа, 1983. – 137 с.
9. Кобзарь Б.С. Основы формирования гуманных взаимоотношений учащихся школ – интернатов для детей – сирот и детей, оставшихся без опеки родителей, во внеурочной деятельности. – К.: “Ситлос”, 1999. – 250 с.
10. Кубинська Л. Педагогічні погляди на громадянське виховання особистості видатних українських діячів ХХ ст. // Українська література в ЗОШ. – 2005. – № 11. – С. 42 – 44.
11. Мистецтво життєтворчості особистості: Науково – методичний посібник: У 2 Ч. / В.М. Доній та ін. (ред.). Ін – т змісту і методів навчання. – К., 1997. – Ч. 1: Теорія і технологія життєтворчості. – 392 с.
12. Національна доктрина розвитку освіти. Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002. – Освіта України. – № 33. – 23 квітня 2002 року. – С. 4 – 6.
13. Український педагогічний словник / Під ред. Гончаренко С. – К.: Либідь, 1997. – 370 с.
14. Шинкарук В.І. Філософський словник. – К., 1986. – 796 с.

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ В ІНСТИТУТАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ЗА УМОВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Об'єктивними умовами самореалізації особистості в професійній діяльності на початку ХХІ століття є доступність необхідного освітньо-інформаційного поля, озброєння людей не стільки готовими знаннями, скільки способами здобуття, осмислення та використання цих знань у нових обставинах. Сучасна цивілізація з її гуманізацією і демократизацією суспільних відносин, швидкою зміною техніки і технологій, інтелектуалізацією праці передбачає необхідність нової формули освіти – "освіта через усе життя".

Тому не менш актуальним є післядипломна підготовка педагогічного фахівця.

На сьогодні це можливо лише за умови впровадження сучасних ідей і технологій освіти, які вбирають новітні вітчизняні та зарубіжні психолого-педагогічні здобутки щодо активізації навчання як провідного принципу освітнього процесу, забезпечення раціонального рівня комп'ютеризації викладання та учіння. Саме ця потужна науково – педагогічна база в сукупності з сучасними розробками в галузі інформаційних засобів сприяє розвитку дистанційного навчання.

Розвиток дистанційного навчання знаходить сьогодні відбиття в цілеспрямованій державній політиці України щодо інформатизації суспільства (Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття), Закон України "Про Національну програму інформатизації", Указ Президента України "Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні", проект Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті).

Паралельно із законодавчою базою розвивається науково – методична база дистанційного навчання. Спеціальному вивченню підлягають такі аспекти: педагогічні підходи до комп'ютеризації навчального процесу (Б. Гершунський, Є. Машбиц, І. Підласий); концептуальні педагогічні положення про дистанційне навчання (О. Андрєєв, В. Кухаренко); дидактичні властивості комп'ютерних засобів (Є. Полат); дидактичні функції спілкування у дистанційному навчанні (О. Рибалко); методи творчого навчання за допомогою телекомунікаційних засобів (Г. Андріанова, Е. Хуторський).

Розглянуті дослідження доводять, що аспект активізації пізнавальної діяльності вчителів інформатики за умов дистанційного навчання розкривається частково, а в системі післядипломної педагогічної освіти не розкривається взагалі.

А також наявні дослідження не торкаються таких важливих питань, як необхідність застосування цілісного комплексу методів і прийомів активізації пізнавальної активності в нових умовах використання освітянами сучасних інформаційних засобів.

Найлегше вирішити дане питання щодо вчителів інформатики, адже саме вони найкраще володіють комп'ютером, а потім – на базі розробок та отриманих висновків – розробити курси дистанційного навчання для вчителів інших напрямків.

Метою цієї статті, як складника нашого дослідження, є визначення активізації пізнавальної діяльності вчителів інформатики в інститутах післядипломної освіти за умов дистанційного навчання.

У зв'язку з переходом до безперервної системи освіти України вагомість дистанційного навчання здобуває все більшого значення, але ця проблема недостатньо висвітлена в науковій літературі.

Пізнавальна активність розглядається вченими (В. Андреев, Л. Арістова, М. Данилов, Г. Костюк, В. Лозова, М. Махмутов, В. Оконь, Т. Шамова, Г. Щукіна та ін.) як складна, інтегральна категорія, що тісно пов'язана з метою, пізнавальними мотивами, розумово-емоційною чутливістю тих, хто навчається, проявами самостійності, більш або менш розвинутим творчим мисленням, володінням евристичними та креативними методами пізнання. Пізнавальна активність – це не тільки діяльність суб'єкта, але й ставлення його до процесу діяльності, якість самої діяльності.

На підставі аналізу науково-методичної літератури (О.Андреев, В.Кухаренко, Є.Полат, А.Хуторський та ін.) дистанційне навчання визначено як різновид відкритого навчання з використанням комп'ютерних та телекомунікаційних засобів.

Дослідження дистанційного навчального процесу дозволило виявити його основні особливості:

- орієнтація на самостійну пізнавальну діяльність вчителів інформатики;
- суттєві потенційні можливості дистанційного навчання для активізації навчально – пізнавальної діяльності вчителів інформатики;
- можливість організації відкритого навчання, розширення аудиторії споживачів освітніх послуг;
- інтеграція світових освітніх послуг;
- зниження за певних умов матеріальних витрат на організацію і здійснення процесу навчання [2: 53].

Проведений аналіз дає підстави вважати, що можливості новітніх комп'ютерних та телекомунікаційних технологій (мультимедіа, гіпертехнології, віртуальна реальність, Інтернет, технологія WWW, електронна пошта, чат-технологія тощо) значно ширші, ніж уже знайдені методи і засоби використання їх для активізації пізнавальної діяльності. Головна причина цього полягає в недостатньому психолого-педагогічному обґрунтуванні ролі і функцій інформаційних засобів у навчальному процесі. Одночасно наявні факти недоцільного використання комп'ютерних засобів навчання, коли порушуються принципи і логіка навчального процесу, ігноруються мотиваційні аспекти, розвивальна та активізуюча взаємодія тих, хто навчається і навчас.

Взагалі діалектична взаємозалежність позитивних якостей і нерозв'язаних проблем є неодмінною характеристикою сучасного стану дистанційного навчання. По-перше, комп'ютерні мережі безперечно ускладнюють діалог між суб'єктами навчання, але ж ці мережі забезпечують умови для ділового спілкування людей, які роз'єднані у просторі й не мають можливості безпосередньої взаємодії. По-друге, кваліфікований викладач під час читання "живої" лекції більш оперативно реагує на настрої та потреби своєї аудиторії, з якою працює "тут і зараз", однак, з іншого боку, завчасно підготовлені та чітко структуровані лекції на електронних носіях можуть вигідно відрізнитися обсягом і новизною наведеної інформації в умовах, коли сам вчитель визначає глибину й темп вивчення певної проблеми. По-третє, комп'ютерні навчальні програми – тренажери надають кожному вчителю можливість практично

застосовувати одержані знання у різноманітних проблемних ситуаціях, забезпечують індивідуалізацію підвищення кваліфікації. У той же час комп'ютерні тренажери створюють лише ілюзію реального процесу. Надмірне захоплення такою формою навчання за відсутності належного педагогічного управління (самоуправління) може поступово відірвати людину від реального життя, справжнього професійного і духовного спілкування [1: 76 – 77].

Саме рівень професійних якостей вчителя інформатики безпосередньо впливає на успіхи розв'язання глобальної проблеми сучасності – впровадження інформаційних технологій в усі сфери життєдіяльності суспільства. Навчальна дисципліна “інформатика” є профільною, тому підготовка та підвищення кваліфікації вчителів інформатики має набути фундаментального характеру, спиратися на теоретичні основи цієї науки, яка, незважаючи на величезну різноманітність і постійне удосконалення сучасних інформаційних технологій, не втрачає світоглядного, загальноосвітнього та загальнокультурного значення [3:49].

Утворення і застосування дистанційних видів інформаційних освітніх технологій може вирішити багато проблем підготовки і підвищення кваліфікації вчителів на сучасному рівні. Телекомунікаційна передача матеріалів навчальних курсів дає змогу планувати знання і використовувати педагогічну і наукову інформацію як в освітній установі, так і вдома або на робочому місці.

Дистанційне навчання у інститутах підвищення кваліфікації педагогічних працівників дозволяє надати процесу розвитку предметно – педагогічної компетентності вчителів інформатики особистісного характеру. Більш того вона містить умови, які забезпечують вдосконалення загальної педагогічної підготовки вчителів даного фаху, і при правильній її організації створює умови для отримання ними практичного досвіду, можливість самостійних дій, пошуку власного педагогічного стилю, отримання найновішого матеріалу та методик.

Основні напрямки професіоналізації дистанційного навчання: врахування специфіки роботи вчителя інформатики при розробці та введенні дистанційного курсу для вище вказаних педагогів; широке використання різноманітних його форм, які враховують специфіку професійної діяльності вчителів інформатики; спонукання вчителів до активної самостійної роботи з метою оволодіння новими знаннями, розробками, методиками роботи з учнями; моделювання та розв'язання педагогічних ситуацій, які сприяють вдосконаленню емоційної та вольової сфер особистості вчителя інформатики, його педагогічної техніки, педагогічних вмінь та особистісних якостей; психолого – педагогічне обґрунтування методів і форм дистанційного навчання. З іншого боку, дистанційне навчання включає аспект «педагогізації», який враховує професіограму вчителя інформатики.

Майбутнє дистанційної освіти пов'язане з формуванням концепції мобільного освітнього середовища.

Саме це середовище забезпечить новий рівень розвитку дистанційної освіти в Україні. Її функціонування базується на використанні методологічного досвіду найбільш перспективних вузів України, а також міжнародного науково – навчального центру ЮНЕСКО/МНУ, який нині є лідером в Україні з використання телекомунікаційних технологій в навчанні. Сьогодні центр – перший і єдиний навчальний заклад України, де проведена реальна дистанційна освіта з різних дисциплін [4:42].

На сучасному етапі необхідно здійснювати важливі заходи щодо впровадження технологій дистанційної освіти у навчальний процес, тобто науково–

методичну роботу, спрямовану на розробку єдиного підходу до підготовки і викладання курсів з використанням технологій дистанційної освіти на факультеті підвищення кваліфікації вчителів інформатики.

Хочеться сподіватись, що в найближчий час буде розроблена програма інформатизації всіх навчальних закладів України з урахуванням технологій дистанційної освіти. Для цього необхідно створити єдину комп'ютерну систему навчальних закладів Києва і всієї України. Єдина комп'ютерна мережа України буде прекрасною основою для розвитку системи дистанційної освіти, а значить і пізнавальної активності вчителів інформатики, насамперед.

Література

1. Десятков Т. Дистанційне навчання в системі неперервної професійної освіти // Педагогіка і психологія. – 2003. – №1. – ст. 75 – 80.
2. Виштак О. Использование технологии дистанционного обучения в ВУЗЕ // Педагогика. – 2005. – №1. – ст. 51 – 55.
3. Козлакова Г. Інформаційні технології: інтелектуалізація навчання у вищій школі // Вища освіта України. – 2002. – №1. – ст. 48 – 53.
4. Гусак Т., Малінко О. Можливість та перспективи дистанційного навчання в ВУЗІ // Рідна школа. – 2000. – №10. – ст. 41 – 42.

Тетяна Білошицька

аспірантка кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПЕДАГОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ У ПОПЕРЕДЖЕННІ КОНФЛІКТІВ МІЖ ВИКЛАДАЧЕМ ТА УЧНЯМИ

Аналіз навчально-виховного процесу в закладах середньої освіти свідчить про те, що повністю уникнути конфліктів між викладачем та учнями неможливо, вони постійно супроводжують наше життя. Різноманітність та складність форм міжособистісних контактів вимагає високого рівня готовності педагога до гуманної взаємодії з учнями, особливо в ситуації конфлікту. Від конструктивного чи деструктивного характеру взаємовідносин залежить адекватність процесу становлення особистості учня. Як зазначає Яценко Т.С. “існуюча до недавнього часу система підготовки учителя була орієнтована, в основному, на забезпечення його знаннями і в меншій мірі уміннями” [1:3]. Проблема полягає в тому, що викладачі мають низький рівень готовності працювати в нових умовах, пов'язаних з перебудовою змісту та організації виховного процесу, що передбачає перехід від авторитарно – дисциплінарної його моделі до особистісно орієнтованої, і на цьому ґрунті потребує реорганізації методів взаємодії викладача з учнями. У свідомості вчителів ще зберіглися залишки домінуючого колись авторитарно–дисциплінарного стилю спілкування, а в учнів пробуджуються елементи самоусвідомлення того, що вони є вільними громадянами та мають право на власну думку. Якщо вчитель дійсно бажає бути справжнім педагогом, а не просто формально відбувати свої професійні обов'язки, то йому необхідно враховувати, що саме він вирішує як складуться його стосунки з учнями.

У нашому дослідженні ми розглядаємо педагогічне консультування як один із засобів попередження конфлікту. Цей термін є новим у педагогіці та психології, адже досі консультуванням займалися лише психологи.

Звичайно, консультація педагога включає в себе й елементи роботи психолога, але тут існує суттєва відмінність. На думку Кочюнаса Р. “психологічне

консультування – це сукупність процедур, спрямованих на допомогу людині у вирішенні проблем та прийнятті рішень відносно професійної кар'єри, шлюбу, сім'ї, вдосконалення особистості та міжособистісних відносин” [2]. Існує більш широке визначення поняття – це професійне ставлення кваліфікованого консультанта до клієнта, яке зазвичай представляється як «особистість – особистість», хоча іноді в ньому беруть участь більш ніж двоє людей. Його мета – допомогти клієнтам зрозуміти те, що відбувається у їх життєвому просторі та осмислено досягнути поставленої мети на основі свідомого вибору при вирішенні проблем емоційного та міжособистісного характеру. Педагогічне консультування – це не професія, а лише частина функціональних обов'язків, один з різновидів роботи професійної діяльності педагога. На думку В. Е. Пахаліяна воно спрямоване на “спільну з професійними вихователями, вчителями, батьками й учнями взаємодію, яка дозволяє прояснити певні особливості поведінки дитини чи групи дітей, що, в свою чергу, створює можливості вчасного попередження чи подолання несприятливих тенденцій у стані та динаміці їх психологічного здоров'я, забезпечення психологічного благополуччя в розвитку особистості” [3:20]. Характерною рисою є те, що консультують не лише дітей, а, в першу чергу, вчителів та батьків. Адже не всі педагоги вміють адекватно поводитись у суперечливих ситуаціях, демонструвати гнучку поведінку, проявляти емпатію, бути толерантними, вбачати в учнях особистості, а не підлеглих. Тому, на наш погляд, педагогічне консультування є просто необхідною умовою для підвищення психолого–педагогічної компетенції викладачів та для того, щоб їх взаємодія з учнями була не просто безконфліктною, а продуктивною. Адже досить часто об'єктивно «ініціатором» конфліктної ситуації у більшості випадків є саме вчитель.

Мета даного дослідження – розглянути педагогічне консультування як засіб попередження конфліктів між викладачем та учнями. На нашу думку саме це допоможе вчителям та батькам підвищувати психологічну та педагогічну культуру, вміння продуктивно організовувати взаємодію учнів із старшим поколінням. Наявність психологічних знань, якими в наш час володіють досить багато людей, ще не є психологічною культурою. І.В. Дубровіна визначає культуру як “психологічні знання, основою яких є загальнолюдські гуманістичні цінності” [4]. На жаль, в сфері освіти в більшій мірі потребують саме знання, ніж психологічну культуру. Це створює благоприємну основу для маніпулювання учнями.

В сучасній літературі існує досить велика кількість матеріалів та досліджень, що стосуються консультування клієнтів з певних питань чи проблем. Велике значення мають праці засновника клієнт – центрованої терапії К.Роджерса, А.Маслоу, Ю.Є.Альошиної, А.Ф.Бондаренко, Ф.Є.Василук, С.Гледдінга, Р.Кочюнаса та інших. Поряд з цим можна констатувати очевидний дефіцит публікацій, в яких показано специфіку консультування в закладах освіти різного типу та спрямованості.

Предметом роботи педагога – консультанта є психологічна атмосфера у стосунках вчитель–учень, продуктивність їх спільної діяльності, а активна професійна взаємодія з усіма іншими суб'єктами (батьками, адміністрацією, педагогами та іншими) розглядається консультантом як необхідна умова та засіб, що забезпечує конструктивну взаємодію, психологічне благополуччя та ефективність спільної діяльності. На жаль, в наших закладах освіти немає спеціалістів, які б допомагали викладачам долати труднощі, що виникають під час навчально – виховного процесу. Діяльність шкільних психологів спрямована на вирішення

проблем учнівської молоді, покращення їх психологічного стану, а вчителі, особливо молоді спеціалісти, найчастіше віддані самі собі, і ефективність їх діяльності залежить від рівня їх готовності до самостійної професійної діяльності. Викладачі потребують кваліфікованої допомоги не менш ніж учні, тому педагогічне консультування спрямоване на допомогу педагогам та батькам, адже саме вони відповідають за виховання дітей, формування їх особистості. Тому в основі нашого розуміння педагогічного консультування лежить уявлення про профілактичну роботу спрямовану на спільне з педагогами, батьками та дітьми обговорення і прояснення можливих причин небажаної поведінки учнів, особистісних труднощів вчителів з метою вчасного попередження конфліктів та суперечок, подолання несприятливих ситуацій у навчально – виховному процесі.

Складним залишається питання щодо цілей педагогічного консультування, оскільки вони залежать від конкретних педагогічних ситуацій, проблем, що постали, особистості викладача чи учня. Ми виділяємо найзагальніші цілі, які має ставити перед собою педагог – консультант: сприяти змінам у поведінці вчителів, батьків та дітей; розвивати навички подолання труднощів при зіткненні з новими обставинами та труднощами; забезпечити ефективне прийняття важливих рішень; розвивати уміння налагоджувати та підтримувати міжособистісні стосунки; підвищувати психологічного – педагогічну компетентність вчителів тощо.

Важливо розуміти, що схеми та моделі дають лише можливість загального розуміння процесу консультування, а не визначають його дієвість. Ефективність залежить від наступних складових: особистість консультанта, тобто рівень емпатії, здатність прийняття і розуміння, толерантність, конгруентність як професійно – значимі якості консультанта; принципи роботи педагога – консультанта, тобто гуманність, активність, реалістичність, розмежування особистісних та професійних стосунків; організаційна складова консультативного прийому; структура процесу консультації.

Досить часто вчитель не може самостійно вирішити конфлікт, віднайти істинні причини непорозуміння. Він фіксує певні вчинки вихованців і намагається піддати їх корекції. Такий тиск викликає певний опір у учнів, адже не завжди педагог під час аналізу переносить акцент з поведінки дитини на її особистісні характеристики. В подібних ситуаціях консультант повинен допомогти викладачу розібратися, що ж керує поведінкою учня: чи це справді його переконання, чи ця дитина має загострену потребу в увазі та підтримці, чи вона не звикла взаємодіяти з іншими та працювати в колективі, або просто це гіперактивний учень. “Ті ж, хто не порушує правил поведінки, найчастіше випадають з поля зору вчителя, хоча їхні психологічні проблеми не менш складні й потребують розв’язання і підтримки. І ті, й інші мають стати об’єктом педагогічної уваги” [5:179].

Очевидно, що аналіз певної педагогічної ситуації слід починати з особистості та внутрішнього стану викладача. Особистісні проблеми неопосередковано відображаються на взаємовідносинах з учнями. Яценко Т.С. зазначає, що “педагог не може адекватно та глибоко розуміти інших, а тим більш допомогти їм, якщо не буде здатний розуміти самого себе” [1:15]. Розглянемо загальну модель структури педагогічного консультування. Вона охоплює пов’язані між собою головні етапи та відображає загальні риси проведення консультацій. На початковому етапі проводиться дослідження та аналіз суперечливої ситуації; на другому – визначення проблем; далі обговорюються можливі альтернативи вирішення непорозумінь за яким слідує планування, тобто здійснюється критична оцінка обраних шляхів подолання

суперечок. Після того, як викладач (колектив вчителів, батьки) обрав певну стратегію поведінки він реалізовує план дій у професійній діяльності. На заключному етапі педагог спільно із консультантом оцінює рівень досягнення мети та підсумовує досягнуті результати. Ця модель дає загальне уявлення про педагогічне консультування, методи і форми якого варіюються в залежності від конкретних ситуацій.

На підставі проведеного аналізу психолого–педагогічної літератури ми приходимо до наступних висновків. Педагогічне консультування є новим, але досить ефективним засобом попередження та профілактики конфліктів між вчителями та учнями. Педагог–спеціаліст консультує, насамперед, дорослих: батьків дітей, педагогічний персонал та адміністрацію. Відповідно до цього у зміст консультацій включаються ті проблеми, що існують у дорослих по відношенню до дитини. Активна взаємодія з дорослими дає можливість вчасно організувати умови, які попереджують виникнення несприятливих ситуацій та конфліктів. В результаті консультування у вчителів та батьків з'являються можливості для наступного: підвищення психолого – педагогічної компетенції; розвитку конгруентності та толерантності як професійно – значимих якостей педагога; розвитку та вдосконалення навичок, що допомагають самостійно віднаходити ефективні рішення щодо власних проблем; конструктивно вирішувати суперечки; продуктивно взаємодіяти з учнівською молоддю.

Література

1. Яценко Т.С. Активна соціально – психологічна підготовка вчителя до спілкування з учнями: Кн. для вчителя. – К.: Освіта, 1993. – 208 с.
2. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования. – М.: Академический проект, 1999. – 240 с.
3. Пахальян В.Э. Психологическое консультирование: Учебное пособие. – СПб.: Лидер, 2006. – 256 с.: ил.
4. Рабочая книга школьного психолога / Под ред. И. В. Дубровиной. М.: Просвещение, 1991. – 303 с.
5. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2004. – 335 с.
6. Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. – Изд. 2 – е. – М.: Независимая фирма «Класс», 1999. – 208 с.

Юрій Корнійчук

здобувач кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

МОДЕЛЮВАННЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Сучасна система підготовки кваліфікованих фахівців для Збройних сил України потребує серйозного реформування, як, власне, і вся система освіти, яка знаходиться під впливом соціокультурних змін, що відбуваються в українському суспільстві. При цьому професіоналізм майбутнього офіцера – вихователя значною мірою залежить від двох головних аспектів: 1) моделі виховання, що застосовується у військовому інституті стосовно майбутнього фахівця; 2) виховного навантаження зміст освіти, отриманої майбутнім офіцером під час навчання у вищому військовому навчальному закладі.

Проблема організації виховного процесу у вищих військових навчальних

закладах є предметом дослідження у соціології, філософії, психології, культурології, педагогіці [1:8]. Значне місце у цих дослідженнях відведено окресленню місця та ролі військового виховання у системі підготовки майбутнього офіцера. Однак зазначимо, що виховну систему ВВНЗ не можна зводити лише до військового виховання, наскільки б суттєву роль воно не відігравало. Ми пропонуємо визначати виховний процес у військовому інституті як динамічну систему засобів і прийомів виховання, спрямовану на реалізацію національної ідеї та національного ідеалу виховання, спрямовану на формування всебічно розвиненої цілісної особистості офіцера.

При цьому дослідження виховного процесу у військовому інституті спрямоване на проектування такої моделі виховного процесу, яка б враховувала складну ієрархію цілей виховання майбутніх офіцерів, побудовану на основі: суб'єкт – суб'єктної взаємодії всіх учасників виховного процесу у вищому військовому навчальному закладі; особистісно орієнтованого підходу до формування особистості майбутнього офіцера; аксіологічного компонента виховної системи, що ґрунтується на засадах громадянського суспільства, яке успішно розвивається в Україні [9].

Вказана вище модель не може не враховувати також комплексу соціально – педагогічних проблем, що виникають у середовищі студентів та курсантів ВВНЗ. Середовище військового інституту підлягає як позитивним, так і негативним впливам зовнішнього соціуму, як і будь – яке інше студентське молодіжне середовище. Тому при побудові моделі виховного процесу у військовому навчальному закладі треба враховувати потенційну девіантність частини студентської молоді, що виявляється останнім часом у зростанні алкогольної та наркозалежності, злочинних виявів тощо. На нашу думку, модель виховного процесу повинна містити кілька рівнів: превентивний, наявний (змістовий), та прогностичний. Такий підхід до побудови моделі виховного процесу у військовому інституті дасть можливість врахувати як екстеріоризаційні, так і інтеріоризаційні рухи у формуванні особистості фахівця. Погоджуємося з науковими підходами С.С. Вітвицької, М.І. Нецадима, В.В. Ягупова стосовно системності та комплексності проектування виховного процесу у вищому навчальному закладі з урахуванням його специфіки та майбутньої професійної діяльності випускників [2; 4; 6].

Специфіка організації виховного процесу у ВВНЗ полягає також у тому, що випускник такого навчального закладу, отримавши належне виховання під час навчання, має сам стати вихователем для солдатів і сержантів Збройних сил України. Тому виховний процес у військовому інституті є феноменом не лише особистісно, але й професійно зорієнтованим, про що свідчать проаналізовані нами наукові дослідження [1; 2; 10]. Однак зведення процесу виховання у військовому інституті до військового компонента є недоцільним. Деякі розбіжності у поняттях «військове виховання» та «виховання у військовому навчальному закладі», суттєві для побудови моделі виховання у вищому військовому навчальному закладі, представлені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Сутнісні відмінності у поняттях «військове виховання» та «виховання у військовому навчальному закладі»

Рівень розбіжностей	Характеристики військового виховання	Характеристики виховання у військовому навчальному закладі
На рівні мети	Орієнтоване на виховання воїна – патріота	Орієнтоване на виховання спеціаліста – фахівця у своїй галузі

На рівні структури	Окремий компонент у структурі виховного процесу	Цілісне утворення	багатокомпонентне
На рівні результату	Результатом є виховання патріотизму, громадянськості, комплексу вольових та фізичних якостей тощо.	Результатом є виховання офіцера – громадянина, готового до виконання професійних обов'язків у Збройних силах України	

Здійснюючи теоретичну розробку моделі виховного процесу у військовому інституті, ми пропонуємо поєднати у ній такі компоненти: цільовий, змістовий, процесуальний, оцінно-результативний. Така взаємозалежна послідовність компонентів моделі дасть змогу врахувати як вимоги до побудови процесу виховання у вищому військовому навчальному закладі, так і його змістові характеристики.

Література

1. Актуальные проблемы педагогики и психологии высшей военной школы / Под ред. А.В.Барабанщикова. – М.: Воениздат, 1980. – 430 с.
2. Військове виховання: історія, теорія та методика / За ред. В.В. Ягупова. – К.: ВІ КНУ ім. Т.Шевченка, 2002. – 557 с.
3. Методичний посібник для керівного та професорсько – викладацького складу з організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України – К.: ГУВО, 1999. – 91с.
4. Нещадим М.І. Методологічні засади створення системи військової освіти в Україні // Наука і оборона. – 1998. – № 2. – С.33 – 40.
5. Психология и педагогика высшей военной школы: Учебное пособие / Под ред. А.В. Барабанщикова. – М.: Воениздат, 1989. – 366 с.
6. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – Житомир: Житомир.пед.ун – тет, 2002. – 160 с.
7. Ягупов В.В. Теорія і методика військового навчання: Монографія. – К.: Тандем, 2000. – 380 с.
8. Ротань М. Духовний потенціал військ – зброя перемагаючої сили: морально – психологічне загартування особового складу у процесі виховання // Народна армія. – 11.03.98. – С. 3.
9. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Просвещение, 1989. – 192 с.
10. Балл Г.О. Про психологічні засади формування готовності до професійної праці // Психолого – педагогічні проблеми професійної освіти: Науково – методичний збірник / Ред. І.А. Зязюна та ін. – К., 1998. – 384 с.

Людмила Поліщук

аспірантка кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ

Глобалізація соціальних, економічних та культурних процесів вимагає координального оновлення національної освіти України. Процес інтеграції України в Європейську спільноту потребує вивчення і впровадження освітніх норм і стандартів, а також пошуку розбудови національної системи освіти України.

Як зазначено в Державній національній програмі „Освіта” („Україна ХХІ століття”), „існуюча в Україні система перебуває в стані, що не задовольняє вимог, які постають перед нею в умовах розбудови української державності, культурного та

духовного відродження українського народу. Виявляється передусім у невідповідності освіти запитам особистості, суспільним потребам та світовим досягненням людства...” [1:5].

Тому виникає потреба в удосконаленні вищої педагогічної освіти і введення нових освітніх стандартів, які визначають пріоритетні завдання, що передбачає модернізацію змісту і методів підготовки майбутнього вчителя шляхом нової реалізації його потенційних можливостей. Учені – практики зазначають, що рівень конкурентоспроможності випускників вищих навчальних закладів України, у зв’язку з виходом на європейський ринок праці, потребує більш вимогливого ставлення до них, а це, в свою чергу, зобов’язує до глибокого аналізу тенденцій у європейській та світовій освіті. Згідно з Болонським процесом, одним із пріоритетних напрямів державної політики, щодо розвитку освіти є: підвищення соціального статусу і професіоналізму працівників освіти, посилення їх державної і суспільної підтримки [2:7]. У зв’язку з цим суспільство більш вимогливо ставить до професіоналізму педагога: його професійних знань, умінь, педагогічної культури, особистісних якостей.

Значимо, що проблему загальнопедагогічної підготовки у вищій школі розглядали в своїх роботах (О.Абдуллина, А.Андрущенко, Ю.Азаров, В.Сластенин, О.Піскунов, Л.Вовк, М.Свєтх, Е.Лузік, С.Гончаренко, В.Паламарчук); психологічні проблеми становлення особистості (О.Асмолов, І.Бех, О.Киричук, В.Моляко, В.Рибалка та ін.); проблеми загальної професійної підготовки майбутніх вчителів (А.Дубасенюк, О.Антонова, Ш.Зязун, А.Алексюк, І.Богданова, М.Фіцула та ін.). Проте проблеми загальнопедагогічної підготовки вчителя, зокрема й у Західній Європі не знайшли достатнього висвітлення.

Метою цієї статті є виявлення шляхів формування загально–педагогічних навичок та вмінь, обґрунтування необхідності пошуку нових засобів та форм підготовки майбутніх вчителів до педагогічної діяльності.

Сучасний підхід до актуальної проблеми загальнопедагогічної підготовки майбутніх вчителів характеризується зосередженням на формуванні готовності студентів до професійно – педагогічної діяльності, яка забезпечується сукупністю загальних і спеціальних компетенцій, як в теорії так і в практиці.

Під загально педагогічною підготовкою, ми розуміємо систему і цілісний процес, націлений на формування у майбутніх вчителів системи загально педагогічних знань, навичок та умінь, як в педагогічній теорії так і в навчальній практиці, а також творчого підходу до педагогічної діяльності [3:137]. За словами О.А.Абдуллиной „загальнопедагогічна підготовка – це системостворююче ядро в загальній системі професіональної підготовки вчителя” [3:13].

Система загальнопедагогічної підготовки є загальною і необхідною кожному вчителю, незалежно від його фаху. Фундаментальна теоретична та практична підготовка розширює професійний кругозір вчителя, дозволяє бачити будь–яку навчально – виховну проблему та знаходити рішення [4:230]. Основною метою загально педагогічної підготовки є становлення майбутніх вчителів професіоналами широкого профілю, які в своїй професійній діяльності повинні реалізувати різноманітні функції: освітню, виховну, розвивальну, дидактично–методичну, соціально–виховну. Адже вчитель є одночасно фахівцем, наставником, організатором діяльності дітей, активним учасником спілкування з учнями, їх батьками, колегами.

Особистість формується в процесі діяльності. Для вчителя – це педагогічна

діяльність, освоєння якої починається в період навчання, тобто в період формування загальної підготовки вчителя. Загальна підготовка вчителя зароджує необхідні професійно-особистісні якості, які потім забезпечують успіх професійного труда. Від школи та вчителя залежить майбутнє суспільство. Якщо вчитель не професіонал, то в першу чергу страждають діти. Іноді процес втрати знань і моральних переконань буває незворотнім. Тому вчитель повинен володіти високо розвинутим аналітичним мисленням, інтелектуальними вміннями та навичками, високим творчим потенціалом. Отже, одним із найважливіших компонентів системи навчання і виховання вчителя в навчальних закладах є загальна підготовка, яка представляє собою взаємозв'язок методичної та практичної підготовки.

Отже підводячи підсумки ми можемо зазначити, що формування загальнопедагогічної підготовки полягають у цілостності теорії та педагогічної практики, які розглядаються як ступені єдиного процесу пізнання. Тобто ми можемо сказати, що метою загальнопедагогічної підготовки є формування вчителя, володіючого основами педагогічної теорії та загальними практичними вміннями та навичками, як показником здатності використання теоретичних знань в практичній діяльності.

Література

1. Державна національна програма "Освіта", (Україна XXI століття. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
2. М.Ф.Степко, В.Д.Шинкарук, Я.Я.Болубаш та ін. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес – К., 2004. – 58 с.
3. О.А.Абдуллина Загальна педагогічна підготовка вчителя в системі вищої освіти – М.: Просвещение, 1990. – 141 с.
4. О.Є.Антонова Базові знання з педагогіки: Монографія – Житомир держ. ун – т, 2004. – 270 с.
5. Закон України "Про освіту", – Голос України, 1996. – 25 квітня. – 13 с.

Світлана Кирилюк

аспірантка кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Сучасний освітній процес відбувається за умов спадання морально-розвивального впливу важливих інститутів соціалізації: сім'ї, освітньо-виховних закладів, засобів масової інформації. До того ж у нинішній кризовій ситуації співтовариство дітей дедалі більше відокремлюється від дорослих. Постає необхідність у формуванні, особливо у молодшому підлітковому віці, такої важливої стрижневої якості як моральна відповідальність.

Зазначимо, що проблема моральності досліджується у вітчизняній педагогіці (А.Макаренко, В.Сухомлинський, І.Бех, М.Боришевський, В.Киричок, М.Левківський, М.Сметанський, А.Капська О.Сухомлинська, Т.Фасолько та інші).

Метою даної статті є окреслення та аналіз деяких виховних технологій, які дозволяють зміцнити вчинкові дії, поведінкові уміння та моральний досвід молодших підлітків.

У стратегічних документах нашої держави в освітньо-виховній галузі наголошується, що розбудова і вдосконалення суверенної, демократичної держави,

громадянського суспільства – це процеси, які вимагають утвердження громадянської культури, в основі якої формується система ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань, усвідомлюється місце в суспільстві. Тож цілком закономірним є пошук більш дієвих освітніх технологій, які сприяли б розвитку високomorальної особистості з високим рівнем громадянської компетентності, особистості, вимогливої до середовища самореалізації та здатної до його удосконалення. Вона є історично обумовленою потребою нинішнього суспільства.

У формуванні в учнів моральної відповідальності виникає нагальна необхідність у створенні комплексної системи різних видів педагогічної діяльності, органів самоорганізації школярів, стрижнем якої має бути громадянсько–правова освіта. О.Пометун трактує громадянську компетентність учня як сукупність освітніх елементів, що складається з сукупності знань, умінь, навичок, переживань, емоційно–ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які допомагають людині усвідомити своє місце в суспільстві, обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною і державою [3].

Прямуючи за Г.Троцько, під виховними технологіями будемо розуміти ті оптимальні способи та дії управління та організації моральної діяльності підлітків, котрі дозволять їм зміцнювати моральний досвід та подальше самовдосконалення.

У Концепції загальної середньої освіти наголошується, що школа – це простір життя дитини, тут вона не готується до життя, а повноцінно живе, і тому вся діяльність навчального закладу вибудовується так, щоб сприяти становленню особистості як творця і проектувальника власного життя. Позитивний досвід такої роботи нагромаджено в гуманітарній гімназії №5 та загальноосвітній школі І–ІІІ ступенів №9 міста Коростишева.

Серед інноваційних технологій, які використовують педагогічні колективи даних освітніх закладів, метод проектів посідає чільне місце і активно використовується у навчально–виховному процесі. Змістовна проектна робота екологічних гуртків здійснюється протягом багатьох років. Участь у обласному екологічному фестивалі "Голос Землі" щорічно приносить перемогу командам навчальних закладів. Гурток "ЕРА" (екологічний рух активістів) гуманітарної гімназії №5 м.Коростишева тісно співпрацював з Програмою місцевих екологічних планів – дій (МЕП) і громадською організацією "Поліська ініціатива" протягом 5 років (період дії Програми).

Два роки поспіль члени гуртка "ЕРА" вигравали гранти, розробивши проект дитячого екологічного табору праці і відпочинку "Чисте місто" (грант у сумі 500 американських доларів на його реалізацію) та проект "Матеріально–технічне забезпечення кабінету екології", на кошти якого було придбано прилади – тести для аналізу якості питної води (4000 доларів). Гуманітарна гімназія є єдиним навчальним закладом в Україні, що має такі прилади. Підготовлено екологічний проект "Творімо екологічно чисте майбутнє власними руками" (термін реалізації проекту 2006 – 2007 н.р.),. Місячник основ безпеки життєдіяльності проведено в навчальних закладах за проектами, координаторами яких стали заступники директорів з виховної роботи. Учителі не сковують ініціативу дітей, що і сприяє залученню до гуртків учнів 5 – 6 класів. Прищеплюють їм бажання доводити розпочату справу до логічного завершення, приймати правильні рішення, виконувати їх, нести відповідальність за результат.

Педагогічні колективи залучають молодших підлітків до написання тематичних рефератів, що в подальшому переростає в науково–дослідницьку

діяльність. Досвід ще раз засвідчує, що науково–дослідницька робота школярів (наукові семінари, тренінги, конкурси науково–дослідницьких робіт, конференції, написання рефератів, творчих робіт, презентація результатів роботи над проектами тощо), як і інноваційні освітні технології, є серйозним фактором розвитку їх творчого потенціалу. У процесі виконання дослідження у підлітків розвивається науковий світогляд, самостійність, критичне мислення, вміння аналізувати, узагальнювати, систематизувати, класифікувати тощо.

Різноманітною є діяльність шкільних інформаційних центрів. Зокрема, надсилаються прес – релізи про цікаві справи у місцеву газету; є можливість виступати по місцевому радіо, на телебаченні, брати участь у прямому ефірі; у співпраці з учителями формуються матеріали про здобутки, успіхи, пропозиції до обласних та всеукраїнських періодичних видань. Статті друкують у часописах "Педагогічна Житомирщина", "Історія в школах України", "Завуч", "Історія України", "Історія і правознавство" тощо. Влаштовуються прес–конференції з відомими громадськими діячами, випускниками, представниками ЗМІ. Юні журналісти формують громадянську компетентність через учнівські газети "Мажор" і "Школяр і К°". Зміст відповідає вимогам часу, уподобанням читачів, висвітлює шкільні новини. Створено рубрики, які сприяють співпраці учнівського та педагогічного колективів. Популярність газет зростає з кожним роком. Активно працюють учні 5 – 6 класів. Гуртки "Юний редактор" та "Інформ" навчають учнів відстоювати своє право та свободу думки і слова. Юнкори, маючи досвід роботи у шкільних ЗМІ, стають переможцями різноманітних творчих конкурсів. Така позаурочна діяльність спонукає до покращення рівня знань з мови, тому учні беруть участь у Всеукраїнському конкурсі знавців української мови імені Петра Яцика і окремі з них стають переможцями.

Педагогічні колективи гуманітарної гімназії № 5 та ЗОШ №9 м.Коростишева розуміючи цінність учнівського самоврядування у створенні для учнів широких можливостей для творчої самореалізації, орієнтують молодших підлітків на досягнення соціально – корисної, індивідуальної і суспільної мети, залучають до реформаторських процесів школи, забезпечують захист прав учнів, відвертають їхню увагу від асоціальних форм поведінки. Молодші підлітки на основі вільного, рівного, прямого виборчого права, шляхом таємного голосування залучаються до виборів голови учнівського самоврядування та уповноваженого з прав дитини згідно Типового положення про уповноваженого школи з прав дитини, розробленого Житомирським обласним центром молодіжних ініціатив. Виникає віра у дієвість правозахисної діяльності дитячого комітету по захисту прав дитини (омбудсмена).

Цей комітет, на чолі з Уповноваженим, здійснює власний моніторинг за станом дотримання прав гімназистів, у співпраці з психологічною службою, апаратом учнівського самоврядування розробляють рекомендації, виступають на засіданнях педагогічної ради, загальних учнівських зборах.

При вивченні морально–психологічних якостей дітей та їх потенційних можливостей та задатків класні керівники 5 – 6 класів використовують організацію колективних творчих справ (КТС), де всі учні можуть виявити ініціативу, реалізувати свої бажання і здібності, оцінити справи інших. Самооцінювання і взаємооцінювання мають велике значення для громадянської освіти, оскільки вони збільшують відповідальність учнів за власне навчання, допомагають підвищити мотивацію, позитивно впливають на успішність.

Шляхом анкетування визначається рівень моральної відповідальності та

рівень вихованості молодших школярів.

Серед сучасних педагогічних технологій особливе місце посідають такі, що сприяють створенню ситуацій успіху. Вони дають змогу гуманізувати процес навчання і виховання. Досить часто школярі висловлюють небажання виконувати домашні завдання, іти до школи, вчитися, пасивні на уроках. Використання ситуацій успіху сприяє підвищенню робочого тону, збільшенню продуктивності навчальної роботи, а також допомагає учневі усвідомити себе повноцінною особистістю і, відповідно, забезпечити успіх у навчанні. Основою педагогічної технології "Створення ситуації успіху" є особистісно орієнтований підхід до процесу навчання і виховання [1].

Таким чином, вибір виховної технології – це завжди вибір стратегії, пріоритетів, системи взаємодії, тактик виховання та стилю роботи вчителя з учнем.

Література

1. Лопатин А. Создание ситуации успеха – основа гуманизации образовательного процесса//Народное образование.–2004. – №8.–С.143 – 144
2. Освітні технології: Навчально – методичний посібник/ О.М.Пехота та ін. – К.: А.С.К., 2004. – С.197 – 214.
3. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки// Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – №23. – С.18 – 20.

Олена Кравець

аспірантка кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО – ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Як відомо, будь-який процес навчання – це, перш за все, процес спілкування викладача зі студентами. Як що проаналізувати роботу викладача на занятті, ми побачимо, що вона складається з численних взаємодій (актів спілкування) викладача і студента. Кожен акт спілкування передбачає обмін інформацією, спільну діяльність по її переробці та застосуванню в інших видах діяльності і у взаємовідносинах викладача і студентів, які характеризуються розумінням, чи нерозумінням, сприйняттям, чи не сприйняттям одини одного на базі викладеної інформації.

А.С. Карпов виділяє наступні комплексні уміння педагогічного спілкування викладача :

1. Педагог не тільки суб'єкт, який пізнає тих, хто навчається, а й сам виступає, як об'єкт їх пізнання.
2. Він повинен не тільки розпізнавати ознаки, які характеризують поведінку, стан, вмотивованість студентів, але і коректувати свою власну поведінку у зв'язку з сигналами, які до нього надходять.

Від того, як викладач оцінює поведінку і можливості студентів і як реагує на них, залежить успіх навчання загалом [1:27].

На нашу думку, процес спілкування викладача з тими, хто навчається починається не з моменту подання навчальної інформації, а з її проектування, постановці завдань, виявлення рівня досвідченості студентів, ознайомленням зі змістом навчання (навчальним матеріалом) і діями, які пов'язані з його викладенням, тобто все, що відноситься до *професійної діяльності викладача в вищому навчальному закладі*.

Роблячи висновок зі сказаного вище, можна стверджувати, що *професійна діяльність* викладача сприяє правильній організації навчального процесу і надійному засвоєнню навчальної інформації.

Педагогічна діяльність вперше була виділена із цілісного педагогічного процесу В.А. Сластьоніним і А.І. Міщенко. Вони відокремили педагогічну діяльність від трудового педагогічного процесу.

Праця педагога відрізняється від будь – якої виробничої діяльності і має духовний характер. За визначенням М.М. Фіцули "*педагогічна діяльність* – особливий вид суспільно корисної діяльності дорослих людей, свідомо спрямованої на підготовку підростаючого покоління до життя відповідно до економічних, політичних моральних, естетичних цілей. Вона передбачає цілеспрямовану діяльність дорослих, спрямовану на здійснення керівництва процесом виховання дітей, вищою ступеню якої є професіоналізм" [4:5].

Якщо професіоналам в інших сферах діяльності достатньо кваліфіковано виконувати свою власну діяльність, то викладач повинен не тільки викладати знання, а організувати навчальну діяльність студентів.

Жодна сучасна технологія і технологічні засоби не допоможуть викладачу побудувати свою власну педагогічну діяльність, якщо він особисто і професійно до неї не підготовлений.

На основі цього Н.В. Кузьміна виділяє поняття "*професіоналізм діяльності і професіоналізм особистості* педагога як складність двох взаємопов'язаних підсистем, які входять в єдине поняття "педагогічний професіоналізм" [2]. Під *професіоналізмом діяльності* педагога Н.В. Кузьміна розуміє кількісну характеристику суб'єкта педагогічної праці, що відображає високу кваліфікацію і компетентність, різноманітність ефективних професійних умінь і навичок, в тому числі професійних завдань, що дозволяє здійснити педагогічну діяльність з високою і стабільною продуктивністю.

Процес професійної діяльності педагога у вищому навчальному закладі можна поділити на три типи діяльності: *способи діяльності, креативну діяльність і особистісно-якісну діяльність*.

До *способів діяльності* відносяться *загально-культурологічні знання*, обізнаність з сучасною культурною, науковою і технічною інформацією. Отже, це те, що робить особистість викладача цікавою, привабливою для юнацтва. Але на фоні цієї загально – просвітницької інформації *загально-педагогічні знання*, уміння і навички займають лідируюче місце. Їх зміст окреслений Державним стандартом в професіограмі науково-педагогічного працівника вищого навчального закладу. Згідно з вимогами цього документу педагог вищої школи повинен бути підготовленим до таких видів робіт як: професійне навчання, методична робота, організаторсько-управлінська діяльність, науково-дослідницька діяльність. Викладач повинен володіти психолого-педагогічними знаннями, до яких відносяться: вікові особливості молоді віком від 17 до 22 років, засобами проектування навчального процесу, сутністю і видами організації навчального процесу і самостійної діяльності. Все перераховане вище дає можливість правильно проектувати навчальний процес. На базі навичок планування, прогнозування, моделювання, конструювання, організаторської діяльності, гностичних навичок викладач будує модель своєї власної діяльності.

Розрізняють три види проектування змісту навчання: загальнотеоретичного професійного уявлення, рівень навчальної дисципліни і рівень учбового матеріалу [3].

До *специфічних знань, вмінь і навичок* проектувальної діяльності педагога вищої школи відносяться ті особливості, які притаманні фахівцю певної дисципліни (викладачу хімії, математики, малювання і т.п.) і направленні на формування професійних знань, вмінь і навичок професійної компетенції у студентів.

Перераховані вище знання, вміння і навички проектування навчальної інформації своєрідно відображаються в здатності педагога застосовувати їх творчо і цікаво. *Креативність* є проявом індивідуальності викладача в рішенні педагогічних завдань пов'язаних з проектувальною діяльністю. Ми розрізняємо *загальну креативну діяльність* (здатність людини до творчих рішень в будь-якій сфері життя, що є важливою умовою ефективності будь-якої професійної діяльності), *загальну педагогічну креативну діяльність*, яка пов'язана з творчістю викладача в організації процесу навчання і виховання особистостей, а також *спеціальну креативність*. Останній вид є проявом здібностей людини певної професії, за допомогою яких викладач вирішує педагогічні завдання неординарно.

Розглядаючи широкий спектр вимог до особистості, необхідно додати, що все перераховане вище може реалізуватися лише за умов наявності у особистості педагога певних людських якостей. Їх також можна поділити на три великі групи: *загальні людські*, *загально-педагогічні* і *специфічні якості*. Серед загальнолюдських якостей слід виділити такі як доброта, чуйність, любов до людей, наполегливість, справедливість, відчуття відповідальності, чесність та інші, тому що вони є базовими при спілкуванні і виховній роботі з молоддю.

На нашу думку, всі вище перераховані якості допоможуть викладачу вищого навчального закладу в його професійній діяльності по організації процесу навчання і досягненні високого рівня засвоєння навчальної інформації студентами.

Література

1. Карпов А.С. К вопросу о профессионально значимых умениях учителя иностранного языка при коммуникативном подходе к обучению. // Иностранные языки в школе. – 1983. – №6
2. Кузьмина Н.В. Основы вузовской педагогики. Уч. пособие для студентов университета. – Л., 1972. – 308 с.
3. Сластенин В.А., Мищенко А.И. Профессионально – педагогическая подготовка современного учителя. // Советская педагогика. – 1991. – №10. – С.79 – 84
4. Фіцула М.М. Вступ до педагогічної професії: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 136с.

Ірина Демидюк

*студентка фізико – математичного факультету
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ НАВЧАЛЬНО – ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

На етапі оновлення сучасної української школи все більша увага приділяється пошукам шляхів підвищення ефективності сучасного уроку. Відбувається перехід від традиційного до інноваційного навчання: розробляються нові форми та методи навчання, розповсюджується передовий педагогічний досвід, удосконалюються традиційні та поновлюються навчальні засоби, вводиться диференційований підхід,

застосовуються навчальні технології. Життя в умовах демократизації, ринку, новітніх технологій зумовлює потребу радикальної модернізації освіти, особливо системи виховання та навчання, яка базується на взаємодії вчителя та учнів. Аналізуючи сучасну теорію і практику фахової підготовки учителів, треба відмітити, що сучасні соціокультурні умови потребують подальшої розробки як теоретичних, так і практичних засад формування у вчителів комунікативної компетентності. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті наголошує, що об'єктивний рівень професійної підготовки вчителя визначається сформованістю його професійно–педагогічних якостей, серед яких володіння комунікативними уміннями посідає особливе місце.

Виходячи з того, що комунікативні вміння виступають органічним компонентом у структурі всіх видів педагогічної діяльності, вчителю математики для оптимізації власної діяльності, підвищення ефективності уроку та досягнення поставлених цілей необхідно, на наш погляд, звертати особливу увагу на його комунікативне забезпечення.

З метою встановлення основних шляхів підвищення ефективності комунікативного забезпечення уроків математики нами був вивчений досвід минулого та педагогів–новаторів. Історичні факти дають підстави вважати, що проблеми та завдання, пов'язані з процесами взаємодії, обґрунтовувалися на професійному рівні ще в Стародавньому світі. Узагальнений теоретичний і практичний досвід творців красномовства Сократа, Платона, Аристотеля, Демокрита, Цицерона; педагогів–гуманістів, зокрема Ф. Рабле, Е. Роттердамського, Т. Мора; основоположника педагогіки нового часу – Я.А. Коменського; педагогів – просвітителів Ж.–Ж. Руссо, К.А. Гельвеція, Д. Дідро, Й.Г. Песталоцці дав можливість розвинути їх ідеї ефективного спілкування для організації сучасної продуктивної навчально – виховної взаємодії.

На ефективність навчання математиці впливає багато різноманітних важливих чинників. Але, на думку багатьох видатних педагогів, низьку якість навчання можна пояснити ігноруванням принципів доступності, активності, індивідуального та диференційованого підходів в навчанні, зокрема, комунікативних аспектів цих принципів. Отже, щоб навчання було успішним, потрібен комунікативний комфорт. На думку Б. Сиваківського, якщо учень не вміє висловлюватися, якщо він не розуміє слів, які вживає вчитель, не можна сподіватися на успіх, особливо в навчанні математики. Ця наука особливо багата на термінологію, різноманітні математичні поняття, теореми і твердження, які слід доводити. Тому комунікативне забезпечення є однією з найважливіших умов, що забезпечує ефективність уроку математики. Адже учні повинні чітко, логічно, послідовно висловлювати свої думки, а цьому їх учить учитель.

Щоб навчальна взаємодія була ефективною та цікавою учням учитель повинен: дбати про розвиток комунікативних здібностей учнів; свідомо і цілеспрямовано спрямовувати зусилля на опанування учнями мови науки; намагатися зробити навчання якомога більш вмотивованим, сучасним; викликати інтерес в учнів навчальною інформацією; структурувати та систематизувати навчальний матеріал.

Для цього необхідно так будувати процес комунікації на уроці, щоб в ньому було якомога більше пошукових ситуацій, в яких обов'язково присутні незвичайні, оригінальні запитання, завдання. Наприклад, при проходженні педагогічної практики мені довелося проводити урок засвоєння нових знань, тема якого “Арифметичний квадратний корінь”, який я розпочала з розповіді учням казки про квадратний корінь.

Це викликало у них зацікавлення, вони із захопленням сприймали увесь подальший новий матеріал.

Інтерес, бажання вивчати математику стимулює урізноманітнення форм викладання на уроках. Можна використовувати різноманітні ігри, діафілми, слайди, взагалі все те, що оживляє спілкування на уроці, привертає увагу. Урок не повинен перетворюватися в такий, де кожна хвилина зайнята напруженою розумовою працею. Необхідно уміло розбити його на частини, поєднуючи на кожній з них різноманітні прийоми активізації уваги.

Одним з найефективніших способів організації активної комунікативної діяльності на уроці є ділова, або ситуаційно – рольова гра (прес–конференція, симпозіум, консультація тощо), що використовується як метод, за допомогою якого вчитель прискорює і поглиблює процес практичного засвоєння знань і умінь учнів. У діловій грі для кожного її учасника збільшується обсяг інформації, яку необхідно використовувати, здійснюється формування позитивних установок на оволодіння матеріалом.

Велику увагу в активізації уроку мають наочність і технічні засоби навчання (ТЗН), за допомогою яких реалізується принцип ясності, виразності, простоти і доступності спілкування учителя з учнями на уроці при поясненні нового матеріалу, закріпленні раніше вивченого. Властивості наочності і ТЗН при їх використанні надають уроку яскравого забарвлення, що сприяє активізації уваги і підвищенню інтересу учнів до вивчення предмета.

Для оптимізації спілкування з учнями вчитель повинен слідкувати за настроєм суб'єктів навчальної взаємодії. На основі аналізу чинників, що впливають на якість уроку, нами були розроблені педагогічні рекомендації з питань організації ефективної комунікативної взаємодії вчителя та учнів на уроках математики.

Окреслення та врахування наведених вище чинників комунікативної взаємодії не вичерпує їх кількості, тому для більш ефективного використання на уроках математики слід розробити певну класифікацію. На наш погляд, найбільш зручною є їх систематизація на основі алгоритмізації дій вчителя та учнів, тобто алгоритму уроку, під якими будемо розуміти психологічно та педагогічно обґрунтовану систему та послідовність дій вчителя, яка спрямована на створення позитивних та усунення негативних умов навчально – пізнавальної діяльності та спілкування, що забезпечує його ефективність.

Аналіз зразків розроблених різними вчителями алгоритмів комунікативного забезпечення уроку дав змогу усвідомити їх сутність та зміст, який повинен ґрунтуватися на врахуванні таких основних *принципів навчання*, як: індивідуальний та диференційований підхід, систематичність, наочність, активність, доступність, міцність, креативність, повага до вихованця, вимогливість.

Розробка власного алгоритму охопила три етапи професійно – педагогічної діяльності вчителя: підготовки (предкомунікативний), проведення (безпосереднє спілкування), аналізу (післякомунікативний), та має свої особливості. Перш за все нами враховувалися можливі утруднення всіх суб'єктів навчально – виховного процесу; проектувалися можливі варіанти їх вирішення, здійснення оперативного зворотного зв'язку, внесення корекції, постійного оновлення методів та засобів комунікації.

Сконструйований алгоритм комунікативного забезпечення уроку математики об'єднує дві ланки: індивідуальні алгоритми діяльності вчителя та учнів, які тісно між собою переплітаються на основі взаємних цілей, спільної безпосередньої та

опосередкованої навчально – пізнавальної взаємодії, інтересів, схильностей, та передбачає наступні кроки:

- вивчення особливостей учнів;
- виділення важких моментів у сприйманні та засвоєнні навчального матеріалу, типових помилок у роботі;
- передбачення майбутніх утруднень;
- проектування можливих варіантів подачі матеріалу;
- усвідомлення місця уроку в системі та розкладі;
- створення та використання „банку” цікавих форм і методів навчання;
- накопичення та використання психологічних методів впливу;
- аналіз проведеної навчальної взаємодії, передбачення наступної.

Розроблений нами алгоритм комунікативного забезпечення уроку є узагальненням теоретичного та практичного аспектів педагогічної діяльності та може виступати засобом підвищення ефективності уроків математики.

Незважаючи на простоту деяких своїх проявів, спілкування – це досить складний вид людських відносин, свого роду мистецтво, де є свої правила, свої особливості, секрети якого необхідно знати кожній людині, а в першу чергу вчителю. Знання механізмів педагогічної комунікації допомагає не тільки глибше і багатогранніше сприймати проблеми організації навчально – виховної взаємодії, але й ефективно вирішувати їх у практичній діяльності

Література

1. Грехнев В.С. Культура педагогического общения. – М., 1990.
2. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті.
3. Синиця І.О. Педагогічний такт і майстерність учителя. – К., 1981
4. Слєпкань З.І. Методика навчання математики – К., 2000.

Ольга Піонтовська

студентка історичного факультету

Житомирський державний університет імені Івана Франка

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ

Проблему родинного виховання треба вважати найголовнішою не лише в системі освіти, а й в ідейно – моральному культурному житті суспільства. У Сімейному кодексі України зазначено: «Держава створює охорону прав матері і батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство. Держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини».

У сім'ї закладається духовний стрижень особистості, основи її моралі, самотність національного світовідчуження і світорозуміння.

Народно – традиційний виховний досвід такого соціального інституту як сім'я має стати основою для моделювання сучасного соціального довкілля, яке б сприяло вихованню гармонійної особистості.

На сучасному етапі роль родини, сім'ї та її виховні функції знецінено. На родину, як на виховний інститут, негативно впливають наслідки модерного розвитку суспільства. Сучасний український педагог – дослідник І.Музичка серед негативних чинників впливу на родину виокремлює :

- зміщення пріоритетів у вихованні: в напрямку наукового виховання, інтелектуальної формації, оволодіння ремеслом;
- нехтування вихованням чеснот, характеру, загальнолюдських цінностей;

- панування у молоді так званого «духу свободи», що на практиці означає більше підхід молоді від будь – якої влади і керівництва з боку родини та виправдання бездіяльності родичів у вихованні;
- занепад релігійності як у суспільстві, так і в родині зокрема;
- зникнення традиційних родинних засобів, які пов'язували родину з народним середовищем.

Негативно вплинули на сучасну родину наслідки тоталітарної соціально–економічної системи:

- заперечення Таїнства шлюбу та Святості створення сім'ї, що впливає із комуністичної матеріалістичної концепції людини;
- позбавлення власності людини на засоби виробництва;
- ідеологізація родинного виховання;
- вплив модернізованого соціального довілля, який заперечує розвиток власних трудових умінь та навичок;
- психологічні стреси як закономірний наслідок науково–технічного прогресу;
- знецінення національного як необхідної умови виховання дітей.

В сім'ї закладаються і розвиваються трудові навички людини (шити, вишивати, пришивати гудзики, готувати їжу, прати, обходити себе і власну домівку та ін.) Сучасне суспільство, модернізація (автоматизація, комп'ютеризація, та інші наслідки науково–технічної революції) призвели до відсутності в людини вмінь та навичок індивідуальної творчої праці. Недаремно в останні десятиліття на Заході з'явився такий термін, як «комп'ютерна смерть». Це не смерть фізична, швидше – духовна. Проте вона має вплив і на сферу фізичного життя людини: діти, просиджуючи годинами за телевизором чи комп'ютером, виконують мінімальну кількість фізичних рухів, що призводять до аномалій у їхньому розвитку.

Така технологізація створює передумови для появи наступного не здорового покоління: це – або діти – товстунки, які вже з дворічного віку потребують надмірної уваги й зусиль дорослих через хворобливість, недостатню рухливість; або діти з атрофованими м'язами – надміру слабкі, кволі, які потребують не лише фізичної допомоги батьків, а й медичного піклування.

Вище описана технологізація суспільства послаблює зв'язок між батьками та дітьми. За сучасних умов розвитку критично налаштована молодь вважає застарілою значну частину національних здобутків. Крім цього, нівелюється таке поняття, як «пошановування старших». У сучасній малій сім'ї відсутня рангова система, коли «старший» заслуговує на повагу.

Не сприяє розвитку сімейних стосунків і якісному родинному вихованню й кількісне співвідношення шлюбів та розлучень. За статистичними даними частка шлюбних розлучень в Україні у 1993 році становила 51 % , у 1994 році – 52%. Зростає вона і надалі.

Таким чином, спостерігаючи сучасний стан виховання дитини в сім'ї, маємо зазначити, що виховання в родині – один із найважливіших етапів у складному цілеспрямованому, суспільно важливому процесі педагогічного впливу батьків на дітей, укладу життя родини, за якого створюються сприятливі умови для формування позитивних особистісних якостей дітей, їх світоглядних позицій, переконань, ідеалів, ставлення до життя. Серед негативних чинників дії на родину маємо виокремити вплив модернізованого соціального довілля, психологічні стреси як закономірний наслідок науково – технічного розвитку та знецінення національного як необхідної умови виховання дітей. Не сприяє розвитку внутрішньо сімейних стосунків та

ефективному родинному вихованню і зростання кількості розлучень в Україні.

Кожен напрям виховної роботи діє не на одну яку – небудь сторону особистості, а сприяє вихованню різних рис і якостей, що притаманні людині в цілому. Але це зовсім не означає, що можна опускати окремі напрями в надії, що впущене буде компенсоване напрямками, адже напрями не замінять один одного, а лише доповнять і збагатять.

Серед молодих людей у теперішній час можна зустріти прояв скептицизму і песимізму, інфантильності і бездіяльності, запізненого громадянського ставлення і політичної наївності, корисливості і ліні. Деякі хлопці і дівчата намагаються виділитися не знаннями і працелюбством, а дорогими речами, купленими за кошти батьків.

Через родину минулу і майбутню, яка була і яку хочуть бачити, можна вирішувати багато проблем, адже в людини повинен бути сенс життя – майбутнє, інакше вона перестає існувати.

Сім'я – невід'ємна складова суспільства. Жодна нація, жодне цивілізоване суспільство не обходилося без сім'ї. Для кожної людини родини – початок усього в житті. Поняття щастя майже кожен з нас пов'язує, насамперед, із сім'єю: щасливий той, хто щасливий у своїй домівці.

Одним з основних завдань суспільства є і буде підготовка молоді до створення в майбутньому щасливої сім'ї. Актуальність цього завдання суттєво зростає в суспільстві, де відбуваються процеси реорганізації різних соціальних, політичних та економічних структур, що, звичайно, призводить до переоцінки морально-етичних цінностей, і, як результат, – деформація в системі цінностей – зростання злочинності, алкоголізації молоді. Ось чому сьогодні, як ніколи, актуальним є переконання В.О. Сухомлинського в тому, що вирішення майже половини всіх завдань виховання – є виховання гарної матері, гарного батька, що, звичайно, не можливе без науково обгрунтованої та методично грамотно реалізованої підготовки молоді до майбутнього сімейного життя.

Культура особистості для майбутніх батька і матері також має неабияке значення для майбутньої сім'ї.

Своя родина, рідна домівка, в якій на кожного вистачає безмежної материнської ласки, небагатослівної татової любові, домашнього тепла, душевного затишку, дбайливого піклування бабусі і дідуся, тут знаходиш надійний захист від життєвих негараздів.

Щоб саме такою була в кожного домівка, потрібно багато знати, учитись і готуватись до цього, «Нашо й клад, коли в сім'ї лад», – стверджує народна мудрість. У кожного народу є віками сформована народна, родинна педагогіка, яка постійно наголошувала на тому, що в сім'ї накреслюються головні лінії її подальшого життєвого шляху. Поведінка батька і матері, порядок хатнього устрою трансформуються у відповідних рисах і якостях дитини. Підтвердженням цього є численні приказки: «Молодь багата мудрістю мами і тата», «Без хазяїна двір, а без хазяйки хата плаче», «Які мама й тато – таке ц дітятко».

Майбутні батьки повинні пам'ятати, що праця стає основним засобом виховання. Отже, і майбутні батьки повинні бути працюючими, готуватися в даний час стати кваліфікованими спеціалістами.

У народі кажуть: «Яблуко від яблуні далеко не падає», це означає, що наші діти, це наше віддзеркалення, наші гени. І дитина, як губка вбирає в себе все навколишнє: як хороше так і не зовсім. Японський психолог Масаро Ібука писав, що

займатися вихованням після трьох років – пізно. І таку ж маємо народну мудрість: «Виховують, поки дитя лежить впоперек ліжка». Діти не стільки реагують на слова, скільки на вчинки батьків. Можна говорити високоморальні тексти, але дитина буде виховуватись за вчинками, їх не обманеш.

Людська природа така, що їй завжди потрібен авторитет, орієнтир для впевненості. У дитинстві – це мати, пізніше, (як колись було) – піонерські і комсомольські вожаки. Зараз, коли втрачені всі ідеали, і діти не знають чому вірити, як жити, – нічого дивного, що йде повне зuboжіння духовності.

Відомий український педагог Г. Ващенко щодо педагогіки писав: «...глибше вивчати основи християнства та системи найвидатніших філософів – ідеалістів і на цій основі створити систему, що спрямована на розкриття в людині образу Божого».

Діти – абсолютно успішні люди, яким з кожним днем дорослі звужують панораму кругозору. Він обмежується з кожним новим стереотипом, вкладення татом, мамою вчителю – людьми «знаючими і авторитетними».

Найтиповішою помилкою дорослих є думка, що діти – це маленькі дорослі. Ні. Наслідок «зразкового виховання» ми маємо в невпевнених у собі людях, які не вміють приймати рішення. Дорослі намагаються нав'язати свої правила гри. Дитину віддають у різноманітні гуртки, престижну школу, де вона отримує неабияку інформаційну «накачку». Але більшість отриманих знань ніколи в житті не знадобляться. Зате комплекси, що старанно «вбивають» у неї батьки, обмежуватимуть її чи не на все життя. Приміром, мати докоряє сина: «Ти маєш четвірку з мови, а ось Сашко вчиться лише на п'ятірки». У дитини зароджується почуття заздрощів і ревності. Її увага націлює не на власні здібності, а на успіхи інших людей. Із часом вона вимірюватиме свої достоїнства не власними талантами та можливостями, а чужими успіхами. Батьки прагнуть, щоб дитина втілювала їхнє уявлення «ідеалу». Із усіх сил методом «багато і пряника», а то й штурханам і настановами, – намагаються змусити дітей бути такими, як того вони хочуть.

«Ти повинен», – люблять повторяти вони. Таким чином людина привчається тягнути на собі тягар обов'язків, що вішають на неї інші. На реалізацію своїх бажань і потреб не залишається ні часу, ні можливостей. Справа в тому, що людина нікому й нічим не зобов'язана, доки сама добровільно не взяла на себе цих зобов'язань. То ж чи не доцільніше виховувати дитину за принципом: «Я хочу».

«Я гарно вчитимусь, тому що хочу здобути цікаву професію, це дасть мені змогу забезпечити хороший рівень життя».

Часто від батьків можна почути: «Ти повинен виконувати мої розпорядження, бо я тебе годую» та ін. Але чи питали батьки дітей їх згоди, коли пускали своє чадо на цей світ. Отже, добровільно взяти на себе обов'язок забезпечити їх, доки ті не досягнуть віку, коли спроможні будуть робити це самі.

Особливе занепокоєння викликає руйнівний вплив, який можуть справляти телепрограми і фільми з насильницькою тематикою на молоді вразливі душі. Коли наша молодь дивиться, або на екрані когось застрелили, поранили, згальтували, принизили, вбили, або поведися з кимось жорстоко – для них це ніби реальні події. Для дітей насильство, яке вони споглядають по телевізору, здається справжнім.

Розваги, що пов'язані з насильством, успішно формують сприйняття й цінності людей. Важко назвати розвиток суспільства позитивним, коли його вже нічого не шокує. Залишається тільки надіятись, що буде створено молодіжний канал, який висловлюватиме їх проблеми, наприклад, вибір майбутнього шляху випускниками, продовження освіти і пошук роботи, стосунки між батьками і дітьми,

вчителями й учнями, старим поколінням і новим, соціальний захист дитини, здоровий спосіб життя.

Звичайно це не означає, що всі телепрограми погані. Те саме можна сказати і про книги, журнали, відео, комп'ютерні ігри й інші види розваг. Однак, очевидно, що багато з того, що називають розвагами, неприйнятне для людей, які бажають зберігати здоровий спосіб мислення.

Хотілось б, щоб наші діти не знали дефіциту любові, адже в неї є своя душа.

Отже, система виховання, яка склалася в сучасних українських сім'ях, потребує оновлених підходів до здійснення виховного впливу на особистість, що формується. Обов'язковим, на нашу думку, є звернення до загальнолюдських цінностей і законів християнської моралі.

Література

1. Йовенко Л. «Суспільство і сім'я. Сучасні проблеми родинного виховання» // Поч. школа – 2005. – № 4 – с. 50 – 53
2. Яценко Т. «Психологічна сторона проблеми родинного виховання підлітків засобами художнього слова»// Педагогіка і психологія – 2003. – № 2. – 45 – 56
3. Гудзенко С.В. «Щодо проблеми сімейного виховання молоді» // Нові технології навчання. Наук – метод 35. – К, 2001. – Вип.. 31 – с. 115 – 123.

Галина Моргул

*студент фізико – математичного факультету
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК УМОВА ЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТІСНО – ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО СТУДЕНТА

Розвиток освіти багато в чому визначає майбутнє суспільства, культури, особистості. „ Освіта формує людину, озброює її знаннями, виховує громадянські якості, вміня думати й працювати, спілкуватись і відпочивати, жити суспільним чином і водночас бути індивідуально неповторною особистістю” [2:11].

Сталося чимало позитивних змін в системі освіти України. Однак класична дидактика вищої школи з її закономірностями, принципами, формами та методами навчання, що вже склалися, не завжди відповідає вимогам часу.

Для підготовки майбутніх фахівців потрібно використовувати технології, що активізують пізнавальну діяльність, творчість. Ця вимога закономірно веде до застосування в навчальному процесі активних методів засвоєння студентом знань, одержаних при виконанні певних фізичних дій, розумових операцій.

Сучасний стан науки і освіти в Україні вимагає підвищення вимог до якості підготовки студента, що визначає постійний пошук нових методів і засобів навчання, впровадження нових освітніх технологій. Одним з напрямків подальшого вдосконалення навчального процесу є інтенсифікація роботи студента на протязі всього семестру. З цієї метою було впроваджено модульно – рейтингову систему, як систему численних методів проміжного (модульного) контролю знань студента [1]. Ці методи вимагають значних витрат сил та часу викладача. Крім того, стандартні підходи до реалізації модульно – рейтингової системи не призводять з необхідністю до постійної самостійної роботи студента протягом семестру. Позбутися цих недоліків дає можливість реалізація ідеї неперервної освіти за допомогою Інтернету. Сучасні інформаційні технології, разом із традиційними формами навчання, дозволяють більш ефективно організувати самостійну роботу студента з

використанням елементів дистанційного навчання [3].

Останнім часом серед фахівців, зв'язаних з вищою освітою, широко обговорюється питання про дистанційне навчання. Цікаво, що така форма навчання, коли викладач, і той, кого навчають, не спілкуються безпосередньо, використовується дуже давно. Мається на увазі всім відоме заочне навчання, що в сучасному своєму вигляді вже не може задовольняти всім вимогам вищої школи. Тому виникнення дистанційного навчання цілком закономірне.

Дистанційне навчання можна використовувати у вишій школі, а також для підвищення кваліфікації і перепідготовки фахівців. З огляду на щодалі зростаючу роль самостійної роботи студента через зменшення кількості годин, що відводяться на вивчення фундаментальних дисциплін (зокрема, на фізику), зростаючі потреби якісної освіти в регіонах, дистанційне навчання займає значне місце на ринку освітніх послуг.

Поняття дистанційного навчання містить у собі всілякі моделі, методи і технології навчання, при яких педагог і той, кого навчають, просторово розділені, знаходяться в різних місцях (класах, школах, районах, містах і навіть країнах). При цьому, спілкування викладача і того, кого навчають, може відбуватися за допомогою, наприклад, друкованих матеріалів, що пересилаються звичайною або електронною поштою, аудіо– і відеозапису, навчального телебачення. Особливо варто виділити інтерактивні програмовані навчальні засоби, комп'ютерні навчальні програми. При підключенні до локальних і глобальних мереж з'являються нові можливості в розвитку дистанційного навчання (наприклад, двосторонні відеокурси, коли викладач і той, кого навчають, «зустрічаються» на телеекранах). Цілком природно виникає питання про деякі особливості, що, у зв'язку з цим, здобуває методика навчання конкретним дисциплінам.

Дистанційне навчання характеризується наступними основними рисами: викладач, а також той, кого навчають, і ВУЗ просторово розділені, але між ними здійснюється інтерактивна взаємодія, наявність навчальних матеріалів, призначених безпосередньо для дистанційного навчання.

У дистанційному навчанні можна виділити два підходи – розширення і трансформація. Модель розширення припускає проведення заняття, що технологічно мало відрізняється від традиційного, розширюючи його просторовими і часовими рамками. Створене навчальне середовище, сукупність навчальних матеріалів дозволяє імітувати ситуацію навчання в звичних умовах класу, звичне спілкування з викладачем, одержання навчальної інформації.

Модель трансформації припускає такі форми організації дистанційного навчання, які не імітують традиційне навчання, а є чимось кардинально новим, специфічно зв'язаним з використовуваними технологіями зв'язку викладача і студента. При цій моделі спілкування викладача і того, кого навчають, відбувається у віртуальному класі, тобто по комп'ютерних мережах. Необхідні навчальні матеріали та інформація надходить від викладача до того, кого навчають, безперервно.

Реально обидві моделі присутні в сучасних програмах дистанційного навчання, взаємодіючи і доповнюючи одна одну.

Необхідним елементом дистанційного навчання є зворотній зв'язок від викладача до дистанційного студента. Викладач повинен обов'язково оцінити діяльність того, кого навчають, його успіхи і невдачі, і виразити свою реакцію (схвалення або незадоволення), що сприяє формуванню стійкої позитивної мотивації

навчальної діяльності. Важливим фактором досягнення успішності дистанційного навчання є забезпечення вільного спілкування викладача і того, кого навчають, а також вільний доступ до віддалених інформаційних джерел: бібліотек, баз даних.

Зараз у сферу дистанційного навчання ввійшли живі, інтерактивні середовища, такі як стиснуте відео, телеконференції і т.п., завдяки чому традиційна аудиторія розширюється до віртуальної і навчальний заклад контролює час, місце і темп навчання. Крім того, той, кого навчають, одержує можливість спілкуватися один з одним завдяки асинхронності таких телекомунікаційних середовищ, як комп'ютерні конференції, електронна пошта і голосова пошта. Оскільки ці середовища не припускають негайної відповіді на питання, той, кого навчають, може сам вибирати час, місце і темп, зберігаючи можливість спілкування з іншими студентами, які в цей час можуть працювати з іншою частиною навчального курсу або навіть проходити зовсім інші курси в рамках програми.

Варто звернути увагу на те, що вузівські технології навчання повинні бути сумісними із технологіями середньої школи і технікумів, відповідати державному і регіональному освітнім стандартам.

В даний час вища школа знаходиться в процесі адаптації до змін, що відбуваються в суспільстві. Освіта тепер менше залежить від географічного положення і більше – від інтересів споживачів освітніх послуг, які навчальні заклади повинні задовольняти через підготовку молодих кадрів і перепідготовку старих.

Дистанційне навчання в сучасних умовах базується на інноваційних технологіях навчання за допомогою комп'ютерів, тому комп'ютерні навчальні програми мають велике значення. У той же час більш перспективним з погляду розвитку дистанційних освітніх технологій є використання комп'ютерних телекомунікаційних мереж, що все глибше проникають з усі сфери сучасного суспільства, не є виключенням і освіта.

Сучасна система дистанційного навчання припускає наявність взаємодії між навчальними закладами, нових підходів до розробки програм, оскільки дистанційне навчання поширюється за межі розходжень між очним і заочним навчанням, і, навіть, підготовкою і перепідготовкою кадрів. Але, насамперед, необхідно кожному навчальному закладу визначитися з цілями (навчальними, технічними та ін.) і перспективами, продумати конкретну організацію і можливості керування розвитком дистанційного навчання. Навчальним закладам потрібно розробити модель своєї взаємодії, що повинна відображувати відносини з потенційними партнерами (середньою школою, технікумами, з бізнесом і промисловістю, а також іншими навчальними закладами регіону, усієї держави та інших країн).

Сучасна обстановка сприяє появі нових видів діяльності всередині навчальних закладів, надає можливість для створення такого освітнього середовища, де технології будуть зорієнтовані насамперед на потреби ринку освітніх послуг.

Література

1. Анісімов І. О., Байраченко І. В., Левитський С. М., Слюсаренко І. І. Застосування модульно – рейтингової системи до викладання загальних курсів на спеціальності „Прикладна фізика”// ”Дидактичні проблеми фізичної освіти в Україні. Матеріали”. – Чернівці: 1998. С. 6 – 8.
2. Кремь В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
3. Назаров А. И., Чудинова С. А. Использование дистанционного обучения в процессе преподавания физики студентам Петрозаводского госуниверситета // Дистанционное образование. – 1998. – №4. – С. 11 – 13.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ПРИ ВИКЛАДАННІ МОВНО – ЛІТЕРАТУРНИХ ДИСЦИПЛІН

Наталія Захарчук

викладач англійської мови

Національний авіаційний університет

РОЛЬ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Система навчальних закладів, починаючи з дитячого садка і закінчуючи університетом, завжди була і залишається осередком і центром освіти, культури та виховання людини, майбутнього громадянина, особистості високої духовності, доброти і чуйності, доброзичливості і людяності. Проте всі негаразди суспільства впливають на формування особистості, тому проблема гуманізації людських відносини зараз як ніколи є актуальною.

Саме вирішення цієї проблеми сьогодні потребує особливої уваги, і воно неможливе без виховання загальнолюдських цінностей, без створення всіх необхідних умов для досягнення цього.

Ще В.О.Сухомлинський поклав в розроблену ним концепцію гуманної педагогіки виховання на основі пріоритету загальнолюдських цінностей у педагогічній діяльності. Він вважав, що людину слід виховувати гуманною, у душі загальнолюдських норм.

У сучасній Україні усвідомлюється падіння моральності молоді, що означає зміну ціннісних орієнтацій людей під впливом різних обставин, у тому числі і економічної невлаштованості. Філософи, соціологи, політологи відмічають, що в країні складається нова моральна атмосфера, іде переоцінка цінностей, їх творче переосмислення, розгортаються дискусії про шляхи реформування в економіці, соціальній і духовній сферах.

Метою цієї статті є:

1. Дослідження нормативної бази, яка визначає напрямки розвитку сучасної освіти, особливо тієї, що стосується формування загальнолюдських цінностей.
2. Вивчення специфіки змісту і структури цінностей.
3. Розкриття впливу вивчення іноземної мови на формування у школярів та студентів ціннісної системи.

У вирішенні проблеми формування загальнолюдських цінностей особистості важливу роль відіграє державна політика країни. В Україні основними законодавчими актами, які визначають державну політику у сфері освіти, є Конституція України, закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно – технічну освіту», «Про вищу освіту», а також, відповідні акти та постанови Кабінету Міністрів і Міністерства освіти і науки України.

Фундаментальним для діяльності органів державного управління щодо реалізації державної політики у сфері освіти є Закон України «Про освіту». Згідно з цим законом, Україна визнає освіту пріоритетною сферою соціально–економічного, духовного і культурного розвитку суспільства. Одним із основних принципів освіти

є гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями. [3]

Для визначення основних стратегічних напрямків розвитку освіти, принаймні на першу чверть XXI століття, Указом Президента України була затверджена національна доктрина розвитку освіти. Серед пріоритетних напрямів державної політики, щодо розвитку освіти вона визначає: формування національних та загальнолюдських цінностей; пропаганду здорового способу життя; розширення україномовного освітнього простору. Велику увагу доктрина приділяє національному характеру освіти та національному вихованню. Зокрема зазначається, що освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно – історичних цінностях українського народу. Крім того, у цьому документі наголошується, що освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями [3].

Розгляд специфіки, змісту і структури загальнолюдських цінностей потрібно почати з введення її першого елементу – суб'єкта цінності. Це, по-перше, природа як джерело і умова життя її духовного потенціалу. По-друге, людина і будь-яка спільнота: сім'я, соціальна група, шкільний клас, група, нація, народність, суспільство. Окрема людина в цих відносинах постає як індивід, особистість, громадянин.

Другим елементом є об'єкт – носій цінності. Ним може бути як сама природа, так і явища, подія, факт, ідея, які набувають в процесі оцінки їх суб'єктом позитивне або негативне значення. Це значення і робить об'єкт оцінки носієм відповідних економічних, політичних, правових, моральних, релігійних або естетичних цінностей [2:57].

Універсальні, загальні цінності засновані на трьох складових людського існування: духовності, свободи, відповідальності. Цінності є гуманістичними, якщо їх зміст наповнений усвідомленими нормами етики, добра, справедливості і гуманізму. Людина – носій цінностей. Гуманістичні ж цінності – це ставлення до іншої людини з позиції гуманізму, визнання її найвищою цінністю. Саме таке визнання базується на: дотриманні гуманістичних принципів, норм і вимог; альтруїстичному характері переживань і почуттів; переважанні соціально-цінних потреб та мотивів поведінки, визначенні потреб та інтересів іншої людини, її права на волевиявлення; орієнтація на позитивне; здатності до духовного самооновлення і морального звеличення; постійній спрямованості уваги на людину, повазі до її гідності, доброзичливості, довірі, співчутті та співпереживанні, доброчинності і милосерді; терпимості і толерантності до інших поглядів, ідеалів, віросповідань, національних традицій.

Ціннісна орієнтація – своєрідний критерій, доленосний фільтр у визначенні ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей, системи установок, відстоювання принципів і переконань [1].

Проблема загальнолюдських цінностей і її місце у вихованні особистості – одна із найважливіших не тільки в сучасній педагогічній науці, але й в історії світової школи, починаючи з Античності і Середніх віків. Однак дослідники навіть у наш час не дійшли до єдиного розуміння цінностей.

Головним шляхом передачі цінностей є культура як свого народу, так і народів інших країн. Загальнолюдські цінності представлені в звичаях і традиціях кожного народу. Народні традиції – це механізм збереження і передачі соціального

досвіду наступним підпоколінням, з їх допомогою відбувається входження дитини в соціум, підготовка до самостійної діяльності. Традиції також є невід'ємною частиною етнічної свідомості. Найбільш яскраво вони проявляються в матеріальних і духовних цінностях етносу, в народній творчості, в художньо–прикладному мистецтві. Роль народних традицій в педагогічному процесі важко переоцінити. Ще К.Д. Ушинський зазначав: “Виховання, якщо воно не хоче бути безсильним, повинно бути народним, повинно бути пронизаним народністю” [7: 162].

В системі освіти можливості навчального предмету “Іноземна мова” унікальні. В процесі опанування іноземною мовою розвиваються як інтелектуальні, мовні, емоційні здібності учнів, так і особистісні якості: інтереси, воля, орієнтація в загальнолюдських цінностях. Іноземна мова є дієвим засобом вивчення культурної спадщини свого народу і народів країн, мови яких вивчаються.

В.В. Сафоновій належить філософське обґрунтування соціокультурного підходу до мовної освіти. Згідно цього підходу іноземна мова розглядається не тільки як засіб комунікації, але й як інструмент пізнання світової культури, національних культур народів, мови яких вивчаються і їх відображення в способі і стилі життя людей, духовного надбання країн і народів, їх історико – культурній пам'яті, способу досягнення міжкультурного розуміння [6: 4].

Аналізуючи навчальні функції іноземної мови, В.В. Сафонова підкреслює, що на сучасному етапі розвитку необхідно навчати іноземній мові “як засобу міжкультурного спілкування в різних сферах людської діяльності, взаєморозумінню народів, країн, соціальних системах і узагальненню досягнень національних культур в розвитку загальнолюдської культури, збагачення духовними цінностями, створеними різними народами і людством загалом...” [7: 20].

Вірші, діалоги, цікаві історії – все це сприяє оволодінню іноземною мовою і вихованню особистості людини, тому широко використовується в навчальному процесі. Одним із ефективних прийомів на початку кожного уроку іноземної мови може бути хорова репетиція всією групою невеликого вірша, яка створює атмосферу спокою. Також введення музики в процес навчання іноземній мові має давню традицію, а останнім часом набуває все більше розповсюдження у зв'язку з подальшою розробкою інтенсивних методів навчання. Музика є засобом емоційно–інтелектуального спілкування багатьох поколінь людей, творчого збагачення духовного досвіду людини. Через музику учні пізнають естетичні і моральні цінності (добро, красу, гармонію і т.д.).

Таким чином, мова виконує як комунікативну, так і кумулятивну функцію, тому навчання іноземній мові супроводжується проникненням в культуру її носіїв. Вивчення культури іншого народу дає можливість зрозуміти її, а через сприйняття і розуміння іншомовної культури удосконалюється знання своєї власної.

Узагальнюючи наведену інформацію, варто зазначити, що в Україні є досить велика законодавчо–нормативна база, яка передбачає здійснення культурної, освітньої та інформаційної політики у сфері формування та розвитку загальнолюдських цінностей. Також важливим у вирішенні цієї проблеми є вивчення іноземної мови, що дає можливість через культуру іншого народу зрозуміти, поважати та оберігати свою власну, виховує толерантне ставлення та повагу до інших народів.

Література

1. Атрошенко Т.О. Культура міжнаціонального спілкування студентів у системі гуманістичних ціннісних орієнтацій. www.socwd.uzhgorod.ua
2. Кульневич С.В. Личностно-ориентированное воспитание: Концепция. Содержание.

Реализация. – Ростов–на–Дону: Изд–во РГПУ, 1995. – 186 с.

3. Мисів Л.В. Особливості законодавства України щодо діяльності органів державного управління у сфері формування і розвитку духовних цінностей українського суспільства.

4. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – М.: Русский язык, 1989. – 276 с.

5. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранным языкам. – М.: Высшая школа Амскорт Интернешнл, 1991. – 311 с.

6. Сафонова В.В. Иностранный язык в двуязычном образовании российских школьников (в школах с углубленным изучением иностранных языков) // Иностранные языки в школе. – 1997. – №1. – С. 2 – 7.

7. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. М.: Педагогика, 1973. – 350 с.

Тетяна Олексіївна Грищенко

доцент кафедри педагогіки,

Юлія Березюк

студентка факультету іноземних мов

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ОСНОВИ ДУХОВНОСТІ

Відновлення української державності, становлення нових соціально–економічних та політичних відносин у суспільстві, інтеграція в Європейське та світове співтовариство, відмова від тоталітарних методів управління державою і побудова громадянського суспільства передбачають орієнтацію на духовні пріоритети.

Сьогодні, коли дефіцит духовної культури усвідомлюється як одна із головних перешкод на шляху оновлення суспільства, духовний розвиток особистості виступає одним із найактуальніших завдань. Тому нагальною потребою суспільства є потреба у підготовці високогуманних, духовно багатих людей. У Державній національній програмі „Освіта” (Україна ХХІ століття) зазначено: „Головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньої – естетичної, правової, трудової, екологічної культури” [1: 15].

Духовний світ людини формується під впливом багатьох чинників, серед яких надзвичайно важливим є рідна мова. К.Д. Ушинський вважав, що мова – це духовна основа нації, яка охоплює усі сфери життя. У праці „Рідне слово” він писав: „Мова народу є найкращий, що ніколи не в’яне і вічно розвивається, цвіт усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії... Мова є найважливіший, найдорожчий і найміцніший зв’язок, що з’єднує віджилі, живі і майбутні покоління народу в одне велике історичне живе ціле” [2: 555]. Завдяки мові, при допомозі слів, понять, категорій людина мислить, сприймає інших людей і себе саму, передає і отримує інформацію, впливає на інших і сама зазнає впливу. Мова – це духовне багатство, через мову відбувається залучення до духовної культури народу, а це викликає потребу добре знати рідну мову, бути носієм мови красивої, мелодійної.

Культура мовлення – це проблема, що так чи інакше наявна в усякій

національній спільноті і буває предметом публічного обговорення та пильної уваги мовознавців, письменників, загалом людей, не байдужих до можливостей слова і престижу своєї мови. Адже літературна мова усіх народів відрізняється від розмовної, „народної” і потребує постійного дбайливого догляду, культивування.

Як допомогти собі у вдосконаленні культури мовлення? Майбутньому вчителю важливо виробити в себе звичку й потребу звертатися до словників, якщо виникає будь – який сумнів щодо правильності вживання слова, розвивати увагу до незнайомих слів, потребу запам’ятати, з’ясувати їх значення, ввести в своє мовлення. Проаналізуйте своє мовлення: чи правильно ви вимовляєте слова, звуки, ставите наголос; чи володієте ви достатнім лексичним запасом для вільного вираження думки; чи правильно утворюєте граматичні форми? Важливе значення тут має робота з тлумачними лексичними словниками, правописними, синонімічними, словниками із словотворення та іншими (Словник української мови. – К., 1970 – 1980. – Т.1 – 11; Орфографічний словник української мови. – К., 1994; Словник синонімів української мови. В 2 т. – К., 1999; Словник труднощів української мови/ За ред. С.Я.Єрмоленко. – К., 1989; Правописний словник. – К., 1999; Головащук С.Г. Складні випадки наголошення: Словник – довідник. – К., 1995; Головащук С.Г. Українське літературне слово – вживання. – К., 1995; Сахно І.П., Сахно М.М. Словник сполучуваності слів української мови: найуживаніша лексика. – Дніпропетровськ, 1999; Пономарів О.Д. Культура слова. Мовнестилістичні поради. – К., 1999; Пазяк О.М., Кисіль Г.Г. Українська мова і культура мовлення. – К., 1995).

Отже, важливо свідомо орієнтувати себе на оволодіння літературною мовою в найрізноманітніших ситуаціях – не тільки при проведенні уроків, виховних заходів, при розв’язанні ділових питань, проблем, а й у спілкуванні з друзями, батьками, незнайомими людьми.

Майбутньому вчителю потрібно також розвивати уміння виразного мовлення. Як уже зазначалося, виразність мовлення досягається вмілим інтонуванням залежно від змісту, умов спілкування, а також, шляхом доречного вживання зображальних засобів (метафор, епітетів, порівнянь тощо), засобів, образної словесної наочності (наприклад, афоризмів, уривків із художніх творів).

Готуючись до публічного виступу в аудиторії, або у шкільному класі, потрібно визначити для себе, для кого і з якою метою ви будете говорити, які роздуми, почуття ви хотіли б викликати у своїх слухачів, яку атмосферу створити, яким повинен бути інтонаційний малюнок, ритм вашого мовлення.

Виразність мовлення потребує спеціальної роботи над собою. Насамперед учитель, який розказує дітям оповідання, повинен сам уявляти ті предмети, явища, про які він розповідає. У нього мають бути розвинені творча і відтворювальна уяви, здатність до емоційного відгуку, асоціативна і образна пам’ять.

Учитель має бути зацікавлений тим, що він розповідає. Демонстрація особистісного ставлення надає розповіді щирості, допомагає знайти потрібну інтонацію, а, отже, запобігти монотонності. Зацікавленість учителя породжує в учнів емоційний та інтелектуальний відгук, сприяє встановленню психологічного контакту між ними. Учителю важливо також формувати в себе психологічну установку на виразність мовлення, здійснювати самоконтроль вербального і невербального спілкування, удосконалювати комунікативні якості свого мовлення.

Майбутньому вчителю потрібно розвивати самоконтроль, комунікативні уміння, здібності, соціальні установки у спілкуванні. У процесі професійного самовиховання важливо не лише розібратися в питаннях техніки комунікації, а й

з'ясувати свою соціальну позицію у спілкуванні. Треба думати про партнера у процесі спілкування, намагатися побачити ситуацію його очима.

Продуктивна мовленнєва комунікація вчителя передбачає також „розвиток у нього низки спеціальних здібностей: соціально – перцептивних (розуміти внутрішній стан партнера через сприйняття його зовнішньої поведінки, вигляду), здібності до ідентифікації (здатність поставити себе на місце іншої людини й передбачити її можливу реакцію), вольового впливу, саморегуляції, навіювання, керування своїм психічним станом у спілкуванні” [3: 83].

Передумовою вдосконалення професійно–педагогічного мовлення майбутнього вчителя є також розвиток його психофізичних особливостей, насамперед уяви, асоціативної і образної пам'яті. Ми вже згадували, що обов'язковою умовою виразності мовлення вчителя є бачення ним тих предметів, подій, про які він розповідає. За цієї умови мовлення вчителя набуває емоційності; він ніби створює картини засобами мови, говорить, за влучним виразом К.С.Станіславського, не тільки вухам слухачів, а й їхнім очам. Тому необхідно розвивати в собі уміння бачити, відчувати навколишній світ у звуках, барвах, картинах і відтворювати своє бачення в слові. Допоможуть майбутньому вчителю у виконанні програми самоосвіти за удосконалення навичок і вмінь професійно – педагогічного мовлення також вправи, які використовуються в театральній педагогіці (книги К.С.Станіславського, С.В.Гіппіус).

На практичних заняттях з курсу педагогічної майстерності застосовуються різноманітні вправи на розвиток умінь виразного мовлення. Насамперед проводиться діагностика рівня сформованості умінь створювати словесні картини в процесі розповіді. Наприклад, викладач пропонує змодельовати ситуацію розповіді вчителя учням, в якій є опис подій, дійових осіб тощо. Завдання: описати ці картини так, щоб слухачі їх побачили, відчули настрій, який вони викликають. Варіанти картин, які потрібно описати: а) краєвиди Житомира за часів Київської Русі; б) вовк і семеро козенят з однойменної народної казки тощо. У процесі виконання вправ оцінюються уміння створювати у слухачів за допомогою виразних засобів мовлення зорові образи, викликати відповідні почуття, посилювати враження від почутого. Визначається рівень володіння цими вміннями (високий, достатній, недостатній). Виконуються також вправи на розвиток умінь аналізувати зразки виразної розповіді майбутнього вчителя, визначення засобів виразності, прогнозування педагогічного ефекту виразного мовлення. Студенти аналізують, яке загальне враження викликає розповідь, за допомогою чого воно створюється; визначають завдання і надзавдання вчителя; за допомогою яких мовленнєвих засобів учитель намагається їх реалізувати, яким критеріям виразності відповідає його мовлення.

Важливо розвивати у студентів уміння аналізувати техніку створення словесних образів під час педагогічної розповіді. Студенти отримують тексти – зразки педагогічної розповіді.

Завдання:

1. Визначити елементи образності в розповіді.
2. Назвати прийоми, за допомогою яких створюються образи, що викликають реальні відчуття.
3. За яких умов учитель зуміє в процесі розповіді викликати в учнів „бачення”, активізувати їхню думку, пам'ять, уяву.

Наступна вправа – вправа на розвиток умінь розробляти партитуру тексту, визначати ритміко – інтонаційний малюнок своєї розповіді. Пропонуються завдання

студентам:

1. Розбити текст на змістовні, відносно завершені частини.
2. Визначити емоційний зміст, підтекст кожної частини та основний тон, яким повинна супроводжуватися його передача слухачам (наприклад, схвильовано, замріяно, з ніжністю, тепло, різко, з гнівом, із співчуттям, урочисто, таємничо).
3. Визначити бажаний ритм розповіді кожної частини (наприклад, швидко, повільно, прискорюючи, сповільнюючи).
4. Розробити партитуру розповіді, визначивши в ній логічні наголоси, паузи, зміни тону, словесні наголоси [4:200].
5. Провести розповідь за розробленою партитурою, дотримуючись вимог техніки мовлення (дихання, голос, дикція). В разі потреби внести корективи у партитуру тексту, намагаючись досягти ритміко – інтонаційної виразності розповіді.

Вдосконаленню виразності мовлення студентів будуть сприяти вправи на розвиток умінь конструювати і виконувати словесну дію під час педагогічного спілкування. Створюються мікрогрупи студентів для виконання вправ з техніки мовлення, наприклад, вправи на розвиток дихання. Обов'язкова умова виконання вправ: за допомогою словесних образів активізувати діяльність студентів, підключаючи до дії їхні звукові, зорові аналізатори. Після виконання вправ треба проаналізувати діяльність студентів – організаторів роботи в мікрогрупах: чи цікаво було виконувати вправи, як сприяла цьому активізація студентами уваги, образної пам'яті виконавців, які картини, образи, відчуття вони зуміли викликати; що в мовленні організаторів утруднювало роботу, як запобігти в майбутньому цим недолікам.

Бажано провести і вправи на розвиток умінь, необхідного для оволодіння інтонаційними фігурами різних розділових знаків. Виразно читається діалог, розповідь, пояснення, доказ теореми тощо. При виконанні вправ оцінюються вміння використовувати інтонаційні фігури різних розділових знаків для спонукання слухачів до певних дій, реакцій. Можна запропонувати інший варіант вправи – тренування в читанні (усному переказі) фрагментів з художньої літератури, інсценування діалогів з п'єс, байок тощо.

Отже, вчитель має досконало володіти мовою, її виразними можливостями, систематично вдосконалювати техніку і культуру мовлення. В.О.Сухомлинський у зв'язку з цим дає слушну пораду вчителям: „Якщо ви прагнете, щоб ваше виховання стало мистецтвом, відточуйте слово... Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник в дитячих очах. Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу... Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися найніжнішої рисочки людського характеру... Словом можна створити красу душі, а можна і спотворити її. Тож оволодіймо цим різцем так, щоб з – під наших рук виходила тільки краса” [5:167].

Література

1. Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття). – К.: Райдуга, 1994.
2. Ушинский К.Д. Родное слово. – Собр. Соч. – Т.2. – М., 1948.
3. Педагогічна майстерність/ За ред. академіка АПН України І.А.Зязюна. – К.: Вища школа, 1997.
4. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Львів, 1990.

5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 – ти т. – К.: Радянська школа, 1976 – 1977. – Т.5.

Тетяна Федун

*студентка Інституту філології та журналістики
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Проблема естетичного виховання на уроках української літератури має соціальний характер, адже вона нерозривно пов'язана із збагаченням духовного світу особи – її моральних почуттів, знань поведінкових норм, ідеалів, смаків, оцінок.

У Концепції літературної освіти 12-річної загальноосвітньої школи сказано, що загальною метою літературної освіти є введення учнів у світ прекрасного, прилучення до національного і світового мистецтва слова, до духовних пошуків видатних письменників, виховання потреби у читанні, у стійкому інтересі до художнього слова, здатності творчо сприймати прочитане, а також розвиток естетичних смаків [3: 3].

Тому проблема розвитку у школярів почуття прекрасного, здатності визначати естетичну цінність творів мистецтва, вміння адекватно їх сприймати, аналізувати, оцінювати, тобто проблема формування естетичних та художніх смаків учнів є особливо актуальною на сучасному етапі літературної освіти. Успішне її вирішення є важливим чинником ефективності естетичного виховання в цілому, яке має протистояти засиллю низькопробної літератури, кіно, знецінюванню моралі. З огляду на це, одне з основних завдань учителя-словесника – створення атмосфери прекрасного, усунення з дитячого світу дисгармонії та потворності, навчання їх бачити, розуміти твори мистецтва і робити певні висновки. У сучасній школі, особливо у старших класах, утвердилася така практика вивчення літератури, за якої основний акцент робиться не стільки на формування особистісного ставлення до морально – естетичних цінностей, скільки на сприймання готових положень, висновків, фактів, історико-теоретичних знань. Постійне цитування з літератури критиків, визначення, що запам'ятовуються автоматично без належного розуміння суті – таке знайомство з художніми творами збіднює морально-естетичний вплив на учнів, послаблює інтерес до мистецтва, утруднює формування здорових естетичних потреб, перешкоджає формуванню власної творчої думки. Реципієнти певною мірою навіть відволікаються у процесі вивчення літератури, оскільки не актуалізуються відповідні мотиви навчальної діяльності школярів.

Т.Ф.Бугайко вбачає як необхідну умову естетичного сприйняття твору безпосередність вражень учнів. Коли учні сприймають літературного героя як живу людину, твердить вона, то він викликає у них естетичне почуття, стає улюбленим героєм. Вони на таких героїв рівняються, наслідують їх. Коли учень хвилюється, читаючи твір, коли образ стає його улюбленим, – значить, йому розкрився ідейно – естетичний зміст образу [1: 14].

Естетичне відношення дітей до дійсності змінюється з шкільним віком: молодші школярі проявляють підвищену цікавість до краси, природи; підлітки прагнуть задовольнити потреби в красі головним чином за рахунок художньої літератури, мистецтва; старшокласники, більшою мірою, цікавляться естетикою поведінки, відносин, зовнішнього вигляду [2: 28].

Доведено, що література є цінним матеріалом для формування естетичних смаків школярів у таких випадках, коли:

- будуть відібрані для вивчення найкращі автори та їх твори високої художньої вартості;
- вивчення літератури буде проходити у взаємозв'язку класної і позакласної роботи;
- будуть застосовуватися різноманітні традиційні та інноваційні форми і методи навчання.

Засобами різних видів мистецтв можна:

- спонукати учнів до активного осмислення сприйняття музики, малярства, скульптури, архітектури, фільмів, вистав через уроки літератури;
- сприяти інтелектуальному, емоційному, динамічному сприйняттю творів мистецтва, вводячи учнів у світ загальнолюдських цінностей за допомогою художніх образів;
- активізувати такі психологічні процеси, як пам'ять, уяву, фантазію і цим самим формувати творчу особистість, здатну висловити через слово свої почуття і розуміння мистецьких творів;
- забезпечити єдність навчання і виховання шляхом розвитку мислення, розширення світогляду і формування естетичних уподобань, моральних принципів, критичного ставлення до низькопробних витворів, нехтування ними;
- акцентуючи увагу на найкращих мистецьких творах, давати учням певний обсяг знань, необхідних для аналізу, формувати вміння і навички роботи з ними, цим самим удосконалюючи літературознавчі і культурно-історичні знання.

Щодо виховної ролі літератури, то використання її як прийому естетичного виховання надає процесу навчання органічності. Адже виховує сама методика аналізу художнього твору: учні не обмежуються його інтуїтивним, емоційним сприйняттям чи переказом, поясненням учителя. Вони вивчають те, що можна назвати художністю, образотворчим зразком. А це – не формальна ознака чи якість, що існують самі по собі, незалежно від змісту, а гармонія змісту і форми, де обидва компоненти цілого містять естетичне достоїнство: художню форму і художній зміст.

Вивчаючи художність – зображені у творі конфлікти, характери, образи, інші компонентні форми, учні відкривають для себе нові грані його ідейного змісту, мають змогу чіткіше визначати проблематику, причинно-наслідкові зв'язки, піднімаються на новий рівень осмислення з точки зору історії, культури, етики. В результаті цілеспрямованої роботи вчителя вони наближаються до розуміння об'єктивного змісту твору. Це і є метою його вивчення. Головне ж, це породжує емоційне, естетичне задоволення, що і є основною функцією літератури.

Як наслідок – виховання культури почуттів, високих духовних устремлінь, прагнення творити добро й гармонію. Жити за законами краси, засуджувати зло й несправедливість, пам'ятати, що вчинене добро повертається у кратному розмірі – цьому вчить мистецтво, література. Це в ідеалі означає, що школа мусить дати кожному своєму випускникові такий рівень естетичної підготовки, який дозволив би йому орієнтуватися в явищах мистецтва, відрізнити справжню літературу від низькопробних підробок, грамотно задовольняти свої потреби у спілкуванні з прекрасним, виховувати прикладом високого себе, інших, суспільство в цілому.

На нашу думку, розв'язання цих завдань дасть змогу вчити учнів не лише споглядання, а й глибокого розуміння мистецьких творів, сприятиме розвитку інтелекту, мислення, естетичному вихованню молодшої людини, яка нині кинута на

поталу маскультури, і найголовніше – вивчати літературу як мистецтво слова, що здатне формувати естетичний смак.

Література

1. Бугайко Т.Ф. Ідейно – естетичне виховання учнів на уроках літератури. – К., 1958. – С. 14.
2. Говдя Б. Шедеври архітектури, живопису та театрального мистецтва на уроках літератури // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2006. – Ч. 45. – С. 3.
3. Концепція виховної освіти. – 2000. – С. 4.

Ірина Баишманівська
викладач англійської мови
ЗОШ №5 м. Житомир

СТИМУЛЮВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЗАСОБАМИ ГРИ

Сьогодні в Україні відбуваються динамічні перетворення у політичному, соціально–економічному і культурному житті. Зростає потреба суспільства в людях, що володіють іноземною мовою. Тому перед нами, вчителями, стоїть задача навчити учнів, володіти мовою як засобом спілкування. Один із ключових принципів Рекомендацій Ради Європи – іноземні мови – для життя.

Початкова школа є першою сходинкою в реалізації стратегічної мети навчального предмета „Іноземні мови”. Навчаючи дітей іноземної мови, вчитель вводить їх у світ іншої культури. Отже, вчитель має бути методично грамотним, знати основи психології пізнавальних процесів. Хочу зазначити, що кожний учитель – індивідуальність зі своїм характером і темпераментом. Якісь конкретні організаційні прийоми, що успішно використовуються одним учителем, можуть не дати бажаного ефекту в іншого. Але кожен учитель має творчо підходити до процесу навчання англійської мови та формування загальнолюдських цінностей.

Перша ступінь оволодіння іноземною мовою є основною і найважчою, саме тут закладаються основи читання, письма, говоріння англійською мовою. І головне – інтерес, позитивна мотивація, формування загальнолюдських цінностей, любов до іноземної мови. В практичній роботі я можу відмітити, що найвдалішим і найактуальнішим є комунікативно–зорієнтований підхід у навчанні. Він є провідним і визначає напрямки роботи вчителя з формування загальнолюдських цінностей. Використовуючи цей підхід, урок іноземної мови виступає моделлю процесу спілкування іноземною мовою і засобом формування загальнолюдських цінностей.

Для того щоб зробити мовленнєвий матеріал у початковій школі комунікативно цінним у площині формування загальнолюдських цінностей, тобто, який би стимулював його розумово–мовленнєву діяльність, необхідно запропонувати такі види діяльності, які відповідають його віковим інтересам, а саме – гра, театралізація, інсценізація казок тощо.

Я хочу зупинитись саме на такому прийомі комунікативно–зорієнтованого навчання як гра. В своєму досвіді я застосовую гру, як важливий засіб навчання та формування загальнолюдських цінностей. Сам факт того, що гра пробуджує інтерес, співпрацю і активність дітей, дає учням можливість проявити себе в цікавій для них діяльності, сприяє більш швидкому і надійному запам'ятовуванню іншомовних слів та речень. Ретельно продумана і добре проведена гра полегшує вивчення і закріплення мовного матеріалу (граматики, фонетики, лексики). Гра є ефективним

засобом навчання, що охоплює різні види мовленнєвої діяльності та формування загальнолюдських цінностей, а саме – доброти, співпраці, взаємоповаги, дружньої конкуренції, взаємовиручки. Проведення уроків іноземної мови з використанням ігрового матеріалу активізує діяльність школярів, сприяє досягненню високої результативності занять та виховує любов до англійської мови.

Ігри ні в якому разі не підміняють інші форми і види роботи з іноземної мови, а тільки доповнюють їх. Ігри повинні бути створеними відповідно до психологічних особливостей та пізнавальних можливостей учнів. Кожного разу, коли дитина чує, що на уроці буде гра, вона зосереджується, стає більш уважною, підключає пам'ять, спостережливість, мислення. І, будь-який, навіть пасивний учень, стає задіяним у грі, стає активним і зацікавленим. Дослідження дитячих психологів показали, що діти дошкільного віку – 80 % знань, умінь і навичок здобувають через гру, молодші школяри – 50 %, підлітки – 20 %. Якщо завдяки іграм початковий етап вивчення англійської мови проходитиме легко, і дитина не нудьгуватиме, то вона не лише не втратить інтересу до вивчення іноземної мови, а, навпаки, зміцнить його, що в подальшому стимулюватиме її до поглиблення вже здобутих знань.

Відомий психо-лінгвіст Наом Хомський зазначав, що ми народжуємось із здатністю засвоювати будь-яку мову швидко, без проблем, і зберігаємо цей талант до 11 – 12 років. За умов правильної організації навчання діти молодшого шкільного віку, не знаючи граматичних правил, дуже швидко вивчають мову до рівня вільного володіння. Молодша школа покликана стати етапом накопичення іншомовного сенситивного досвіду (принцип чутливості до іноземної мови), формування графічних, кінестетичних та звукових образів мовних та мовленнєвих одиниць [4].

Учителеві варто знати, що в перші 9 років життя діти точно копіюють вимову і легко запам'ятовують мовленнєві зразки. Тим паче, якщо зробити це в цікавій ігровій формі і забезпечуючи формування загальнолюдських цінностей, то результат буде чудовий. Діти легко згадують потрібні мовленнєві фрази, які потрібно застосовувати під час гри. Їм цікаво перемогти, показати, що вони знають їх найкраще. У дітей виникає бажання оволодіти іноземною мовою як засобом спілкування, бо вони можуть застосовувати її в іграх, малюванні, танцях, тощо. Згодом, через гру, учні переносять всі свої здібності на реалії. Крім того, кожна гра згруповує дітей, формує у них почуття товариськості, поваги один до одного, доброти, співпраці, взаємоповаги, дружньої конкуренції, взаємовиручки тощо. А отже, гра має й виховне значення – формування загальнолюдських цінностей. Використання ігрових моментів поживає й інтенсифікує процес навчання, ігри розвивають логічне мислення дітей [2].

Ігрова діяльність не обмежена правилами – це просто втілення мрій, фантазій, перевтілення. Для гри характерні елементи змагання, ведення рахунку. Визначають такі види ігрової діяльності:

- з реальними предметами,
- з підключенням уяви,
- рольові ігри.

Існують певні вимоги для проведення гри, які має знати вчитель: гра повинна розвивати певні мовленнєві вміння, навички; при виборі гри треба зважати на співвідношення елемента вдачі і вміння в грі; важливо робити ставку на ігри, які мають елемент удачі, везіння (особливо з різною підготовкою дітей). Момент кооперації в грі дуже важливий, організовуючи перший раз гру, вчитель має з першого до останнього етапу пройти цю гру з дітьми як лідер, забезпечуючи умови

для формування загальнолюдських цінностей. Є багато ігор, в яких діти потроху вибувають з гри, отже, вчитель має попередньо сформулювати правило–завдання для таких дітей.

Підсумовуючи сказане, зазначу, що вчитель у процесі навчання іноземної мови і формування загальнолюдських цінностей повинен використовувати такі форми і методи, які є найбільш оптимальними для дітей. А отже, вчитель не повинен ігнорувати таку форму навчання як гра, адже вона формує такі загальнолюдські цінності, як почуття товариськості, доброти, співпраці, взаємоповаги, дружньої конкуренції, взаємовиручки тощо.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно – зорієнтоване виховання — нова освітня філософія / Педагогіка толерантності. — 2001. — № 1. — С. 16 – 19.
2. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию: Учебное пособие для вузов / Отв. ред. и сост. П.В.Алексеев. — М.: “Школа – Пресс” 1995.— 448 с.
3. Гончаренко С., Мальований Ю. Гуманізація і гуманітаризація освіти // Шлях освіти.— 2001.—№ 2.—С. 2—6.—№ 3.—С. 2—8.
4. Деркач Л.М. Психологія самоконтролю в процесі засвоєння іноземної мови: Монографія. — Дн – ськ, 1993. — 132 с.

Леся Глазунова

здобувач кафедри педагогіки

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО – ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВСТВА

Система виховання народної педагогіки передбачає цілеспрямоване формування етнопедагогічними чинниками в підростаючого покоління основних і специфічних для українців якостей, що відображають особливості їхньої психології, характеру, самосвідомості, способу мислення тощо.

Серцевиною змісту такого виховання має бути духовність українського народу. Внутрішній світ особистості є рушійною силою розвитку духовності людини, визначальним чинником дій і поведінки, ціннісних орієнтацій, життєвої і громадянської позиції. Виразником народної педагогічної мудрості є, насамперед, сім'я. Формування моральної свідомості, тобто моральних уявлень, понять, поглядів, думок, а потім і моральних переконань, пов'язане з вихованням у дітей правильного розуміння доброго і поганого, морального й аморального.

Українська народна педагогіка також звертає увагу на те, що в дитини потрібно виробляти духовно спрямовані вольові риси, тобто силу волі. Адже молода людина може піддатися заманливим спокусам аморальних явищ. Дії та вчинки кожної особистості регулюються її волею – свідомою саморегуляцією поведінки та діяльності через активне домагання поставленої мети шляхом переборення зовнішніх та внутрішніх перешкод. А мета родинної української педагогіки полягає в тому, щоб воля дитини мала благородне спрямування.

Створені протягом віків родинні традиції українського народу завжди були міцним фундаментом сімейного дому. В них містяться справжні скарби загальнолюдських цінностей – любов до людей, взаємоповага в сім'ї, гостинність, привітність, щедрість та взаємодопомога. У багатовікових звичаях, обрядах, традиціях

народу – унікальна школа сімейного виховання поведінки, етики, праці та дозвілля. Завдяки дотриманню звичаїв, традицій постійно збагачується і поглиблюється в сім'ї родинно–побутова культура, удосконалюються сімейні стосунки, краще засвоюються і пізнаються духовна спадщина батьків, дідів, прадідів. Батьки, вчителі різними засобами усної народної творчості передають дітям уявлення про різноманітні події, душевний стан людей, їхні почуття, про рослинний і тваринний світ та явища навколишньої дійсності.

Усна народна творчість узагальнює багатовіковий людський досвід, вона є носієм і втіленням народної мудрості, народного світогляду, його ідеалів. У ній відбивається національна психологія, національна свідомість народу, це його історія, філософія, мораль, правові закони. Узагальнені форми життя, виховання, навчання, спостережливості втілювались у рідному слові, закріплювались, передавались із вуст в уста, шліфувались, набували значимості "народних перлин", які передавались як найдорожча спадщина.

Фольклор бере витоки з народних традицій, своїми коренями він сягає у давнє минуле. Завдяки йому забезпечується нерозривний взаємозв'язок між минулим і сучасним, він також є скарбницею сталих народних звичаїв і стимулятором їх дальшого розвитку.

Усна народна творчість є одним із ефективних чинників виховання. Фольклор є прозовий (казки, легенди, перекази, оповідання, прислів'я, приказки, загадки, замовляння, голосіння тощо) і поетичний (пісні календарно–обрядові, родинно–побутові, обжинкові, історичні, ліричні, жартівливі, кобзарські та ін., колядки, шедрівки, веснянки, думи, билини тощо, а також народна драма (вертеп).

Пізнаючи багатство фольклору, діти щедро черпають емоційні, моральні, естетичні, патріотичні цінності. Особливу виховну силу фольклор має тоді, коли учні самостійно відшукують і записують старовинні пісні, легенди, перекази рідного краю і навіть починають творити власний фольклор, тобто стають продовжувачами творчих традицій народу.

Національна символіка і народні символи розвивалися й встановлювалися протягом століть, вони містять у собі філософський, політичний, ідейно–моральний, естетичний зміст. Символіка концентрує конкретно–історичний матеріал, який відображає доленосні події, факти в житті історії народу, виконує функцію консолідації нації, об'єднання споконвічних українських земель в єдину суверенну й незалежну державу, виховує в учнів благородні почуття.

Народні традиції є могутніми чинниками виховання в учнів основ моралі, совісті, гідності, честі, правдивості, справедливості, скромності, тобто одночасно формуються основи загальнолюдської моралі.

За народною мораллю моральні якості – це єдність моральної свідомості, моральних почуттів та поведінки, дій. Виходячи з цього, народна мораль вирішує завдання: виховання моральної свідомості та моральних переконань, виховання навичок і звичок моральної поведінки, набуття досвіду духовно – моральних відносин.

М.Г. Стельмахович звертає увагу на те, що народна мораль в українців тісно пов'язана з духовністю. Духовність – це сукупність психологічних явищ, що характеризують внутрішній, суб'єктивний світ людини, основні риси культурної спрямованості особистості, її життєві інтереси, переконання, погляди, ідеали, світогляд, ставлення до життя, до інших людей, до своїх обов'язків, до самої себе, її бажання, воля, почуття тощо.

Морально–естетичне виховання спрямоване на формування моральної

поведінки, пройнятої почуттям істини, доброти, прекрасного, на формування таких моральних якостей як патріотизм, національна гідність, лицарство, міжнаціональна повага і дружба, дисциплінованість, відповідальність, честь, совість, скромність, милосердя тощо.

У фольклорі, міфології, символіці, мистецтві та інших компонентах народної культури, в сучасних здобуттях народознавства в концентрованому і оригінальному вигляді матеріалізується національна психологія і характер українського народу, його віковична боротьба за соціальну та національну свободу.

Народні звичаї, традиції, обряди, свята служать засобами збереження і передачі від покоління до покоління народного досвіду, зміцнення порядку і форм життя, регламентації та контролю поведінки індивідів, посилення їх зв'язку з тією соціальною групою, нацією, суспільною верствою, формацією, до якої вони належать. Та чи інша традиція у формі звичаю, обряду, свят, народного досвіду завжди виявлялась, як відомо, в історично опосередкованій формі з конкретною соціальною санкцією і ставала нормою суспільної моралі.

Загальновідомо, що традиція є фундаментом національного надбання. Народна педагогіка застерігає тих, хто неухважно ставиться до народної спадщини, оскільки знищення її веде до морального, духовного занепаду.

Традиція як соціально–психологічний механізм виховання регулює суспільні відносини у навчально–виховному процесі, зберігає і передає соціальний досвід поколінь.

Національні традиції в школі є тими морально–етичними засадами, які встановлюються в житті дітей, широко підтримуються і свято зберігаються колективом. Вони є важливими засобом морального, естетичного, трудового виховання підростаючого покоління. Традиції в школі можна і не придумувати, їх у народній дидактиці безліч, варто лише правильно їх впроваджувати у шкільне життя. Життєвість і сила національних традицій у школі в їх наступності, стабільності. Завдяки цьому у учнів виховується почуття національної гідності за минуле українського народу, збагачується їх сьогодення, формуються стійкі моральні норми, виховується культура поведінки.

Проаналізувавши всі ці чинники, можна з упевненістю сказати, що їх значення у функціональній системі виховання народної педагогіки надзвичайно велике.

В сучасній педагогічній науці виділяється окрема галузь етнопедагогіки, яка досліджує конкретні етнічні традиції виховання. Ще донедавна в офіційній педагогіці в Україні про виховні українські традиції майже не згадувалось, хоча в етнізації дітей та молоді вони мають вирішальне значення. Через систему своїх національних звичаїв і традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію у своїх нащадках. Руїнування народних національних традицій неодмінно веде до морального, духовного, культурного занепаду. Відмова від національних традицій – відречення від своєї національності.

Література

1. Дорошенко О.Д. Из джерел народної педагогіки // Радянська школа. – № 11 – 1990
2. Рудеко Л.А. Естетичне виховання учнів засобами слова.// Початкова школа. – 1996 – № 3. – С.25 – 27.
3. Кон И.С. Психология старшеклассника. – М., 1980. – 191с.
4. Скутіна В.І. За традиціями української народної педагогіки // Початкова школа – 1993. – № 7.
5. Стельмахович В.Г. Виховний ідеал української народної педагогіки // Початкова школа, – 1994. – № 2.

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО СПЕЦІАЛІСТА

Багато письменників, філософів, психологів, педагогів та представників інших гуманітарних наук звертали увагу та віддавали належне силі слова. Ніхто не стане заперечувати що кожна людина повинна знати мову, душею відчувати причетність до культури нації, а через свою культуру – причетність до вселюдської культури.

Адже високий інтелект, чисті помисли, благородство та милосердя, помірна емоційність, толерантність, естетичний вигляд і естетичне поводження – такі бажані для всіх нас якості немислимі без мовної культури, без культури думки і вислову. Мовна неохайність не прикрашає людину, а навпаки ускладнює налагодження гармонійних стосунків особистості з оточуючим її світом.

Багато говориться та пишеться про важливість та необхідність формування моральних цінностей в наш час. Малоімовірно, що хтось заперечуватиме нерозривність єдності таких понять, як культура спілкування, поведінки і мовлення.

Ще започаткований геніальним німецьким мислителем В.Гумбольдом (1767–1835) антропоцентричний напрямок досліджень розробляв питання зв'язку мови з мисленням людини, її внутрішнім світом та культурними цінностями. Його послідовники визначали пріоритети психологічного й етносоціологічного елементів, концентрували увагу на людській особистості як носії та творцеві мовної картини світу [4].

Свої настанови щодо етики та етикету, спілкування й поведінки дав своєму та прийдешнім поколінням Володимир Мономах. У його «Повчанні» знаходимо: «...мати душу чисту та непорочну, тіло худе, бесіду лагідну і дотримуватись слова Господнього... при старших мовчати, мудрих слухати, старшим коритися, з рівними собі і молодшими в любові перебувати, без лукавого умислу бесідуючи, а більше вдумуватися, не шаленіти словом, не засуджувати мовою, небагато сміятися, соромитися старших; ... поводитися благочестиво, навчити... очима управлінню, язика утриманню, розуму упокорюванню, тілу підкоряння, думці чистоту дотримувати, спонукаючи себе до добрих справ...; не забувайте того доброго, що ви вмієте, а чого не вмієте, тому навчайтесь...; жодної людини не пропустіть, не привітавши її і не подарувавши їй добре слово...» [3].

Відомий німецький філософ І. Кант вважав, що, спілкуючись з іншими, людина відчуває себе більше людиною. А послідовники гуманістичної етики дотримуються тези, що людина може реалізуватися й стати щасливою лише в єдності з іншими, у взаємодії та спілкуванні з ними [5].

Адже з позиції гуманізму кінцева мета виховання полягає в тому, щоб кожна людина могла стати повноцінним суб'єктом діяльності, пізнання та спілкування, тобто вільною самодіяльною істотою, відповідальною за все, що відбувається в цьому світі [1].

Формування етики та етикету, культури спілкування та мовлення в єдності простежується і в подальших пам'ятках історії та культури України.

Уже в ранньому віці в дитині закладаються основи її поведінки, у тому числі й культури поведінки та спілкування. Маючи такий базис, людина протягом свого життя прагне її підвищувати. Стимулом до цього виступає бажання постійно відкривати для

себе щось нове в навколишньому світі, адекватно орієнтуватися в ньому. Базис особистісної культури відповідає загальнолюдським моральним цінностям, які не підвладні часові і є надбанням всіх людей, бо створені протягом всієї історії людства. Культуру можна назвати людяністю світу, що є зашифрованою в усьому багатстві цінностей, норм, традицій, звичаїв тощо. Культура, до якої людина приєднується з дитинства, багатоганна. Це художня культура, політична та правова, інтелектуальна та моральна, екологічна та фізична, культура спілкування та культура сімейних взаємин, професійна культура. Аналіз свідчить, що саме культура спілкування тісно переплітається з усіма іншими названими компонентами.

Відомий письменник К.І.Чуковський (1882 – 1969) підкреслював, що дитина набуває свої мовні навички та навички мислення лише в спілкуванні з іншими людьми. І що саме це робить його людиною, тобто істотою, що розмовляє та думає. Та якби дитина не володіла на короткий час особливою, підвищеною чутливістю до мовленнєвого матеріалу, що дають їй дорослі, вона залишалась би іноземцем в царині своєї мови назавжди й бездушно повторювала б штампи підручників. Також хибним є твердження, що дитина механічно, сліпо, без роздумів та критики приймає від дорослих мовну спадщину, адже змістовне сприйняття слів та словесних конструкцій у дітей значно гостріше, ніж в дорослої людини, хоча б тому, що ми так давно користуємося словами, що наше відчуття слів притупилося, тоді як дитина, завдяки свіжості свого сприйняття, є вимогливим контролером нашого мовлення [7].

Не менш уважно діти слідкують за змістом та формою спілкування представників світу дорослих. Це зумовлює величезну відповідальність дорослих (вихователів, вчителів та викладачів зокрема) у процесі розвитку особистості дитини та формуванні в неї моральних цінностей.

Дитина сприймає наш приклад і через нього формує власне світосприйняття. Цей процес є безперервним та складним. Для успішності спілкування потрібні вміння, які набуваються з досвідом, психологічними засобами, за допомогою певних вправ.

Оскільки люди виявляють себе у спілкуванні як особистості, вихователі, викладачі вищих і середніх учбових закладів повинні володіти навичками й вміннями професійного аналізу спілкування. Адже необхідною умовою плідного співжиття будь-якої освіченої людини з іншими людьми виступає уміння аналізувати комунікацію, давати оцінку її учасникам, бачити за словами істинні наміри людини. Ставлячи за мету формування комунікативної культури молоді під час вивчення рідної та іноземної мов, доцільно здійснювати комплексний аналіз комунікативних ситуацій. Існують два можливих способи його застосування: аналіз відео фрагментів спілкування (безперечно, дає змогу глибше вивчити конкретну ситуацію завдяки повторному перегляду комунікативної поведінки його учасників) та аналіз текстових фрагментів.

Розглянемо одну зі схем, за якою слід робити аналіз комунікативних ситуацій. Пропонується така послідовність аналізу:

I. Контекст і ситуація комунікації;

II. Комунікативна поведінка учасників спілкування (комунікативний паспорт персонажів):

1. Виявлення комунікативної мети кожного з учасників спілкування. Чи змінюється впродовж інтеракції мета спілкування? Якщо так, то в чому причина?
2. Аналіз комунікативної ініціативи учасників спілкування.
3. Аналіз комунікативних стратегій персонажів. Міра гнучкості стратегій.
4. Оцінка учасниками стратегії один одного.

5. Виявлення тактик комунікативної поведінки учасників спілкування. Типи тактик. Зміна тактик.

6. Характеристика соціальних і комунікативних ролей, які реалізуються персонажами у фрагменті, який аналізують. Чи змінюються комунікативні ролі учасників спілкування?

7. Виявлення прихованих ролей (комунікативних позицій) учасників спілкування.

8. Аналіз виявлених прийомів впливу на співбесідника.

9. Характеристика типів спілкування персонажів фрагмента.

10. Аналіз складових комунікативного кодексу кожного учасника спілкування.

11. Виявлення дії загальних законів спілкування.

III. Аспекти мовного коду в комунікації.

IV. Роль пара лінгвістичних засобів спілкування.

Без сумніву, дитина чи молода людина зможе швидше сприйняти ті чи інші комунікативні стратегії, якщо вона матиме змогу спостерігати та аналізувати конкретні комунікативні ситуації спочатку під керівництвом викладача, а надалі самостійно. Це надасть їй можливість поглянути на ситуацію «з боку» та знайти найефективніший шлях до вдосконалення своїх особистісних характеристик.

Розвиток мови особистості – надзвичайно складний процес. Людина може досягти високої мовної довершеності, якщо вона багато працює над оволодінням мовою, прагне правильно говорити, виявляти у мовленні – усному та писемному – свою індивідуальність [6].

Формування комунікативної культури надзвичайно складний та відповідальний процес. Але водночас дуже цікавий та захоплюючий, якщо підходити до нього творчо.

Література

1. Бахтін М. Гуманізм як принцип виховання сучасної молоді. // Вища освіта України. – 2007. – № 1.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
3. Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 88 с.
4. Чмут Т.К., Чайка Г.Л. Етика ділового спілкування: Навч. Посіб. – 5 – те вид., стер. – К.: Вікар, 2006. – 233с. – (Вища освіта XXI століття).
5. Чуковский К.И. От двух до пяти: Рассказы: Для ст. шк. возраста. – К.: Вэсэлка, 1988. – 365 с.

Оксана Левківська

здобувач Інституту проблем виховання АПН України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ АНГЛІЙСЬКИХ СТУДЕНТІВ

Геополітична спрямованість сучасного цивілізаційного процесу визначається його глобалізацією, прогресуючим зростанням значущості гуманітарної сфери, високих інформаційних технологій, постіндустріальних принципів суспільного розвитку, підвищенням ролі інтелектуального капіталу та менеджменту, соціальних і гуманітарних чинників економічного прогресу, утвердженням пріоритетності базових засад сталого розвитку, який сприяє не тільки економічному зростанню, а й справедливому розподілу його результатів, розширенню можливостей людей,

їхньому збагаченню.

Вибір нашої держави – це європейська інтеграція, відповідно, європейський вибір України виявляє рух до стандартів демократії, інформаційного суспільства, соціальне орієнтованого ринкового господарства, що базується на засадах верховенства права і забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Отже, зміна пріоритетів у сфері освіти і виховання стимулюють обмін практичним досвідом виховання між різними країнами, особливо у зв'язку із входженням України до Болонського процесу. Зміни пріоритетів у сфері освіти і виховання стимулюють інтерес до обміну практичним досвідом виховання між різними країнами. У сучасних умовах європейської інтеграції виявляється потреба у вивченні та компаративному аналізі педагогічних систем різних зарубіжних країн, зокрема у галузі виховання у вищих навчальних закладах освіти.

У сучасних умовах проблеми освіти і виховання у зарубіжних країнах досліджують З.О.Малькова, Т.В.Яркіна, М.І.Славіна (США), Н.В.Абашкіна, Т.І.Вакулєнко, В.А.Гуменюк (Німеччина), О.Ю.Леонтьєва, А.В.Парінов, М.П.Лещенко (Англія) та ін.

Проблему підготовки вчителів у зарубіжних країнах досліджують О.В.Сухомлинська, Л.П.Пухова, Н.М.Лавриченко та ін.

Зазначимо, що філософські аспекти виховання, зокрема й виховання громадської культури досліджують К.Роджерс, А.Маслоу, В.Франкл. У цьому зв'язку важливим є соціокультурний підхід для розуміння сутності громадянської культури.

Соціологічні та етичні аспекти громадської культури вивчають А.Гусейнов, М.Попович, О.Забушко, А.Кудін. У цьому зв'язку для нас особливо важливими є позиції вчених щодо самоактуалізації як основи формування громадської культури, зокрема і у студентів вищих навчальних закладів.

Відповідно завданням нашої статті є окреслення деяких підходів до формування громадянської культури англійських студентів в умовах Європейської інтеграції.

Під громадянською культурою сучасних студентів англійських коледжів варто розуміти сприйняття юнаками і дівчатами сутності своїх прав і обов'язків щодо державних інституцій, владних структур, інституцій громадянства та свого загального способу навчання і життєдіяльності у цій системі. Це, у свою чергу, передбачає розвиток знань щодо основ культури, формування емотивно – мотиваційної сфери та сфери відчуттів, критичного мислення, уміння адекватно ставити близькі та віддалені життєві перспективи з метою подальшого самоствердження як громадян Англії.

300-річний досвід розвитку громадянської культури англійського суспільства (де гармонійно поєднуються влада Парламенту з певними повноваженнями Королеви) не міг не позначитися на дотриманні всіма громадянами, зокрема і студентською молоддю, чітко усталених прав і обов'язків. При цьому використовувались засоби традиційної громадянської культурами та можливості навчально – виховного процесу у коледжах подальшої освіти.

Поняття "громадянська культура" у аспекті її формування потребує виявлення філософських засад у гностичному полі, зокрема таких категорій як свобода, необхідність і відповідальність. Вперше поняття "відповідальність" окреслив у своїй роботі "Емоції і воля" (1859) англійський філософ А.Бен. Він розглядав його у розумінні звинувачення, осудження, покарання. Пізніше англійський філософ Дж. Ст. Міль пов'язав згадане поняття з розумінням "підзвітності", його соціальної

та практичної ролі, що надавало можливість трактувати відповідальність як вираження свободи і необхідності [3:466]. У XIX ст. відповідний аспект відповідальності розглядав і Гегель, котрий, констатуєчи діалектику суб'єктивного та об'єктивного зробив висновок: "оскільки суб'єктивна воля людини підпорядковується законам, то протилежність свободи і необхідності зникає [1: 38] і "виконання обов'язку робить людину вільною" [2:195].

Короткий історичний екскурс дає підставу стверджувати, що моральна та суспільна відповідальність пов'язана з діяльністю людини, виконанням її обов'язку, а також із свободою особистості. Саме відповідальність є умовою дотримання людиною оптимальної взаємодії між свободою і необхідністю. Свобода без необхідності призводить до анархії, а необхідність, позбавлена свободи, спричиняє насилля над особистістю. Таким чином, відповідальність як інтегральна особистісна якість дозволяє людині, зокрема і студентській молоді, вільно стверджувати свою життєдіяльність у громадянському правовому полі. Тобто, йдеться про чітке дотримання молодими людьми, зокрема і англійською студентською молоддю, власних прав та обов'язків.

Зазначений аналіз дозволяє дійти висновку про важливість враховувати тенденцію, у відповідності до якої молоді англійські люди з 18 років несуть громадянську, юридичну, студентську та інші види суспільної відповідальності. Тим самим йдеться не про ретроспективний аспект відповідальності, а про перспективний. Тобто, виникає потреба не лише в чіткому розумінні, а в переконанні про важливість для особистого громадянського благополуччя розвитку відповідної соціальної і моральної мотивації.

Мотивація особистості є домінуючою у її поведінці і діяльності. Особливо гостро визначається потреба у розумінні молодими людьми таких значущих особистісних внутрішніх спонук як громадянське самоствердження, самовизначення, самовираження і самореалізації. Це, в свою чергу, потребує уточнення розуміння громадянської культури студентів коледжів подальшої освіти Англії.

Отже, під громадянською культурою ми будемо розуміти здатність студентської молоді знаходити гармонійну взаємодію з колегами, професорами, викладачами, близькими, соціумом на основі дотримання прав, обов'язків, етикету та можливість ставити свої життєві плани на далеку і близьку перспективу з метою духовного, морального і матеріального добробуту та повноцінного особистісного розвитку й утвердження себе як громадян Англії.

Виходячи з такого розуміння, для аналізу мотивації студентів коледжів Англії доцільно зазначити, що всіляка діяльність, зокрема і пізнавальна діяльність англійських студентів, її мотивація передбачає розуміння таких понять як потреби, цінності, цінності орієнтації, інтерес.

Щодо потреб особистості, то в англійській психології активно використовується концепція американського неогуманіста Е. Фромма, за якою сутність людини визначається її фундаментальними потребами, які носять переважно антропологічний характер. Він відносить до найважливіших потреб спілкування та міжособистісних стосунків, потребу у творчості та активності, потребу у системі орієнтації, потребу у самоствердженні, задоволення всіх цих потреб може відбуватися протилежними засобами, які або сприяють, або перешкоджають позитивному розвитку особистості. У визначенні цих засобів Е. Фромм провідну роль відводить вихованню. Воно повинно сприяти розвитку позитивних потреб, перетворюючи їх у органічний компонент інтелектуальної та

емоційної сфери особистості. Обґрунтовуючи цю ідею, автор "Втечі від свободи" писав, що внутрішня потреба активізує всі сили людини значно більш ефективно, ніж будь який зовнішній тиск. Зовнішній примус завжди викликає психологічну протидію, яка знижує продуктивність праці, або робить людину нездатною до вирішення завдань, що потребують розуму, ініціативи і відповідальності [4: 350].

Потреби, у свою чергу, спонукають студентів до ознайомлення певними громадянськими цінностями. Проте цей процес не є прямим. Він зачіпає, насамперед, ціннісні орієнтації та інтереси англійської студентської молоді і виявляється як мотиви пізнавальної діяльності. Природа пізнавальної діяльності є обґрунтованою. Доведено, що внутрішні мотиви, ставши визначальними спонуканими, дозволяють чіткіше розуміти студентською молоддю мету діяльності. Тим самим мотиви, зокрема самотвердження, самовираження, і самореалізації, сприяють пізнанню молодими людьми громадянських цінностей англійського соціуму (консерватизм, точність, чемність, тактовність), які є основою їх гармонійного співіснування. В зв'язку з цим, вони вивчають курси гуманітарних наук: соціології, політології, основи держави і права та основи громадянського суспільства.

Зазначимо, що основним серед методів засвоєння зазначених цінностей є, насамперед, діалог. Діалог – це універсальна форма суспільної комунікації, обмін інформаційними повідомленнями між рівноправними партнерами — громадянами. Він дозволяє формувати у молодого покоління критичне мислення. При цьому кожен громадянин продукує власне світобачення, що інтерпретує соціальну реальність. Громадяни об'єднуються згідно із своїми світобаченнями у політичні групи, союзи та партії. Вони конкурують у політичному просторі, визначають перспективи поступу суспільства, вчать співіснувати в одному політичному просторі, формуються як особистості, створюють власне "Я", тобто стають громадянами. Такі висновки ведуть до необхідності здійснення узгодженої практики взаємодії носіїв різних суспільних ідеологій на основі діалогу, що розглядається як закономірність соціального розвитку.

Пізнані студентами суспільні закони мають реалізуватися у формі особливого діалогового способу мислення, що дозволяє юнаками і дівчатами зрозуміти сутність взаємодій у сучасному суспільстві та самореалізуватися відповідності з цими знаннями. Студенти на основі пізнаних у навчально – виховному процесі законів громадянськості, демократії отримують можливість реалізовувати нормовідповідний вплив, що, в свою чергу, загалом впливає і на розвиток і на подальшу розбудову Великої Британії.

Отже, громадянська спрямованість всього освітньо – виховного процесу в англійських коледжах виявляє його трансформацію у напрямку забезпечення соціалізації зростаючої особистості, утвердження її оптимістичного світосприйняття та ефективної професійної життєдіяльності та особистісної життєтворчості.

Література

1. Гегель Г. – В. Ф. – Соч. – М., 1950. – Т.8. – 470 с.
2. Гегель Г. – В. Ф. – Соч. – М., 1950. – Т.7. – 380 с.
3. Миль Дж. Ст. Обзор философии с. Гамильтона. – СПб., 1881. – 528 с.
4. Фромм Э. Бегство от свободы (пер. с англ.). – М.: Прогресс, 1989. – 450 с.

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ПРИ ВИВЧЕННІ НОВЕЛІСТИКИ В.СТЕФАНИКА (ЗА НОВЕЛАМИ „СИНИ" ТА „КАМІННИЙ ХРЕСТ")

Література — це не тільки вид мистецтва чи навчальна дисципліна, а й вагомий засіб виховання учнів загальноосвітніх шкіл, покликаний розвивати у молоді почуття прекрасного, розширювати та формувати їхній світогляд і духовний світ. Це особливо важливим є у сучасних умовах звільнення суспільної свідомості від ідеологічного диктату. Змінюється ситуація в методиці викладання літератури, що впливає на процес сприймання та аналізу художніх творів. Нового прочитання та переосмислення потребує творчість В. Стефаніка, його новелістика, якій необхідно надавати більше уваги з точки зору надбань духовної культури народу, що містяться в ній. Значною проблемою сучасності є духовне спустошення, байдужість, відсутність мрій і планів у молодого покоління, ігнорування підлітками цінності любові, марнування часу, апатія до високого мистецтва. Криза особистості веде до моральної кризи суспільства. Тому актуальною є проблема підвищення загальнолюдських якостей учнів шкіл, зокрема за допомогою художнього слова.

„Більшість науковців вважає новелу твором, що таїть в собі великі пізнавальні та виховні можливості. Психологічні засади вивчення новелістики спираються на наукові основи сприймання учнями художньої літератури, які заклали О. Потебня, Г. Костюк, Л. Виготський, А. Бодарьов, А. Ковальов, І. Кон ..." [6].

Мета полягає в обґрунтуванні необхідності переосмислення та нового підходу до викладання творчості В. Стефаніка, основним результатом чого є формування духовного світогляду школярів, закріплення та утвердження загальнолюдських якостей в їхній свідомості.

Завдання:

- виокремити основні норми моралі, що вміщені у новелах „Сини" та „Камінний хрест" В. Стефаніка;
- дослідити особливості творчої манери письменника та її вплив на психологічну основу сприйняття учнями творів;
- обґрунтувати необхідність вивчення творчості В. Стефаніка з акцентом на її морально-виховну мету;
- утвердити принципи загальнолюдської моралі, людської гідності, національної свідомості, патріотизму, любові до землі та праці.

Розпочинаючи вивчення творчості В. Стефаніка, перш за все необхідно наголосити на реальній основі його новел, щоб учні могли усвідомити і проникнутись тим світом і обставинами, про які писав митець, видатний письменник кінця XIX—початку XX століття. А це був дуже неспокійний і нестабільний час, коли люди масово мігрували за кордон (новела „Камінний хрест") і період національно – визвольної боротьби, загального піднесення патріотичних почуттів, викликані подіями 1918 року на Східній Галичині (новела „Сини"). Розглядаючи новелістику В. Стефаніка в такому історичному аспекті потрібно звернути увагу й на внутрішній світ героїв, їхню моральну та духовну стійкість та впевненість у загальнолюдських цінностях.

На прикладі новели „Камінний хрест" можемо дослідити моральні якості

героїв. Перш за все, це велика любов до землі і до праці: „Коня запрягав у підруку, сам себе в борозну; на коня мав ремінну шлею: нашільник, а на себе Іван накладав малу мотузяну шлею... То як тягнули снопи з поля, або гній у поле, то однако і на коні, і на Івані жили виступали..." [2:61]. Цей епізод особливо цікавий тим, що в ньому праця підноситься над усе, возвеличується сам герой Іван Дідух, який „лиш один узявся свою пайку копати і сіяти", хоч та праця була як каторжна. Від неї Івана звали Переломаним, „але хоть той горб его переломив, то політки давав добрі" [2:62]. Любов до землі – стрижнева ідея моральності українців, яка проходить через увесь твір. Адже той камінний хрест, що поставив Іван Дідух на горі – це не тільки „символ довічного прощання емігранта з рідним краєм" [3:22], а й символ любові до землі і тут за нею, бо ж „вік свій збув на тім горбі".

Ще одна моральна якість — любов до Батьківщини ніби змагається з батьківською любов'ю. Внутрішній конфлікт героя побудований на протиставленні цих цінностей: „Два роки нічо в хаті не говорилось, лиш Канада, та й Канада. Сини не хотіли бути наймитами пісні мої голови" [2:66]. З цього бачимо, що рішення покинути Вітчизну не викликане хвилинним поривам, а вимучене загальними нестатками й бідунням селян. Та любов до землі не залишає Івана навіть за таких умов, тому сусіди намагаються розрадити його: „То вже, Іване, пропало, а ви собі туск до голови не припускайте... За цим краєм не варт собі туск до серця брати! Ця земля не годна кілько народу здержіти та й кількі біди вітримати" [2:66]. В цих словах відчуються й моральні якості сусідів героя – взаємо підтримка, пошана, доброта і співчуття.

Одна із загальнолюдських цінностей – любов до Батьківщини – створює психологічне підґрунтя до новели „Сини". Колись старий Максим мав гарну сім'ю: двох синів і дружину. Але сини загинули „за Україну", а Максим лишився сам, бо його дружина не витримала смерті дітей. Показовим є те, що герой не звинувачує Україну за смерть синів, він у своєму горі звертається до жайворонка („Іди ж собі, пташко, в ті краї, де ще калачів не забрали, а дітей не порізали") [2:205] й до бога („А я тобі не кажу: воскресі їх, я тобі кажу: покажи гроби, най я ляжу коло них") [2:206].

У новелі „Сини" така моральна якість як любов до дітей поступається перед обов'язком захищати рідну землю, яку й син Андрій відчуває частиною себе: „Оце Україна, а тут, – і справив шаблев у груди, – отут її кров і землю нашу ідем від ворога відбирати" [2:207]. Максим відпускає й молодшого Івана: „Андрію, Іване, взад не йдіть, за мене пам'ятайте, бо я сам, ваша мама на воротях умерла..." [2:207]. В такій трагічній ситуації Максима тримає на цьому світі тільки земля і праця, які навіть наділені людськими якостями у творі. „А борони притихли, земля подавалася, розсипувалася, Максимові ноги чули під собою м'яккість, ту м'яккість, яка дуже рідко гостить у душі мужика; земля дає йому ту м'яккість і зате він її так любить". За таку підтримку він вдячний землі, як рідній дитині: „І він кидав жменю зерна, то приповідав: колисочку я вам постелив м'ягеньку, ростіт до неба" [2:204]. Згадуючи про синів, молиться до ікони: „А ти, мати божа, будь мойов газдинев; ти з своїм сином посередині, а коло тебе Андрій та Іван по боках... Ти дала сина одного, а я двох" [2:207]. В цьому епізоді використаний релігійний момент як спосіб надати думкам більшої сили, спорідненості з духовним та моральним світоглядом селянина.

Індивідуальному стилю В. Стефаніка притаманні граматична стислість вислову, внутрішня динамічність, драматизм. Форма новели якнайкраще відповідає творчій манері автора [3:34]. Завдяки коротким і влучним реченням відбувається полегшене сприймання тексту, створюється ефект динамічності, напруженості в

розвитку дії. Сюжет передається через діалоги, монологи. Звертається особлива увага й на міміку героїв, їх рухи, погляд, за допомогою чого розкривається їхній внутрішній світ і переконання.

Авторська мова й мова героїв стилізована під простонародну мову, що зближує героїв з реальністю. Використовуються й діалектизми, тому учнями бажано пояснити їх значення. Іван Франко писав: „Його новели – як найкращі народні пісні, в яких немає риторики, ані сентиментальності, а тільки наочне, голе, просте, не підфарбоване життя" [3:35]. А основний зміст народної пісні – загальнолюдські цінності – земля, праця, Батьківщина.

Новели В. Стефаника – яскравий приклад втілення людської моралі в художніх образах та деталях. Це дієвий засіб виховання загальнонародних цінностей серед школярів. Адже герої новел В. Стефаника – „це люди трагічної долі, але благородної душі, сповнені тихою любов'ю до життя, до правди в ньому" [4:103].

Література

1. Восвода З. Морально – етичні аспекти вивчення літератури // Дивослово. – 2006. – №6. – С. 27 – 30.
2. Василь Стефаник. Твори в 3 – х томах. Т.1: Новели / За ред. О.І. Білецького. – К., 1949.
3. В. Стефаник. Новина. Камінний хрест. Сини: Посібник для 10 класу / В.О.Казакова. – Харків: Ранок, 2001. – 48 с.
4. Гнідан О.О. Василь Стефаник. Життя і творчість: Посібник для вчителя. — Вид – во „Рад. школа". – К., 1991. – 222 с.
5. Жук Н.Й. Василь Стефаник. Літературний портрет. – Вид – во художньої літератури. – К., 1960.
6. Лаврусевич Н.О. Особливості викладання української новелістики 20 – 30 – х років ХХ століття в старших класах загальноосвітньої школи: Автореферат дисертації. – К., 2000.
7. Корнух Г. Виховання загальнолюдських цінностей на уроках літератури // Дивослово. – 2006. – № 7. – С. 9 – 12.

Роман Бондарчук

студент ННІ філології та журналістики

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ НОРМ МОРАЛІ НА ОСНОВІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ

З початком нового тисячоліття Україна намагається поступово реформувати свою систему освіти та ввести її в загальноєвропейський простір. Поліпшення якості освіти є нагальною проблемою, тому що реформування дещо знизило якість освіти. В Національній доктрині розвитку освіти та в інших нормативних та державних документах викладені завдання щодо моніторингу якості освіти. Стрижневою ідеєю багатьох державних документів є культурологічний аспект освіти, що має сприяти розвитку особистості учня, а, зокрема, духовній культурі.

Художнє слово є тим фундаментом, на якому основано розвиток духовної культури учня. Саме за допомогою художнього слова учні усвідомлюють власні національні корені, приналежність до свого народу, до його культури тощо. А жанр, що увібрав в себе весь духовний досвід українського народу є казка. Казка є квінтесенцією моральних норм суспільства.

Вивченням казки як жанру фольклору займалися багато вчених (П. Коротич, О. Сорокотенко, А. Никифорова, О. Бахтін та інші), однак проблема формування

загальнолюдських норм моралі на основі казки є маловивченою. Хоча існують деякі дослідження Л. Прокопової, Х. Дунаєвської.

Мета дослідження. Метою дослідження є виокремлення основних моральних норм, що містяться в українських народних казках. Розгляд особливостей впливу казок на моральну свідомість дитини та обґрунтування необхідності переосмислення підходу щодо вивчення казок в школі.

Завдання дослідження:

- ✓ виокремити основні моральні норми, які містяться в казках;
- ✓ розглянути особливості впливу казок на моральну свідомість дітей;
- ✓ обґрунтувати і переосмислити підходи до вивчення казок в школі.

Для виокремлення моральних норм візьмемо низку казок, які діти читають в школі, такі як: „Коза – Дереза“, „Лисичка та журавель“, „Мудра дівчина“ та „Яйце – райце“, „Кирило Кожум'яка“.

Казка „Коза – Дереза“ входить до циклу казок про тварин. Вона є однією із найдавніших та найпоширеніших казок, що вивчаються учнями в молодших класах. Герої казки: Братик – ведмедик, Вовчик – братик, Зайчик – братик, Рачок – братичок допомагають в скрутній ситуації Лисичці – сестричці. В цьому творі можна виокремити такі норми моралі: щирість (герої допомагають Лисичці – сестричці), чуйність (звірі відгукуються на горе Лисички – сестрички), товариськість (всі герої виявляють допомогу Лисичці – сестричці) також вдячність (головна героїня віддячила рачку – братичку, залишивши його в себе). Взірцем поведінки дітей є такий характерний епізод:

„– Здоров, Лисичко – сестричко!

- Здоров, Ведмедику – братику!
- А чого це ти плачеш?
- Ой, як мені не плакати? Як у моїй хаті звір страшний – страшенний сидить, що не можна й вийняти.
- А ну йди, вижену!“ [4:24].

Казка „Лисичка та журавель“ входить також до тваринного циклу. Вона не має вираженої кумулятивної оповіді. Норми моралі, що присутні в творі, – доброта (добре ставлення героїв один до одного), товариськість (звірі разом борються проти спільного ворога – стрільця), гостинність (Лисичка запрошує Журавля до себе в нору), взаємодопомога („Навчи мене літати, а я навчу, як зиму тут зимувати“) [4:61].

„Мудра дівчина“ – соціально – побутова казка, що має алегоричний характер. Містить такі норми моралі: любов до батьків „– Що ж, – каже дівка, – тепер немає дома ні батька, ні матері, і я вам не можу сказати – чи так, чи (так, краще прийдіть іншим разом, як будуть старі дома“ [6:297], мудрість (дівчина в казці виступає дуже мудрою, мудрішою від парубка „Дівка, вона, бачу, розумна і, кажуть, і роботяща: буде таке на розум наявляти“ [6:300].

Казка „Яйце – райце“ відноситься до фантастико – пригодницького циклу. В казці присутня дуже виразна кумулятивна оповідь. Містяться такі норми моралі: „доброта (чоловік пожалів Орла), відповідальність (парубок відповідав за свої вчинки), вірність (парубок залишився вірним зміїній доньці), чуйність (зміїна дочка розчулилася, побачивши, що парубок плаче та допомогла йому).

„Кирило – Кожум'яка“ є однією з найбільш відомих казок фантастично – героїчного циклу. В ній містяться такі норми моралі: рівність між людьми (князь послав свою доньку до змія), доброта та чуйність (Кирило Кожум'яка відповів на

прохання дітей допомогти князю), відвага (Кирило Кожум'яка сміливо бився зі змієм), помста та любов до старших (донька князя послухалася батька і пішла до змія).

В сучасній школі весь виховний та розвиваючий потенціал казки використовується не в повній мірі. Здебільшого учні аналізують зміст, інколи характеризують героїв. Заняття спрямовані переважно на запам'ятовування змісту твору та визначення моралі казки. В школі з другого по п'ятий класи вивчають 14 казок, а в четвертому класі – лише одну. Порівняно з обсягом усієї програми з української літератури — це крапля в морі. Цей жанр є ніби простим текстом для формування у дітей навичок швидкого читання.

Вчитель – методист м. Кам'янець – Подільський Прокопова О.П. пропонує кардинально новий підхід до вивчення казки. „Вивчення казки через призму космогонії” [1:14]. Вчителька створила систему навчально – виховної роботи, яка передбачає такі етапи: емоційне сприйняття твору, характеристика вчинків і поведінки героїв, визначення космогонічного походження казки, тлумачення космогонічних понять, власна оцінка твору. Учень в процесі вивчення повинен: сприймати та розуміти людський світогляд, що відображений в казці, відшукати космогонічні поняття та явища, висловлюючи свої міркування щодо космогонічних поглядів, усвідомити важливість знань про минуле свого народу.

На мою думку, такий підхід є дуже прогресивним та вчасним, відтак виховання національно свідомого учня засобами космогонічних коренів казки є запорукою побудови та розвитку національної держави.

Порівнюючи всі представлені казки можна виділити 6 основних норм моралі: чуйність, порядність, повага та любов до старших, доброта, товариськість, щирість. Ці норми є основою розвитку морального досвіду учня. Чим раніше учень їх засвоїть, тим краще буде сформована його моральна свідомість.

Головною особливістю майже всіх казок є кумулятивна оповідь. Деякі елементи повторюються, тим самим ніби накопичують, концентрують джерела впливу на свідомість дитини. Позитивний кінець казок є також однією із найбільш цікавих особливостей впливу. Як про це говорить Прокопова: „Разом з тим наслідування і повчання, зокрема (постійна перемога добра над злом, правди над кривдою, долі над злиднями), полегшує засвоєння норм і правил поведінки” [3:27]. Казка змушує емоційно переживати ситуації, тим самим учні засвоюють норми не тільки свідомо, а й майже рефлекторно. „Дитина, читаючи казку входить у фантастичний світ, починає жити описаною дійсністю, життям свого героя. І все сприймає „по – справжньому” [3:26].

Література

1. Прокопова О. Методика вивчення української казки з опорою на розкриття її космогонічного походження. Автореферат дисертації. — К., 2007.
2. Прокопова О. Українська казка як ефективний засіб виховання // Українська література в ЗОШ. — 2004. — № 4.
3. Прокопова О. Казка як ефективний засіб збагачення морального досвіду школярів // Українська література в ЗОШ. — 2006. — № 4.
4. Золота книга казок: Українські народні казки. — К., Веселка. 1990.
5. Українська народна поетична творчість в 2 – х томах. Т. 1. Дожовтневий період. — К., 1956.
6. Українські народні казки, легенди, анекдоти. — К., Молодь, 1989.

Галина Миронюк
студентка ННІ філології та журналістики
Житомирський державний університет імені Івана Франка

МІСЦЕ ЕКОНОМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В КУРСІ РІДНОЇ МОВИ

*„Чим ясніше і докладніше
репродукуються ідеї в людській душі,
тим ясніше мислення”.*

І. Франко

Наукова термінологія – вище породження людської думки, притім національної за своїми витокami, міжнародної за своїм поширенням серед різних народів світу. Саме в термінології закодована історія та культура народу. Основу кожної термінологічної системи становлять власне національні слова, що увійшли в науковий обіг шляхом їх демінування. Вони „грають” тільки у системі рідної мови, добуваючи з її надр потенційні значення, які диктує відповідний контекст й історична традиція. Конотація на рівні функціонування термінів – явище неминуче, і зумовлене воно підтекстом та специфікою тієї мови, якою написаний текст.

Запозичення розглядаємо у термінології як об’єктивний і неминучий фактор її еволюції. Однак вони доцільні тільки тоді, коли відповідають життєвим потребам і засвоюються, не порушуючи національної специфіки терміносистеми.

„...Термінологія кожного народу, – читаємо у В.Сімовича, – йшла й іде іншими шляхами, вона зв’язана з культурними впливами чужих мов (рос., н. пр., з нім., чес. з нім., укр. потрохи з пол. та рос. і т.д.) та структуральними законами кожної мови...” [5].

Значний шар у словниковому складі сучасної української мови становлять слова, пов’язані з фінансово – економічною й торгівельною діяльністю суспільства. Основу цієї лексичної групи, як і всякої іншої, становлять власне українські слова.

Однак міжнародна економічна діяльність, що віддавна була її характерною рисою, вимагала більшою чи меншою мірою і розвитку інтернаціональної лексики – процесу, що весь час поширювався. Тому в різних мовах, у тому числі й українській, з’являлася і з’являється значна кількість запозичених слів, пов’язаних із зовнішньоекономічною діяльністю держави.

Потреба в подібних словах зумовлювалася необхідністю одночасного розуміння тих чи інших назв, уточнення різного роду розбіжностей, які охоплюють такі сфери: експорт та імпорт товарів, послуг, зарубіжні інвестиції, залучення іноземного капіталу для спільної підприємницької діяльності, іноземний туризм, розрахунково – кредитні біржові та банківські операції тощо [6].

Із розвитком в останні роки в Україні ринкових відносин спостерігаються активні лексико – семантичні процеси, і в словниковому складі, що обслуговує цю сферу діяльності, зокрема з’явилися слова на позначення фірм, компаній, корпорацій за видами й особливостями їхньої діяльності, термінологія маркетингу та менеджменту. Тут простежується кілька явищ. По–перше, запозичено слова, які досі не були властиві українській мові : **брокер, дефолт, дилер, експорт капіталу, індосамент, інфляційний хедж, кліринг, крос – лістинг, маркетинг, менеджмент, ноу – хау, тайм – чартер, ф’ючерс, шоп та ін.** По–друге, активізувалося функціонування ряду лексем, які раніше вживалися тільки для позначення явищ капіталістичного світу: ажіотаж, вексель, депозит, конкуренція, дефіцит, інфляція, компаньйон, концерн, крах, рента, партнер. По–третє, відбулися зміни в семантичній структурі окремих слів: аутсайдер, валюта, грант, дельта, донор, дотація, лідер, рахунок, рейтинг, стелаж, сертифікат та ін. Наприклад, слово аутсайдер належить до

спортивної термінології, де означає „спортсмен або команда, що посідають останні місця у змаганнях”. У межах фінансово – економічної термінології це слово означає „підприємство, що не входить до монополістичних об’єднань і веде з ними конкурентну боротьбу”, а також біржових спекулянтів – непрофесіоналів.

Аналізована лексико – семантична група перебуває в одному ряді з групою суспільно–політичної лексики і має з нею багато спільних ознак. Останнє виявляється в значній відкритості її для запозичень, у структуруванні лексичного складу в межах групи. Тому в системі фінансово – економічної і комерційної лексики як і в суспільно – політичній ЛСГ, виділяються слова, що належать до загальноновживаних. Наприклад: акредитив, акція, база, баланс, борг, бухгалтер, долар, економіка, експорт, імпорт, касир, кошт, кредит, магазин, приз, процент, ринок, спонсор, ярмарок; і до тих, що мають суто термінологічні значення. Наприклад:

1) назви цінних паперів. Англ.: банкнота, ваучер, депозитний, сертифікат, індосамент, консолі, патент, субсидія. Фр.: аваль, авуари, акція, облігація, патент, рента. Нім.: валюта, вексель, рахунок, трата;

2) платіжні документи. Англ.: тайм – чартер, чек. Фр.: дамно, девізи. Нім.: гросбурс, каса, кошт, прейскурант. Італ.: римеса;

3) назви грошей. Англ.: бакс (монета США у післявоєнні роки), гінея, дюйм, долар, Євро (іст.), пенні, фунт (стерлінгів). Фр.: лівр (XVIII ст.), сантим. Нім.: крейцер, марка, талер, шилінг. Исп.: дуρο, сентимо. Італ.: дукат, чентезимо;

4) назви біржових операцій. Англ.: демпінг, дисконт, спот, спред, угода. Фр.: жиро, інфляція. Нім.: декорт, стелаж;

5) назви доходів, збитків, позик, страхування, оренди, угод, розрахунків. Англ.: дуополія, картель, квота, хайринг. Фр.: акциз, амбалаж, баланс, дебіт, реліз. Нім.: крах, лен, процент;

6) назви грошового стягнення або заохочення (винагороди). Англ.: диспач, нотифікація. Фр.: грант, дотація, приз. Нім.: штраф;

7) назви осіб, що займаються фінансово – економічною діяльністю. Англ.: дилер, маклер, менеджер, рейдер, ремітент, ріелтер. Фр.: акціонер, комітент, компаньйон, негоціант, фінансист. Нім.: аудитор, бухгалтер, касир, рахмайстер, трансант. [6]

На думку дослідників, німецька мова першою виробила досконалу економічну термінологію і пізніше стала для української мови джерелом для першого запозичування. Найдавнішим запозиченням вважається слово **гандель (гендель)**, яке у пам’ятках давньоукраїнської мови датується XIV ст.

Ця лексика була запозичена через польське посередництво с. – в. – н. (hendel – hand – руки), що означало „справа рук, діяльність, обмін товарів, продаж”. Джерелами XV ст. засвідчено слово **мито** у значенні „двір, де збирали податок з товарів”, пізніше, у XVIII ст. Це місце стало називатись **митниця**. У письмових пам’ятках XIV ст., місце торгівлі – торговельна площа – позначається словом **ринок** (нім. Ring – п – в.н. – ring). У загальнонародній мові під цим словом розуміється місце роздрібної торгівлі харчовими продуктами і товарами. Синонімом слова **ринок** є **базар**. При підведенні під слово **ринок** термінологічної бази відбулася спеціалізація його семантики, розширення поля значення. Конкретність слова поступила перед вищим ступенем абстракції. Як член терміносистеми слово **ринок** є виразником поняття економічної сфери товарного обігу, сукупності актів товарного обігу, сукупності актів товарного обігу, сукупності актів купівлі і продажу товарів тощо.

До цієї ж терміносистеми належить сучасна назва **маркетинг** (англ. marketing – торгівля, продаж) – організація збуту товарів на зовнішньому ринку. На означення торгу, який відбувався у будь – якому торговельному центрі раз на рік, у XV ст. вживається слово **ярмарок** (нім. Sarmarkt – с. – в. – н. – jarmarket: jahr – рік, market – ринок).

У XVI ст. спостерігається розвиток лексики, пов'язаної з одержанням маєтку у тимчасове володіння, а також накладанням заборони на нього. Наприклад, **оренда** (польськ. *arenda* із С. – лат. *arrenda* Br.) з похідним **орендувати** – *віддавати в оренду*. У слові **оренда** (укр.) – *податок переважно із шинків*. Наприкінці XVII ст. це слово набуває семантики „шинок, корчма”, а похідне **орендар** вживається у значенні **шинкар**. А запозичення *вишнєк*, *шинєк* отримує форму **шинок** (нім. Schinken), що означає „приміщення для торгівлі цими напоями”. [6]

У XVI ст. відбувається подальший розвиток та вдосконалення системи кредитно – боргових відносин, помітно поширюється номенклатура грошових поборів, податків та повинностей у зв'язку із зміцненням товарно – грошових відносин. У письмових пам'ятках фіксуються слова **барши** – процент, **зиск** – прибуток, **борг** – кредит (нім. *worpen* – брати в борг, бути винним), **рата** – (нім. *gate* – частина, часткова оплата), що означає *строк сплачування боргу*, а також „частина його, що сплачується протягом певного відрізка часу”. У цей же час з'являються французькі запозичення **пенсія** (фр. *Pension*, лат. *Pensio* – платіж) у значенні „*доходи з шинків, винниць на королівський скарб; орендна плата*”. Зараз це слово означає „*регулярні грошові виплати як форма матеріального забезпечення непрацездатних*”; **квитанція** (фр. *Quittance* – вільний від боргу) – *розписка про прийняття певної суми грошей від кого – небудь*; **фірма** (фр. *Firme* – *firmus* – штучний, надійний) – назва господарського, торговельного чи промислового підприємства [6].

Серед слів англійського походження зустрічаються назви грошових одиниць : **банкноти** (англ. *Bank – note* – банківські білети), кредитні знаки грошей, хоч і це слово могло бути запозиченим із французької мови; **чек** – *документ, що містить грошове розпорядження для виплат певної суми*. З англійської походять деякі назви одиниць виміру: **фунт** (*міра ваги, яка дорівнює 456,6г*), **бюджет** – *розмір витрат і прибутків держави*.

Кінець XX ст. відзначився інтенсивним розвитком ринкової економіки. Прикладом англійських запозичень, пов'язаних з ринковою економікою, можуть бути такі назви: **бартер** (англ. *Barter*) – *обмін товарами і послугами між товаровиробником без оплати грошима*; **бізнес** (англ. *business*) – *підприємницька діяльність, що пов'язана з одержанням прибутку*; **демпінг** (англ. *Dumping*) – *викид на внутрішній або зовнішній ринок маси товарів за дуже низькими цінами для розорення конкурентів*; **дилер** (англ. *Dealer*) – *посередник у торговельних угодах, що діє на основі власного капіталу*; **картель** (англ. *cartel*) – *угода між фірмами про встановлення цін на продукти*; **менеджер** (англ. *Manager*) – *професійний керуючий підприємством*. Що стосується слів французького походження у цій сфері діяльності, то їх значно менше ніж англійських. Серед них: **дефляція**, **дотація**, **інвестиція**, **інфляція** (фр. *Inflation*) – *знецінення паперових грошей та ін.* [6].

Як видно з наведених прикладів, фінансово – економічна лексика специфічна, значною мірою вузькотермінологічна. Але такі слова як акція, бартер, бізнес, бюджет, дилер, менеджер та інші, добре відомі усім носіям української мови.

Література

1. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах / Л.О. Симоненко, С.О. Соколова, І.В. Короленко та ін.; АН України, Ін – т укр. мови. – К.: Наук. думка, 1993. – 237 с.
2. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Дьяков, Т.Р. Киян та ін. – К.: KM Academia, 2000. – 216 с.
3. Панько Т.І. З історії нормування економічних термінів // Рідне слово. – Вип. 6. – К., 1972. – С.72 – 81.
4. Панько Т.І. Склад і структура термінологічної лексики української мови. – Львів, 1984.
5. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
6. Сімонок В.П. Вплив світового економічного простору на словниковий склад української мови // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2005. – № 13.

Світлана Гаврилюк

студентка ННІ філології та журналістики

Житомирський державний університет імені Івана Франка

РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПРИСЛІВ'ЇВ І ПРИКАЗОК У ФОРМУВАННІ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ЛЮДИНИ

Становлення і розвиток незалежної Української держави сприяє формуванню духовної культури людей, відновленню української педагогіки, національної системи освіти і виховання молодого покоління.

Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») поставила завдання забезпечити українську спрямованість освіти, що полягає у невіддільності освіти від національного ґрунту, її органічному поєднанні з історією і народними традиціями; осмислення історичних фактів, подій і явищ, різноманітності шляхів людського розвитку; відображення у змісті освіти закономірностей історичного розвитку, широке значення українознавства, етнічної історії та етногенезу українців; формування поваги до історії рідного народу; реформування змісту виховання, наповнення його культурно – історичними надбаннями українського народу [4: 3].

Серед стратегічних завдань реформування освіти в Українській державі – «...формування освіченої, творчої особистості, ...забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення й трансляції культури й духовності...» [2: 642].

У процесі викладання мовно – літературних дисциплін важливу роль відіграє донесення до учнів «скарбів нашої мови й народного досвіду» (І. Я.Франко); розуміння їх при читанні художніх творів, преси, публіцистики... Правильне їх уживання є безсумнівним показником емоційного освоєння рідного слова. Добірна, фразеологічно багата мова не лише навчас, а й виховує сентенціями, які містяться в ідіомах, прислів'ях, приказках, примовках, відкриває глибини й самої мови – криниці [6: 3].

Мета нашого дослідження – звернути увагу на значення народних прислів'їв і приказок у процесі виховання моральної культури підрастаючого покоління, проілюструвати прикладами їх використання в художній літературі. Нашим завданням є довести, що прислів'я та приказки з часом не втрачають своєї актуальності, а навпаки – допомагають зберегти в людині людське, духовне в час глобальної технологізації життя; повернути особистість до витоків найкращих душевних почуттів, виховати молоду людину щирою, працелюбною, сповненою

патріотизму і поваги до власної гідності.

З усієї неосяжної кількості українських народних прислів'їв і приказок ми оберемо ті, що стосуються праці, навчання, виховання, а також моральних якостей людини. Створені в різні епохи різними суспільними прошарками, вони й донині несуть у собі глибинний зміст і є актуальними.

Прислів'я та приказки – найпоширеніші жанри народної поетичної творчості. Саме в них яскраво ілюструється принцип історизму в навчально – виховному процесі, оскільки «час виникнення багатьох прислів'їв і приказок сміливо можна віднести до сивої давнини. Свої життєві спостереження... люди здавна фіксували в коротких висловах, які віками відточувалися, шліфувалися...» [1: 4]. Своїм лаконізмом, чіткою афористичністю прислів'я і приказки легко зацікавлюють учнів. «Важко вказати на більш конденсований вид народної поезії, де б так, як у прислів'ях і приказках, словам було тісно, а думкам простору» [1: 5].

Наука і освіта завжди користувалися особливою повагою серед народу. І в наш час слід звертати увагу на такі філософсько – дидактичні сентенції:

- *Не лінись рано вставати та змолodu більше знати.*
- *Незнайко на печі лежить, а знайко по дорозі біжить.*
- *Не знав, не знав, та як на те й забув!*
- *Чого не вчився, того й не вмітиму.*
- *В голову, як у торбу, що знайдеш, те й сховаєш.*
- *Не питай старого, а питай бувалого.*
- *Не вчи орла літати, а рибу плавати.*
- *Де він походить, там тобі треба побігати.*
- *Не святі горшки ліплять, а такі ж грішні люди, як і ми.*
- *Не сокира теше, а чоловік.*
- *Науки не носить за плечима.*
- *Гарно того вчити, хто хоче все знати [1: 277 – 281].*

Ще з часів, коли у школах застосовувалися тілесні покарання чи невімілі діти каралися вдома, а дорослі потрапляли під насміх громади, до нас дійшли прислів'я і приказки відповідного змісту, у яких, проте, відбито антигуманну сутність цього явища:

- *Не вчений, та дрюкований.*
- *Не вчений, та товчений.*
- *За невміння деруть реміння.*
- *Аз – били мене раз, буки – набрався я муки.*
- *Учений, та недовчений, непровчений, нетовчений.*
- *Били, та не добре вчили.*
- *Наука не йде від бука [1: 281 – 282].*

У ході аналізу літературних творів необхідно звертати увагу на особливості характеристики образів героїв. І тут доречно звертатися до народної мудрості: існує багато прислів'їв, які влучно характеризують моральні якості особистості. Так, однією з вічних тем є протистояння добра і зла, правди і брехні, їх уособлення в літературних образах. Ось які думки з цього приводу знаходимо в народній творчості:

- *Добрий чоловік – надійніше кам'яного мосту.*
- *Доброго не бійся, а поганого не роби.*
- *Щира правда всюди куток знайде.*
- *Хто любить світ, той любить правду.*

– *Не шукай правди в других, коли в тебе її нема* [1: 162 – 167].

Крім прислів'їв і приказок, що несуть серйозний виховний і дидактичний матеріал, є багато висловів із сатирично – гумористичним відтінком. Їх перевага в тому, що поряд із жартівливим змістом у них криється важливий викривальний підтекст. «Гумор і дотепність українського народу іскряться у всіх тематичних групах прислів'їв, а особливо в жартівливих прислів'ях і приказках, дотехах, каламбурах та примовках до танців» [1: 10]. Часто ці вислови краще сприймаються і запам'ятовуються, хоча не завжди учні можуть вловити їх серйозний зміст:

- *Таке говорить, що собака й з маслом не з'їсть.*
- *А ви часом не з Брехунівки?*
- *Не добереш – де Рим, де Крим, де попова груша.*
- *Брехун раз на рік правду скаже, та й то кається.*
- *Правда Сидорова! Киселем млинці помазані, на паркані сушаться.*
- *Минулися ті роки, що розпирали пироги боки.*
- *«Що роблять?» – «Гави ловлять».*
- *Один писар у хуторі, та й той роззявляка.*
- *Зачепився за пень та й простояв цілий день.*
- *Чотири свічки спалила, поки Гриця умила, а п'ятий каганець, – такий*

Гриць поганець.

– *Видно, що Гапка млинці пекла, бо й ворота в тісті* [1: 170 – 175, 199, 436 – 437].

Особливо багато сатиричних прислів'їв про недотеп. Це свідчить, що український народ поважав людей розумних і працьовитих, виховував у дітей розважливість і любов до праці, а непутих висміював:

- *Ні риба ні м'ясо – і в раки не годиться.*
- *Ні до ліса ні до біса.*
- *Ні в тин ні в ворота – ні в'язать, ні чоботи шити.*
- *Ні сюди Микита ні туди Микита.*
- *Лісом ішов, а дров не бачив.*
- *Не тоді до млина, як вітру нема.*
- *Не вміє коню хвоста зав'язати.*
- *По хаті ходить, а дверей не знайде.*
- *Хотів минути пень, а наїхав на колоду.*
- *Ото ткач: нитка рветься, а він в плач.*
- *Косо, криво, аби живо.*
- *Стук, грук, аби з рук* [1: 440 – 444].

Багато прислів'їв і приказок повчального змісту використовується в українській літературі. Мабуть, немає такого письменника, який би не звертався до них у своїй творчості, виявляючи при цьому власний оригінальний підхід. Наприклад, у деяких творах Г. Квітки – Основ'яненка прислів'я і приказки служать кінцівкою – висновком:

«Швець знай своє шевство, а у кравецтво не мішайся» («Салдацький патрет»).

«Собаці собака смерть» («Конотопська відьма») [3: 106].

Важливу роль відіграють прислів'я і приказки у байках. «Виступаючи організуючим чинником усього твору, вони нерідко втілюють у собі основну ідею байки. Наприклад, у байках Л. Глібова зустрічаємо такі думки:

«Не плюй в колодязь: пригодиться води напиться» («Лев та Миша»).

«Що посіяв, те й пожни» («Вовк та Миша»).

Приказки вживаються для характеристики героїв, подій, ситуацій, а не як мораль, сентенція:

Та – в ріпу, той в мак («Снігур та Синичка»).

Було та загуло («Скоробагатько»).

Пан на всю губу; Як горох при дорозі («Лев – дідуган»).

Із – за угла мішком прибитий («Ясла») [3: 106 – 107].

Таким чином, при вивченні літературних творів і фольклору необхідно звертати увагу на прислів'я і приказки, які «...живуть активним і безперервним життям. Постійно народжуються нові прислів'я, відмирають старі... Певна кількість прислів'їв втрачає свій первісний зміст і або переосмислюється, або переходить в розряд іронічних висловів чи звичайних мовних зворотів» [1: 7]. Вони несуть у собі основи етики і моралі, повчальний зміст, позитивний приклад і висміюють негативні явища – такі, як лінощі, скупість, брехливість, неучтво тощо.

«Знання народної поетичної творчості, зокрема прислів'їв і приказок, потрібне для відтворення художньо правдивих образів і рис народного життя минулих часів, для розуміння історичної епохи, соціальних відносин, побуту, господарської діяльності людей, їх естетичних і моральних поглядів, їх звичаїв, почуттів, їх світогляду» [1: 10].

Засвоєння вихованцями зразків народної мудрості сприяє розвитку національного характеру освіти, формуванню моральної культури. У Національній доктрині розвитку освіти зазначається: «Національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури» [5: 691]. І дійсно, навіть у розглянутих нами коротких висловах закладено той первісний код культури поведінки, суспільних відносин, навчання і виховання, на якому базується подальша підготовка молодого громадянина до повноцінного життя у своїй державі. Вони є справжніми зразками народної мудрості, несуть важливий зміст і є актуальними в наш час. Тому наше дослідження може стати поштовхом до подальших розробок і рекомендацій стосовно використання прислів'їв та приказок у процесі виховної роботи і викладання мовно – літературних дисциплін.

Література

1. Бобкова В., Багмут Й., Багмут А. Українські народні прислів'я та приказки. – К., 1963. – 792 с.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») // Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Упоряд. О. О. Любар; За ред. В. Г. Кременя. – К.: Знання, 2003. – 766 с. – С. 641 – 666.
3. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. – К., 1987. – 352с.
4. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української педагогіки. – К., 1999. – 358 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти // Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Упоряд. О. О. Любар; За ред. В. Г. Кременя. – К.: Знання, 2003. – 766 с. – С. 688 – 704.
6. Ужченко В. Д. Вивчення фразеології в середній школі. – К., 1990. – 176 с.

РОЗДІЛ 4

ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ

Антон Сичевський

студент історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ: ГЕРОЇЧНИЙ ІДЕАЛ НА МЕЖІ З «ЯБЛУКОМ ГРІХОПАДІННЯ»

В нашу епоху великих змін та відкриттів засоби масової інформації стали невід'ємною частиною прогресу, передачі інформації, досвіду, знань та сприяють подальшому розвитку суспільної думки. Людство з усіх сторін «оточене» ЗМІ: телебачення, радіо, журнали, газети, інтернет-ресурси, які цілодобово подають гарячі дані про факти і події. Щоправда «смакові» якості інформації часто – густо забезпечуються неперевіреністю, некомпетентністю, необ'єктивністю матеріалу, який, як вигаданий марнославно вченими інфекційний пилок, що дав розвиток первісній людині, сприяє становленню та викристалізації хибної індивідуальної думки. Старшому поколінню, в більшості випадків, легше помітити дефекти інформаційного потоку, чого не скажеш про молодь, яка інколи вхоплюється за «солодкі» слова та гасла, не звертаючи увагу на нутро, приховане за ширмою омани.

Мета нашої статті – розкрити проблему впливу ЗМІ на свідомість молоді людини, виявити його недоліки та проблеми, показати визначальне значення змістовної направленості та етики засобів масової комунікації.

Інформація не існує без медійної системи носіїв. В такій самій мірі не існує засіб масової інформації без інформаційного змісту. Тільки він робить засоби масової інформації як такими. Адже білий лист паперу нічого не повідомляє. Не експонований фільм – не інформує [4: 6].

Очевидно, що в інформаційний вік молоде покоління повинно отримувати, як формальну і неформальну освіту, так і інформаційну. Але під інформацією частіше за все розуміють ЗМІ, їх замкнутість на політичних процесах, а те, що нинішня молодь живе в принципово іншому вимірі, ніж готуючі їй інформаційну їжу політтехнологи, не береться до розгляду. Навіть у документах міжнародних організацій термін «засоби масової інформації» частіше замінюється на формулу «засоби масової комунікації», що точніше відображає процеси, які відбуваються у світі, коли на зміну парадигми інформаційного суспільства приходить парадигма суспільства знань [6: 55].

В умовах соціально – психологічної кризи суспільства інформаційний простір незалежної України виявився абсолютно незахищеним. Руйнування звичних цінностей людей та прорив інформаційних технологій і продукції різних країн в інформаційний простір та духовний світ української людини значно послабили інформаційно – психологічну безпеку в країні [1: 14]. Виконуючи гуманітарні та політичні функції ЗМІ, з одного боку, сприяють засвоєнню та утвердженню нових норм життя (демократичних принципів, плюралізму, толерантності, полікультурності) у молоді, з іншого – фальсифікована інформація, відверто асоціальні теле – , радіопрограми та газетні статті відповідно й впливають на молодь

[2: 3].

Чисельність молоді є не лише важливою характеристикою вікового складу населення, але й передумовою демографічних перспектив держави. Чисельність молодіжного контингенту (14 – 28 р.) в Україні протягом 1991 – 2001 рр. збільшилася з 10, 7 до 11, 1 млн осіб, а його питома вага підвищилася за цей час з 20, 7 до 22, 6%. Проте, цікаво, що законодавче не встановлений віковий критерій самого поняття «молодь». Так, ст.1, ч.1 Конвенції ООН про права дитини стверджує: «... дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18 – річного віку...» А Міністерством статистики України вивчається «молодь» віком 14 – 25 р. [9: 68].

Телебачення серед усіх інших засобів інформації є засобом масової комунікації, що найлегше сприймається людиною, бо, порівняно з читанням газет або ж прослуховуванням радіо, тут людина докладає найменше розумових зусиль. Не так уже й рідко телебачення стає чи не єдиним співрозмовником для самотніх, спустошених соціальними бідами людей. У них виникає ілюзія причетності до дій всесвітнього масштабу або до певної групи людей; людина після перегляду «мильних опер» поринає у світ рожевих мрій і сподівань на краще [15: 22].

Найбільш вразлива при контакті з телебаченням молодь, оскільки через повну або часткову відсутність у них усвідомлення меж реального та постійне прагнення швидше стати успішними дорослими, – перегляд фільмів і телепрограм, стає прямим керівництвом до дій у реальному житті [10: 11].

Телебачення є виробництвом особливого продукту споживання – видовищ. Те, що ми сьогодні бачимо на екранах телевізорів, є закономірним поєднанням природних характеристик телебачення з комерціалізацією цієї сфери товарних послуг. Якщо впливати на підсвідомість людини та зняти табу з деяких морально заборонених тем, то це теж матиме ефект. Еротика, жахи, відьми, маніяки, привиди, монстри, ніндзи, покемони, потойбічні сили, всілякі пророки заповнили екран. Під впливом таких сцен емоційна сфера людини розгойдується, ставлення до дійсності стає менш раціональним, росте навіюваність, психічне зараження населення. Звісно, що глядач стає легковірним і слухняним, ним легко маніпулювати та керувати [15: 23].

На червень 2003 р. в Україні діяло 919 телерадіоорганізацій, у т.ч. 382 телекомпанії, 480 радіокомпаній, 57 телерадіокомпаній [9: 68].

Телебачення в житті людини, як правило, є способом відпочинку, під час якого відбувається майже повне розчинення особистості в телевізійному сюжеті та спробою людини неусвідомлювано, якщо це кіно, поставити себе на місце головного героя, співчувати йому або брати з нього приклад, не замислюючись при цьому, які моральні аспекти його вчинків, якщо їх наслідком стало успішне досягнення мети [10: 11].

Різноманіття продукції телебачення надзвичайно об'ємне, і кожна його ланочка має свого відданого глядача або й «жертву».

Емоційно та драматизовано на екрані подаються новини. В наслідок чого складається враження, що деяким телеведучим притаманна істеричність як риса характеру. Добре відомо, що істероїдні особи мають чудову властивість навіювати будь – які істини глядачам, які мало знають про справжній стан речей [15: 25].

Клінічного психолога ПНД № 3 м. Києва Н. Северенчук непокоїть і сфера зарубіжної мультиплікації, що представлена на українських телеканалах: «В більшості американських і японських анімаційних серіалів за рахунок використання високого темпу і агресивної колірної гами йде експлуатація мимовільної уваги,

«прив'язуючи» глядача до екрана й не даючи приводу включити довільну увагу й задіяти процес мислення. Але тривала експлуатація мимовільної уваги вичерпує енергетичний ресурс психіки, й по закінченні перегляду юнак не здатний до інтелектуальної праці – настає виснаження психічних процесів. До того ж мимовільна увага включає механізм реакції на подразник. Випущений адреналін гуляє по організму й намагається знайти собі застосування. Залежно від індивідуальних слабких місць нервової системи переважно підвищується тривожність (страхи) або агресивність, що у молоді проявляється набагато серйозніше, ніж у дорослих» [11: 18 – 19].

Після перегляду жорстоких фільмів у більшості людей з нормальною психікою настає стан сенсibiliзації, тобто підвищення чутливості до несправедливості, співчуття до страждань інших. Однак якщо насильство бачити на екрані щодня, то за етапом сенсibiliзації розвивається стан десенсибилізації – зниження чутливості. Тому не дивно, що чим більше людина відчуває пристрасть до фільмів жахів, тим менше вона проявляє емпатію до іншої людини [15: 25]. Асоціативно пригадується О. Забужко, яка писала про послання, яке йде з екранів для всіх дітей: «Людину б'ють – і їй не боляче!» [2: 3].

Слід відзначити й те, що в інших країнах з метою захисту психофізичного стану здоров'я населення з фільмів вирізають сцени жорстокості, насильства, порнографії, непристойності. Таке піклування про здоров'я своїх громадян в жодній цивілізованій країні журналісти не називають цензурою, що, на жаль, трактується в Україні багатьма несвідомими журналістами, кінокритиками, кінознавцями [10: 12]. Наприклад, у 70 – ті роки ХХ ст., коли у США спостерігався шквал публікацій про насильство на екрані, було створено багато громадських організацій, які протестували проти негативних сторін телебачення. А нині у Канаді та США всі телепередачі та кінофільми, які містять епізоди насильства, жорстокості, сексу, показують тільки на спеціальних каналах, за які додатково має сплачувати сім'я [15: 25 – 26].

В Україні подібна організація «норовів і прав» була зареєстрована в Міністерстві юстиції України 27 вересня 2004 р. Всеукраїнська громадська організація «Телеглядацька асоціація батьків України» (www.tabu.org.ua) поставила мету – сприяння дотримання принципів законності, гласності, демократичності, культури та високої моралі в інформаційних стосунках, що виникають у всіх сферах життя й діяльності суспільства [14: 5, 7].

Свідомість підростаючого покоління українців протягом останніх 15 років формувалася під впливом так званої свободи інформації, широкої демонстрації та нав'язування насильства, показу сили та відкритого сексу. Широко розповсюдженими стають різноманітні залежності – від алкоголю, наркотиків, інтернету, ігрових автоматів, казино, а з іншого – моделі насильницької поведінки [1: 15].

Становлення особистості містить становлення відносно стійкого образу «Я» як цілісне уявлення про себе. Саме тому, що молоді люди світоглядно мобільні, вплив масових комерційних бульварних ЗМІ справляє найбільший ефект саме на молодь [2: 3].

Необхідно звернути увагу й на те, як впливають ЗМІ на формування розуміння подальшого шляху навчання сільської молоді. Бідність і криза села, які стали масовим явищем, є стимулятором від'їзду молоді після закінчення школи з рідних пенатів до міста. Впливають на це рішення і ЗМІ, які багато в чому

визначають життєві погляди сільської молоді та її відношення до оточуючого світу. Найбільша допомога молоді припадає на телепередачі, які висвітлюють питання вступу до вузу, набуття професії, можливість зробити кар'єру, створення сім'ї і виховання дітей. Також немалу роль відіграють передачі ТБ про те, як «відкрити власну справу» і «стати знаменитим». По суті це весь перелік тем, що хвилюють сільську молодь, і в поясненні яких участь ТБ та надана ним інформація оцінюється позитивно сільськими учнями. В інших же напрямках спостерігається вирішення телевізійниками своїх стратегічних і тактичних інтересів, а молодіжна аудиторія села залишається не задоволеною у своїх інформаційних запитах [12: 95, 97].

Говорячи про аудиторні фактори незгоди і недовіри до ЗМІ, дослідники відмічають такі властивості молоді, як юнацький ізоляціонізм і негативізм, обмеженість соціального досвіду, суперечність думок і поведінки, підвищену емоційність і вразливість, стремління до самостійності і, водночас, наслідування стандартів та ін. Але тут важливо підкреслити, що незгода і недовіра не є винятковою «прерогативою» молоді [7: 29 – 30].

Великою була і залишається когорта незгодної молоді в Україні. За опитуванням Молодіжної Альтернативи студентів м. Києва у віці 18 – 25 р. на запитання: чи існує свобода слова в Україні – позитивно відповіли 41,53%, 37,57% – важко відповісти, 20,9% – її не існує. В існування незалежних ЗМІ вірить 36,16% молодих людей [9: 69]. Несприйняття поглиблюють контакти незгодної молоді з редакціями ЗМІ, які виражають не лише потребу в самореалізації, своєрідний виклик традиційним цінностям, нормам і ролям, але й адаптації до них. Розчарування спробами такого роду яскраво виразив ще один з радянських хіпі – доволі великої групи незгодної молоді: «Чим більше я стукаю у ваші двері, тим більше переконуюсь, що ви вдома» [7: 33 – 34].

Ціль молодіжної інформаційної політики – накопичення особистісного потенціалу молодих людей в інтересах країни. Це дозволить їм самостійно вирішувати багато життєвих проблем, забезпечити якість життя і процвітання суспільства [6: 55].

Серед позитивних сторін впливу ЗМІ виділяють використання їх для інформування молоді про виявлені причини і умови злочинів, що вважається ефективним засобом профілактики протизаконних дій і вчинків. З іншої сторони конструктивні контакти працівників правоохоронних органів з ЗМІ допоможуть активізації співробітництва молоді та правоохоронних структур у справі охорони порядку і боротьби з злочинністю [13: 235 – 236].

Цікавим є аспект монополізації впливу через ЗМІ, який іноді набуває рис цілеспрямованого зомбування. І знову парадокс: зріст довіри медіа є прямо пропорційним до зростання демократизованості суспільства, що при тоталітарних тенденціях владних еліт та їх реальному володінні медіа – холдингами і можливостями застосування силових методів впливу до невідкладних ЗМІ творить невеселу картину дійсності. Процес формування «єдинодумія» в суспільстві за таких умов відрізняється від класично – диктатурного лише кволим намаганням переконати споживачів інформації у незалежності її джерел [5: 58].

Були спроби переробляти журналістику за моделлю громадянської відповідальності. Міру її невдачності яскраво продемонструвала передостання передвиборча кампанія до Верховної Ради України, яка засвідчила розчарування суспільства в кандидатах – журналістах і взагалі зниження довіри до медіа. Проте, якщо не вдасться переробити пресу, то треба змінити її аудиторію. Саме такий підхід

і використовує медіа – освіта з її намаганням прищепити «психологічний імунітет» до патогенного впливу медіа, який пов'язують з надміром реклами, пропагандою і фальсифікацією, екранним насильством і порнографією [8: 50].

Журналістам давно вже час розбудити власне сумління, поставити фільтр для негативу і доносити до споживачів чесну інформацію [3: 178]. Також потрібно розуміти, що етика ЗМІ не є замкнутою системою, і відображає поведінкові диспозиції в наступних сферах: бібліотечна справа і журналістика, інформаційні науки і педагогіка інформаційних засобів, наука про інформаційні засоби і комунікації, а також публіцистика, літературоведення і культурологія, задачею яких є практична організація і використання інформаційних засобів [4: 8].

Незалежні ЗМІ і професійні журналісти, якими б ширими вони не були у прагненні якісно виконувати свою роботу, непотрібні у закритому і мовчазному суспільстві. Більше того – байдуже суспільство не розумітиме і відштовхуватиме їх. Тому кожен з нас, українців – і живих, і мертвих, і ненароджених, повинен довести своїм словом і вчинком, що йому справді потрібна свобода слова, що йому не цікаві замовні матеріали й аморальні репортажі [3: 180].

Отже, ЗМІ покликані зайняти одну з визначальних ніш у формуванні нової генерації освіченої молоді та сприяти у розвитку високих моральних цінностей.

Література

1. Бондаровська В. Стан інформаційно – психологічної безпеки в Україні // Психолог. – № 16 (256), квітень 2007.
2. Бондарчук О. Дитина та ЗМІ: ефекти і впливи // Шкільний світ. – № 21 (197), червень 2003.
3. Гуменюк І. Дванадцять ЗМІїних обручів // Ї. – № 32: Солодка свобода слова, квітень 2004.
4. Этика СМИ. – М.: КноРус, 2003.
5. Кирчів А. Маніпуляції і національна безпека // Ї. – № 30: Маніпуляція свідомістю, вересень 2003.
6. Комарова И. Трудно ли быть молодым // Телецентр. – № 2 (16), апрель – май 2006.
7. Манаев О.Т. Несогласная аудитория (Изменение критериев эффективности средств массовой информации в процессе демократизации общества) // Социологические исследования. – № 6, 1990.
8. Потятиник Б. Кто манипулюет манипулятором? // Ї. – № 30: Маніпуляція свідомістю, вересень 2003.
9. Репницька І.О. Сучасні молодіжні ЗМІ в телерадіоінформаційному просторі України: стан та тенденції розвитку // Культура народів Причорномор'я. – № 49, 2004.
10. Ростоцький М. Що таке індекс обмеження глядацької аудиторії? // Психолог. – № 16 (256), квітень 2007.
11. Северенчук Н. Вплив анімаційних фільмів на розвиток психічних процесів дитини // Психолог. – № 16 (256), квітень 2007.
12. Силласте Г.Г. Влияние СМИ на жизненные планы сельской учащейся молодежи // Социологические исследования. – № 12, 2004.
13. Сочнев Д.В. Условия эффективности функционирования СМИ в правовом воспитании молодежи // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского (серия «Право»). – № 1: Идея конституционализма в РФ и за рубежом и практика ее реализации, 2003.
14. Червонна Т. Захистимо права дітей на безпечний інформаційний простір // Психолог. – № 16 (256), квітень 2007.
15. Чорна Л. Вплив сучасного телебачення на внутрішній світ і поведінку дитини // Психолог. – № 16 (256), квітень 2007.

ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ

Як це не дивно в нашому суспільстві донедавна існувала думка, що сучасна молодь пасивна, її не турбує майбутнє своєї держави, вона не може і не хоче приймати участь у прийнятті будь – яких рішень у країні: чи то на навчальному рівні чи то на державному.

Якщо говорити сьогодні про будову якісно нового суспільства, формування й утвердження української національної держави, то чи не насамперед ми повинні говорити про виховання молоді, сприяння її розвитку у соціальному, політичному, економічному, культурному плані. А це не відбувається без участі мас – медіа.

Останнім часом молодіжна преса помітно активізувалася. Але участь у її створенні саме молоді – зменшилась. Отже це свідчить про сумнівне становище молодіжної журналістики.

Я хочу звернути увагу саме на друковані ЗМІ. Це не найдоступніший, але один з найпопулярніших засобів масової інформації на сьогоднішній день.

Отже розкрити поставлену мені тему я хочу за допомогою випадку, який мав місце у моєму житті.

Коли я проходила повз кіоск „Преса”, у мене промайнула думка щодо придбання сестрі – підлітку якогось журналу. Знаючи наперед, що існує безліч журналів для підлітків сумнівного змісту, попросила продавця дати щось, на її погляд, більш – менш пристойне. Тітонька літнього віку запропонувала мені переглянути два журнали, які найчастіше купує молодь.

Назви журналів викликали подив („Молоко” й „Екстрім”), бо звучали, як на мене, досить незвично. Перегорнула декілька сторінок, і першим було відчуття, ніби доторкнулась до чогось брудного. Але все – таки придбала. Прийшовши додому, не стала їх навіть читати і поклала на полицю. Уже хотіла забути про них, але раптом мене зупинила думка про те, що ці журнали користуються найбільшим попитом серед дітей, підлітків, молоді. Тож вирішила проаналізувати їх глибше і поділитися своїми спостереженнями і враженнями.

Зрозуміло, що ці журнали із розряду розважальних. Утім, вони, як і інші засоби масової інформації, мають (повинні мати) певний моральний і виховний аспект. Що ж є характерним для цих журналів? Про це волають обкладинки ринкової масової преси із жовтуватим відтінком. Вони одне перед одним поспішають зробити свій внесок у „духовне” збагачення свого читача. А для цього добирають „достойну” тематику публікацій: подробиці інтимного життя „зірок” (хто з ким одружився/розлучився; хто з ким ділить своє ліжко; хто чиїх дітей виховує; як спілкуються між собою нинішній і экс – чоловік; які пристрасті, захоплення мають зірки (алкоголь, наркотики, солодощі тощо).

Короткі, прості матеріали, ніяких складнощів, філософських роздумів, лише практичні поради, причому вузького спрямування. Працівники дитячих і юнацьких видань такого типу кажуть „Дітям подобається, коли все просто. Молодь любить „смажене”, із „перчинкою”. Сучасних підлітків цікавить музика і секс. От ми і намагаємося задовольнити їх інтереси”. Не замислюючись про те, що інтереси дітей потрібно не стільки задовольнити, скільки сформувати.

Рубрики журналів також виглядають дуже звабливо, претендують на оригінальність, але в підтексті мають якийсь примітивний зміст, закликаючи до розваг, розкутості, уседозволеності: „Походеньки”, „Життя на всю катушку”, „Ми і великі”, „Куль”, „Шизофренія”, „Тусовщик”, „Чудо”, „Рецепт катастрофи”, „Життя без репетицій”. Щоправда, є й такі, які на перший погляд здаються нейтральними – „Чувство юмора”, „Жизнь на рубеже”, „Короли електроніки” тощо, але їх наповнення теж бажає кращого.

Відомо, що саме в цьому віці людина ставить собі запитання, веде пошуки себе, співвідносячи своє бачення із суспільними нормами. І невідомо, чи вона обере легкий спосіб життя, походеньки, тусовки чи щось інше. Назви рубрик не залишають місця для сумнівів і вибору дитиною свого шляху, вони стверджують, зумовлюють здійснення саме такого вибору.

Варто зупинитись і на стилістичі матеріалів, своєрідній лексиці авторів публікацій. Мова проста, доступна, зрозуміла, але з певними цікавинками. Приміром, „...продемонструвала свої стрункі ноги і не менш шикарний голос”, „Скільки грації, шарму та чарівності”. Як ви думаєте, про кого це? Про працівницю шоу – бізнесу чи нічного клубу? Не вгадали. Ідеться про відому співачку та її вокальні дані – Келлі Джайс. А ось про виступ норвезької групи: „Деякі плакали... Від того, що тексти пісень були проілюстровані емоціями групи. Від того, що неможливо було вийти в туалет”.

Але найбільше вражають світлини та інший супутній матеріал, який покликаний підсилити текст, викликати якісь емоції у читачів. Відомим є також факт про переваги образного матеріалу над словесним у сприйнятті інформації. Саме ці речі мають найбільший вплив на сприйняття людини, коли вона вперше бере журнал чи газету в руки.

Умовно я поділила всі матеріали на три групи: фото нейтральні, фото еротичні (багато оголеного тіла, одяг ледве прикриває тіло, спідня білизна тощо); фото з нахилом до сексуальності (пристрасний погляд, розтібнута блискавка тощо). Розподіливши таким чином світлини і зробивши підрахунки, отримала такі результати: із 33 ілюстрацій 16 із натяком на сексуальність. А це 50% (!!!!). Багато це чи мало? Судити вам.

Окремо хочу зупинитися на заголовках статей: „Жорстокий брейк – данс з елементами легкого стриптизу”, „Ну що, повеселимося?”, „Життя і кохання”, „Поради про смачну ерогенну їжу і грибостимуляція”, „Букет комплексів”, „У коханні і війні”, „Емінем воскресив мертвих” тощо. Скажіть, якого підлітка не зачепить таке? Адже саме в цьому віці все нестандартне викликає захоплення.

Так, природно, що дітей у підлітковому віці цікавлять статеві проблеми. Проблеми цілком природні, нормальні. Але водночас практично всі вони цікавляться і проблемами взаємин між людьми, дружби і товарищескості, зради і ревності, лідерства, збереження власної гідності. У них з'являється бажання проявити себе, заявити про себе як про особистість. І тому виникають комплекси щодо власної незначущості. Як стати оригінальним? Яке моє місце у цьому світі? Але здається, що певна частина ЗМІ для молоді не дуже переймається такими проблемами. Вони не пишуть про життя, про любов, про стосунки між людьми, а звужуються до того, що знаходиться нижче пояса.

Можливо, хтось каже: а що тут такого? Це нормально, що у такому молодому віці люди прагнуть подивитися на заборонений плід. І нехай дивляться, пізнають світ і себе. Але який світ? Якого себе? Мене, приміром шокували ці журнали, бо вони

провокують те найгірше, що є у нашій підсвідомості, намагаючись переконати свого споживача (а може і себе), що безрозсудність, розпуста, прагматизм, моральна і культурна всездозволеність – то правильний особистісний вибір у нинішній соціальній ситуації.

А як сприймають таке читиво наша молодь? Часто все, що пропонують подібні ЗМІ, сприймається як норма, бо молоді люди ще не мають сформованої ціннісної опори і не можуть самостійно визначитися з нормами життя. Вони читають це і думають що це нормально. Але невже немає молоді, яка не читає таку пресу? Звісно є. Але вона спілкується з однолітками. І вірогідність того що хтось із однолітків, однокурсників, старших людей дасть почитати такий журнал дуже велика. І молода людина думаючи, якщо мої друзі читають ці журнали, отже я теж маю це робити. А якщо не буду (навіть якщо ці журнали не подобаються їй) вона буде купляти їх, бо так роблять її друзі, бо це круто. Це сучасний спосіб дізнатися про оточуючий світ, про життя, про кумирів, про новинки у світі технологій. Але добре якщо так. А якщо дізнатися про щось інше?

Нещодавно десь прочитала, що оцінювати будь – яке явище суспільного життя, зокрема ЗМІ, доречно з погляду співвідношення: „гуманне – антигуманне”, „моральне – аморальне”, „духовне – бездуховне”, „культурне – анти культурне”, „красиве – потворне”. Якщо оцінювати ці журнали саме в цій системі координат, то стає зрозумілим, цінності ними пропагуються.

Я поставила собі запитання чи потрібні такі ЗМІ взагалі і яка їх роль як засобу масової комунікації? Навіщо вони взагалі існують? Якщо вони лише приносять шкоду, навіщо їх друкують? Чому їх з кожним роком стає все більше і більше? Чому і не заборонити взагалі? Адже вони значною мірою впливають на психіку, на розвиток, на поведінку і на подальше життя нашої молоді. Відповідь знайшла у книзі російського дослідника В Березіна «Массовая коммуникация: сущность, каналы, действия»: „сутність масової комунікації завжди полягала у проходженні циклу людського пізнання: від події через їх повідомлення й усвідомлення до осмислення, тобто від життя до його смислу... у якому б вигляді, із яких би позицій і сторін масова комунікація не здійснювалась, вона не має втрачати свою основну сутність – наближатися до розуміння сенсу життя”. Але цей вислів втрачає своє значення в сьогодишньому суспільстві. Бо сьогодишні ЗМІ пропагують не розуміння сенсу життя, а піар. Адже на перший план виходить не виховний вплив, який має міститися у цих журналах, а розважальні, беззмістовні, брудні статті, які не мають не лише моральних та виховних чинників і аспектів, але вони ще й не мають ніякого змісту.

Які ж події відображаються у подібних ЗМІ, ми побачили. А який сенс життя набудуть читачі – оце вже питання.

Вирішила провести маленьке опитування серед своїх товаришів про потрібність засобів масової інформації сьогодні і про те, яку пресу вони читають. І яке враження вона справляє на них, як на представників молоді. І отримала результати досить невтішні. Бо майже усі вони невдоволені ринком преси в Україні на сьогодні. Дійсно корисної інформації неможливо знайти майже не в одному із перелічених ними журналів. А одна моя подруга зробила зауваження про те, що за кордоном (куди так сильно „рветься” наша країна) на таку пресу не звертають ніякої уваги. Молодь країн Європи (маю на увазі молодь яка вчиться в університетах, з більш – менш благополучних сімей) більше цікавиться науковою літературою.

А ось нещодавно бачила передачу по одному із національних українських телеканалів в якій говорилося про те, що в Америці було скоєне жакливе вбивство

студентами свого однолітка. Коли їх розпитували про те, навіщо і за що вони це зробили, студенти розповіли що зробили це за аналогією до одного з найпопулярніших американських коміксів. Їм просто хотілось відтворити події коміксу в житті. Вони вибрали найслабкішого однокурсника і просто забили його до смерті заради розваги. А чи невже вигадана кимсь ненормальним історія варта життя людини, молодій людини? Яка можливо вивчилась і винайшла б ліки від СНІДу.

А що вже говорити про сьогочасних кумирів, якими захоплюється молодь? Вони купують такі журнали, про які йшлося вище, заради того щоб прочитати інформацію про свого „ідола”. А що цікавенького він зробив сьогодні? Поголився наголо? Пофарбувався в зелений колір? Зробив тату на інтимному місці? Ні, сьогодні улюбленого кумира молоді заарештували за водіння в нетверезому стані. Чи ще краще: „винесли його бездиханне тіло з номера готелю” (а бездиханне тіло через передозування наркотиками). А чому б і мені таке не зробити чи не спробувати? Адже це круто! Промайне в голові у молодій людини. Ну, і де ж тут виховання? Де формування повноцінної особистості? Дехто може сказати що це реалія життя. Але яке ж покоління виросте, якщо в нас такі ідеали, такі реалії?!

Невже незабаром ми будемо чути про вбивства у наших школах і університетах через те, що хтось любить гурт „BB”, а хтось „Океан Ельзи”??

Ми маємо на сьогодні „вільну” державу, „вільну” пресу. А кому від цього краще? Що в нас ростуть діти зомбовані покемонами, молодь, яка шукає вільне місце на тілі, щоб зробити ще одне тату.

Отже, як ми можемо переконатись, що нам ще далеко до європейських країн. Ми маємо спочатку навести лад в середині країни. Сформувати моральні норми, яким би підпорядковувалась особливо молодь, щоб потім з гордістю сказати про те, що в нас є майбутнє.

І свою доповідь хотіла б завершити словами одного із найвидатніших соціологів ХХ століття П'єра Бурд'є. Який писав, що засоби масової інформації ніколи не були незалежними. Вони завжди слугували інтересам чи то суспільства, чи то владі, чи то окремим особам. А у даному разі хотілося, щоб вони слугували інтересам молодого покоління.

Андрій Кудак

студент історичного факультету

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ

Як відомо, розбудова української держави, ставить на порядок денний надзвичайно важливе і невідкладне завдання – виховання справжнього громадянина і патріота рідної землі. Лише люди, безмежно віддані українській національній ідеї, здатні відстоювати незалежність, соборність України, вивести її з тимчасових соціально – економічних труднощів на шлях прогресу і процвітання.

З огляду на це побудова нового демократичного, гуманного суспільства, яке орієнтується на високі національні і загальнолюдські цінності, набуває, насамперед, виховного характеру. Особливо це стосується підростаючого покоління, якому в недалекому майбутньому доведеться відстоювати та примножувати здобутки нашої незалежності. Зараз, в умовах економічної кризи, відбувається інтенсивний процес

соціальної і моральної деградації частини молоді, надмірного захоплення негативними формами комерційного бізнесу і низькопробною зарубіжною культурою. Відтак, притуплюються природні потреби в пізнанні, втрачається інтерес до чесної праці, знецінюються духовні ідеали.

І, на жаль, немалу роль у цьому відіграють засоби масової інформації (ЗМІ).

Для того щоб реально зрозуміти і усвідомити, який же саме вплив на молодь здійснюють ЗМІ, потрібно звернутися до визначення самого поняття «Засобів масової інформації», яке для нас стало повсякденним і звичним. Взагалі, при спробі пояснити це поняття відразу ж виникає деяка невпевненість. Але неточність у вживанні поняття, досить часто стає ознакою його популярності.

Таким чином, поняття «Засоби масової інформації» чекає в наш час вражаюча доля. З одного боку, ми змушені констатувати черезмірне розширення об'єму поняття, аж до меж невизначенності. Але з іншого боку, існує тенденція до звуження: поняття часто означає лише електронні ЗМІ, а іноді воно повністю переноситься в сферу провідного ЗМІ – телебачення – у всіх його нових технічних проявах.

Загальновідомо, що в наш час ЗМІ здійснюють найбільш вагомий вплив на суспільні свідомість. Через здатність швидко і майже тотально охоплювати найбільш широкі аудиторії, ЗМІ можуть трансформувати традиційну систему духовного виробництва, і сьогодні у розвинених суспільно – політичних системах панує теза, що ті, хто володіють ЗМІ, володіють громадською думкою. Відповідно до концепції відомого канадського соціолога і культуролога Г.М.Маклуена, ера мас – медіа і електронної інформації радикально змінює як життя людини, так і її саму. Сучасні ЗМІ як складова частка масової культури скорочують на планеті простір і час, ліквідовують всі національні кордони, пов'язуючи в єдину мережу найвіддаленіші куточки нашої планети.

Саме за допомогою мас – медіа серед різних категорій населення (читачів, слухачів, глядачів) пропагуються певні ціннісні установки, світоглядні стереотипи та моделі поведінки, внаслідок чого спільні смаки і форми “культурного споживання” поширюються як серед привілейованих, так і малозабезпечених категорій населення. З огляду на це, у змаганні за культуру мас – медіа перебувають практично поза конкуренцією.

Інформаційний простір України протягом останніх років зазнав значних кількісних і якісних змін. Насамперед, з'явилося багато нових періодичних видань, загальна кількість зареєстрованих газет і журналів сягнула 8300 одиниць (що у кілька разів більше порівнянню з 1991 р.). Їхніми засновниками, головним чином, виступають комерційні структури, науково – дослідні установи, громадські організації, навчальні заклади.

Засоби масової інформації постійно розвиваються, оновлюються, з часом з'являються навіть нові види ЗМІ (наприклад Інтернет).

Дослідивши сучасний стан ЗМІ, можна виділити такі **основні тенденції** у їх розвитку:

- Покращення здатності до накопичення;
- Посилення впливу на широкі верстви населення;
- Збільшення швидкості передачі і поширення інформації;
- Посилення інтенсивності сприйняття;
- Покращення функції управління, особливо внаслідок використання інтерактивних технологій і зворотнього зв'язку;

➤ Покращення здатності до конкретизації, тобто здатності до візуалізації і втілення інформації, що передається.

Ціннісна орієнтація слугує своєрідним критерієм, фільтром у визначенні ставлення людини до матеріальних та духовних цінностей, системи установок, відстоювання принципів і переконань. Вона передбачає позитивне чи негативне значення об'єктів навколишнього світу для індивідууму чи суспільства і визначається не їхніми властивостями як такими, а їх місцем та наявністю в людській життєдіяльності інтересів і потреб, соціальних відносин, критеріями і способами оцінки цього значення, виражених в моральних принципах і нормах, ідеалах, установках і цілях.

Цінності, безумовно, є тим феноменом, котрий найтісніше пов'язаний з сферою потреб людини, так як певна система цінностей втілюється, опредметнюється в тих чи інших конкретних феноменах, пов'язаних з відповідними формами життєдіяльності, в яких і здійснюється оволодіння цінностями, їх поступове перетворення з явища “зовнішнього” у явище “для себе”, тобто відбувається переведення цінностей суспільних в цінності суб'єктивно значущі для самого індивіда.

В наш час розгулу всюдозволеності, втрати старих, непридатних для життя орієнтирів і тимчасового духовного бездоріжжя, важко переоцінити значення ціннісних орієнтацій як умови розвитку особистості, здатної до самостійного і відповідального вибору.

З огляду на сказане, стає цілком очевидно нагальна необхідність створити нову систему цінностей, яка б слугувала орієнтиром у вихованні молодого покоління та громадян будь – якого віку. Така система загалом і кожен її структурний компонент зокрема, мають становити одне ціле, в якому об'єднуючим началом є духовність людини.

Духовність – це втілення в світоглядних орієнтаціях людини сподівань, прагнень, ідеалів, духу народу, нації, що визначає спрямованість особистісних потреб, бажань і зумовлює настанову на відповідний життєвий вибір. Це осмислення людиною гуманістичного сенсу мети людської життєдіяльності.

Зараз є необхідність формування нових ціннісних орієнтацій, нових ціннісних ідеалів, ціннісного світогляду людини, яка буде жити і працювати в ХХІ столітті в Україні – незалежній європейській державі, де цільові та ціннісні орієнтації сполучатимуть творчість, нові оригінальні ідеї з народними традиціями та культурою. Оскільки загальноприйнятою серед педагогів є думка про те, що виховання на основі цінностей – це провідний шлях формування особистості, її духовного світу, то в сучасних умовах постає питання не лише про ціннісне виховання, але й про ціннісне навчання, тобто навчання, яке має своїм кінцевим результатом не знання, а формування “аксіологічного світогляду, який оперує ціннісними категоріями”. Це нова для нас проблема, яка потребує адекватного розв'язання.

Сьогодні ми є не лише свідками, але й учасниками кризи моральності і правосвідомості, соціальної нестабільності, політичної дезорієнтації та дестабілізації молоді. Важливим чинником цієї кризи цінностей є крах тоталітарної системи, яка формувала у всіх єдину систему цінностей та переконань.

Заміну старим цінностям часто пропонують ЗМІ, і це ще більше поглиблює соціально – психологічну кризу в країні.

Ознаки соціально – психологічної кризи в Україні:

➤ Відсутність загальнонаціональної ідеї, яка об'єднала б Західну та Східну, Північну та Південну Україну, людей, що знаходяться у владі, інтелектуальну еліту та інші верстви населення;

➤ Низький рівень інформаційно – психологічної безпеки суспільства, окремої особистості та спільнот на рівні громади, об'єднань, сім'ї;

➤ Наявність постійного тиску на психіку людей негативної соціальної, політичної, економічної, демографічної та екологічної інформації;

➤ Відсутність у інформаційному просторі України прозорої лінії психологічної підтримки населення;

➤ Відсутність філософської та психологічної моделей релігійного відродження народу та окремої особистості;

Діти та молодь в українському суспільстві протягом останніх 15 років виховуються в умовах постійного психологічного напруження, втрати багатьох традиційних цінностей та набуття нових, наприклад, таких, як гроші і влада. Сім'я та суспільство втратили чутливість до насильства на побутовому рівні.

Свідомість людини починає формуватися з дитинства. Як же може формуватися свідомість дитини під впливом так званої свободи інформації, коли широко демонструється та нав'язується насильство? А що вже говорити про рекламу алкогольних напоїв та тютюнових виробів, що теж негативно впливає на формування моделі поведінки підлітків і молоді.

З одного боку, широко розповсюдженими стають різноманітні залежності – від алкоголю, наркотиків, Інтернету, ігрових автоматів, казино, а з іншого – моделі насильницької поведінки щодо своїх близьких – від брудних висловів як повсякденного способу виразу своїх почуттів до побиття своїх близьких та дітей, народжених у молодих сім'ях, створених юнаками та дівчатами, що подорослішали за вказаних вище обставин.

Особливу тривогу викликає те, що сучасна молодь вже вихована на тих негативних засадах і прикладах, що широко пропагуються телебаченням, комп'ютерними іграми, що наскрізь просякнуті насильством і жорстокістю. Сучасна молодь розглядає насильство як засіб для вирішення багатьох своїх проблем, а не як протиправну поведінку, яка є неприпустимою в цивілізованому суспільстві, і за яку законодавством передбачені покарання.

Отже, в наш час, час широкого розповсюдження інформаційних технологій, досить значний вплив на молодь та формування у них загальнолюдських цінностей здійснюють засоби масової інформації: телебачення, мережа Інтернет, радіо, друковані видання. Здебільшого цей вплив є негативним, ЗМІ сприяють формуванню у дітей і молоді неправильного сприйняття світу і свого місця у ньому.

Таким чином, для того щоб подолати наслідки відсутності державної стратегії виховання дітей і молоді, щоб підвищити рівень інформаційно – психологічної безпеки в Україні, для зменшення негативного впливу соціальних негараздів на життя й здоров'я дітей і молоді потрібно:

➤ Розробити та реалізувати системну стратегію виховання дітей та молоді на базі загальнолюдських демократичних цінностей, цінностей культури і миру;

➤ Провести аналіз стану інформаційно – психологічної безпеки в Україні, системи освіти України з позицій формування в підростаючого покоління демократичних цінностей, захисту прав дитини;

➤ Провести експертний аналіз інформаційного простору України з позицій демократичних гуманістичних цінностей та провести широке громадське обговорення результатів експертного аналізу;

➤ Залучити до аналізу широку громадськість. Всіляко сприяти залученню громадських організацій, представників жіночого руху, незалежних експертів;

➤ Розробити основи соціального договору та змін до Законодавства України щодо інформаційно – психологічної безпеки, подолання тиску інформаційного простору України на масову свідомість і свідомість підростаючого покоління і молоді та подолання наслідків впливу руйнівного та насильницького інформаційного простору на масову свідомість...

Література

1. Бех І.М. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1.
2. Бондаровська В. Стан інформаційно – психологічної безпеки в Україні // Психолог. – 2007. – №16 (256).
3. Бондарчук О. Дитина та ЗМІ. Ефекти і впливи // Шкільний світ. – 2003. – №21(197).
4. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). – К., 1994.

Ірина Приймак

студентка історичного факультету

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВПЛИВ ТЕЛЕБАЧЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Після здобуття Україною незалежності й проведення в державі певних демократичних реформ, важливим залишається питання побудови громадянського суспільства, яке неможливе без розвитку духовності. На сучасному етапі в Україні відсутня чітка програма духовного розвитку суспільства. На думку Г. Ситника, розвиток духовності народу і його перспективи мають базуватись «на гармонійному поєднанні «загальнолюдських» та специфічних національних цінностей України» [6: 373 – 374]. Проте, на жаль, на «якісно новому етапі розвитку суспільства – постіндустріальному, або інформаційному» [3], значний вплив на формування особистості, особливо молоді людини, справляє інформація, яку вона отримує із ЗМІ– телебачення, радіомовлення , преси, Інтернету тощо.

Метою нашої розвідки є з'ясування впливу ЗМІ, зокрема телебачення, на формування у молоді загальнолюдських цінностей.

Завданнями даного дослідження є:

✓ виявити наслідки (зокрема, негативні) впливу телебачення на свідомість і психічне здоров'я людей;

✓ проаналізувати результати впливу телебачення на формування світогляду і переконань молоді;

✓ підкреслити необхідність контролю засобів масової інформації з боку державних органів влади і встановлення ними певних обмежень щодо трансляції кінофільмів, телепередач та реклами.

Інформаційний простір України протягом останніх кількох років стрімко зріс. Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення до єдиного реєстру внесено близько 800 телерадіоорганізацій, з яких лише 28 є державними . Це свідчить про те, що переважна більшість телерадіокомпаній, які існують сьогодні в

Україні, запускають в телеетер ті передачі і кінофільми, що приносять їм максимальний прибуток. Але загальновідомо, що на нашому телебаченні транслюють переважно фільми іноземного виробництва, зокрема, вироблені в Сполучених Штатах Америки. Переглядає таку кінопродукцію переважно молодь, психіка якої є недостатньо сформованою, тому вона легко підпадає під вплив інформації, яка лунає з телеекрану. Отже, фактично скасовується моноідеологічна цензура» [3].

Експерти в сфері ЗМІ прийшли до висновку, що «мас – медіа формують свідомість і волю суспільства» [5] і, як вже зазначалось, найбільше впливають на молоде покоління. До того ж, останнім часом спостерігається тенденція посилення інформаційної залежності молоді.

У діяльності «мас – медіа під лозунгом плюралізму думок та ідеологій відбувається небезпечний процес руйнації свідомості і самосвідомості, морального розкладу, примітивізація та спотворення людської свідомості та ставлення до життя, «дебілізація» значної частини населення України» [5]. А у випадку, коли держава робить певні спроби контролю ЗМІ, це сприймається як придушення свободи слова в країні. Як наслідок – кожного дня на українських телеекранах можна побачити фільми, що пропагують насильство, вбивства; а також рекламу, яка культивує в свідомості молодих людей так звану «пивну культуру», престиж тютюнопаління як обов'язкової атрибути сучасного життя.

Останнім часом вчені – психологи та медики висловлюють своє занепокоєння щодо негативного впливу ЗМІ на суспільну свідомість. При обговоренні цього питання вони пропонують звернути увагу на те, що «крім екології зовнішнього середовища існує екологія духовна, екологія внутрішнього світу людей, екологія культури. Тільки у сприятливому, добродійному благородному духовно – інтелектуальному середовищі суспільства можливий повноцінний, гармонійний духовний та розумовий розвиток і життєдіяльність людини» [5]. Із повною відповідальністю можна говорити про те, що в нашій країні «духовна екологія» перебуває в значно гіршому стані, ніж екологія середовища, бо останні роки чітко простежується тенденція «духовної, моральної й інтелектуальної деградації значної частини населення, насамперед молоді, під впливом безконтрольної діяльності ЗМІ» [5].

Сучасна молодь, яка має незрілу, слабку психіку, легко підпадає під згубний вплив західноєвропейських і американських фільмів, переважно бойовиків, фільмів – жаків та еротичних фільмів, які пропагують «культ сили, насильства, грошей, наживи, «красивого життя», що досягається несправедливими способами. Відверто культивується цинізм і жорстокість через показ і смакування деталями вбивств, фізичних і моральних знущань над людьми. Кіногероями виставляють злочинців, вбивць, психопатів, повій, махінаторів і авантюристів» [5]. Наприклад, тільки впродовж одного тижня канали телебачення демонстрували фільми: «Секрет диявола», «Переможи диявола», «Мамочка маніяк – убивця», «Обійняті жахом», «Пропавший ідол», «Кров і пісок». Звичайно, такі фільми не можуть позитивно впливати на психіку молодих людей. Після їх перегляду збільшується кількість кримінальних злочинів в країні, а правоохоронні органи не знаходять розумного пояснення такої ситуації. Все вищезгадане формує у молоді стійке уявлення про те, що вбивства, пограбування, насильство є невід'ємною складовою частиною демократичного суспільства і вільної країни. Наслідки такого процесу можна побачити на «прикладі» Німеччини, де учень розстріляв своїх учителів і вбив

поліцейського, тому що його не атестували з математики. Нині урядові структури Німеччини висловлюються за обмеження показу жорстокості на телеекранах.

ЗМІ беруть активну участь і у «сексуальній революції», постійно пропагуючи на телеекранах еротика та секс, у такий спосіб заохочуючи молодь до сексуального розкріпачення, спрощення стосунків між чоловіком і жінкою, знищуючи і висміюючи природне почуття сором'язливості в інтимних стосунках, особливо з боку жінки. Все вищезазначене суперечить нашій християнській вірі та національним традиціям

Іншими негативними результатами впливу телебачення на сучасну молодь (і не тільки молодь) є поширення злочинів на сексуальному ґрунті (наприклад, зґвалтувань), що вчиняються молодими людьми, а також швидке поширення венеричних захворювань і СНІДу. До речі, за статистикою, Україна посідає одне з перших місць в світі після країн Африки за темпами зростання кількості людей, хворих на СНІД.

Нерідко реклама також негативно впливає на формування духовності сучасної людини. Звичайно, вона – дуже прибутковий бізнес, власники якого не дозволяють державі його контролювати. Тим не менше, цей контроль дуже необхідний, оскільки за допомогою реклами (особливо телереклами) відбувається формування «споживачької психології, психології речовизму» [4] через вплив на свідомість людей. Телереклама відволікає увагу людей від високих інтелектуальних і духовних потреб та цінностей на неважливі, другорядні в житті людини речі. Реклама, що транслюється на українському телебаченні, часто буває «цинічна і досить вульгарна» (наприклад, реклама засобів жіночої гігієни), яка в багатьох людей, викликає почуття «огиди, обурення, псує настрої» [5]. З іншого боку, реклама предметів розкоші й інших дорогих товарів і послуг викликає заздрість або інші негативні емоції у людей, які живуть досить «скромно» чи навіть бідно. І знову ж таки це може привести до злочинів, зокрема, крадіжок і пограбувань, які часто вчиняються підлітками (найчастіше хлопцями) для того, щоб справити враження на представниць протилежної статі.

Але, на нашу думку, найстрашнішим наслідком впливу телереклами на свідомість і спосіб життя людей є реклама тютюнових виробів і алкогольних напоїв. Це дійсно жакливо, тому що з кожним роком хворих на алкоголізм людей стає все більше і більше. Серед них все частіше можна побачити не лише чоловіків працездатного віку, але й жінок та підлітків. Звичайним явищем сьогодення стала можливість побачити на вулицях міста компанії підлітків, що розпивають спиртні напої. Щодо тютюнопаління, то воно призводить до різних, небезпечних для життя і здоров'я людей, захворювань. Хоча виробники зазначають на упаковках з – під цигарок, що «куріння призводить до серцево – судинних захворювань і раку легень» і що «куріння під час вагітності шкодить дитині», але попит на ці товари не зменшується, а от кількість хворих збільшується з кожним днем. В даному контексті доречно згадати й про те, що в телефільмах також активно пропагується «культура тютюнопаління», наче воно є сучасним і модним, особливо серед підлітків.

Якщо розглядати негативний вплив реклами на людину з точки зору медицини, то лікарі стверджують, що реклама є «психологічним насильством над людиною» [1] і може негативно впливати на загальне самопочуття, психічне здоров'я, нервову систему людей, які постійно дивляться телевізор. Можливо, це відбувається через високий рівень довіри населення до ЗМІ. В Інформаційному бюлетені Українського інституту соціальних досліджень «Моніторинг громадської

думки населення України» наведені дані щодо рівня довіри людей ЗМІ.

Рівень довіри населення України до засобів масової інформації (% від загальної кількості опитаних).

ЗМІ	Повністю довіряю	Скоріше довіряю, ніж ні	Скоріше не довіряю	Повністю не довіряю	Важко відповісти
Преса	10	46	25	11	8
Телебачення	12	52	20	9	7
Радіо	12	50	20	9	9

Як видно з таблиці, серед ЗМІ за рівнем довіри лідирує телебачення. Інформація, яку воно поширює, впливає на особистість людини, формування її ідеалів та цінностей, які не завжди позитивні і корисні. Ось чому держава повинна гарантувати інформаційно – психологічну безпеку особистості з метою «захищеності психіки людини від негативного впливу, якій здійснюється шляхом упровадження деструктивної інформації у свідомість і (або) у підсвідомість людини, що приводить до неадекватного сприймання нею дійсності» [2].

Отже, з усього вищеперерахованого видно, що телебачення справляє на людину переважно негативний вплив. Щоб його уникнути або хоча б зменшити необхідно :

- ✓ посилити контроль держави в особі Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за тими фільмами і рекламою, що транслюються на вітчизняних каналах;

- ✓ встановити більш жорсткі вікові обмеження щодо перегляду фільмів іноземного виробництва;

- ✓ заборонити рекламу алкогольних напоїв і тютюнових виробів через ЗМІ;

- ✓ розробити й прийняти закони про охорону духовного й інтелектуального здоров'я і про інформаційно – психологічну безпеку населення, а також прийняти поправки до закону «Про засоби масової інформації»;

- ✓ проводити профілактичні бесіди з молоддю стосовно негативного впливу телебачення на свідомість і психічне здоров'я людей, особливо молоді, чия свідомість є особливо уразливою до цього впливу;

- ✓ поширювати серед молоді ідеї гуманізму, добра, терплячості, взаємодопомоги, любові до інших, використовуючи переконання та приклад.

Література

1. Жарков Я. Безпеки особистості в інформаційному просторі. <http://www.justinian.com.ua>
2. Інформаційна безпека держави у контексті протидії інформаційним війнам: Навчальний посібник// За загальною редакцією В.Б.Толубка. – Київ: НАОУ, 2004.
3. Лавренко О. Соціалізація студентської молоді в культурно – дозвілєвій сфері//Український центр політичного менеджменту. <http://www.politik.org.ua>
4. Ручка А.О., Костенко Н.В., Скокова Л.Г. Мас-медіа і культура в контексті соціальних перетворень // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. Колективна монографія. Під редакцією Шульги М.О. – Київ: Інститут соціології НАН України . – 1999. – С.541 – 590
5. Сенченко М. Незалежність України і ЗМІ. <http://www.ukrvybir.com>
6. Ситник Г. Національні цінності як основа прогресивного розвитку особистості , суспільства і держави// Вісник НАДУ. – 2004. – Випуск 2

ЗМІ В УКРАЇНІ: ВПЛИВ НА ДУХОВНІСТЬ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

Сьогоднішнє моральне виховання в Україні виходить на якісно новий рівень, але вихід на нові рубежі ускладнюється соціально – економічним станом суспільства, переходом до ринкових відносин, глибокою ідеологічною кризою, пов'язаною з ідеологічним вакуумом і, головне, впливом засобів масової інформації. Численні дослідження свідчать про те, що у посттоталітарному суспільстві значна частина молоді, з одного боку, втрачає орієнтацію на колишні ідеали, піддає їх сумніву, або взагалі їх відкидає, а з другого – не має тих ідейних орієнтирів, яких бажала б досягти. За цих умов проблема прилучення молоді до скарбниці загальнолюдської моралі, пріоритетних цінностей життя є найголовнішою.

ЗМІ та загальний текст повідомлень, які ними тиражуються, є невід'ємними складовими частинами соціокультурного середовища. Саме в останньому відбувається той процес, який загально визнаний науковцями і кодифікований під назвою «духовний розвиток особистості»[4]. Отже, метою дослідження є виявлення всіх позитивних і негативних сторін впливу ЗМІ на духовність молоді.

Відповідно до концепції відомого канадського соціолога і культуролога Г.М.Маклуена, ера мас – медіа і електронної інформації радикально змінює як життя людини, так і її саму. Сучасні ЗМІ як складова частка масової культури скорочують на планеті простір і час, ліквідовують всі національні кордони, пов'язуючи в єдину мережу найвіддаленіші куточки [3].

Загальновідомо, що в наш час ЗМІ справляють найбільш вагомий вплив на суспільну свідомість. Через здатність швидко і майже тотально охоплювати найбільш широкі аудиторії ЗМІ можуть трансформувати традиційну систему духовного виробництва, і сьогодні у розвинених суспільно – політичних системах панує теза, що ті, хто володіє ЗМІ, володіють громадською думкою.

«Майбутнє нашого суспільства великою мірою залежить від здатності управляти інформацією та засобами спілкування, від уміння читати ЗМІ, які домагаються нас аж до насичення і бувають якими завгодно, крім нейтральних...» [2].

Згідно зі ст. 20 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р.

(№ 2657 – XII), **масова інформація** – це публічно поширювана друкована та аудіовізуальна інформація. Друкованими засобами інформації є періодичні видання (преса) – газети, журнали, бюлетені тощо й разові видання з визначеним накладом. Аудіовізуальними засобами масової інформації є: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо [1].

В умовах тотальної інформатизації суспільства інформаційний вплив на особистість набуває глобальних масштабів. В історії розвитку людства відомо багато прикладів, коли людина за певних умов потрапляє в середовище звірів і під впливом інформації на рівні тваринного й рослинного оточення набуває ознак, характерних для представників тваринного світу. Це ще раз підтверджує науковий висновок, що особистість може бути сформована лише при наявності фізіологічних задатків та під впливом інформації, що поширюється в соціумі [3].

ЗМІ створюють своєрідний інформаційний світ, в якому людина, зокрема

молода людина, виробляє певний світогляд щодо життя, способу життя, стилю життя, типів поведінки тощо, хоча інформація ЗМІ має, здебільшого, несистематизований, а часом і суперечливий характер. Загальнови́знано, що ЗМІ, а особливо телебачення, є не лише основним джерелом інформації, а й одним із важливих чинників виховання, насамперед юного покоління. Дослідженнями фахівців встановлено, що нині чи не в кожному помешканні телевізор увімкнено впродовж семи годин щодня [1].

За даними наукового звіту “Ціннісні орієнтації молоді” (1998 р.) Українського інституту соціальних досліджень перше місце серед форм проведення вільного часу молоді посідає перегляд телепередач: 80% молоді віком від 15 до 28 років дивляться телевізор щоденно й лише 1% молодих людей не дивляться його зовсім. Більша частина української молоді вгамовує свою інформаційну потребу саме за допомогою телевізора. Однак, чи є цей спосіб ефективним – питання спірне.

Існує думка, що сьогодні Україна стала об'єктом сучасної культурної експансії Заходу, що активно проводиться через деякі ЗМІ. Характерними рисами цієї експансії є:

- а) перенесення на національний ґрунт західних зразків способу життя і орієнтацій;
- б) нав'язування західної культури як універсальної;
- в) намагання досягнути шляхом культурних зв'язків політичних цілей;
- г) спрямований однобічний потік інформації від «центру» до «периферії»;
- д) формування в інформаційно залежних країнах прозахідної культурної еліти.

Все це, безумовно, не сприяє моральному вихованню молоді та її духовності.

Поширювана Заходом масова культура завдяки розважальній літературі, кінофільмам і телепрограмам легкого змісту здебільшого спричиняє руйнацію існуючих норм поведінки молоді і споживання усталених уявлень і орієнтацій, змінюючи їх новими міфами. Все це в основному відбивається на нашій молоді, її уподобаннях у всьому: чи то музика, фільми, танці, нові захоплення, манера одягатись, чи манера себе поводити – це копіювання того, що нині прийнято у так званому демократичному світі, тобто те, що сьогодні Захід вважає модним. Через мережу ЗМІ відбувається й нав'язування західних цінностей, основними серед яких можна назвати такі, як «досягнення й успіх». Невипадково популярними сюжетами і в пресі, і на телебаченні є інформація про те, як можна вирватися завдяки своїм здібностям із жебраків у багаті, із бідної емігрантської родини у помітну «зірку» масової культури і т.ін. При цьому однією із головних проблем залишається адекватність орієнтації на успіх та моральних норм.

Аналіз причин та умов, що породжують протиправну поведінку молоді, показує, що поряд з іншими чинниками – похибками сімейного виховання, економічною нестабільністю та ін., нового забарвлення та актуальності набуває така складова, як деструктивний вплив ЗМІ.

В сучасній психології є три основні гіпотези, які пояснюють механізми впливу демонстрованих на телеекранах сцен насильства на поведінку людини, зокрема неповнолітніх, оскільки саме молодь є найбільш уразливою до сприйняття такої інформації. Перша – гіпотеза моделі. Згідно з нею, агресивна поведінка людини виникає внаслідок копіювання спостережуваних агресивних дій декого з соціального оточення (батьків, однолітків, телегероїв та ін.). Таким чином, агресивна поведінка інших слугує зразком для наслідування. Друга — гіпотеза «каталізатора», згідно з

якою сцени насильства стають стимуляторами збуджуваності та імпульсивної поведінки у глядачів. Обидві ці гіпотези об'єднуються загальним висновком – показ сцен насильства спричинює розвиток агресивності у глядачів. Третя – гіпотеза «катарсису» – ґрунтується на результатах деяких досліджень, які, навпаки, вказували, що нібито демонстрація сцен насильства приводить до послаблення агресивності. Відбувається своєрідний «катарсис» – скидання емоційного напруження. Але поряд із цим спостерігалось породження байдужості до актів насильства [1].

Наведений розбіг гіпотез засвідчує, що питання впливу ЗМІ на психіку людини та її поведінку потребує дальшого дослідження. Тим більше, що інформаційний простір в Україні є достатньо широким, адже на даний час до державного реєстру телеорганізацій занесено 1052 організації.

Отже, на телевізійному просторі достатньо широко представлена телепродукція з елементами агресії. Звичайно, важко запідозрити ЗМІ (в тому числі телебачення) в умисному пропагуванні насильства та жорстокості. Очевидно, телепродукція такого плану вноситься до програми показу з єдиною метою — підняти рейтинг телеканалів. Та, як відомо, в демократичному суспільстві мають діяти спеціальні механізми, що забезпечують соціальну відповідальність ЗМІ: ліцензування діяльності, професійні кодекси, громадський контроль, система фахової освіти та ін.

В Україні створена певна законодавча база, яка регулює згадані вище питання. Серед ухвалених законодавчих актів такі Закони України: «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р., № 2657 – XII; «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 р., № 3759 – XII; «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 р., № 2782 – XII; «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» від 18 липня 1997 р., № 485/97 – ВР та ін.

Одним з останніх нормативно – правових актів у цьому плані є Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р., № 1296 – ІV, який визначає правові засади захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. Окремі статті цього Закону стосуються захисту морального та фізичного життя неповнолітніх, у тому числі й стосовно засобів масової інформації.

Телеєфір серйозно загрожує фізичному, інтелектуальному, психологічному здоров'ю дітей і молоді. Відстеження екранного продукту показало, що засновники й керівники телерадіокомпаній удаються до грубих порушень: істотно зменшують обсяг продукції власного виробництва, збільшують показ реклами, трансляцію фільмів, не маючи прокатних посвідчень, та ін. Натомість майже зовсім зникли з екранів спеціальні освітні та виховні телепередачі для дітей та юнацтва.

Сутність масової комунікації як стратегічної дії чудово може проілюструвати значення реклами, котра розглядається як специфічна інформація, що є феноменом сучасного соціуму і виражається певними суспільними структурами для впливу на масову свідомість.

Специфіка прояву маніпуляції в масовій комунікації найпростіше і найлаконічніше розкривається у такому визначенні: маніпуляція – це «прихований вплив на здійснення вибору». Комунікатор, вступаючи у взаємодію з аудиторією в процесі створення та через посередництво іміджу, або комунікативних дій, за допомогою певних прийомів має на меті потаємно вплинути на вибір дій аудиторії, прагнучи цим досягти своїх цілей [4].

Дані опитування фахівців у сфері виробництва й розміщення реклами, експертів аналітичних центрів, наукових і громадських організацій, а також державних службовців указують на те, що реклама здатна формувати і змінювати поведінку людей. Причому 45 % експертів вважають вплив реклами значним, а ще 40 % – середнім. Фактично вони стверджують, що реклама діє як могутній «соціалізатор», прищеплюючи настанови, смаки, способи орієнтації у світі речей, продуктів і послуг. На запитання, чи є агресивною реклама в Україні, ствердно відповіли більшість експертів (55 %).

Небезпека перегляду телевізійної агресії вбачається в тому, що діти, підлітки й навіть студенти підсвідомо сприймають насильство на екрані реальним і соціально прийнятним способом розв'язання проблем. Телевізійні персонажі настільки привабливі, що діти ідентифікують себе з ними. Однією з показових ілюстрацій слугує трагедія в Луганську. Підліток кинув восьмирічну дівчинку на землю, топтав її, ламав кістки доки вона не померла. На запитання, чому він так учинив, відповів: «Я бачив це на телеекрані. Мені сподобалось і я вирішив спробувати, чи зможу так само зробити». В підсумку пояснив: «У мене вийшло». Такою страхітливою виявилась фінальна стадія здичавіння з подачі телебачення [1].

Отже, підводячи підсумки, доцільно з'ясувати роль ЗМІ у формуванні способу життя: по – перше, ЗМІ – це гнучка система, зміст якої можливо змінити, тоді як інші складові макро – , мезо – та мікро – рівнів піддаються змінам досить повільно; по – друге, ЗМІ мають здатність не тільки змінювати свій зміст, що впливає на населення, але й впливати на виховну функцію таких інститутів, як сім'я, школа, найближче оточення, а також формувати громадську думку на рівні суспільства та країни.

Можна констатувати, що українські засоби масової інформації є сьогодні вагомим чинником впливу на свідомість людини. У ситуації сучасної соціально – психологічної нестабільності було б доцільніше, щоб ЗМІ взяли на себе місію вироблення національної ідеології, орієнтованої на оптимістичну перспективу. На думку деяких фахівців, одним з вагомих компонентів такої ідеології може стати пропагування в ЗМІ ідеї згуртування народу України навколо цінностей здорового способу життя в усіх їх аспектах – фізичних, психічних, соціальних, духовних.

Література

1. Бугера О. Деструктивний вплив засобів масової інформації на протиправну поведінку неповнолітніх // Часопис Київського університету права. – 2004. – №4. – с.107 – 110.
2. Жак Гоне. Освіта і ЗМІ. – К., 2002. – с.8.
3. Жарков Я. Небезпеки особистості в інформаційному просторі // Юридичний журнал. – 2007. – №2. – с.7 – 15.
4. Суська О. Нові підходи до вивчення впливу ЗМІ як чинника духовного розвитку особистості // Духовність як основа консолідації суспільства. – К., 1999. – Т.16. – с.175.

Дмитро Клименко

студент історичного факультету

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ МОЛОДІ

Майбутнє суспільства полягає в сьогодні, в тому, як розвивається і дивиться на світ молоде покоління. В наш час жорстко постало питання про те, що

потрібно робити щоб виховати молоде покоління в дусі гуманізму, чи пранайні позитивного ставлення до оточуючого світу. Важливе місце у досягненні цієї мети займають Засоби Масової Інформації (ЗМІ). Метою написання цієї статті є показати вплив ЗМІ на процес формування загальнолюдських цінностей молоді. Головним завданням статті є показати ті негативи які має вплив ЗМІ на молодь.

Що миті наше життя стає швидшим і динамічнішим. І успіх людини в житті залежить від її обізнаності в тих тенденціях і процесах які присутні в суспільстві. У вирішенні цього питання нам допомагає ЗМІ. Це перед усім телебачення, газети, радіо. Окремо можна виділити інтернет. Найпопулярнішим в наш час є телебачення та інтернет.

В розвинених Західних країнах питання виховання молоді поставлено на високому рівні. Існують різні урядові і не тільки програми, які фінансують і всіляко сприяють діяльності ЗМІ, спрямованої на моральне виховання молоді.

Якщо ж взяти Україну, то можна зробити декілька висновків: в інформаційний простір “вкидають” ті програми і передачі які приносять більший прибуток; годі говорити про моральність і етичність, наприклад телебачення, коли переглянути програму передач та тиждень будь – якого каналу (від мультфільмів “Сімпсони” до еротичних фільмів серіалу “Емануель”); все це спричинено передусім відсутністю державного контролю за діяльністю ЗМІ.

На мою думку основною проблемою сучасного українського ЗМІ є формування міфів та стереотипів. Піддатливі на психологічний вплив молодь і діти не усвідомлюють тієї загрози, яку несуть ті стереотипи. Вони відштовхують людину від реального життя, захоплюючи у вир популярних, модних і “крутих” тенденцій і явищ сучасного суспільства.

Ці проблеми виникають в наслідок комерціалізації ЗМІ. Тобто телеканали, газети, журнали, радіо станції переходять у володіння до приватних осіб, які зацікавлені лише у збільшенні прибутку. Таким чином в інформаційному просторі переважають ті програми і передачі які є найбільш рейтинговими. А популярними стають ті програми і газети які змальовують життя сучасної людини. Тоді виникає йкаве запитання: то як же живе сучасна людина, чим наповнене її життя? З відповідю яку запропоную я, можливо багато хто із читачів не погодиться, але дуже багато людей яких я знаю видуть саме такий стиль життя: скандали, секс, розваги, тобто споживацький спосіб життя!

Проста математика показує: якщо є попит на таку продукцію, то буде й пропозиція! Отже в тому що з екранів наших телевізорів лунає лайка, а в газетах, які читають наші діти , надруковані фото оголених моделей винні передусім прості члени суспільства. В свою чергу соціум ще нестав тією силою, яка реагуватиме на прояви аморальності та неетичності.

Молодь стає заручником цієї ситуації, тому що вбирає, як губка весь цей бруд що містить в собі ЗМІ. Цим можна засвідчити факти, що засвідчують жахливий стан моралі та етики сучасної молоді. Специфічний стиль спілкування, молодіжний сленг, який містить нові слова часто вживані молоддю, яких можна віднести до ненормативної лексики. Все більше загострюються конфлікти молоді із старшим поколінням, ці проблеми спечинені розбіжністю у поглядах на окремі проблеми та життя взагалі. А ці погляди формуються власне під впливом ЗМІ. Діти, які обділені увагою батьків, предоставлені самі собі, заглиблюються в неконтрольовані інтернет та телебачення. Це призводить до викривлення уявлень про мораль, добро, повагу, справедливість.

Все це в сумі дає нам високий рівень бандитизму серед молоді, великий перелік молодіжних організацій, мета діяльності яких є абсолютно протилежна моралі, справедливості (скінхеде, расисти...).

Слід наголосити на тому, що молоде покоління кардинально змінило своє ставлення до праці. Образ людини, яка всього у своєму житті добилась самостійно, активної, чесною і справедливою – надихає. Цей образ сформували засоби масової інформації. Так, це дійсно, в певному розумінні – позитив. Але все ж таки це стереотип, і реальні життя набагато складніші, і тяжчі, ніж це зображують у кіно.

Проаналізувавши всю цю інформацію, виникає ряд складних і важливих запитань. Вирішення яких, потребує реформування не тільки ЗМІ а і взагалі держави, вона потребує зміни суспільного світогляду, громадської позиції, зміни у житті людей.

Питання перше – що повинна робити держава? Якщо взяти до уваги цей “раціон” інформації, якою “кормить” нас інтернет, то тут можливо знайти, як працює визначних вчених так і фільми, які мають аморальний характер, в яких панує культ насильства та грошей. Я вважаю, що потрібно побудувати систему фільтрування інформації, яка шкодить духовному розвитку молоді, до легко досягнутих джерел інформації.

Також слід повернутися до практики державних замовлень на зйомки дитячих та молодіжних фільмів, програм, випуску книг, які сприяють патріотичному та моральному вихованню. Держава повинна жорстко боротись із незаконним розповсюдженням заборонених фільмів, книг, газет. Потрібно встановити норми правила гри на інформаційному полі для всіх учасників. Це попередить потрапляння в суспільство не якісної і не етичної інформації.

Питання друге – що повинні робити прості члени суспільства? Для того щоб щось змінити потрібно хоч щось зробити, тому, коли прості люди почнуть ставити свої вимоги до інформації, до її якості і кількості, коли хоча б маленька частинка людей займе активну громадську позицію і буде боротись за свою правду і справедливість, то це буде перший і великий крок вперед. Він підштовхне до рішучих до активних дій. Отже, для того щоб змінити теперешній стан речей потрібно відкинути принцип: “Моя хата з краю...!”

Питання третє – чи можливо виконати перші два питання – завдання? Так! Але для цього потрібно змінитись всім членам суспільства, потрібно досягти компромісу між новим і старим, потрібно не тільки хотіти змін але й хоч щось робити для їх впровадження.

Тобто потрібно провести всезагальне реформування суспільства і держави.

Юлія Гамарко

студентка історичного факультету

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВПЛИВ ІНТЕРНЕТУ НА РОЗВИТОК ДУХОВНОГО СВІТУ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Ствердження української державності, демократизація суспільства вимагають нових підходів до процесів формування підростаючого покоління.. Одним з важливих чинників подолання негативних явищ – суперечностей та конфліктів перехідного стану українського суспільства, поширення насильства, екстремізму,

нехтування найелементарнішими правами народу – є формування високоморальних, загальнолюдських, християнських духовних цінностей передовсім у свідомості молоді, оскільки саме духовність є норморегулюючою властивістю поведінки. Адже вихід із кризової ситуації, в якій нині перебуває наше суспільство, успіх справи ліквідації наслідків тоталітаризму, переходу до демократії, становлення справжнього державного суверенітету значною мірою буде визначатися саме молоддю.

Перед засобами масової інформації поставлено завдання щодо сприяння моральному, духовному, патріотичному вихованню молоді. Адже людина формується не стихійно, а під певним впливом сім'ї, колективу — навчального чи виробничого, установ культури, засобів масової інформації.

Звісно ж, засоби масової інформації, та Інтернет зокрема, нині мають колосальний вплив і отримали реальну владу над вихованням духовності молоді. Тому нічого дивного у тому, що юнак чи дівчина проводять перед екраном монітора значно більше часу, ніж за книжкою чи бесідами з батьками або спілкуванню з ровесниками, немає [3:248].

Варто зазначити, що метою дослідження впливу Інтернету на дітей і молодь є виявлення негативних явищ, які нині яскраво можна спостерігати. Тому завданням дослідження є проаналізувати джерела, які виявили негативний вплив Інтернету та віднайти заходи щоб попередити негативний вплив.

Дослідження проблеми актуально почати з екскурсу в історію, що дасть можливість простежити шляхи і джерела виникнення Інтернету.

Початки Інтернету сягають 1957 року, коли Сполучені Штати Америки створили залежний від Пентагону відділ з метою підтримувати і фінансувати пошук у секторах військових баз. У 1972 році з'являється електронна пошта і символ @. У 1975 році створюється перша дискусійна група через email. У 1983 році Arpanet або ARPA для безпеки поділено на дві частини: військову (Milnet) і наукову, яка залишає ім'я Arpanet і розвивається дедалі більше. Так виникає Інтернет (International Network). У 1989 році виходить перший документ, в якому вказується на нову гіпертекстову систему, що полегшить розподіл інформації між групами пошуку. Так бере свій початок www (WORLD WIDE WEB) і html (hypertext markup language). Відтоді Інтернет розвивається з надзвичайною швидкістю. Згідно з дослідженнями, більше 407,1 мільйона осіб підключені сьогодні до Інтернету. З кожним роком, однак, він стає шораз більшим морем без берегів, де молодь може знайти будь – яку інформацію. [2:23 – 24]

Діти – наше багатство, як говорить про це народна мудрість. В наш час для духовного розвитку дитини є всі сприятливі умови , які забезпечують батьки. Але вони залишають дитину без нагляду за браком часу , який використовують для того, щоб заробити гроші для задоволення матеріальних потреб. Як наслідок, дитина задовольняє свої духовні потреби за допомогою вулиці, де створені для цього всі умови.

„Діти вулиці” — це поняття давно ввійшло в лексикон суспільства як знак тривоги і спонування до дії дорослим. Небезпека неконтрольованої «вуличної вседозволеності» для несформованої дитячої психіки очевидна, як, зрештою, й наслідки. На терені боротьби з цим негативним явищем робиться багато, інша річ — результати. Багато родин, аби відволікти дитину від небажаного впливу вулиці, купують своєму чадові комп'ютер. Хай учиться, хай цікавиться чимось новеньким, корисним... Зрештою, Інтернет пропонує майже необмежені можливості в цьому плані. Але, виявляється, у Всесвітній павутині на дитину очікує не менша небезпека,

аніж на вулиці.

Адже, як кажуть фахівці, Інтернет є, по суті, дзеркалом нашого суспільства, яке відбиває як позитивні, так і не найкращі сторони його життя. За статистикою, 80 відсотків батьків не знають, як навчити дітей працювати в Інтернеті і 67 відсотків дітей знають про Інтернет більше, ніж батьки. Молоде покоління швидше сприймає нові технології, але є і більш вразливим, бо ці технології можуть нести, окрім позитивної інформації, можливостей навчання і творчості, ще й загрозу: в Інтернеті можна знайти ту інформацію деструктивного, дискримінаційного характеру, яку дітям не треба бачити. Наприклад, навіть інструкції про те, як зробити бомбу.

Виявлені досить тривожні моменти. Наприклад, 75 відсотків дітей, «гуляючи» в Інтернеті, погоджуються в обмін на обіцянку отримати подарунок поділитися персональними даними про себе або про своїх батьків. Варто навести простий приклад. Спілкуючись в Інтернеті, дитині обіцяють, що пришлють іграшку, а взамін просять повідомити номер кредитної картки мами або тата. Окрім того, кожен п'ятий підліток, який працює в Інтернеті, отримує або отримував матеріали сексуального змісту — чи розсилку по електронній пошті, чи виходи на відповідні сайти, чи так звані спливаючі вікна, якими користуються багато подібних ресурсів. До того ж тільки 25 відсотків підлітків зізнаються батькам, що вони зустрічалися з такою інформацією в мережі...

Безумовно забезпечити дітей — це наше спільне завдання. Але важливо й навчити дорослих, щоб вони могли розказати дітям, як працювати в Інтернеті. Треба об'єднати зусилля всіх: батьків, учених, психологів, експертів, бо Інтернет несе, окрім всього, ще й загрозу залежності дітей.

До всього, розповідають фахівці, Інтернет — провайдери мають служби технічної підтримки споживачів, яка може надати консультативну і технічну допомогу тим батькам, які не в змозі самі забезпечити придбаний саме для дитини комп'ютер від доступу до тих чи інших не бажаних результатів.

Але ж дитина може працювати в Інтернеті не тільки в дома. Зараз є скільки комп'ютерних клубів, та й шкільні комп'ютерні класи зазвичай мають вихід у „лавутину“. Чи завжди дорослі слідкують за віртуальними подорожами дітей? Фахівці радять ввести правила використання дітьми комп'ютерів у таких публічних місцях і обов'язкове застосування технічного захисту. Втім, як розповідають, власники Інтернет — клубів несуть відповідальність за контролем, на який сайт заходить дитина. Адже на моніторі оператора відображається, з яким ресурсом працює той чи інший відвідувач. І якщо висвітлюється сайт, наприклад, порнографічного змісту, оператор відразу ж виключає цю машину [1:15].

У травні 1998 року Рада Міністрів Європейської Спільноти затвердила чотирирічний план підтримки безпечного доступу в Інтернет, який передбачає створення європейської мережі так званих гарячих ліній та численних проєктів, спрямованих на добір, класифікацію, аналіз та демонстрацію засобів, які забезпечують безпеку в мережі для неповнолітніх.

З метою підтримки загальної тенденції створення безпечного Інтернет — простору в 1998 році Міжнародна федерація журналістів прийняла Міжнародну хартію принципів прав дитини та діяльності журналістів, що підтримувала впровадження технічних засобів для створення безпечного користування інформацією.

Зарубіжні дослідники, що розробляють галузь захисту дітей та підлітків від негативного впливу Інтернету, стверджують, що існують такі перешкоди на шляху

гарантії безпеки користувачів:

- недостатня обізнаність з проблемою та соціальне ставлення до неї;
- застарілість технічних засобів боротьби з мисливцями за дітьми та підлітками;
- культурний, моральний, національний контексти та законодавчі аспекти;
- недостатність адекватних механізмів боротьби з подібною злочинністю;
- відсутність міжнародних стандартів.

Варто зазначити, ЮНЕСКО була створена Декларація стосовно безпеки дитини в Інтернеті. І хоча за даними ЮНЕСКО, лише 5% дітей у світі мають доступ до мережі і більшість їх з розвинутих країн, чисельність користувачів з року в рік зростає, тим самим зростає вірогідність залучення дітей до небезпечної Інтернет – продукції. Декларація визнає безперечне значення мережі у вихованні та розвитку майбутнього покоління. Адже за допомогою Інтернету сучасна дитина розвивається, грається, вчиться, мислить та працює інакше, ніж її батьки. Країни — Члени ЮНЕСКО висунуло конкретні пропозиції стосовно безпеки дитини.

Пошук, вивчення та попередження негативної інформації в мережі, що включає:

- розвиток ініціатив технічних засобів попередження небезпечного змісту в Інтернеті шляхом використання спеціальних фільтрів та рейтингових програм;
- впровадження засобів, що навчатимуть дітей та дорослих захистити себе від негативної інформації;
- проведення масових медіа – кампаній з попередження насильства в Інтернеті.

Зі свого боку ЮНЕСКО бере на себе відповідальність:

- систематично надавати необхідну інформацію з проблеми дослідникам, організаціям, що займаються захистом дітей Інтернет – провайдерам, органам влади, особам та зацікавленим громадським організаціям;
- підтримувати та заохочувати створення національних „гарячих ліній” та міжнародних електронних „wartovih” програм, що надають допомогу дитині, яка стала жертвою насильства;
- розвивати медіа та Інтернет освіту, інформаційні стратегії для допомоги дітям, батькам, вчителям, освітнім організаціям;
- залучати батьківські асоціації до створення світової мережі громадян, організацій та індустрії боротьби з Інтернет – злочинністю щодо дітей, розвитку довготривалих стратегій створення сприятливого медіа – та Інтернет – середовища для дітей;
- забезпечення міжнародного співробітництва для розробки міжнародних стандартів укріплення законів щодо безпеки інформації, прийняття міжнародних принципів та стандартів для попередження насильства над дітьми та підлітками в Інтернеті.

Міжнародні проблеми, що стосуються дитини, охорони її від насильства в будь – якому його прояві, є універсальними і так само стосуються і нашої держави — України, мережа Інтернет стає популярною серед української молоді — дітей та підлітків, дедалі більше шкіл та дитячих організацій надають змогу учням застосовувати всесвітню мережу для навчання, пошуку інформації тощо. А відсутність необхідного захисту від інформаційного мисливства за дітьми означає ризик пригнічення гідності дитини як особистості. Саме тому Україна не повинна

стояти осторонь заходів, що пропонуються громадськістю країн, які борються з насильством в Інтернеті і ставляться до цієї проблеми серйозно. Залучення до цих заходів батьків, вчителів, громадських організацій, державних установ. Інтернет – провайдерів, журналістів є запорукою успіху у важливій справі впровадження справжніх моральних цінностей, гармонійного та безпечного навчання та виховання повноцінного громадянина сучасного суспільства.

Хотілося б на останок додати, що Інтернет, крім психологічної шкоди завдає і фізичну. Зокрема це виявляється в тому, що молодь і діти організм яких ще росте схильні до викривлення хребта, погіршення зору та порушення формуванню організму взагалі. Тому завданням батьків і вчителів є слідкування за тим, щоб дитина або молодь проводили якомога менше часу в Всесвітній павутині, а більше часу проводили на свіжому повітрі та природі.

Література

1. Косіянчук І. Небезпека для „дітей Інтернету”// Урядовий кур’єр. – 2005. – № 224. – с.15.
2. .Пам’ять століть відтворена у слові / Упорядник: А.В.Денисенко, В.П.Прокопенко, В.Д.Туркевич – К: Інформаційно – видавничий центр – „Планета”, 2004. – 448 с.
3. Ролінський В.Насильство в мережі Інтернет // Рідна школа. – 2004. – №4. – с.8 –9.

ЗМІСТ

Олександра Антонівна Дубасенюк НАУКОВІ ДОРОБКИ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА	3
Олена Станіславівна Березюк НАРОДНА ПЕДАГОГІКА – ПРОВІДНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	7
Ольга Власенко РОЛЬ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	11
Зоя Антонівна Осадча ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС В РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ	14
Наталія Якса РОЛЬ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА	16
РОЗДІЛ І ОСОБИСТИСТЬ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ У ПОЛКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ	
Лариса Семенець, ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОЛОГО – ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	21
Алла Статкевич ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ	24
Катерина Бугайчук ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ МОЛОДІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	27
Світлана Дідус ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ОСВІТИ	31
Наталія Якотюк ОСОБИСТИСТЬ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ У ПОЛКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ	34
Катерина Романчук ОСОБИСТИСТЬ У ПОЛКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ	36
Вікторія Мислива ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ Й АМЕРИКАНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	39
Вікторія Козир МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	43

Оксана Софієнко ДОСЛІДЖЕННЯ ДУХОВНИХ ЗАПИТІВ І ПОТРЕБ СУЧАСНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ	46
Світлана Карплюк ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ	50
Юлія Загурська ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ В РАННІЙ ЮНОСТІ	53
Марія Харченко ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО УЧНІВ У ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИЦІ В.О. СУХОМЛІНСЬКОГО	57
Тетяна Зузанська ПРОБЛЕМА ЦІННОСТІ В МИСТЕЦТВІ	60
Віта Павленко МИСТЕЦЬКО – ЕСТЕТИЧНА ОСВІТА НА ВОЛИНІ (XIX – поч. XX ст.)	61
Юрій Агапов РОЛЬ ЦЕРКОВНИХ БРАТСТВ У РОЗПОВСЮДЖЕННІ ПРИВАТНОЇ ОСВІТИ НА ВОЛИНІ (II пол. XIX – поч. XX ст.)	65
Сергій Умінський ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПОШИРЕННЯ ЧЕСЬКОЇ ОСВІТИ НА ТЕРЕНАХ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ	69
Марина Чиховська НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ ОСТРОЗЬКОЇ АКАДЕМІЇ	73
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ	
Олексій Баїманівський ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ УМІННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ	77
Оксана Піддубна ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	79
Людмила Малинівська ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ	83
Валентина Копетчук РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ	86

Анатолій Левківський ПРОБЛЕМА КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНКИ ЗНАНЬ УЧНІВ: СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК	89
Ірина Бойчук БЕЗПЕРЕРВНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ФАРМАЦЕВТА – ГАРАНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ДОПОМОГИ	93
Яніна Карлінська ПСИХОЛОГО – ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАТИКИ	95
Валентина Танська АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ	98
Олена Гадзинська ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ	101
Олена Ковальчук ПРОФЕСІЙНО – ЗНАЧУЩІ ЯКОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ ЯК СУБ'ЄКТИВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ	106
Дмитро Вербівський ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖЕРА	109
Ярослава Сікора ОСОБИСТІСНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНФОРМАТИКИ	112
Світлана Поплавська ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МЕДИЧНОЇ СЕСТРИ І ХВОРОГО	115
Олена Дашинська ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	118
Катерина Ковальська АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ В ІНСТИТУТАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ЗА УМОВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	122
Тетяна Білошицька ПЕДАГОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ У ПОПЕРЕДЖЕННІ КОНФЛІКТІВ МІЖ ВИКЛАДАЧЕМ ТА УЧНЯМИ	125
Юрій Корнійчук МОДЕЛЮВАННЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	128

Людмила Поліщук НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ	130
Світлана Кирилюк ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ	132
Олена Кравець ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО – ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ	135
Ірина Демидюк КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ НАВЧАЛЬНО – ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	137
Ольга Піонтовська СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ	140
Галина Моргул ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК УМОВА ЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТІСНО – ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО СТУДЕНТА	144
РОЗДІЛ 3 ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ПРИ ВИКЛАДАННІ МОВНО – ЛІТЕРАТУРНИХ ДИСЦИПЛІН	
Наталія Захарчук РОЛЬ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ	147
Тетяна Олексіївна Гришенкова Юлія Березюк ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ОСНОВИ ДУХОВНОСТІ	150
Тетяна Федун ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	154
Ірина Башманівська СТИМУЛЮВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЗАСОБАМИ ГРИ	156
Леся Глазунова ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО – ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗАСОБАМИ НАРОДОЗНАВСТВА	158
Світлана Тарасенко КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО СПЕЦІАЛІСТА	161

Оксана Левківська ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ АНГЛІЙСЬКИХ СТУДЕНТІВ	163
Олена Волокита ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ПРИ ВИВЧЕННІ НОВЕЛІСТИКИ В. СТЕФАНИКА (ЗА НОВЕЛАМИ „СИНІ” ТА „КАМІННИЙ ХРЕСТ”)	167
Роман Бондарчук ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ НОРМ МОРАЛІ НА ОСНОВІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ	169
Галина Миронюк МІСЦЕ ЕКОНОМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В КУРСІ РІДНОЇ МОВИ	172
Світлана Гаврилюк РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПРИСЛІВ'Ь І ПРИКАЗОК У ФОРМУВАННІ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ЛЮДИНИ	175
РОЗДІЛ 4 ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ	
Антон Сичевський ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ: ГЕРОЇЧНИЙ ІДЕАЛ НА МЕЖІ З «ЯБЛУКОМ ГРІХОПАДІННЯ»	179
Інесса Сягровська ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ	184
Андрій Кудак ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ	187
Ірина Приймак ВПЛИВ ТЕЛЕБАЧЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	191
Оксана Любиченко ЗМІ В УКРАЇНІ: ВПЛИВ НА ДУХОВНІСТЬ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ	195
Дмитро Клименко ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ МОЛОДІ	198
Юлія Гамарко ВПЛИВ ІНТЕРНЕТУ НА РОЗВИТОК ДУХОВНОГО СВІТУ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ	200

Навчальне видання

**ПРОБЛЕМА ДУХОВНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ:
РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

**МАТЕРІАЛИ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ НАУКОВО – ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ**

Збірник наукових праць

Надруковано з оригінал-макета автора

Підписано до друку 05.12.2007 Формат 60х90/16.

Ум. друк. арк. 18.

Друк різнографічний.

Гарнітура Times New Roman. Зам. . Наклад 100.

Видавництво ПП Сахневич Н.В.
В00 №762824 від 29.03.05 р.
м. Житомир, вул.Київська, 53

